

ELEGIJA ANTANO VAIČIULAIČIO ATMINIMUI

Nebėra Antano Vaičiulaičio. Išeina paskutiniai, pagimdyti ir subrandinti anosios Nepriklausomybės, paskutiniai tės kartos, apie 1905 m. gimimo, kuriems Vakarų pasaulis buvo savas, kuriems neprireikė mokytis nei lenkiškai, nei rusiškai. Su jais išnyksta ir ištisas pasaulis, kurio atšvaitus ir dvasią berasime talentingiausiųjų kūryboje.

... Aš galiu valandą dvi nieko neveikdamas sėdėti girioj ir apmąstyti Valentina.

(„Valentina“)

Kiekviena stipri ir savita literatūra turi turėti meilės ir mirties romaną. Lietuvių literatūra tokį romaną turi - tai Antano Vaičiulaičio „Valentina“. Dar ir dabar Vytauto Didžiojo universiteto žilagalviai, ištarus šį vardą, tarsi atitirpsta, jų akyse nušvinta kažkas tolimesnio ir galbūt slepiamo, ir tada pamatai, kokie jie dar jauni.

„Balti ir saulėti akmenys grimzdo pakeleš lankų žalume, slėpėsi už ore sustingusių dulkių, o medžiai toli toli ant plento skliautė šakas, palikę siaurą plyšį mėlynam dangaus brūkšniui...“ Jau pirmasis sakinytis įveda mus į aną, mums nebepasiekiamą pasaulį, prarastąjį rojų, gaivalingą ir romų drauge.

... arba scena bažnytkaimio verandoj. Man ji - anųjų laikų Lietuvos prasimbolis, statiškas kaip paveikslas. Veikiantys asmenys - senas profesorius, pasitraukęs į bažnytkaimio nuošalę nuo naujųjų laikų agresyvumo ir racionalizmo („... šaltas mokslo yra nusižengimas... tiesą

reikia gerti kaip vyną...“), drovus ir jaunas studentas ir, aišku, ji, Valentina („...šviesūs jos plaukai lengva vilnimi garbiniavosi ir sviro ant peties, o mėlynos akys...“ - kaip grakščiam ir sentimentaliam oforte iš pirmojo leidimo), senas klebonas su visa bažnytkaimio geraširdyste; belaukiama ateinant inžinieriaus, beveidžio personažo, naujų brutalių laikų atstovo.

• Tyla, popiečio kaitrės ir vėsių šešėlių *sacrum*, spalvotų verandos stiklelių atšvaitai, vėjas siaudžia aukštų medžių guotuose, kurių sūkuringoj gelmėj - bažnytėlės slaptis, kaip Vizgirdos paveiksle. Čia pat ir provincijos miestelio *profanum* - vištos kudakuoja gatvėse, dulkėti daržai... Negarsūs balsai, fortepijono čiurlenimas, neskubus pokalbis, padabintas viena kita lotyniška citata. Tai ypatinga, nenusakoma vidinė žmonių, tokių skirtingų, darma, tarpusavio santykių romuva. Lengvai sklendantis virš viso to lietuviškos kultūros šešėlis - visų tų Poviliuko Višinskio panaičių su jų vincukais stoniais ir levanardomis. Darna medinės bažnytėlės ir droviškos kultūros, jaunystės ir senatvės, net begimstančios meilės ir mirties nuojautos. Sakytumei - prėska, nieke gudraus prašalaičio akimis. Bet tame statiškume ir romoje įžvelgiantis ras amžinų ir nepaprast. : senų dalykų paveldą.

...arba kitas pasaulis - liepynas, senas milžiniškų liepų sodas su aviliais tankioj žolėj, ant aukšto ežero skardžio, kur vėjo gūšiai atneša tolimo vienuolyno varpų skambesį (kaip daukantiška: „... niūksojo tamsus, galingas liepynas, nejautrus nei vėjui, nei žmogui, tačiau viliojantis savo romumu... medaus kvėpėjimo buvo prisisunkęs visas oras, prisisiurbęs tirštai ir sveikai“). Tarsi atsvara anam, verandos pasauliui - gryna gamta, gaivalas.

...arba ežeras paslaptingu Geisaties vardu, anapusybe, kurios gelmė jau laukia Valentinos („...ir visoj šioj žemėj jam nebus į ką žiūrėti...“).

Ir visa tai - vienoje erčioje, po vienu dangum. Bažnytkaimio pasaulis kaip Lietuva. Tikroji Lietuva, romioji Esmės Šalis, kaip prarastas ir kasdien prarandamas rojus, aisės ženkle - liūdesio dėl negalėjimo pražysti. Ir disonansas, grėsmė - belaukiamas atvykėlis, inžinierius, kuris yra joks („...pilkai apsirengęs vyras...“), nes yra svetimas. Ir neišvengiamas. Situacija ta pati, kaip šimtmečiu senesnėse „Dėdėse ir dėdienėse“. Ten Mykoliukas ir Severija, ir svetimasis Geišė, atėjūnas. Būtinybė pradėti ir būtinybė išlikti amžinajam žalume. Ir čia, ir ten sprendinys - mirtis. Tik ten - kaimo gryčia basapėdė, saulėje įšildyti sienojai tarsi sugeria visą tragiką per Mykoliuko atsižadėjimą, mokėjimą neturėti. O čia viską nurimdo ir paslepia ežero vanduo, bet taip švelniai ir nepastebimai, kad nepražydušio žiedo gėla lieka blausi, kaip sapnas, kaip neįžvelgiama Geisaties gelmė.

Mirė Vaičiulaitis. Nakties valandą nusmelkia nuojauta kaip siaubas - dar anksčiau išėjo Maceina, Katiliškis. Paskutiniai. Grįžo Brazdžionis... bet ar grįžo? Ar begalima sugrįžti? Anais priespaudos ir pastogės laikais palaikė viltis ir tikėjimas - grįš, įsibūtins, dar išvysim, jei ne mes, tai kiti. Kitaip nebūtume išgyvenę. Dabar ateina laikas pažvelgti į akis naujai realybei, kaip slibinui - *panta rei* niekas negrįžta. Ateina nauji laikai, o mes - kaip tie šešėliai iš „Mūsų miestelio“. Atrodo, ir ežeras tas pats, ir kregždės blyksnis virš jo, ir Geisaties panaitės šešėlis. Bet nūkirsta visa tai pokario automatų serijos, bėgių į Šiaurę dundesio ir mūsų pačių banalybės. Išėjusiems negrįžti. Ateina atidunda nauji laikai, Viešpatie, kaip reiks gyventi... Nejaugi mūsų dalia - tik prarasti, tik netekti, tik mokytis neturėti? Nejaugi nėra angos iš prakeiktojo rėdos rato - būtinybės pradėti, prasidėti vis iš naujo? Kada pasaulis ir lemtis paliks mus ramybėje, savajam glūdėjime, savoje Romuvoje, savo aisoje?..

Algirdas Patackas

Latežeris, 1992-ųjų rugpjūtis

ŠVENTOJO PAULIAUS, PIRMOJO EREMITO, GYVENIMAS

JERONIMAS STRIDONIETIS

1 Dažnas nekart suabejoja, kuris iš vienuolių dykumą yra pirmas apgyvenęs. Mat kai kurie, stengdamiesi giliau užgriebti, pradeda nuo palaimintojo Elijo bei Jono, - iš judviejų Elijas mums atrodo buvęs daugiau nei vienuolis, o Jonas ėmė pranašauti dar negimęs. Kiti - tokiai nuomonei pritaria visa liaudis - šio sumanymo pradininku pripažįsta Antaną; tai iš dalies teisinga. Mat jis ne tiek anksčiau už visus kitus pradėjo, kiek visus to siekti paakino. O Amatas ir Makarijus, Antano mokiniai (pirmasis iš jų palaidojo savo mokytojo kūną), ir dabar tvirtina, kad šio dalyko - bet ne vardo - pradininkas buvo Paulius Tėbietis; šią nuomonę palaikome ir mes. Kai kurie porina apie jį tai šį, tai tą, nelygu, kas į galvą šauna: vaizduoja jį požeminėje oloje lindėjus ir iki pusės gauruotą buvus ir dar daug neįtikimų dalykų, kuriuos nagrinėti bergždžias darbas. Tokių begėdiškų melagysčių nė paneiginti neverta. Kadangi Antano atminimu jau yra uoliai pasirūpinta tiek graikiška, tiek romėniška plunksna, baudžiuosi trumpai aprašyti Pauliaus pradžią ir galą; labiau todėl, kad dalykas buvo užleistas, negu kliaudamasis talentu. O kaip amžiaus vidurį pragyveno ir kokias Šėtono pinkles pakėlė, nežinoma nė vienam iš žmonių.

2 Valdant persekiojams Decijui ir Valerianui, tuo metu, kai Romoje Kornelijus, o Kartaginoje - Kiprijonas pasipuošė laiminguoju kankinystės krauju, nuožmi neganda nuniokojo daugel bažnyčių Egipte ir Tėbaidėje. Anuomet krikščionys trokšdavo būti perverti kardu dėl Kristaus vardo. Tačiau klastingasis priešas, išrasdamas lėtą mirtį žadančias bausmes, gėidė žudyti sielas, ne kūnus. Ir, kaip sakė Kiprijonas, pats jo kankintas, "norintiems žūti nebūdavo lei-

džiama numirti". Kad labiau pažintumėte jo žiaurumą, pateikiame du atmintinu pavyzdžiu.

3 Nepalaužiamo tikėjimo kankinį, ir iš kankinimų suolo, ir iš įkaitintos skardos išėjusį nugalėtoju, liepė medumi ištepti ir surištomis už nugaros rankomis paguldyti deginančios saulės atokaitoje - aišku, kad .nusių gyliams pasiduotų, prieš tai išturėjęs žio-ruojančias keptuves. Kitą, jaunatve žydintį, įsakė nuvesti į žavingiausią sodą ir ten, tarp baltuojančių lelijų ir raudonuojančių rožių, švelniu vandens čiurlenimu netoliese vingiuojant upeliui ir vėjui su tingiu šlamesiu kliūdamant medžių lapus, paguldyti aukštelninką ant pūkais iškloto guolio ir palikti apraizgytą glosniais vainikų pančiais, kad negalėtų išstrūkti. Visiems pasitraukus, ten atėjo daili paleistuvė, lipšniais glėbesčiavimais ėmė glamonėti kaklą ir, nuodėmė net pasakyti, rankomis kušinti jo vyriškumą, kad kūnui sužadinsi geismą, pati begėdė nugalėtoja užsigultų ant viršaus. Ko griebtis ir kur dingti, Kristaus karys nežinojo. Ko kankynės nenugalėjo, įveikinėjo aistra. Galiausiai, dangaus įkvėptas, išspjovė dantimis nurėžtą liežuvį į bučiuojantį veidą, ir šitaip geismą įveikė užplūdęs didžiulis skausmas.

4 Tokiems dalykams dedantis, žemutinėje Tėbaidėje, turėdamas jau ištekintą seserį, Paulius po abiejų tėvų mirties paveldėjo nemenką palikimą; buvo jis šešiolikos metų, puikiai išlavintas tiek graikų, tiek ir egiptiečių raštijoje, romios sielos, karštai mylintis Dievą. Atūžus persekiojimo audrai, jis pasitraukė į nuošalesnį bei slaptesnį vienkiemį. Bet išties, ko gi nepriverčia žmogaus širdį padaryti *aukso prakeiktas godumas*¹. Svainiui panūdo išduoti tą, kurį privalėjo slėpti. Nuo nusikaltimo jo nesulaikė nei verkiančios,

JERONIMAS STRIDONIETIS - išsamiau pristatomas šiame žurnalo numeryje (p. 3-15). „Šventojo Pauliaus, pirmojo eremito, gyvenimą“ iš lotynų k. (*Vita Pauli, primi eremitae*. PL 23, 17-30)

vertė Mantas Adomėnas.

¹ Virgilijus. *Encida*, III, 57 (čia ir toliau "Encida" cituojama pagal Antano Dambrausko vertimą).

kaip tokiais atvejais būna, žmonos ašaros, nei bendras kraujas, nei visa iš aukštybių stebintis Dievas. Nuėjo, įvykdė, žiaurumą už pamaldumą nuduodamas².

5 Tai patyręs, nuovokusis jaunuolis pabėgo į kalnų dykras laukti persekiojimų galo; neišvengiamybę prisiėmė kaip savo paties valią. Tai pamažėle šitaip žingsniuodamas priekin, tai vėl apsistodamas, per ilgesnį laiką galiausiai atrado uolinį kalną, kurio papėdėje akmuo dengė nedidelę olą. Jį nuritinęs (juk būdingas žmonėms troškimas pažinti, kas paslėpta) ir uvertiau betirdamas, pastebėjo viduje erdvų priėngį, kurį, iš viršaus atvirą dangui, išsikerojusi kupliomis šakomis dengė sena palmė, rodydama, jog ten esama skaidrut skaidrutėlės versmės; jos srovė, vos ištryškusią paviršiun, tuojau pro nedidelę angą ta pati ją pagimdžiusi žemė vėl atgal siurbė vandenį. Be šios, išvarpytame kalne buvo ir šiaip nemaža buveinių, kuriose buvo matyti jau gruoblėti priekalai bei kūjai pinigams kalti. Egiptiečių raštai pasakoja, kad tais laikais, kai Antonijus susidėjo su Kleopatra, toje vietoje slypėjo netikrų pinigų kalykla.

6 Taigi pamilęs (nelyginant Dievo pasiūlytą) būstą, ten ir praleido visą amžių maldose ir vienatvėje. Maistą ir apdarą jam teikė palmė. Gal kam nors tai pasirodys neįmanoma, - Jėzų šaukiuosi liudytoju ir šventuosius jo angelus, kad toje dykumos dalyje, kuri netoli nuo Sirijos priglunda prie saracėnų krašto, mačiau vienuolius ir tebemačiau, iš kurių vienas užsitaręs trisdešimt metų buvo gyvas tik miežine duona ir drumzlinu vandeniu, o kitas, įsikūręs senoje cisternoje (kurią sirai savo kalba vadina *gubbam*³), pasistiprindavo penkiomis džiovintomis figomis per dieną. Ir tai, matyt, pasirodys neįtikima tiems, kurie netiki visa esant įmanoma tikintiems.

7 Bet - grįžtu prie to, nuo ko buvau nuklydęs - tuo metu, kai palaimintasis Paulius jau šimtą trisdešimt metų žemėje gyveno dangišką gyvenimą, o kitoje dykumoje dėsė (kaip pats buvo pratęs teigti) devyniasdešimtmetis Antanas, pastarajam toptelėjo tokia mintis: be jo dykumoje negyvenąs joks tobulas vienuolis. Tačiau naktį besiilsinčiam jam buvo apreikšta, kad giliau dykumoje esąs kitas, už jį daug geresnis, kurio aplankyti privaląs vykti. Vos aušrai sutviskus, garbusis senis, vedle lazda paramstydamas netvirtus

šanarius, leidosi į kelionę, pats nežinodamas kur. Jau stojo vidurdienis ir iš viršaus saulė kepino, bet jis nenukrypo nuo pradėto kelio, kalbėdamas: "Tikiu, kad mano Dievas parodys seną tarnystės bendrą, kaip yra man pažadėjęs." Vos šiuos žodžius ištaręs, pamato perpus žmogų, perpus arklį, kuriam poetų lūpos yra suteikusios hipokentauro vardą. Jį išvydęs, išganingą ženklą įspausdamas apšarvuoja kaktą: "Ei, tu, - tarė, - kurioj pusėj gyvena tasai Dievo tarnas?" O padaras, barbariškai kažin ką gergždamas ir labiau žodžius laužydamas, negu ištardamas, šeriais pastirusia burna mėgino įteikliai prabilti. Ištiesęs dešinę ranką, nurodo pageidautą kelią, ir štai, paukščio greičiu lėkdamas plytinčiais laukais, jau pranyko besistebinčiam iš akių. Kaip ten išties būta - ar velnias apsimetinėjo, kad Antaną išgąsdintų, ar ir tą žvėrį, kaip paprastai, pagimdė siaubingus gyvius veisianti dykuma, - nesame tikri.

8 Taigi Antanas, stulbdamas ir tai, ką matė, svastydamas, traukia sau toliau. Neilgai trukus uolingame slėnyje išvysta nedidelį žmogutį riesta nosimi, ant kaktos styrančiais ragais; viršutinė jo kūno dalis apačioje perėjo į ožio kojas. Šiam reginiui Antanas, kaip geras karys, atstatė tikėjimo skydą ir vilties šarvą, o įsidėmėtinas padaras savo ruožtu ištiesė jam palmių vaisių pasistiprinti kelionėje, nelyginant taikos užstatą. Tai pamatęs, Antanas suiaikė žingsnį ir paklausęs, kas toksai būtų, gavo tokį atsakymą: "Esu mirtingasis, vienas iš dykumos gyventojų, kuriuos visai klystanti pagonija garbina, vadindama faunais, satyrais ir inkubais. Vykdaū savo bendrijos pasiuntinystę. Prašome pasimelsti už mus bendram Viešpačiui, kuris, kaip žinome, seniai atėjo pasaulio išganyti, ir po visą žemę pasklido jo garsas." Jam taip bekalbant, senolis keliauninkas laistė veidą ašarų upeliu, bylojančiu, koks didis yra džiaugsmas, išspaudęs jas iš širdies. Mat džiūgavo dėl Kristaus garbės ir dėl Šėtono pragaišties; stebėdamasis, kad pajėgia suprasti ano šneką, ir drauge žemėn lazda dunksėdamas kalbėjo: "Vargas tau, Aleksandrija, kuri vietoj Dievo baidykles garbini. Vargas tau, mieste paleistuve, kur suplaukė viso pasaulio demonai. Ką dabar besakysi? Žvėrys Kristų šlovina, o tu garbini baidykles vietoj Dievo." Dar nebaigė šių žodžių, ir padaras badeklis pabėgo it plunksnų skrydžio neša-

² Jeronimas turi omeny pamaldumą pagonių Imperijos valdininkų akyse.

³ Cisterna - požeminis išmūrytas ar uoloje iškaltas rezervuaras

vandeniui dykumoje laikyti. *Gubbam* cisterna vadinama aramėjiškai, siriškai - *kubbam*. Cisternose gyvenę vienuoliai turėjo net specialų graikišką vardą - ἑγκλειστοί.

mas. Kad abejonės dėl šio dalyko ko nors nepastūmėtų netikėjiman, telaiduoja karalius Konstancijus⁴, visam pasauliui liudijant. Mat toksai pat Aleksandrijon atvestas gyvas žmogus suteikė liaudžiai didelį reginį, o vėliau bedvasis lavonas, apibertas druska,

Masolino. Sv. Jeronimas ir Jonas Krikštytojas. XV a. pirma pusė. Medis, tempera. 135,5x73 cm. Londonas, Nacionalinė galerija

kad nesuirtų vasaros karštyje, buvo nugabentas į Antiochiją imperatoriui pasižiūrėti.

9 Bet verčiau tęsiu, ką pradėjęs: Antanas toliau keliavo pasirinkta kryptimi, užmatydamas vien laukinių žvėrių pėdsakus ir tyrų plačią dykynę. Ką daryti, kur kreipti žingsnį, nežinojo. Jau antra diena buvo prabėgusi. Beliko viena - kliautis, kad negali būti Kristaus apleistas. Kiaurą naktį melsdamasis, praleido antrąsias sutemas ir dar menkoje paryčio šviesoje netoli įžiūri prie kalno papėdės sėlinant vilkė, iš troškulio dvėsuojančią karščiu. Pasekęs ją akimis ir, kai žvėris atsitraukė, prisartiņęs prie olos, isistebeilijo vidun - sutemoms kaustant žvilgsnį, smalsumo niekuo nepatenkino. Išties, kaip sako Raštas, *tobula meilė išveja baimę*⁵; ant pirštų galų atsistojęs ir sulaikęs kvapą, sumanusis tyrinėtojas, įžengęs vidun ir pamažėle eidamas priekin, dažnai stabčiodamas, gaudė ausimis garsus. Galiausiai, kai pro aklos nakties siaubą įžvelgęs tolumoje šviesą suskumba, užgavęs koja akmenį sukėlė bildesį, kuriam nuaidėjus palaimintasis Paulius uždarė įėjimą, ligtol buvusį atvirą, ir užsklendė jį. O tuomet Antanas, parkritęs priešais duris, iki pat šeštos valandos ir dar ilgiau meldė įleisti, sakydamas: "Kas esu, iš kur, ko atvykau,- žinai. Suprantu, kad nesu vertas tavo akivaizdos, tačiau jei nepamatysiu, nesitrauksiu. Tu žvėris priimi, tai kam žmogų atstumi? Ieškojau ir radau; beldžiu, kad būtų atidaryta. O jei neįsiprašysiu, čia ir numirsiu priešais tavo staktas: lavoną tai jau tikrai palaidosi."

Spyrės kalbėdamas taip ir lyg įbestas vietoj stovėjo. Jam, nekalbėdamas daug, didvyris šitaip atsakė⁶:

"Niekas neprašo grasindamas, niekas su ašaromis pinklių nerezga. Jei atvykai numirti, tai ko stebiesi, kad nepriimu?" Šitaip juokaudamas, Paulius atvėrė angą. Jai atsidarius, kits kito glėbyje skęsdami, sveikinosi tikraisiais vardais; Dievui dėkojama bendrai.

10 Paulius, sėsdamasis po šventojo pasibučiavimo, taip ėmė kalbėtis su Antanu: "Štai tas, kurio su tokiu vargu ieškojai: nuo senatvės sukriošusius sąnarius dengia užleista žilė. Va, matai žmogų, tuoj virsiantį dulkėmis. Išties meilė viską pakelia, tad

⁴ Greičiausiai tai *Flavius Iulius Constantius* (317-361), Konstantino Didžiojo sūnus, Romos imperatorius 337-361 metais.

⁵ *1 Jn 4, 18.*

⁶ *Eneida*, II, 650; VI, 672.

prašau, papasakok man, kaip laikosi žmonių giminė. Ar kelia naujus stogus senoviniuose miestuose? Kokios valdžios pasaulis valdomas? Ar tebėra tokių, kuriuos paglemžia demonų paklydimai?" Taip besišnekučiuodami pastebi virš galvos varną sparnuotį tupint medyje ant šakos; jis iš ten lėtai nusklendė žemyn ir padėjo besistebintiems prieš akis ištisą duonos kepalą. "Oho! - tarė Paulius, jam nuskridus. - Viešpats mums atsiuntė pusryčius - tikrai meilus, tikrai širdingas! Jau šešios dešimtys metų nuolat gaunu pusę duonos kepalo - išties dėl tavo atvykimo Kristus savo kariams padvigubino davinį."

12 Antanas, tai išgirdęs, verkdamas ir dejuodamas, kad jo neapleistų, prašėsi priimamas palydovu į tokią kelionę. O anas: "Neturi siekti, - tarė, - to, kas ir taip tava, bet turi siekti to, kas svetima. Gera tau būtų, nusimetus kūno našta, sekti Avinėlių. Bet ir kitiems broliams būtų gera, kad nukreiptum juos ten pat savo pavyzdžiu. Todėl prašau - keliauk, jei tau ne per didelis vargas, ir vyskupo Atanazo tau duotą palijų atnešk suvyturiuoti mano palaikams." O šito palaimintasis Paulius paprašė ne todėl, kad itin rūpėtų, ar lavonas supus pridengtas, ar nuogas - juk tai tas, kuris kažin kiek laiko dangstėsi supintais palmių

Šv. Erazmo, Antano ir Pauliaus legenda. Kelno mokykla. Apie 1500. Al., medis. 200x300 cm. Lisabona, Museu de Arte Antiga

11 Taigi iškilmingai Viešpačiui padėjo, abu sėdo prie krištolinės versmės. Bet čia priešgyniavimas, kilęs dėl to, kuriam laužyti duoną, dieną beveik nulenkė į vakarą. Paulius svetingumo papročiu siūlė, Antanas amžiaus teise atmetinėjo. Galiausiai buvo sutarta, kad pačiupus kepalą iš kraštų ir tempiant kiekvienam į save, kiekvieno rankose liksią po dalį. Paskui, palenkė į šaltinį veidus, sriūbtelėjo truputį vandens ir, atnašaudami Dievui šlovinimo auką, naktį praleido budėdami. Ir kai žemei vėl grįžo diena, palaimintasis Paulius taip kalbėjo Antanui: "Seniai žinojau, broli, kad gyveni šiuose kraštuose, seniai manosios tarnystės bendru tave buvo žadėjęs man Dievas - kadangi man jau ateina metas užmigti ir kadangi visą laiką troškau išsivaduoti ir būti su Kristumi, man, nubėgusiam skirtą kelią, pridera teismo vainikas: tu esi Viešpaties siūstas, kad smiltimis pridengtum mano palaikus, žemę žemei gražintum."

lapais, - bet kad iškeliausiam palengvintų sielvartą dėl savo mirties. Taigi Antanas, apstulbęs, kad tas yra girdėjęs apie Atanazą ir jo palijų, nelyginant matydamas Pauliujė Kristų ir širdyje pagerbdamas Dievą, nieko į tai atsakyti nedrįso, bet tylomis ašarodamas, išbučiavęs jo akis ir rankas, patraukė į vienuolyną - tą, kurį vėliau užėmė saracėnai. Tačiau nepaspėjo žingsnis su siela. Bet nors pasninkų išsekintą kūną buvo palaužę dar ir senyvi metai, siela jis įveikė amžių.

13 Galiausiai, nukeliavęs kelią, nusikamavęs ir uždusęs pasiekė savo būstą. Kai du mokiniu, kuriuodu buvo pradėjusiu patarnauti jam jau amžingam esant, pasitiko jį, kalbėdamu: "Kurgi taip ilgai užtrukai, tėve?" - atsakė: "Vargas man nusidėjęliui, apgaule nešiojančiam vienuolio vardą! Mačiau Eliją, mačiau Joną dykumoje ir tikrai mačiau Paulių Rojuje." Ir taip, prislėgtu veidu, ranka mušdamasis į krūtinę,

išsinešė palijų iš celės. Mokiniam prašant, kad išsamiau paaiškintų, kokio reikalo esama, tarė: *Metas tylėti ir metas kalbėti* ⁷.

14 Tuomet, išėjęs už vartų ir nė trupučio jokio maisto neimdamas, leidosi keliu, kuriuo atėjo - jo įtrokšdamas, jį matyti geisdamas, jį akimis ir visa siela apglėbdamas. Mat bijojo, kad jam nesant, [Paulius] neatiduotų dvasios, jau priklausančios Kristui, - taip ir įvyko. Kai kitai dienai jau prašvitus liko trijų valandų kelias, išvydo angelų pulke, pranašų ir apaštalų chorų apsuptą, sniego skaistumu spindintį Paulių žengiantį aukštybes. Ir tučiuojau kniūpsčius parpuolęs bėrėsi žvyrą ant galvos, raudodamas ir rypuodamas kalbėjo: "Kodėl, Pauliau, mane palieki? Kodėl išeini neatsisveikinęs? Taip vėlai pažintas, taip greit pasitrauki?"

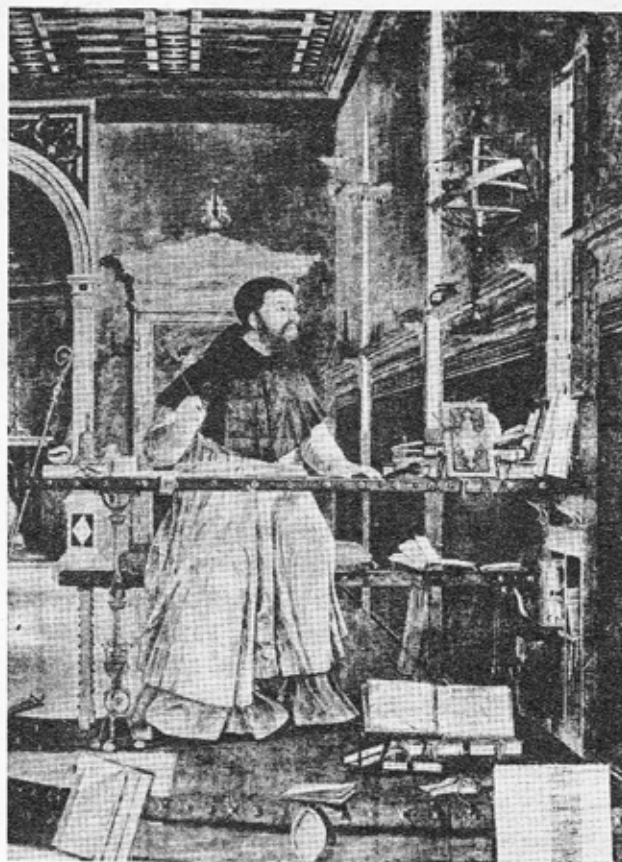
15 Paskui palaimintasis Antanas gavosi tokiu greičiu, kad tą kelio likutį bėgte nubėgo, lyg koks paukštis būtų nuskrėjęs - ir ne be reikalo, nes olos vidun įžengęs, išvydo bedvasį kūną, klūpančią pakelta galva, aukštyn ištiestomis rankomis. Iš pradžių ir pats, manydamas jį gyvą esant, panašiai meldėsi. Tačiau neišgirdęs, kaip buvo pratęs, jokio besimeldžiančiojo atodūsis, pripuldamas graudžiam pabučiavimui suvokė, kad savo tarnybą atlikęs šventojo lavonas vis dar meldžiasi Dievui, kuriam visi gyvi.

16 Taigi suvyniojęs ir išnešęs kūną laukan, krikščionišku papročiu giedodamas giesmes ir psalmes, Antanas nusiminė, kad neturi kaplio žemei kasti. Susijaudinęs, sielos vilnių visai blaškomas bei daug ką sau svarstydamas, taip kalbėjo: "Jei grįšiu į vienuolyną - keturių dienų kelias, jei čia liksiu - nieko nebenuveiksiu. Tad mirsiu, kaip ir dera, Kristau, prie tavo kariauninko ir parkritęs išleisiu paskutinį kvapą." Jam tai bedūmojant, štai atskuodžia du liūtu, lekiančiu iš vidurinės dykumos dalies, su besiplaikstančiais už sprando karčiais; iš pradžių, vos jus pastebėjęs, pašiurpo. Bet vėl į Dievą nukreipęs mintis, likosi vietoje, ramus, tarsi balandėlius matytų. O jie, pribėgę tiesiai prie palaimintojo senio lavono, sustojo ir, vizgindami uodegas, sugulė jam prie kojų, baisiu balsu niaurodami - žodžiu, elgėsi taip, kad suprastum juos gedint, kiek tik išgali. Paskui ėmė netoliese rausti letenomis žemę ir, rungčiomis kapstydami smėlį, iškasė žmogaus dydžio duobę. Ir tuoj pat, tarsi prašydami atlyginimo už darbą, krutinda-

mi ausis, panarinę sprandus, prisiartino prie Antano ir laižė rankas ir kojas. O anas susigaudė, kad iš jo prašo palaiminimo. Kaipmat pratrūkęs šlovinti Kristų dėl to, kad net bežadžiai padarai junta esant Dievą, tarė: "Viešpatie, be kurio sutikimo nei medžio lapas nekrenta, nei žvirblis ant žemės nenupuola, atlygink jiems pagal savo valią." Ir, mostelėjęs ranka, įsakė pasišalinti. Kai tie pasitraukė, seni pečiai sulinko nuo švento kūno naštos, ir, paguldęs jį iškaston duobėn, ant viršaus žerdamas žemę, pagal paprotį supylė kauburį. Kitai dienai išaušus, nors, savininkui testamento nepalikus, pamaldžiajam paveldėtoji jokio turto ir nepriklausė, pasisavino jo tuniką, kurią tas buvo nusipynęs iš palmių lapų, panašiai kaip pintonę. Ir tada, grįžęs į vienuolyną, viską atskleidė mokiniams, - o Velykų ir Sekminių iškilmų dienomis visuomet vilkėdavo Pauliaus tuniką.

17 Baigiant šį rašinį, knieti paklausti tuos, kurie savo valdų skaičiaus nežino, kurie marmuru namus aptaiso, kurie vienu siūlu ištisus užmiesčio dvarus

Vittore Carpaccio. Šv. Jeronimas savo studijoje. Apie 1502. Fragmentas. Venecija, Scuola degli Schiavoni

⁷ Koh 3, 7.

susiuva⁸: kada ko trūko šiam nuogam seniui? Jūs gėriate iš brangakmenių - jis tenkinosi iš prigimties įgaubtais delnais. Jūs tunikas auksu ataudžiate - jis turėjo apdarą, nevertą pigiausio iš jums priklausančių. Tačiau dabar - atvirkščiai: anam vargdieniui atviras rojus, jus, auksuotus, priglaus pragaras. Kristaus apdarą jis, tegu ir nuogas, bet išsergėjo, o jūs, šilkais apgerbti, Kristaus drabužį prapuldėte. Paulius guli, niekingiausių dulkių dengiamas, kad prisikeltų garbėje, o jus uolomis slegia didingi kapai, kad paskui su savo turtais liepsnotumėt. Pagailėkit,

meldžiamieji, savęs, pagailėkit bent jau turtų, kuriuos taip mylite! Kam dar ir savo mirusiųsius auksuotuosna apdaruosna vyniojate? Kodėl ir tarp raudų bei ašarų nesiliaujat puikavęsi? Argi nežino žmonės, kad turtingųjų lavonai supūva net ir šilkuose?

18 Meldžiu tave, kuris tai skaitai, prisiminti nusidėjėlį Jeronimą; jei tik jam Viešpats leistų rinktis, daug verčiau rinktųsi Pauliaus tuniką su jo nuopelnais, negu karalių purpurą su savo nuodėmėm.

ŠVENTASIS VERTĖJŲ GLOBĖJAS

MANTAS ADOMĖNAS

“Aš, Jeronimas, gimęs iš tėvo Euzebijaus Stridono mieste, kuris, sugriautas gotų, kadaisė buvo Dalmatijos ir Panonijos riba, iki šių, tai yra keturioliktųjų Teodosijaus principato metų, parašiau tokius veikalus: “Vienuolio Pauliaus gyvenimą”...¹”, - taip veikale *De Viris illustribus* Sofronijus Euzebijus Jeronimas (*Sophronius Eusebius Hieronymus*) pradeda autobiografinį skyrelį. Gimė apie 347 metus, nors tikslios datos nežinome, kaip nežinome ir tikslios vietos, kur būta Stridono miesto. Nors aniems laikams tai buvo nerami vieta, miestelis, kaip vėliau prisimena Jeronimas, buvo romėniškos kultūros. Tėvas Euzebijus buvo krikščionis, tačiau Jeronimas pasikrikštijo tik suaugęs, nes vaikų krikštas anuomet nebuvo paplitęs. Pasiturinčio provincialo Euzebijaus išteklių pakako tik viduriniam sūnaus išsilavinimui, ir aukštosioms studijoms Romoje Jeronimas turėjo pats ieškoti lėšų. Nuolatinis pataikavimas turtingiems geradariams - normali to meto socialinių santykių forma - skatino išdidaus Jeronimo įžeidimą bei irzlumą. Studijos Romoje trunka nuo 360 iki 367 metų - čia jis nerūpestingai leidžia laiką su keliais bendraamžiais tėvynainiais (iš jų paminėtinas Rufinas, nekenčiamas

priešas senatvėje) ir dėl šių “Romos linksmybių” atgailaus visą gyvenimą. Drauge gauna puikų gramatiko ir retorikos išsilavinimą (jam dėstė ir didysis gramatikas Elijus Donatas), graikų kalbos pradžmės ir gilų klasikinės romėnų literatūros pažinimą, sukaupia (dažniausiai pats perrašinėdamas) klasikų biblioteką, lydėsią ją visose kelionėse. 370 metais Jeronimas po krikšto palikdamas Romą, jau buvo susiformavęs savito, stiliaus ir nusistovėjusių literatūrinių skonių rašytojas.

Po metų, praleistų Tryre prie princepsso dvaro, Jeronimas kartu su dalmatiškiais bičiuliais grįžta tėviškėn, ir visi drauge įsikuria pas Akvilėjos vyskupą. Palaiminga krikščioniška jaunuolių būrelis *synoikia* trunka neilgai - jau 373 m., ne be Jeronimo kaltės, jie apsiopyksta ir toliau dvasinės tobulybės siekia kas sau. Jeronimas prisijungia prie grįžtančio Antiochijon Evagrijaus, kilmingo Romos laikų draugo ir šv. Atanazo vertėjo į lotynų kalbą. Antiochijoje rašyti pirmieji išlikę Jeronimo laišakai. Po dvejų metų jis kaip atsiskyrėlis įsikuria Chalkidės dykumoje, kūno askezę papildydamas proto askeze: ima mokytis hebrajų kalbos pas krikštytą žydą.

⁸ Matyt, turimas omeny brangakmenių vėrinys - aliužija į Terulianą (*De Habit. Mulier.*, 9): “Dešimtys sesterčių suveriamos ant

vieno siūlo”.

¹ *De Vir. ill.*, cap. CXXXV. - PL 23.

Rytų Romos imperijoje tuo metu siaučia dogminiai ginčai, o vietos dvasininkija suskaldyta Antiochijos schizmos - į patriarcho sostą vienu metu pretendavo trys įpėdiniai. Iš jauno, bet jau spėjusio pagarsėti atsiskyrėlio reikalaujama apsispręsti. Jeronimas vieną po kito rašo du laiškus popiežiui Damazui. "Kadangi Rytai, sukiršinti seno žmonių tarpusavio įtūžio, nedaloma ir iš viršaus austą Viešpa-

Paulino bendruomenės. Paulino išventinamas kunigu, ir 377 metais atsiskyrėliškas gyvenimas baigiasi. Studijuoja egiptiečių, tampa Paulino sekretoriumi ir kartu su juo klausosi Grigaliaus Nazianziečio pamokslų Konstantinopolio susirinkime 380 metais; jų įkvėptas, imasi versti Origeną. Ortodoksaliajai partijai pralaimėjus Konstantinopolio susirinkime, Paulinas su savo globėju Epifanijumi Kipriečiu ir

Marin van Reymerswale. Šv. Jeronimas. Po 1538. Al., medis. Amsterdamas, Valstybės muziejus

ties tuniką plėšo į smulkius gabalėlius, ir lapės nicokija Kristaus vynuogyną, ir, nelyginant tarp tų garsiųjų bevandenių ežerų, vargiai beįmanoma suprasti, kur yra užantspauduotasis šaltinis ir užsklęstasis sodas; todėl nusprendžiau, kad reikia kreiptis patarimo į Petro katedrą ir apaštalo lūpomis pagirtą tikėjimą, iš ten dabar reikalaujamas maisto savo sielai, iš kur kitados gavau Kristaus apdarą², - rašo jis pirmame laiške ir, popiežiui neatsakius, kreipiasi dar kartą: "Nepaniekink sielos, už kurią numirė Kristus!"³

Taip ir negavęs atsakymo, kartu su Evagrijumi prisišlieja prie negausios pronikėjinės pakraipos

sekretoriumi vyksta užtarimo į Romą, pas popiežių Damazą. Įtakingi rytiečiai globėjai atkreipia pastarojo dėmesį į jauną intelektualą asketą, į kurio laiškus kažkada nesiteikė atsakyti. Popiežius paskiria Jeronimą savo sekretoriumi ir patikėtiniu.

Greičiausiai Damazo paragintas, Romoje suredaguoja seną Evangelijų vertimą - tai pirmas jo kaip biblisto darbas. Tekstas pataisytas vietomis nenuosekliai, vietomis nepakankamai ryžtingai - pratarmėje skundžiasi turįs nusileidinėti skaitytojams, pratusiems prie senojo teksto, ir taisyti tik būtiniausiose vietose. Nepaisant šių trūkumų, Jeronimo - biblisto ir prozininko - talentas matyti jau pirmame darbe.

Drauge popiežiaus sekretorius visa galva panyra

² Ep. 15, 1. - CSEL 54.

Hieronymus Bosch. Sv. Jeronimo atgaila.
„Eremitų altoriaus“ centrinė dalis. Apie 1500.
Al., medis. 86,5x60 cm. Venecija, Dožų rūmai

į Romos dvasinės aukštuomenės gyvenimą. Apie Jeronimą susiburia kilmingų Romos moterų, ištikimų mokinių ir dvasinių draugų būrelis - našlės Marcelė, Paulė, jos dukterys Eustochija ir Blesilė. Aiškina joms Šventąjį Raštą, moko truputį hebrajiškai - tiek, kad užtektų psalmėms giedoti - ir rašo dvasinių pamokymų kupinus laiškus (kuriuos, beje, labai vertino šv. Pranciškus Salezas, naudingumu sielai prilyginęs juos Augustino „Išpažinimams“ bei „Kristaus sekimui“).

Laiškai būdavo skiriami publikavimui, ir Jeronimas nevengė juose užsipulti supasaulėjusia dvasininkija bei stagnuojančio Amžinojo miesto papročius.

Turėdamas galingą globėją, nematė reikalo valdyti liežuvį. I gimtas kandumas, retoriniai gabumai bei stiprūs epitetai, neabejotinas prozininko talentas, kurio dėka tiesiogiai neįvardyti kritikuojamieji atpažindavo save kaip veidrodyje, - visa tai lėmė, kad Jeronimui priešų netrūko. 384 metais, popiežiui Damazui mirus, žlugus viltims tapti šventojo Petro įpėdiniu, apšmeižtas ir įskaudintas nelauktai prasi-veržusio priešišškumo, Jeronimas palieka Romą ir Kuriją, tą „Fariziejų senatą“. Po kiek laiko prisijungia Paulė ir Eustochija, ir po piligrimystės Egiptan, kur Jeronimas mokėsi origenizmo iš Didimo Aklojo, 386 m. visi įsikuria Betliejuje. Paulė tampa moterų, Jeron-

nimas - gretimais įkurto vyrų vienuolyno galva. Išskyrus porą trumpų iškylą, Jeronimas pasiliks čia iki mirties.

Geresnių sąlygų biblisto darbui neįmanoma įsivaizduoti: po ranka didžiulė Cezarėjos biblioteka, Origeno įkurta ir praturtinta Euzebijaus, po kojomis Šventoji Žemė, turtinga bibliinių realijų. Jeronimas pirmas suprato, kaip svarbu biblinę archeologiją studijuoti Šventajam Raštui pažinti: "Kaip graikų istorijas geriau supranta tas, kas yra matęs Atėnus, o trečiąją Vergilijaus knygą - kas iš Troadės yra plaukęs per Leukatę ir Akrokerauniją Sicilijon, o iš ten ligi Tiberio žiočių, - taip ir į Šventąjį Raštą skvarbiau įsiziūrės tas, kas savo akimis apžvelgė Judėją ir senovinių miestų bei vietų atmenas atpažino tokiuose pačiuose ar pasikeitusiuose varduose"⁴. Galime įsivaizduoti, koks atpažinimo džiaugsmas ir Šventosios istorijos artumo pojūtis apima Jeronimą, susidūrus su laiką pergyvenusiais vardais: tuo metu jis parašo *Questiones Hebraicae*, sudaro *Liber nominum*, išverčia į lotynų kalbą Euzebijaus *Liber locorum* (šie veikalai ir šiandien tebeturi didžiulę mokslinę reikšmę). Biblistinėms studijoms padėjo ir mokyti rabinai, galėję išaiškinti daug neaiškių Biblijos vietų, o vienas jų - žydas Baraninas, ateidamas naktį, kad nepapiktintų vienuolių, padeda Jeronimui dar labiau įsigilinti į hebrajų kalbą. 390 metais Jeronimas pradeda versti iš hebrajų kalbos Senąjį testamentą ir taip triūsia 16 metų. Verčia nevienodai: kai kurioms knygoms užteka vienos dienos, kaip Tobijui, ar net nakties, kaip Juditos knygai, kitoms prisireikia mėnesių; pranašus - labai kruopščiai, istorines knygas - gan atsainiai. Skiriasi kalbos ir šaltiniai, iš kurių verčiama: žydų kanoninėms knygoms versti naudotasi vadinamuoju *Hebraica veritas* rankraščiu, artimu mūsų turimam masoretiniam tekstui, antroji, liturgijoje priimta Psalmyno laida versta iš Septuagintos Origeno *Hexapla* teksto; Juditos ir Tobijo knygos - iš įtartino aramėjiško rankraščio. Jeronimas nevertė akla ir nereflektuotai - tai liudija išlikęs laiškas-traktatas Pamachijui "Apie geriausią vertimo rūšį": "Išskyrus Šventąjį Raštą, kur net ir žodžių tvarka yra slėpinys, perteikiu ne žodį žodžiu, o prasmę prasme". Idealus vertėjas turįs būti kaip Hilarijus Išpažinėjas, kuris "nesikrapštė prie driunijančios raidės ir nesikamavo

leisdamasis nemokšiško vertimo puvėsiuosna, o paimtas nelaisvėn prasmes parvedė į savo kalbą nugalėtojo teise"⁵.

Nepaisant visų teorinių pasvarstymų, Jeronimas liko, kaip buvęs, impulsyvus ir nenuoseklus, ir vertime tai matyti: jis išėjo netolygus, ne visur vienodai kruopščiai atliktas. Tačiau šiuos trūkumus nusveria toks didelis lingvisto talentas ir kalbinis genijus, toks platus išsilavinimas, kad apie Jeronimą drąsiai galime kalbėti kaip apie vieną didžiausių visų laikų vertėjų.

Pagrindinį gyvenimo darbą - Senojo Testamento vertimą - Jeronimas baigia jau beveik apakęs. Kai iki darbo pabaigos buvo likę pora metų, mirė viso gyvenimo draugė Paulė. Senatvę nuodija ir įnirtinga polemika su Rufinu - šis negalėjo atleisti Jeronimui Origeno išsižadėjimo, - ir nepatiklumas, su kuriuo lotynakalbis pasaulis sutiko naujus Senojo Testamento vertimus. Čia glūdi ir konflikto su Augustinu šaknys - Jeronimą giliai užgavo skeptiškos jauno Hipono vyskupo pastabos dėl jo vertimo.

Nepaisydamas nesėkmių, Jeronimas skuba vykdyti antrą savo didįjį ketinimą - pakomentuoti visą Senąjį Testamentą. Komentarai gimsta greitai, sekretoriai vos spėja stenografuoti. Dėl jų vertės nuomonės skiriasi: komentatorius Jeronimas buvęs gan pozityvistiškas, daug kas tiesiog pasisemta iš kitų autorių; antra vertus, labai daug medžiagos gauta "iš pirmųjų rankų" - žydų Rašto aiškintojų. Be to, tik per jo kūrinius mus pasiekė milžiniško ano meto egzegetinės literatūros korpuso fragmentai.

410 metais Jeronimą, kaip ir visą romėniškąjį pasaulį, sukrečia žinia apie Amžinojo Miesto paėmimą: "Ir štai staiga man pranešama apie Pamachijaus ir Marcelės mirtį, Romos miesto apgultį ir daugelio brolių bei seserų užmigimą. Ir taip išgąsdintas nustėrau, kad dieną naktį apie nieką kita negalvoju, kaip tik apie visų išsigelbėjimą. Jau maniausi esąs belaisvis šventųjų nelaisvėje ir negalėjau atverti burnos, kol ko tikresnio nepatirsiu, tol susijaudinęs blaškai tarp vilties ir nevilties, kankinuosi dėl kitų nelaimių. O kuomet buvo užgesintas ryškiausias visų žemių šviesulys, buvo nukirsta pati Romos imperijos galva, ir teisingiau sakyčiau, tardamas: viename Mieste pražuvo visos pasaulis, - tuomet aš *pasidariau*

³ Ep. 16, 2.

⁴ Praef. in Paral., I. - PL 29.

⁵ Ep. 57, 6.

nebylys betylėdamas, neturėdamas nieko gera, bet mano skausmas vėl pasmarkėjo. Mano širdis įkaito manyje; man bemažstant užsidegė ugnis⁶. Augustinas į Romos žlugimą atsakė *De civitate Dei* knygomis; Jeronimas, visą gyvenimą buvęs Romos patriotas, anais žodžiais pradeda komentarus Ezekielui: pasauliui griūvant liekia toliau tarnauti Viešpačiui. Gulėdamas iovoje - atsisėsti gali jau tik nusitvėręs už tam tyčia įtaisyto dirželio - Jeronimas diktuoja "Dialogą prieš pelagijonus", drauge atslūgsta įtampa santykiuose su Augustinu. Paskutinis veikalas - komentarai Jeremijui - lieka nebaigtas. Pergyvenęs kone visus jaunystės draugus ir priešus, iki pat galo nepraradęs proto aiškumo, liežuvio aštrumo ir stiliaus meistriškumo, 419 metų rugsėjo 30 dieną Jeronimas miršta.

"Pauliaus gyverimas" Jeronimo parašytas Chalchidės dykumoje tarp 375 ir 379 metų. Tuo metu jis jau yra galutinai perpratęs literatūrinio amato paslaptis ir gimtosios kalbos galimybes. Jei jam dar ir reikės tobulėti, tai tik svetimose kalbose ir dvasios dalykuose. Geriausia leisti apie tai kalbėti pačiam Jeronimui:

Kai prieš daugelį metų namų, gimdytojų, sesers, artimųjų, ir, kas dar sunkiau buvo, papratimo prie gardesnės duonos išsižadėjęs dėl dangaus karalystės, išvykau Jeruzalėn jos užkariauti, bibliotekos, kurią Romoje didžiulėmis pastangomis ir darbu buvau sukaupęs, netekti nepajėgiau. Ir taip aš, vargšas, pasninkavau prieš skaitydamas Tulijų. Po dažnų naktinių budėjimų, po ašarų, kurias iš širdies gelmių išplėsdavo prisiminimai apie praeities nuodėmes, Plautas ilsėdavosi mano rankose. Jei kada susigriebęs imdavau skaityti pranašą, pasibaisėdavau netašyta kalba ir, šviesos aklo mis akimis neregėdamas, maniau, jog tai ne akių, o saulės kaltė. Kol senoji angis iš manęs taip tyčiojosi, maždaug gavėnios pasninko viduryje kaulus persivėikęs drugys apėmė išsekintą kūną ir be jokio atsiliko - tegu ir neįtikinamai skamba - taip suėdė varganus sąnarius, kad kaulai vos laikėsi. Tuo metu jau buvo ruošiamasi laidotuvėms,

ir visam kūnui stingstant gyvybinė sielos šiluma vien menkoje, dar drungnoje krūtinėje bedvėsavo, kai staiga dvasios pagava nuneša mane pas teisėjo sostą, kur buvo tiek šviesos ir toks spindesys sklido dėl aplinkui stovinčiųjų skaistumo, kad pirmestas ant žemės nedrįsau pažiūrėti aukštyn. Paklaustas, kas esąs, atsakiau esąs krikščionis. Ir sėdintysis soste tarė: "Meluoji, ciceronijonis esi, o ne krikščionis; kur tavo lobis, ten ir tavo širdis". Demat netekau žado ir tarp kirčių - kadangi mane įsakė plakti - sąžinės labiau nei ugnies kankinamas pats sau svarsčiau šią eilutę: *Pragare gi kas Tave šlovins? Visgi ėmiau šaukti ir bylojau raudodamas: Pasigailėk manęs, Viešpatie, pasigailėk manęs*. Šie žodžiai aidėjo tarp rimbo smūgių. Galų gale tie, kurie stovėjo šalia, parpuolę soste sėdintįjam po kojų, ėmė maldauti, kad suteiktų malonę man jauram, kad leistų atgaila klaidą išpirkti, o kančioms mane vėliau pasmerksias, jei tik kada pagonišku mokslų knygas skaityčiau. Aš, tik tokios sąlygos tesuvaržytas, dar ir daugiau ketinau pažadėti, emiau dievagotis ir Jo vardu prisiekdamas kalbėti: "Viešpatie, jei tik laikysiu kada pasaulietines knygas, jei tik skaitysiu - Tave išsižadėsiu." Sulig šiais priesaikos žodžiais paleistas grįžtu ten, kur prieš tai buvau, ir visiems stebintis atveriu tokia ašarų liūtimi plūstančias akis, jog net ir nepatiklieji sujaudinti būtų įtikėję. Iš tiesų nebuvo tai nei kliesdės, nei tušti sapnai, kurie dažnai mus apgauna. Liudininkas yra teisėjo sostas, prieš kurį buvau parblokštas, teismas, kurio drebėjau, yra liudininkas - taigi man niekad nekyla toks klausimas! - mano pečiai mėlynavo, jutau po miego kirčius ir nuo tada su tokiu uolumu gilinausi į dieviškus raštus, su koku prieš tai mirtinųjų raštų nesu skaitęs⁷.

Panašu, kad vizijos metu Jeronimas nesuprato jam mesto kaltinimo esmės - "ciceronijonimi" buvo pavadintas ne dėl paties pasaulietinių knygų skaitymo, o dėl estetizmo, verčiančio literatūros klasikų vertinti ir skaityti labiau, negu Šventąjį Raštą. Atrodo, vėliau Jeronimas tai suprato - kad ir kaip ten būtų, jis niekad nesiliovė citavęs Vergilijaus, Cicerono ir Horacijaus, o Rufinas senatvėje jam prikiša, kad Betliejaus vienuolyno mokykloje mokąs vienuolius anti-

⁶ Ps 38, 3-4.

⁷ Ep. 22, 30. Citatos tekste: Mt 6, 21; Ps 6, 6; Ps 56, 2.

Pisanello (Antonio Pisano). Šv. Jeronimas. XV a. pirmą pusę. Medis, tempera. 52x48 cm. Londonas, Nacionalinė galerija

kinės literatūros. Klasikams Jeronimas turėjo būti dėkingas už stilių: nors jo kalba ne tokia "klasiška", kaip Laktancijaus, ne tokia nuoširdi, kaip Augustino "Išpažinimų", tobulas sakinio įvaldymas, subtilus žaidimas intonacija ir stilistiniais atspalviais, vaizdo turtingumas lėmė, kad Jeronimas laikomas meistriškiausiu rašytoju iš lotyniškų patristinių autorių.

Jeronimas - toksai autorius, kurį deramai įvertinti ir kuriuo tikrai mėgautis gali vien tas, kam rūpi pati kalba, žodžio menas ir žodžių gyvenimas. Todėl ir vertingiausios Jeronimo vietos - nedideli prozos fragmentai, išbarstyti po laiškus ir biblijos komentarus (beje, ir skaitytinos šios vietos lotyniškai). Bet ir "Pauliaus gyvenimas" ganėtinai parankus perprasti Jeronimo stiliui - jame autorius tai naudojami moksliniu komentarų stiliumi (pvz., kūrinio pradžia: *Inter*

multos saepe dubitatum est etc.), tai rašo grožine proza (plg. sodo aprašymą sk. 3), tai neskubėdamas porina liaudiško pasakojimo tonu, primenančiu ankstyvosios krikščionių raštijos naivų nuoširdumą (plg. onokentauro aprašymą sk. 7, laidotuvių - sk. 16). Tačiau netgi ten, kur sakiniai maksimaliai supaprastinti, justai, kad tai stilizacija, ciceronišką sakinių įvaldžiusio autoriaus žaidimas. Pro paprastą kalbą seną prasišviečia išpuoselėta ir subtili autoriaus frazė. Toks naivus pasakojimo pamėgdžiojimas kartu su netikėtai išlendančia moksline frazeologija bei grožiniais vaizdais suteikia tekstui žaismingumo ir geraširdės ironijos. Pasakotojo nuotolis nuo teksto čia išreiškiamas daug subtiliau, negu leistų, pavyzdžiui, tiršta "Satyrikono" ironija.

Vertimas ne visada leidžia perteikti originalią sakinio faktūrą, o čia Jeronimas buvo didis meistras. Gana prisiminti porą sakinių iš laiško Eustochijai: *Dum ita in antiquis serpente inluderet, in media ferme quadragesima medullis infusa febris corpus invasit exhaustum et sine ulla requie - quod dictu quoque incredibile sit - sic infelicia membra depasta est, ut ossibus vix haererem. Interim paraoantur exsequiae et vitalis animae calor toto frigente iam corpore in solo tantum pectusculo palpitabat...*⁸ - kur persipynusiomis sintaksinėmis konstrukcijomis išreiktų aplinkybių sangrūda suteikia įtampą iš pažiūros ramiai paprastos struktūros sakinio tėkmei.

"Pauliaus gyvenimo" sakiniai paprastesni, bet ir čia esama visokių įdomybių; verta atkreipti dėmesį, kaip keisdamas sakinių ilgį Jeronimas valdo pasakojimo tempą, arba kaip paties sakinio trūkčiojantis ritmas atliepia aprašomo veiksmo netolydumui: *suspensio gradu et anhelitu temperato, callidus explorator ingressus, ac paulatim progrediens, saepiusque subsistens sonum aure captabat (cap. 9).*

Šiomis gudrybėmis Jeronimas neperžengia antikinės prozos tradicijos rėmų - visa tai buvo žinoma ir jo mokytojams, pagonims retoriams. Kaip Vėlyvosios Antikos kūdikis, Jeronimas tipiškasis ir koloritu, kuriuo jis vaizduoja savojo meto tikrovę - būtent kasdienę tikrovę, o ne vienuolių gyvenimo idiles. Turtingais vaizdais ir pakiliu stiliumi aprašoma realybė dažniausiai baidi, šlykšti, kupina merdėjančios Antikos magijos ir patologijos. Ryškiausi vaizdai gimsta aprašinėjant apgaulų ydos ir nuodėmės grožį. Kažin, ar Jeronimas tai reflektuoja - greičiausiai taip išsina natūraliai, neįsimąstant. Kalba pati iškelia pa-

⁸ Ep. 22, 30.

viršiuon problemą, kuriančią prieštaravimą tarp puošnaus stiliaus ir žemo objekto: kodėl nuodėmė estetiška? Kodėl dorybės neįmanoma aprašyti taip patraukliai?

Toks Jeronimo pasakojimo dvilypumas, ypač ryškus jo laiškuose, kuria keistą stilistinį efektą, būdingą ir Amianui Marcolinui: epitetų puošnumas, išpuoselėti sakiniai suteikia savotiško "žvilgesio" netgi niauriausių baisumų aprašymui. Nuo Amiano Marcelino Jeronimo tekstas skiriasi autoriaus pozicija - jis ne beaistris stebėtojas, o moralinis vykstančio prieš akis veiksmo vertintojas, ir tai suteikia pasakojimui liepsningumo ir dramatismo. "Bet ir jo liepsna niūri, ir kartais beveik toks pat nepakeliamas prieštaravimas tarp vaizdingo kalbos spindesio ir niūriai savižūdiško etoso, pasinėrimo į visokią priešišką gyvenimui, į gyvenimą iškreipiančią bjaurastį... Žūvančios antikos užimta gynybos pozicija, ši tamsa, šita neveltis jau nebegalėjo pagimdyti balsų, kurie džiaugtųsi pasauliu ir gyvenimu"⁹.

Vis dėlto vienu atžvilgiu "Pauliaus gyvenimas" artimesnis šiuolaikinei literatūrai, negu Antikai. Čia susiduriame su viena pirmųjų Europos novelių griežtąja prasme. Novelei esminga laiko ir veiksmo vienovė gan siaurose ribose. Novelė - vientisas gyvenimo fragmentas, atskleidžiantis visumą. Lygiai taip ir Jeronimas Pauliaus gyvenimą atskleidžia aprašydamas jo mirtį (vienuolio gyvenimo pradžia pateikiama tik kaip ekspozicija). Novelei būdingi bruožai dar aiškiau matyti "Malcho gyvenime", kur Jeronimas prisimena, kaip vienuolis Malchas jam jaunam pasakoja nuostabią savo gyvenimo istoriją. Užtenka palyginti bet kurį šių kūrinių su Atanazo "Antano Didžiojo gyvenimu", kad suprastume, kaip laisvai Jeronimas elgiasi su "gyvenimų" žanro kanonu.

Vėlesnei literatūrai svarbus ir biblinis parataktinis sakinių jungimas, kurį Jeronimas pritaikė literatūrinei lotynų kalbai ir per Vulgatą išpopuliarino: *Dixitque Deus: Fiat lux. Et facta est lux. Et vidit Deus lucem quod esset bona: et divisit lucem tenebris*¹⁰. Kaip teigia Auerbachas, parataktinė sintaksinė struktūra išreiškė visiškai naują santykį su tikrove ir įgalino vėlesnę lotynišką prozą daug giliau "užčiuopti" vaizduojamą tikrovę, negu leido klasikinės lotynų retorikos ir kalbos galimybės¹¹.

Jeronimo asmuo išskyla kaip unikali figūra Vakarų kultūros istorijoje - unikali pirmiausia kaip išskirtinis savojo amžiaus kultūrinis reiškiny: subarbarėjusioje, atslikusioje Vakarų Romos imperijoje tuo metu retas mokėjo net graikiškai, o Jeronimas, Viduramžiais vadintas *trilinguis*, be šio vardą jam suteikusių lotynų, graikų ir hebrajų kalbų, laisvai mokėjo siriškai ir aramėjiškai, išmanė arabų kalbą. Pusę amžiaus praleidęs Rytuose, jis buvo vienas paskutinių lieptų per gilėjančią kultūrinę prarają tarp Rytų ir Vakarų.

Jeronimas unikalus ir savo nepastebima *omnipraesentia* Europos literatūroje - per Vulgatą Jeronimo stilistika ir poetika tapo tradicinės Europos literatūrinės estetikos pamatu. Ši įtaka, tegu labai silpnai ir netiesioginė, tebetveria ir šiandien.

Tačiau net ir turint visa tai omenų gali likti neaišku: kas šioje išskirtinėje biografijoje leidžia Jeronimą vadinti vienu iš keturių didžiųjų Vakarų Bažnyčios mokytojų? Atsakymo siūlau ieškoti Chalkidės dykumoje, kur įvyko esminis posūkis Jeronimo sieloje ir kur šviesą išvydo "Pauliaus gyvenimas". Štai dar viena dykumos vizija:

O, kiek kartų, jau įsikūręs dykumoje ir gyvendamas tuose nykiuose tyruose, kurie, saulės karščio išdeginti, vienuoliams teikia šurpią buveinę, tiek kartų maniau esąs tarp Romos linksmybių! Sėdėdavau vienišas, nes buvau kupinas kartelio. Šurpdavau ašutinėje; subjaurota, pastirusi oda aptraukė sąnarius it etiopų kūno pelėsiai. Kasdien ašaros, kasdien dejonės, o, jeigu kada besipriešinantį mane ir prispausdavo užgriuvęs miegas, tai nuogus, vos besilaikančius kaulus nutrenkdavau ant žemės. Apie valgį ir gėrimą apskritai tyliu, kadangi net nusilpusieji verčiasi šaltu vandeniui, ir paragauti kokio nors viralo būtų prabanga. Viš dėlto tasai aš, kuris iš pragaro baimės pasmerkė save tokiam kalėjimui, vien skorpionų ir laukinių žvėrių bendras, dažnai maniausi esąs merginų rateliuose. Veidas blyško nuo pasninko, protas degė troškimais atšalusiam kūne, ir, kūnui mirus anksčiau už patį žmogų, virė vien geismų gaisrai. Taigi netekęs bet kokios pagalbos gulėjau prie Jėzaus kojų, laisčiau ašaromis,

⁹ Ауэрбах Э. Мимесис. - М., 1976. - С. 83.

¹⁰ Pr 1, 3-4.

¹¹ Ауэрбах Э. Указ. соч., с. 23-93 *passim*.

plaukais šluosčiau ir besipriešinantį kūną mėginau palenkti savaitėmis nevalgydamas. Neraustu dėl savo nelaimingumo ir net labiau sielvartauju nebesąs, kas buvau. Prisimenu, kaip šaukte meldamasis dažnai sujungdavau dieną su naktimi ir tol nepaliaudavau plakęsis krūtine, kol man, Viešpaties baramam, negrįždavo ramybė. Bijoju pačios savo celės, nelyginant minčių bendrininkės, ir užsirūstinęs ant savęs vienas nepermaldaujamai skverbiasi sau į dykumą. Kur tik pastebėdavau slėnių daubas, neįžengiamus kalnų šlaitus, uolų skardžius, ten buvo mano maldos vieta, ten apgailėtino kūno belangė, ir - liudininku man tebus pats Viešpats - po gausių ašarų, po ilgo buvimo akimis įsikirtus į dangų, kartais man rodydavosi, kad esu tarp angelų minių, ir smagus bei nudžiugęs giedodavau: *Paskui tave mes bėgsime į tavo tepalų kvapą*¹².

Tai ištrauka iš laiško Eustochijai. Kontrastas tarp šios dykumos vizijos ir „Pauliaus gyvenimo“ labai ryškus, nors tekstai gimė iš to paties meto patyrimo. Tas kontrastas - tai skirtumas tarp šventumo idealo ir skausmingų Jeronimo šventumo paieškų. Laiške Eustochijai regime patį Jeronimą, tikrą vienuolį tikroje dykumoje, o „Pauliaus gyvenime“ idealus atsiskyrėlis, kuriam Jeronimas troško prilygti, atvaizduotas suliteratūrintame dykumos peizaže. Ne tik skirtumą, bet ir pačius tekstus suprasti galima tik vienas kito perspektyvoje, tik atsižvelgiant į tą bendrą gyvenimo ir patyrimo tekstą, iš kurio jiedu kyla. Ištraukos iš laiško Eustochijai fone „Pauliaus gyvenimas“ liaujasi buvęs vien grakšti, įdomi, bet niekuo neįpareigojanti pasaka. Už jos išvystame Jeronimą, ne literatūrinį personažą, nedrumsčiamai ramiai ir pergalingai žengiantį dangun, o labai tikrą ir netobulą žmogų, skausmingai ieškantį dangaus, prašantį „Pauliaus gyvenimo“ pabaigoje: „Meldžiu tave, kuris tai skaitai, prisiminti nusidėjėlių Jeronimą; jei tik jam Viešpats leistų rinktis, daug verčiau rinktųsi Pauliaus tuniką su jo nuopelnais, negu karalių purpurą su savo nuodėmėm“. Šia nuoroda į savo gyvenimo tekstą Jeronimas į pasakojimą įtraukia save, suteikdamas tekstui egzistencinę perspektyvą.

Frazė „Meldžiu tave, kuris tai skaitai, prisiminti nusidėjėlių Jeronimą“ žymi visus jo raštus, visą gy-

Anonimas. Šv. Jeronimas (reljefas iš Debeikių bžn.) XVIII a. pr., Lietuva. Medis. 133x71,5 cm. Kaunas, tarpdiecinė kunigų seminarija (iš Bažnytinio meno muziejaus rinkinių). Henriko Gaičevskio reprodukcija

venimą. Ir būtent šioje perspektyvoje jį, parodžiusį kultūros kaip kelio Dievop galimybę, vadiname šventuoju ir Bažnyčios mokytoju.

Galiausiai šia fraze į tekstą apie Paulių Jeronimas įtraukia ir skaitytoją. Taip seniai mirusio žmogaus balsas jo šventumo ieškojimų dalyviais paverčia ir mus.

¹² Ep. 22, 7; Gg 1, 3.

PARMENIDO KELIAS

TATJANA ALEKNIENĖ

Nauji graikų filosofijos tekstų vertimai visuomet yra nepaprastos svarbos įvykis, net ir tuomet, kai tai nebe pirmas mėginimas kuo mažiau kraipant originalą ir neprievartaujant kalbos kuo tiksliau ir išradingiau perkelti juos į savo gimtąją kalbą ir kultūrą. Tai visuomet nelengvas išbandymas ir, be abejo, naujas turtas. Šiandien be vargo galėtumei suskaičiuoti po gerą tuziną Parmenido vertimų į vokiečių ar prancūzų kalbas, ir nėra pagrindo abejoti, kad tuo nebus apsiribota. Matyt, vokiečiai ir prancūzai, taip pat anglai, italai ir ispanai žino, kodėl jie vis grįžčioja į Parmenidą.

Tokių atsigręžimų istoriją gana smalsu pasekti, nes tik jų dėka šiandien turime tai, ką turime - Parmenido fragmentus, atsitiktines citatas, per ištisą tūkstantmetį (!) (nuo V a. pr. Kr. iki VI a. po Kr.) išsibarsčiusius po įvairių filosofų ir rašytojų kūrinis¹.

UNGRIECHISCH WIE KEIN ANDERER (Friedrich Nietzsche)

Ankstyviausias mums žinomas Parmenido citatas aptinkame Platono, Aristotelio ir Teofrasto raštuose. Tai tiesioginė reakcija į naują, netikėtą ir stulbinantį Elėjos išminčiaus mokymą. "Parmenido doktrina nulėmė visos graikų filosofijos eigą iki pat Aristotelio. Ne vien Empedoklis, Anaksagoras ir atomistai, bet ir Platonas su Aristotelium mėgino susidoroti su Parmenido iškelta dilema: jeigu visa, kas skiriasi nuo būties, yra visiškai nebūtis ir kaip tokia

nepamąstoma, tai reikia pripažinti, kad skirtubių ir judėjimo pasaulio nėra. Šitokia teorija ne tik neigia bet kokio juntamojo pasaulio paaiškinimą, bet ir tvirtina, kad šis pasaulis iš viso neegzistuoja, nes skiriasi nuo Būties"². Toks "kraują stingdantis" (Nietzsche) pareiškimas negalėjo likti be atsako: vieni Parmenidu žavisi ir laiko jį savo pirmtaku (Platonas), kiti kritikuoja, norėdami apginti kitimo ir judėjimo (Empedoklis, Anaksagoras, Aristotelis) ar net tuštumos būti.

Tolesni keturi amžiai nepadovanojo mums nė eilutės Parmenido tekstų. Jo poema visiškai prapuola iš akių, kas, žinoma, nereiškia, kad jos iš viso nebėra. Dar nepamirštas ir pats autorius (plg. *Cicero Acc. II, 37, 118; De nat. deor. I, 11, 28*).

Naujas atsigręžimų į Parmenido tekstą etapas prasideda nuo gausiai jį cituojančio Plutarcho (I-II a. po Kr.) ir pasibaigia paskutiniu Atėnų neoplatonikų mokyklos diadochu (vedėju) ir garsioju Aristotelio komentatoriumi Simplikijumi (VI a.). Per visą šį laiką Parmenidas cituojamas dažnai, tačiau beveik niekuomet tam, kad parodytų tikrąjį savo mokymą, o tik todėl, kad savo autoritetu patvirtintų ar pailiustruotų kieno nors kito svarstymus; pavyzdžiui, Plotinas prisimena Parmenidą dėstydamas savo mintis apie būties ir mąstymo susiliejimą Prote (*Enn. V, 1, 8*) arba Klemensas Aleksandrietis, norėdamas pabrėžti intelekto pirmenybę pojūčių atžvilgiu (*Strom. V, 2*). Parmenido tekstas tuo metu vis dar egzistuoja, ir labai norintys gali jį susirasti; Simplikijus pasididžiuodamas rašo savo bibliotekoje furis jau retenybe tapusią Parmenido knygą. Dėkui laimin-

TATJANA ALEKNIENĖ (g. 1965) - klasikinės filologijos specialistė, 1988 metais baigusi Maskvos universitetą. Spausdinamasis tekstas, gimęs autorei Sorbonoje gilinantis į Maksimo Išpažinėjo filosofinius šaltinius, buvo sumanytas kaip atsakymas į Parmenido "Apie prigimtį" vertimą, (žr. Naujasis židinys. - 1991. - Nr.10. - P.3-6).

¹ Smulkesnių Parmenido tekstų istorijos tyrinėjimų pateikia Cordero N.L. *Les deux chemins de Parmenide*. - Paris; Bruxelles, 1984.

² Reinhardt K. *Parmenides und die Geschichte der griechischen Philosophie*. - Bonn, 1914.

gajam jos savininkui, nepatingėjusiam pacituoti išti-
sas 72 eilutes - tatai beveik pusė iš šiandien pripa-
žįstamų autentiškomis. Šis fragmentas dar svarbus
tuo, kad jis nurašytas tiesiai iš Parmenido poemos
knygos, tuo tarpu kitos citatos autorių dažniausiai
imamos ne iš pirmųjų rankų. Drauge tai ir paskutinis
dar "prie gyvos jo galvos" Parmenido teksto frag-
mentas, paskutinis "piešinys iš natūros". Nuo tada
nebeaptinkame jokios naujos citatos. XIII a., dar
dėstydamas Paryžiaus universitete, Parmenidu do-
mėjosi Albertas Didysis, tačiau pačių Elėjiečio tekstų
necitavo, o jo mokslą jungė į vieną kartu su "moki-
niu" Melisu. Toks pavojus ir šiandien dar gresia, ką
ir kalbėti apie Viduramžių lotynų autorius. XV a.
Parmenidą cituoja garsus eruditas kardinolas Be-
sarjonas, tačiau tatai nieko neprideda prie mūsų
žinojimo apie šį filosofą, netgi priešingai, mūsų tik
padidugėja³. Dar sunkiau suprasti, kokiais tekstais
remdamiesi apie Parmenidą kalba XVII a. autoriai.
Tommaso Campanella, Francis Baconas, Pierre Gas-
sendi ir dar daug kitų mielai kalba apie įvairias Par-
menido mokymo dalis ir pirmiausia apie jo fizikos
principus (ką nors tokio Parmenidą manius gana
sunku tarti).

XVIII a., atsiradus filosofijos istorijai, Parmenido
apeiti nebepali nė vienas ikisokratinės filosofijos tyri-
nėtojas. Mūsų filosofas prisimenamas ir per popula-
rius anuomet ginčus dėl senovės graikų ateizmo ar
panteizmo: J.F. Reimann'ui svarbiausias klausimas
buvo: *Parmenide, an atheus?*, kitiems numanomas
Dievo ir Vienio sutapatinimas Elėjos filosofą be abejo
verčiaš panteistu.

Tuo tarpu darbo ėmėsi ir filologai, kuriems buvo
lemta pakeisti požiūrį į Parmenidą: jisai jau nebe
paskirų citatų *ad hoc* šaltinis, bet savaimė vertingas
tyrinėjimų objektas. Todėl reikia kuo kruopščiau su-
rinkti *dissecta membra poetae* ir kuo pilniau atkurti
("rekonstruoti") pražuvusį poemos tekstą. Pradžia
buvo padaryta XVI ("protofilologijos") amžiuje,
kuomet atsiradusi galimybė spausdinti knygas suak-
tyvino nuo seno žinomas darbo su tekstais procedūras
- teksto variantų rinkimą, jų grėtinimą, rankraščių
aprašymą, žodžių visa, kas ir šiandien sudaro "kri-

tinio teksto leidimo" sąvoką.

Pirmasis graikų filosofų tekstus pagal rankraš-
čius atstatinėti ėmėsi garsusis Henri Estienne (*Step-
hanus*), beje, pirmas visų Platono dialogų rinkinio
leidėjas. Jam priklauso ir pirmas kritinis Parmenido
poemos leidimas⁴. Tačiau ir Estienne neapsiėjo
nepalikęs mums mūsų: į savo rinkinį jis neįtraukė
Simplikijaus cituojamo fragmento, kurio negalėjo
nežinoti. Tad "Poėsis philosophica" rinkinyje ran-
dame 67 Parmenido eilutes. Prie knygos pridėta
Joseph Juste Scaligerio *Appendix* yra ir nemaža
vėliau klasikinėmis tapusių teksto rekonstrukcijos
pataisų. Neperseniausiai paaiškėjo, kad Scaligeris
apie 1600 m. buvo užbaigęs savą Parmenido teksto
rekonstrukciją, kuri, deja, tuomet nebuvo išspaus-
dinta. Deja, nes tik po gerų dviejų amžių (C.A.
Brundis, 1813) filologams pavyko Parmenido tekstą
rekonstruoti taip pilnai, kaip kadaise tatai buvo
padaręs Scaligeris. Ir tik XIX a. pabaigoje naują Par-
menido leidimą ruošęs S. Karstenas pasinaudojo
Scaligerio rankraščiais, kuriuos Leydeno biblioteko-
je surado ir pagaliau paskelbė Nestor Luis Cordero⁵.
Prie Estienne atkurto teksto Scaligeris pridūrė Aris-
totelio, Celijaus Aureliano (V a. po Kr. medikas) ir
Simplikijaus Aristotelio "Fizikos" komentarų liudi-
jimus. Taip Parmenido poema išaugo daugiau nei
dvigubai - iki 148 eilučių. Nuo tada autentišku pri-
pažįstamas tekstas dar paaugo ir turi 160 eilučių.
Karsteno rekonstrukcija pasirėmė Hermannas Diel-
sas pirmą kartą 1897 m. išleistame, vėliau Walterio
Kranzo tobulintame ir greitai klasikiniu tapusiame
ikisokratinė fragmentų rinkinyje. Parmenido poemos
teksto rekonstrukcijos tobulinimo darbai baigėsi
1957 metais šeštu "kanoniniu" šios knygos leidimu⁶.
Ten pateiktas tekstas tapo visų be išimties šiuolaiki-
nių Parmenido filosofijos tyrinėjimų pagrindu, net
ir tų, kurie nelaiko jo nekritikuotinu ir siūlo jam rimtų
pataisų.

Porą amžių skaičiuoja ir monografinių Parmeni-
do filosofijos tyrinėjimų tradicija. Pirmoji specialiai
Parmenidui skirta knyga pasirodė 1795⁷. Parmeni-
dai skirtoje beveik dešimties metų senumo biblio-
grafijoje figūruoja per 600 pozicijų⁸.

³ Jos susijusios su tuo metu paplitusiu prastu Simplikijaus
komentaru Aristotelio "Fizikai" vertimu į lotynų kalbą.

⁴ *Poėsis Philosophica*. - Genève, 1573. Nepamirškime, kad poe-
mos tekstas parašytas hegzametru ir kad dar XIX a. (tiesa, ne be
estetinio jausmo prievartos) Parmenidas buvo laikomas dideliu poetu.

⁵ Cordero N.L. *La version de Joseph Scaliger du poème de Par-*

menide // Hermes, 110. - 1982. - P.391 - 398.

⁶ Diels H., Kranz W. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. - Berlin,
1957. - Bd. I, II.

⁷ Füllbern G.G. *Fragmente des Parmenides*. Gesammelt, Über-
setzt und erläutert von Georg Gustav Füllbern. - Züllichau, 1795.

⁸ Cordero N.L. *Les deux chemins de Parmenides...*

EIKŠ, AŠ KALBĖSIU, O TU, IŠTARME
IŠKLAUSEŠ, ĮSIDĖMĖK, KOKIE BŪTENT
PAIEŠKOS KELIAI VIENINTELIAI PAMAŠTOMI...
(Parmenidas)

Į tūkstantmečiais mokslininkų bei eruditų dėmesį traukusius Parmenido filosofinius tekstus pagaliau "atsigręžta" ir Lietuvoje: pirmą kartą į lietuvių kalbą išversti visi žinomi Parmenido fragmentai⁹. Ar verta fantazuoti ieškant šio "fenomeno" priežasčių? Kuo met pasirodo dešimtas Parmenido vertimas, tarkim, į prancūzų kalbą, gal ir galima svarstyti ir klausti, ar tai ne "estetinis snobizmas", ne "filologinis išrankumas", nors dažniausiai tai būna nauji rekonstrukcijos patikslinimai arba naujos teksto interpretacijos. Tuo tarpu į lietuvių kalbą visas tekstas verčiamas pirmą kartą tik todėl, kad šitai nebuvo padaryta anksčiau. Juk nei klasikinė filologija, nei rimtesnė lietuvių kalba kuriama filosofija negalės gyvuoti be kuo pilnesnio lietuviškai išversto pagrindinių filosofijos tekstų korpuso. Galima drąsiai teigti, kad bus atsigręžta ir į Heraklitą, ir į Talį, ir į stoikus su neoplatonikais, ir dar į daugelį daugelį kitų, tarp jų - į Platoną ir Aristotelį.

Iki šiol "Filosofijos istorijos chrestomatijoje" turėjome išspausdintus tik kelis Parmenido fragmentus: versta hegzametru, ir vien todėl pažodiško tikslumo sunku tikėtis¹⁰. Turint reikalo su tokiais svarbiais ir sudėtingais tekstais, šiandien jau nebemėginama derinti tikslumo ir eiliavimo sugebėjimų, ir filologai su filosofais pirmenybės palmę atiduoda tegul ir ne visuomet graškščiai pažodiškumo tiesai. Tad galima tik pasveikinti tokį drąsų ir naudingą darbą atlikusį Mantą Adomėną: vertimas geras ir rimtas. Jį, be abejo, galima tikslinti ir tobulinti, tačiau tai, ką turime - puiki atrama ir gera proga susipažinti su Parmenidu išsamiau.

O štai apie supažindinimo "etiketą" - į vertimo smulkmenas nesileisime - manyčiau, verta ir platėliau pakalbėti. Pirmiausia būtina pasakyti, kad verčiami

fragmentai, dar geriau būtų prie kiekvieno nurodžius ir jo šaltinį. Mes net negalime būti tikri, kad visos turimos eilutės priklauso vienam kūriniiui¹¹. Diogenas Laertietis (I.16) ir Simplikijus (*Phys.* 144, 25) tvirtina Parmenidą parašius tik vieną veikalą, tačiau Svidu vadina:mas žodynas, remdamasis Platonu (*Soph.* 237a) teigia Elėjos išminčių sukūrus "ir kitų kūrinių proza(καταλογάδην)"¹². O ką mums sako fragmentus žyminčios raidės (A, B) ir skaičiai, kurie pradedant nuo B11 ima rikiuotis gana savotiška tvarka: B 11, A 37, B 12, B 13, A 37, A 40a etc.? Nesant kokių nors paaiškinimų, kitas gali pamanyti, kad šitaip panorėjo vertėjas ar gudragalvė žurnalo redakcija. Ar visi skaitytojai žino, kad raidė B Dielso - Kranzo leidime žymi ikisokratikų raštų fragmentus, o raidė A - *testimonia*, t.y. liudijimus apie jų gyvenimą ir darbus, taip pat netiesiogines citatas? Tiesioginių ir netiesioginių liudijimų derinimas vertime pagal tematinį panašumą - nelabai įprastas sumanymas. Pamiršta, deja, paprasčiausia vertimų publikavimo taisyklė - nuoroda į originalo teksto leidimą. Gaila, nes bent taip būtų buvę galima skelbiamąjį vertimą įtalpinti Parmenido tyrinėjimų tradicijon.

DEVANT UN LIVRE AUSSI ABRUPT, TRADUIRE,
EN EFFET, EST UNE CHIMERE (Yves Battistini¹³)

Prisiminus, kad kalbėdami apie Parmenidą turime reikalą tik su neišlikusios ir ištisus šimtmečius iš akių prapuldavusios knygos fragmentais (nuolaužomis), būtina laikytis ypatingų saugumo taisyklių ir pasitelkti visą filologo kruopštumą. Todėl ypač svarbu žinoti, kas, kokius ir kuo remdamasis siūlo skaitymo variantus. Čia turi reikšmės kiekvienas žodis, kiekviena raidė. Praleidę vieną žodį galime turėti kitą filosofiją, neatsargiai pridėję raidę - duoti pretekstą perdėm drąsioms interpretacijoms. Štai ką rodo pavyzdžiai.

⁹ Parmenidas. *Apie prigimtį* / Iš sen. graikų k. vertė Mantas Adomėnas // *Naujasis židinys*, - 1991. - Nr.10. - P. 3-6.

¹⁰ *Filosofijos istorijos chrestomatija*. Antika: - Vilnius, 1977. - P. 52. (Vertė Ričardas Mironas.)

¹¹ Poemos pavadinimą *περί φύσεως* mums perduoda Simplikijus. Žodžio reikšmė čia kur kas artimesnė Parmenido *ἀλήθεια* "tiesa, tikrybė", nei moderniajai *natura* "gamta" sąvokai. Neatsitiktinai Kirkas Parmenido poemos pavadinimą verčia: "*The real constitution*

of things; - Kirk G.S. *Heraclitus: The Cosmic Fragments*. - Cambridge, 1954. - P. 227-231.

¹² Platonas čia kalba apie Parmenido mokymą "proza" (πεζή). Ar buvo šis mokymas užrašytas? Šiaip ar taip, dar galima klausti, ar išlikusieji fragmentai pateikia mums Parmenido mokymo branduolį.

¹³ Battistini Y. *Trois présocratiques: Parménides d'Elée*. - Paris, 1968.

RÄTHSELHAFTER AUSSPRUCH EINES WAHREN
PESSIMISTEN, ORAKELAUSSCHRIFT AM GRENZ-
ZSTEINE GRIECHISCHER PHILOSOPHIE
WIE WERDEN WIER DICH DEUTEN (Friedrich
Nietzsche ¹⁴)

Nietzsche - šiaip ar taip, klasikinės filologijos profesorius! - ikisokratikų filosofiją interpretuoja su didele išmone ir literatūriniais talentais¹⁵. Tačiau su Anaksimandru išėjo šio toks nesusipratimas. Garsumų mileticio fragmentą Nietzsche verčia šitaip: "Į tuos pradmenis, iš kur daiktai gauna savo kilmę, turės jie ir sugrįžti, nes būtina taip turi atsitikti todėl, kad jie pagal laiko tvarką turi mokėti baudą ir atsisteisti už savo neteisības"¹⁶. Šią "mįslingą ištarmę" toliau jis komentuoja taip: anot Anaksimandro, bet koks tapsmas (*Werden*) esąs bausmės vertas atpuolimas nuo amžinosios būties (*Sein*); toks nusikaltimas, esą, baudžiamas mirtimi. Tad šio pasaulio atsiradimas aiškintinas nebe grynai gamtiškai (*rein physikalisch*). Anaksimandras pirmas iš graikų filosofų genialiai įžvelgęs etinę problemą: atsirandančių daiktų daugumas esąs įžūlaus nuopuolio (*Abfall*) nuo pirmą pradės vienovės (*Ur-Einheit*) pasekmė ir todėl nusi-pelno bausmės. Iš čia kylas anas gamtai būdingas skausmo ir kančios atspaudas, iš čia - nerimstantis *Todklage* (miršančiojo skundas)¹⁷. Tačiau iš kur šie neoplatoniški ir net origeniški VI a. pr. Kr. graikų filosofo motyvai? Atsakymas negudrus: iš 1526 m. A. Vuče parengto leidimo (Nietzsches laikais naujesnio neturėta). Šiam leidimui pasitelktuose rankraščiųuose nebuvo žodžio ἀλλήλοῖς "vieni kitiems", rasto kituose rankraščiuose, rengiant Diels - Kranz leidimą. Fragmento vertimas turėtų atrodyti maždaug šitaip: "Daiktai suyra į tuos pradus, iš kurių buvo atsiradę ir, priklausomai nuo paskirties, tam tikrą laiką moka vienas kitam duoklę už nuostolį"¹⁸. Dabar šiame tekste kai kas įžiūri "pirmąją visuotinio materijos tvermės dėsnio formuluotę"¹⁹. Bet Anaksimandro fragmento istorija dar nesibaigia. Solidžios knygos apie Parmenidą autorius Leonardo Taránas šiuo metu spaudai ruošia naują pagrindinio mūsų šaltinio apie ikisokra-

tikų filosofiją - Simplikijaus komentarų Aristotelio "Fizikai" tekstą, atsižvelgdamas ir į ilgai už "geležinės uždangos" Maskvos istorijos muziejuje saugotus dar netyrinėtus rankraščius. Šiam leidimui pasirodžius, apie Anaksimandro filosofiją galbūt sužinosime naujų ir netikėtų dalykų.

Kitas pavyzdys ne toks efektingas, tačiau daug artimesnis mūsų aptarinėjamiems dalykams. Parmenido pirmo fragmento trečioje eilutėje skaitome: "po visas šalis nešiojančios [greičiau "per visas šalis nešančios"] žinantį vyrą". Iš šią eilutę aiškinančios išnašos sužinome, kad "Meineke ir Jaeger vietoje ἄσθη siūlo skaityti ἄσθη; tuomet šią vietą versti reikėtų taip: 'per visus pavojus pernešančios žinantį vyrą' ". Siūlomi įvairūs skaitymo variantai reiškia, kad tekstas sugadintas. Iš tikrųjų visi rankraščiai²⁰ šioje vietoje pateikia παντατη. Taip negali būti, nes šis žodis netelpa į hegzometro eilutę (Parmenidas hegzometro laikosi labai nuosekliai). Taisyimų, pagrįstų panašumais į Homerą (šis, be jokių abejonių, buvo pavyzdys Parmenidui) arba ryšiais pačios poemos viduje, pasiūlyta ne vienas, bet ištisa dešimtis. Tarp jų konjektūra ἄσθη, nė kiek neblogesnė už kitas. Tačiau ji turi savo ganėtinai skandalingą istoriją. 1914 m. vokietis H. Mutschmannas Florencijos bibliotekoje surado iki tol pamirštą rankraštį (pavadintą *Laurentianus 85*), kuriame buvo ir Seksto Empiriko tekstai, o juose problemą panaikinantį skaitymas: πάντ' ἄσθη. Ilgą laiką niekas neabejojo, kad taip tikrai ir yra, tuo remiantis net imta manyti Parmenidą buvus vos ne pirmuoju iš miesto į miestą keliaujančiu ir visur mokytojaujančiu "sofistu"²¹. "ἄσθη" išliko iki pat 1968 m., kuomet anglas A.H. Coxonas, savo akimis perskaitęs rankraštį *Laurentianus 85*, įsitikino, kad ir jis visai sutampa su kitomis kopijomis ir teikia παντατη, o "sigmos", kurią tarėsi pastebėjęs Mutschmannas, visai nėra. Po šiai dienai kai kurie tyrinėtojai, beje, net italiai, kuriems būtų visai nesunku užėiti į Florencijos biblioteką, vis dar tiki vokiečio neva atrastais "miestais", nors štai jau per dvidešimt metų, kai teisybė atstatyta. Tokį skaitymą galima palikti, bet tik kaip konjektūrą, ir jau joku būdu nevalia juo remti

¹⁴ Nietzsche F. *Die Philosophie im tragischen Zeitalter den Griechen // Gesammelte werke*. - München, 1921. - Bd. IV. - S. 169.

¹⁵ *Ibid.*, - S. 208-209.

¹⁶ *Ibid.*, - S. 168.

¹⁷ *Ibid.*, - S. 170-171.

¹⁸ Diels-Kranz, fr. B1.

¹⁹ Лебедев А. Анаксимандр // *Философский энциклопедический словарь* - М., 1989, - С. 22.

²⁰ Žinoma per 20 pirmąsias 6 eilutes pateikiančių Seksto Empiriko *Adversum mathematicos VII, 11* teksto kopiją.

²¹ Burnet J. *Early Greek Philosophy*. - London, 1930. - P. 172, note 1.

Parmenido biografijos ar jo filosofijos interpretacijų. Per visą Parmenido tekstų spausdinimo istoriją į ją prasibrovė ne viena abejonių kelianti pataisa kurių kritiškiau įsižiūrėjus į šaltinius būtų galima ir atsakyti. Kai kurias jų turime išverstas ir į lietuvių kalbą.

GIMĖ, GYVENO, PASIMIRĖ... (Aleksandras Dobryninas²²)

Atsargiai dera elgtis ir su *testimonia* - liudijimais apie Parmenido gyvenimą ir mokymą. Tai tokios pat "šukės", ir jeigu norime rasti juose patikimos informacijos, mums pagelbėti gali arba pačių kruopščiai atlikti tyrinėjimai, arba svarus kito tyrinėtojo autoritetas. Įdomu, kokių būdu abejotina nuo neabejotina atskiria vertimą palydėjęs autorius?²³ Šiaip ar taip liudijimai, pasak kurių Parmenidas mokėsis pas Ksenofaną, prie patikimų, deja, nepriskiriami. O dėl "tekste glūdinčios akivaizdžios polemikos su Heraklito ir Pitagoro mokyklomis" kaltas ne tekstas, bet XIX a. vidurio vadovėliai. Jau XX a. pradžioje. Reinhardtas tokį teiginį vadino "sena klaida"²⁴.

Norint Parmenido tekstuose įžiūrėti "akivaizdžią" Heraklito (beje, kas čia vadinama "Heraklito mokykla") kritiką, pirmiausia reikia įsitikinti, kad ji iš viso įmanoma. O čia jau svarbios darosi tokios smulkmenos, kaip chronologija, Parmenido gyvenimo datas galinti nustatyti dvejopai: Diogeno Laertiečio tvirtinimu, Parmenidas gimęs maždaug tarp 544 ir 541 m. pr. Kr., Sotiono (I-II a. po Kr. Aleksandrijos filosofijos istoriko) teigimu - 519 m. pr. Kr. Kuriai iš šių dviejų datų teikti pirmenybę? Diogenas remiasi II a. pr. Kr. gramatiko ir erudito Apolodoro sudaryta "Chronologija". Paties Parmenido Apolodoras, atrodo, neskaitė, tačiau kaip išsilavinęs žmogus negalėjo būti neskaitęs Platono, kuris tvirtina Parmenidą buvus Ksenofano mokiniumi. Apolodoras taip pat žino, kad jonėnas Ksenofanas sukūrė himną, šlovinusį jonėnų kolonijos Elėjos įkūrimą (544 m.). Mokslingajam gramatikui to visiškai, pakako Parmenido gyvenimo datai apskaičiuoti: 544 m. - Ksenofano *ἀκμῆ*, pats žydėjimas, standartinis amžiaus skirtumas tarp mokinio ir

mokytojo - 40 metų, taigi Parmenido *ἀκμῆ* - 504 m. 4 metų paklaida atsiranda dėl graikų papročio laiką skaičiuoti kas ketveri metai vykusiomis olimpiadomis. Aritmetika, kaip matome, nesudėtinga, tačiau vargu ar šiandien mus patenkinanti.

Platono (ir juo besiremiančio Sotiono) Parmenidas žymiai jaunesnis²⁵. Platonas jį vadino "savo tėvu" ir labai norėjo, kad ryšys tarp jo ir elėjiečių būtų ne vien idėjinis. Pats Platonas Parmenido jau niekaip nebegalėjo matyti, tačiau labai stengėsi, kad su juo susitikti būtų galėjęs bent Sokratas: 450-aisiais metais Parmenidas, esą, lydėjęs Zenoną kelionėje į Atėnus; Sokratas tada dar būvęs labai jaunas, Zenonas turėjęs 40 metų, o Parmenidas - *μάλα πρεσβυτος*, "labai senas", jam 65-eri; dėl to jau Atėnėjas (IX, 505) pastebi: *μόλις ἤλικιά συγχωρεῖ* ("vargu ar amžius leidžia").

Kaip matome, abi datos gana nepatikimos. Platono siūloma chronologija labiau palanki nuomonei, teigiančiai Parmenidą vienokiu ar kitokiu būdu reagavusį Heraklito filosofiją. Pasirinkus Diogeno siūlomas datas, pastarosios nuomonės tekstų atsiskyti. Nustačius maždaug per vidurį, išeity, kad Parmenidas ir Heraklitas buvo amžininkai, o tuomet dar kartą lieka šauktis ypatingo atsargumo ir išmanymo, idant susig. udytume, katras čia buvo kritikuotojas, o katras - kritikuojamasis. Labai patrauklu matyti tarp jų buvus kokį nors ryšį: į akis krinta juodu jaudinusių klausimų bei formuluočių panašumas ir akivaizdus skirtingumas nuo Milet'o mokyklos filosofų. Tik štai, kokia tvarka juodu išrikiuoti?

WER IST HIER DER ABHÄNDIGE? (Karl Reinhardt)

Reinhardtas labai įtikinamai ir argumentuotai įrodinėja, kad seka Parmenidas - Heraklitas daug panašesnė į tiesą ir kur kas natūralesnė tiek istorijos faktų, tiek idėjų istorijos požiūriu. Smulkiai nagrinėdamas Heraklito gyvenimo liudijimus, Reinhardtas prieina prie išvados, kad pastarasis savo knygą galėjo parašyti tik po 478 m., kas maždaug atitinka Parmenido *ἀκμῆ* pagal "vidurkio" chro-

²² Dobryninas A. *Tiesos kelias II Naujasis židinys*. - 1991. - Nr.10 - P. 6.

²³ *Ibid.*

²⁴ Reinhardt K. *Op. cit.*

²⁵ *Theat.* 183c, *Parm.* 127a, *Soph.* 217c.

nologiją: da.: patogesné Diogeno sit loma data (504-501 m.).

Norint susigaudyti idėjų chronologijoje, pirmiausiai reikia pamiršti, kad Heraklito filosofijos branduolį sudaro mokymas apie "visa ko tėkmę" (Flußlehre). Prisiminkime, kad garsusis posakis πάντα ῥεῖ pačiam Heraklitui greičiausiai nė nepriklauso, tai tik Platono savais žodžiais perpasakota ir savaip įsivaidzuota jo mokslo dalis. Svarbiausioji Heraklito mintis yra visiška Flußlehre priešingybė: rintis judėjime, pastovumas kitime, vienis skaidume, amžinybė praeinamybėje...²⁶ Elėjiečiai moko, kad visa pasaulyje - prieštaravimai. Bet kadangi prieštaravimai vienas kitą panaikina, šis prieštaravimų pasaulis yra melagingas ir netikras, o tikras yra vien amžinas ir nekintamas ūv, buvimas. Heraklito tvirtinimu, visa pasaulyje yra prieštaravimai, bet prieštaravimai vienas kitą sąlygoja. Didžioji paslaptis yra tai, kad prieštaravimai sudaro darnią vienybę, todėl būtent jie yra daiktų esmė, o prieštaravimų pasaulis yra vienintelis tikras pasaulis²⁷.

Tačiau prieš tvirtinant, esą prieštaravimai gali būti kartu, ir norint, kad toksai teigimas būtų laikomas nauju atradimu, ar neprivalu pirmiau įžiūrėti esant pačius prieštaravimus, ar nereikia pirmiau suabejoti jų suderinamumu? Kas čia nuostabu ir nepaprasta būtų buvę, pavyzdžiui, Anaksimandrui, kad viena kyla iš visa?²⁸ Kad atsirastų reikalas ginti pojūčių (αἰσθησις) tikrumą, kažkas pirmiau turi liautis jais pasitikėjęs, kažkas turi surasti ne-pojūčių tikrumą. Kas gi vertė gamtos tyrinėtoją kurti pažinimo teoriją? "Heraklito filosofija siekia to paties tikslo, kaip ir Empedoklio filosofija - įveikti elėjiečių neigimą ir sukurti naują pasaulio aiškinimą"²⁹. Filosofijos istorija yra jos keltų klausimų istorija.

Norint, kad Heraklito filosofija galėtų būti buvusi reakcija į Elėjos išminčiaus mokymą, juodu reikia "atitraukti" vieną nuo kito chronologiškai ir arba į istorijos gilumas dar labiau panardinti Parmenidą, arba arčiau mūsų pakylėti Heraklito kūrinis. Dėl įvairių priežasčių antroji procedūra Reinhardtui rodosi lengviau padaroma: Efeziečio kalbėjimo būdas atimesnis sofistams (Heraklito stiliaus gerbėjų būta ir tarp Hipokrato mokyklos mokinių, kai retorika jau

buvo tapusi didžiuoju menu); jo filosofija jau gana aiškiai demitologizuota; tokie svarbūs terminai, kaip νόμος, κόσμος, φύσις, jau vartojami taip pat, kaip ir vėlesnėje filosofijoje, etc.³⁰

Nors autoritetingo vokiečių mokslininko nuomonė ir netapo ikisokratinės filosofijos tyrinėjimų dogma, tačiau dabar jau niekas nėbedrįsta lyg niekur nieko tvirtinti, esą akivaizdu, jog Parmenidas kritikuoja Heraklitą. Šiandien ieškoma šio vokiečių klasikinės filosofijos ir ypač Hegelio veikaluose išpopuliarinto tvirtinimo ištakų. Esminės marksizmo priklausomybės nuo Hegelio dėka pastarasis teiginys tvirtai įaugo į socializmo lageryje antikos filosofiją studijavusiųjų galvas: juk Heraklitas buvo "pirmasis dialektikas", o Parmenidas - "reakcingas idealistas". O kadangi kas buvo pirmiau (pvz., "pirmykštė bendruomenė santvarka"), tas buvo ir geriau marksistams, "tikresnė" filosofija, be abejo, pirmiau sukūrė Heraklitas. "Stichiniam dialektikui" Heraklitui geriausia vieta - arčiau "stichinių materialistų" jonėnų. Idėja "Parmenidas kritikuoja Heraklitą" jau pati tampa idėjų istorijos objektu. O atsargiausi šių dienų tyrinėtojai bijo tvirtinti kalbamuosiuose tekstuose esant Efeziečio ir Elėjiečio dialogą ir linę matyti ten bendrąsias jų amžiaus idėjas.

...UND GÄNZLICH UNBEKANNTE PYTHAGORAS (Karl Reinhardt)

Dar prastesni akivaizdumo reikalai tuomet, kai kalbama apie Pitagorą ir jo mokyklą. Pats Pitagoras - visiškai mistinė figūra: jis buvęs norėjęs žinoti visa, kas ant žemės ir danguje, išminčiumi, σοφός. Ankstyviausi liudijimai nieko nesako, kad jis būtų buvęs drauge didis matematikas ir dar filosofas. Pitagorininkų mokykla? Svarbiausias iš ankstyvojo pitagorizmo šaltinių - Jamblichio (III a. po Kr. pabaiga!) sudarytasis pitagorininkų katalogas pateikia visų įmanomų senovės įžymybių vardus: Hipajas, Alkmejonas, Parmenidas, Heraklitas; čia surinkti ir visi įmanomi visų tautų matematikai. Jie sukvieisti tam, kad užpildytų iki Filolėjaus Krotonečio (gimusio apie 470 m. pr. Kr.) trūkstantą *Lehrtradition* grandį. "Kad

²⁶ Reinhardt K. *Op. cit.*, S. 206-207.

²⁷ *Ibid.*, - S. 208.

²⁸ *Ibid.*, - S. 220.

²⁹ *Ibid.*, - S. 221.

³⁰ *Ibid.*, - S. 221.

ir kaip taisytumėme tradiciją, mums vistiek nepavyks išsunkti iš jos kokių nors liudijimų apie senųjų pitagorininkų filosofiją. Ji mums leidžia įsivaizduoti tik kažkokį romantišką pitagorininkų sąjūdį, paplitusį tarp religingų ir į spekuliaciją linkusių VI a. ir V a. pradžios Pietų Italijos ir Sicilijos aristokratų.³¹ Taip pat nepamirškime, kad tradicija įsakmiai tvirtina Parmenidą buvus pitagorininkų mokiniu ir sekėju, kaip ir abejonių, katram - Parmenidui ar Pitagorui - priskirti vieną ar kitą pastabą ar posakį.

Pačioje šio amžiaus pradžioje Oswaldas Spengleris suskaičiavo devynias Heraklito filosofijos interpretacijas. 1947 m. Rodolfo Mondolfo jų surado jau vienuolika. Su Parmenidu, žinoma, nė kiek ne paprasčiau. Parmenido kelių vieni priskaičiuoja dvejetą, kiti trejetą ar net visą šešetą. Ką daryti, kaip

nepasiklysti skaitytojui, panorėjusiam susipažinti su jo filosofija? Pasirinkti kruopštaus pagrindinių šaltinių (rankraščių, nes leidėjai, kaip ir vertėjai, dažnai vienas kitam prieštarauja) skaitymo kelią? Pasikliauti svetimu autoritetu? Kartais įkvėpimo pagauti poetai ir filosofai pasiūlo genialių interpretacijų. Bet tai jau arba poezija, arba tų pačių filosofų filosofija. Be abejo, tokių rašymų žanras nė kiek neprastesnis už kitus; pagaliau kas žino, ar nelaikytų Heraklitas, pvz., Nietzsches siūlomos jo filosofijos interpretacijos jam pačia artimiausia? Tačiau ar tinka toks lengvumas ir poetiškas laisvumas pirmąjį pilną toli gražu ne paprasto autoriaus vertimą palydinčiam straipsniui?

Jokiu būdu nebūdama ikisokratikų žinovė, visa ką čia parašiau, rašiau tik todėl, kad šiame kelyje, mano supratimu, trūko tikslumo, atsargumo ir akademiškumo. O be jų, kaip ir be gerų vertimų, sunku bus į ką nors rimtai atsigręžti.

³¹ *Ibid.*, - S. 232

*

Gegužė pamėgdžioja pamišėlės kvatojimą,
miškai vis labiau erdvesni - lyg apiplėštos
bažnyčios.

Giliai įsirėžus vėžė dobilienoj -
girdžiu, bet nematau, kas ją nuvažiavo.

Vis dažniau esu paliekamas vienas,
lyg gurguolių pervažiuotas - guli paslikas.
Skuba ranka link ausies vabalėlis -
jis toks mažas, vargu ar išgirsiu jį?

Kažko sunerimsta medžiai, vienas per kitą
plakasi plakasi šakom, bet niekas neprisiartina.
Esu išniekinta, kaip mano kaimiečių Dievas,
pamestas pievoj lapelis su "Tėve mūsų"...

Tyloj išgirstu, kaip lūžta pusiau šiaudas,
kai stiebu kopia aukštyn jonvabalis.
Kas čia kuriama toli nuo žmonių ir bažnyčių?
Kam visa tai? Neturiu ko paklaust...

Girdėt, kaip sausmedis trinas į tylą,
kažkodėl tai pakartojama daugelį kartų...
Naktį pasvyra dangus į pietų pusę -
Dievas ir aš dabar esam labiausiai vieniši.

NETURIU KO PAKLAUST

MARCELIJUS MARTINAITIS

PRISIMINIMAS (PERKŪNIJA)

Tvenkias perkūnija.
Temsta ir temsta.
Viską užlieja alpi tvankuma,
kol pagaliau trenkia...

Nušvinta sena daržinė,
šieno kaugė,
berniukas su karve -
lyg juos būčiau staiga atsiminęs.

Po to vėl nieko nėra.

Ir vėl trenkia.
Sena daržinė, kaugė,
prie jos karvė,
o berniuko jau nematyt.

Po daugelio metų -
vėl trenkia.
Tuščias laukas. Senyvas žmogus,
be kepurės, perlytas -
lyg kažkas, ištiktas smūgio,
ten jį būtų užmiršęs.

Ir vėl nieko nėra...
Temsta.
Ir vėl trenkia...

Toliau tęskite patys.

NESUDAINUOTA VESTUVIŲ DAINA

Už visą dangaus auksą
per žmoną tavo imu.
Saulėi tekant patrauksim
iš tavo žalių namų.

Kanopomis aukštus kalnus
kasa vėjai bėri.
Vos pajudam - ir į delnus
žvaigždes iš plaukų beri.

Aukštos kalvų pasostės,
iškaišytos beržais,
vėjas perdažo skruostus
rausvo ryto dažais.

Saulė tekėdama verkia,
juokias mėnuo smagus. -
Tolimą kelią įveikę,
sukam žalčių botagus.

Lenkiam varpelio garsą,
skrendam karietoj skriste, -
jei versimės, tai apsivers.m
duobėtam dangaus skliaute.

Plazdenamas nuometas kyla,
driekias Paukščių taku.
Lekiam, ir kibirkštys skyla
iš tavo sartų akių.

HANSO URSO VON BALTHASARO TEOLOGIJA

JOHN O'DONNELL

I. ŽMOGAUS MİSLĖ

Kartais tvirtinama, jog Balthasaro teologija, orientuota kristologiškai ir tvirtai išsisknijusi "katalikiškume", nepajėgia diskutuoti. Maža to, galima manyti, kad atmetusi Rahnerio transcendentalinį metodą kartu su jo kantiškuoju paveldu ir posūkiu į subjektą, Balthasaro teologija, jos akiratis ir interesai nutolo nuo antropologinių problemų. Tačiau įdėmesnis svarstymas rodo, kad abu teiginiai pernelyg paviršutiniški ir netikslūs.

Rahneris savo teologinius ir filosofinius apmąstymus pradeda nuo subjekto savimonės ir klausimo apie jo pasaulio pagrindą, o Balthasarui pamatinis žmogiškasis patyrimas gaunamas per Tu - akimirksnį, kai vaikas pirmą kartą suvokia motinos šypseną ir šitaip tampa dvasia. Šį akimirksnį vaikas virsta Aš. Kartu su Aš patyrimu ateina pasaulio patyrimas. Todėl viską grindžiantis žodis yra *meilė*, o pamatinis meilės patyrimas leidžia vaikui įsitikinti, kad galima begalinė meilė. Nepaisant būsimos patyrimo ir pažinimo, kad motinos meilė yra baigtinė, visada išlieka pirminė intuicija. Iš jos kyla žmogaus religinė piligrimystė.

Žmogaus dvasia, pažadinta pirmojo susitikimo su Tu, Balthasarui yra neišvengiamai religinė ir nukreipta į Dievą, nes dvasia kaip tokia atvira begalybei. Bet jei žmogus atviras Dievui, tai kaip jis vis dėlto gali pasiekti vienybę su begalybe, kuri nuolat priešinasi bet kokiam žmogaus bandymui ją aprėpti?

Pradėdamas dialogą su didžiaisiais išganymo keliais, kuriuos istorijoje nutiesė žmogaus dvasia,

Balthasaras remiasi krikščioniškojo tikėjimo rezervais. Pirmiausia jis kreipia žvilgsnį į pirmykščių religijų kelią. Trumpai jas galima apibūdinti kaip politeistines religijas, kurių dievai visada atspindi kokį nors žmonių poreikių aspektą, sakysim, poreikį apsisaugoti nuo gamtos pavojų ar kautynėse, arba meilės poreikį. Dievai visada tarnauja žmonėms. Iš esmės, kaip pastebi Balthasaras, jie yra kokio nors baigtinio patyrimo projekcija į dieviškumo sritį. Kitas pirmykščių religijų aspektas yra mitas. Mitai svarbūs dėl dviejų priežasčių. Pirmiausia - dėl mitinės laiko sampratos. Mitai pasakoja apie įvykius, tačiau ne tokius, kokie vyksta istorijoje, o pirmapradžio laiko įvykius. Kita vertus, mitų kalba visada yra šiaupusinio laiko kalba ir pagrįsta mūsų pasaulio erdvėlaikio metaforika.

Pirmykščių religijų kelias pasmerktas nesėkmei, nes vieną kartą žmogus būtinai įsitikins, kad dievai, kuriems jis suteikė pavidalą, yra baigtiniai, todėl neverti garbinimo. Tokių dievų kelias yra tarnavimas stabams. Be to, kadangi šie dievai visada atspindi kokį nors tikslą, patenkinantį žmogaus poreikius, pirmykščių religijų kelias dažnai virsta magija. Iš tikrųjų mitui rūpi reali pasaulio laikiškumo ir vertinimo problema. Mitologiniai įvykiai vyksta pirmapradžiam laike. Todėl mitai realaus laikiškumo rimtai nepriima. Savo ruožtu mito įsikūnijimas pasaulio kalboje primena, kad žmogus kaip kūniška būtybė savo kelionėje į Dievą niekada negali palikti šio pasaulio. Tad mitas taip pat negali tinkamai atsakyti į žmogaus religinius klausimus. Vis dėlto Kristus atėjo ne griauti, o įvykdyti. Kristus savo įsikūnijimu

JOHN O'DONNELL gimė Amerikoje. 1962 metais įstojo į Jėzuitų ordiną, 1974 metais gavo kunigo šventimus. Baigęs studijas Oksforde, dėstė dogmatiką Londono universitete. Nuo 1984 m. dogminės teologijos profesorius Popiežiškajame Grigaliaus universitete Romoje.

Svarbiausi veikalai: *Trinity and Temporality* (1983); *The Mystery of the Triune God* (1988). Straipsnį iš Balthasarui skirto rinkinio (*Hans Urs von Balthasar - Gestalt und Werk / Hrsg. V. Karl Lehman und Walter Kasper. - Köln: Communio Vlg., 1989*) vertė Traidėnis Raudeliūnas.

panaikino mitologinę laiko sampratą. Išganydamas pasaulį, Jis įjungė mitą į save patį taip, kad pasaulis tapo tikra išganyimo priemone.

Vakarų kultūros istorijoje tai buvo lemtinga akimirka: suradęs naują - filosofinį kelią į Dievą, žmogus įsisažmonino senojo kelio apgaulingumą. Graikų filosofija įveikė mitą ir pagrindė savo viltį protu. Šios tradicijos taurumas yra jos radikalus bandymas išgryninti žmogaus religinius poreikius ir surasti tikrąjį Dievą, esantį anapus bet kokios baigtinybės. Plotinui tai galėjo būti ne kas kita, kaip išskylantis virš bet kokio dualumo Vienis. Filosofų transcendentinis Dievas yra Dievas, kuris gali būti surastas tik per radikalų neigimą, kai Aš galutinai atsiplėšia nuo baigtinybės ir praranda save bevardės vienybės bedugnėje¹. Nors toks atsiplėšimas rodo iškilų dvasios taurumą, Balthasarui jis nepriimtinas dėl dviejų dalykų, kurie abu susiję su meile. Pirmiausia, reikia išsižadėti savo pirminės intuicijos, kylančios iš pirmojo motinos šypsenos patyrimo, kai gimsta mano Aš. Atrodo, kad tokia filosofija kaip tik reikalauja Aš paneigimo. Antra - argumentuoja Balthasaras, - jei ir įmanoma atsiduoti bevardei vienybei, tai vargu ar įmanoma tokią beasmenę begalybę mylėti. Tad antrąkart atsakoma meilės pirminės intuicijos. Susidaro įspūdis, kad žmogaus religiniai ieškojimai būtinai užsibaigia aporija. Nei dievų kelias, nei mistinis filosofų kelias neatitinka pirminio meilės patyrimo. Krikščioniškas tikėjimas gali šią mįslę įminti tik Kristuje, nes tik Kristaus meilės paslapyje atskleidžia Dievo tikrumas. Norėdami tai geriau suprasti, turime leistis į Jėzaus identiškumo gelmes ir ieškoti ištakų Dievo trejybiškume. Pabandysime priartėti prie šios paslapties, nagrinėdami Balthasaro Jėzaus asmens interpretaciją.

II. KRISTOLOGIJA: JIS, TURĖDAMAS DIEVO PRIGIMTĮ (Fil 2, 6)

Svarbus Balthasaro kristologijos pasiekimas yra bandymas pritaikyti estetikos kategorijas Kristaus paslapčiai nušviesti. Balthasarui ypač svarbios dvi estetinio patyrimo dimensijos: *forma* su joje glūdinčia

harmonija, proporcijomis ir saiku bei *ekstazė*, patiriama, kai stebėtojas įtraukiamas į formą. Čia svarbu, kad formos vienybė transcendoja jos dalis. Forma suvokiama tada, kai pažįstama formos visuma, kuri visada viršija jos dalių sumą.

Tikėjimas moko, kad Jėzus yra įsikūnijusi Dievo forma. Plėtodamas šią mintį, Balthasaras parodo ypatingą dėmesį ketvirtajai evangelijai. Šv. Jonas rašo: *Dievo niekas niekada nėra matęs, tikrai viengimis Sūnus - Dievas, Tėvo prieglobstyje esantis, mums jį atskleidė (Jn 1, 18)*. Tai reiškia, kad Jėzus yra neregimojo Dievo regima forma. Balthasaras cituoja Kalėdų prefaciją: "Jame Dievas tapo mums regimas, todėl mes kupini meilės Dievui, kurio negalime regėti". Jėzaus gyvenimo istorijoje matome Jį daugelyje vaidmenų, pavyzdžiui, kaip keliaujantį žydų pamokslininką, gydantį stebukladarį, myriop nuteistą nusikaltėlį. Bet tikėjimas tvirtina, kad iš tikrųjų niekas Jo nematė, kol Jėzus nebuvo suvoktas kaip Dievas-žmogus, neregimojo Dievo regima manifestacija.

Jeigu ir yra būdas, leidžiantis išvelgti Jėzaus identiteto paslaptį, tai tokiu Balthasaras laiko Jėzaus klusnumą dangiškajam Tėvui. Balthasaras nuolat grįžta prie tokių Evangelijos tekstų, kaip *Jn 4, 34: Mano maistas - vykdyti valią to, kuris mane siuntė, Jn 6, 38: aš nužengiau iš dangaus vykdyti ne savo valios, bet valios to, kuris mane siuntė ir Jn 8, 29: visuomet darau, kas jam patinka*. Matome, kad Jėzaus egzistencijos centras yra klusnumas. Balthasaras laiko tai tokiu reikšmingu dalyku, kad rašo: "Sūnaus Kur, nustatantis Jo vietą, nors Jis gali būti Tėvo prieglobstyje arba sutinkamas pasaulio keliuose, yra visada vienareikšmis: tai pasiuntinystė; misija, Tėvo valia. Čia Jį visuomet sutinkame, nes Jis yra pačios Tėvo pasiuntinystės įsikūnijimas"².

Čia reiktų pakomentuoti du momentus. Pirmiausia tai, kad Balthasaras asmenį supranta remdamasis pasiuntinystės idėja. Žmogaus plotmėje jis dvasios subjektą atskiria nuo asmens³. Dvasios subjektas turi intelektą ir valią. Tačiau dvasios subjektas tampa nepakartojamu asmeniu tik per gaunamą iš Dievo pasiuntinystę. Tokia žmogaus asmens samprata remiasi Jėzaus dievišku asmeniu. Jis yra asmuo *par excellence* dėl savo visiško klusnumo Tėvui. Jėzaus sū-

¹ Kritikuodamas Rytų religijas, Balthasaras taip pat naudojami panašiomis sąvokomis: juk anose viskas priklauso nuo galimybės transcendouoti pasaulį ir atsiskirti savojo Aš, tuo tarpu krikščioniškasis

tikėjimas remiasi tuo, kad Dievas savo Žodžiu kreipiasi į žmoniją.

² *Christlicher Stand*. - Einsiedeln, 1977. - S. 149.

³ Plg. *Homo creatus est*. - Einsiedeln, 1986. - S. 100 ff.

nystė ir klusnumas yra neatskiriama. Kiek Jis yra Sūnus, tiek Jis radikaliai atviras Tėvo pasiuntinystei.

Kita vertus, būtina pastebėti, kad Jėzaus sūnystė ir pasiuntinystė prasmingi tik trinitariniam kontekste. Aukščiau cituotoje pastraipoje Balthasaras toliau pažymi: "Sūnaus misijos pasaulyje paslaptis yra grynai trinitarinė paslaptis"⁴. Kitais žodžiais tariant, tai, kas įvyksta žemėje per Jėzaus žemiškąją tarnystę, yra Jėzaus amžino ryšio su Tėvu išsiskleidimas. Savo amžinoje būtyje ir amžinoje meilės priešaroje Jėzus visada kyla iš Tėvo, ir grįžta į Tėvą. Vadinasi, Jo žemiškajame gyvenime kilmė yra ne tolimos praeities įvykio prisiminimas, kuris silpsta Jam įžengus į savo žemiškąją istoriją. Jo kilimas iš Tėvo veikiau yra nenutrūkstama dabartis kaip amžinas šaltinis, iš kurio Jis gyvena ir semiasi sau galios. Norėdami paryškinti trinitarinį matmenį, atkreipsime dėmesį, kad tarp šio patyrimo ir Dvasios yra tiesioginis ryšys, nes būtent Dvasia atskleidžia žemiškajam Jėzui Tėvo valios ženklus. Tai atitinka Sūnaus klusnumo prigimtį - būti vadovaujamam Dvasios. Tik Dvasios jėga Jėzus gali atlikti savo žemiškąją misiją, ir toks stiprus yra Jėzaus atsidavimas Tėvo valiai, kad Jis pasiruošęs žmonių išsižadėtą pasiuntinystę iškęsti net ant kryžiaus ir šios pasiuntinystės įvykdymą po Prisikėlimo perduoti Dvasiai.

III. NUO ĮSIKŪNIJIMO IKI VELYKŲ PASLAPTIES

Anksčiau buvo parodyta, kaip pasitikėdamas apaštalo Pauliaus liudijimu Balthasaras išrutuliojo teologinę-estetinę viziją, pagal kurią Jėzus yra įsikūnijusi Dievo forma. Remdamasis to paties apaštalo himnu Laiške filipiečiams, Balthasaras taip pat akcentuoja Jėzaus kenozę arba Žodžio savęs apiplėšimą iki kryžiaus. Kaip Paulius sako, Jėzus *godžiai nesilaikė savo lygybės su Dievu, bet apiplėšė pats save, priimdamas tarno išvaizdą [...] ir tapdamas klusnus iki mirties, iki kryžiaus mirties (Fil 2, 6-8)*. Kaip ir apaštalas Paulius, Balthasaras savęs apiplėšimą tapus žmogumi sieja su kryžiumi. Jis ryžtasi netgi teigti, jog Jėzus tik todėl tapo žmogumi, kad už mus mirtų⁵. Toks įsitikinimas remiasi idėja, kad Jėzus, kiek Jis save su mumis ir mūsų kaip žmonių esme susitapa-

tino, ne tik įsikūnijo (*verbum factum caro*), bet ir iš tiesų tapo nusidėjėliu (*verbum factum caro peccati*). Čia Balthasaro mąstymą yra stipriai paveikęs Pauliaus tekstas: *Tą, kuris nepažino nuodėmės, jis dėl mūsų pavertė nuodėme, kad mes jame taptume Dievo teisumu (2 Kor 5, 21)*. Vadinasi, Jėzaus mirtis buvo ne atsitiktinumas, bet neišvengiama Dievo meilės ir nuodėmingos žmonijos atsisakymo šią meilę priimti susidūrimo pasekmė.

Balthasaras yra vienas iš nedaugelio šiuolaikinių teologų, kurie kelia klausimą apie Dievo susitapatinimo su nuodėminga žmonija pasekmes Jėzui. Šį klausimą Balthasaras išnagrinėjo garsiajame Didžiojo šeštadienio teologijos traktate. Šią teologiją geriausiai galima įvertinti palyginus su Didžiojo penktadienio teologija. Antropologijos požiūriu, žmogaus mirtis yra ne tik likimas, kuriam pavaldus žmogus, bet veikiau aukščiausias jo laisvės aktas, akimirksnis, kuriame jis aprėpia visą savo gyvenimą ir atranda jo prasmę. Šis faktas taps dar aiškesnis, jeigu mirtį suprasime ne tik kaip biologinę baigtį, bet ir kaip horizontą, kuriame žmogus gyvena kiekvieną akimirksnį ir kuriame jis suvokia savo laisvę. Heideggerio žodžiais tariant, žmogaus būtis yra būtis-mirties-link. Evangelijos irgi išvelgia Jėzaus mirtyje aukščiausią Jo laisvės aktą. *Niekas neatima jos [gyvybės] iš manęs, bet aš pats ją laisvai atiduodu*, - sako Jėzus (Jn 10, 18). Negana to, Jis apibūdina savo mirtį kaip meilės aktą: *Nėra didesnės meilės, kaip gyvybę už draugus atiduoti (Jn 15, 13)*.

Tokiam aktyviam savęs atidavimui Didįjį penktadienį priešpriešinamas visiškas pasyvumas Didįjį šeštadienį. Didysis šeštadienis, Balthasaro požiūriu, yra visiškas Jėzaus susitapatinimas su nuodėmingu žmogumi. Kiek Jėzus susitapatina su nusidėjėliu, tiek Jis yra miręs, bejėgis, atskirtas nuo Dievo, nepajėgus pats savęs išgelbėti. Jėzus taip stipriai susitapatina su Dievo apleistuoju, kad - jeigu pakartosime Paulių - pats tampa nusidėjėliu. Šitai Jis patiria visą nusidėjėlio bejėgiškumą ir apleistumą. Balthasaras visa tai apibūdina kaip "lavono klusnumą".

Norėdamas sukonkretinti tokį supratimą, Balthasaras pasinaudoja Rašte pavaizduotu Jėzaus nužengimu į pragarus (1 Pt 3, 19 ir 4, 6). Bet užuot aiškinęs šias vietas kaip triumfališką Jėzaus kelionę į mirusiųjų

⁴ *Christlicher Stand*, S. 149.

⁵ Plg. *Mysterium Paschale* // Feiner J., Löhner M. (Hrs.). *Mys-*

terium Salutis. - Einsiedeln, 1969. - Bd. 3, 2. - S. 133 ff.

pasaulį, kaip buvo daroma Viduramžiais, Balthasaras pažvelgia į šią kelionę kaip į visiško Kristaus susitaipinimo su Dievo apleistu nusidėjėliu simbolį. Tai apibūdinti jam padeda Senajame Testamente vartojama *šcolo* sąvoka. Remdamasis įvairiomis Senojo Testamento vietomis, Balthasaras parodo, kad *šcolas* Biblijoje simbolizuoja nusidėjėlio būklę, būtent, jo atskirtumą nuo Dievo. *Šcolas* yra tamsos, pelenų, tylėjimo sritis. Jis yra pragarmė ir užmaršties kraštas. Mirusieji atskirti nuo gyvųjų. Jie nebeturi gyvybės jėgos ir negali garbinti Viešpaties. Visi šie vaizdiniai išreiškia nukryžiuoto Jėzaus solidarumą su nusidėjėliu.

Solidarumas su Dievo apleistuoju toks didelis, kad Balthasaras gali tvirtinti, jog Jėzus ant kryžiaus išgyveno pragarą. Jis pažymi, kad pragaras yra kristologinė idėja. Žvelgdami į nukryžiuotąjį Jėzų, galime suprasti, ką pragaras iš tikrųjų reiškia - būti atskirtam nuo Dievo. Jo patyrimo negalima aiškinti kiekybinėmis sąvokomis, tai kokybinis patyrimas ir kaip toks yra be-laikis. Pažvelgę nuo kryžiaus tiek į praeitį, tiek į ateitį, galime vienodai tvirtinti, kad pragaras kaip toks nėra Senojo Testamento sąvoka, nes Senoji Sandora nežinojo visiškos nevilties situacijos. Senosios Sandoros istorijoje net tamsiausiu momentu visada buvo regima turinčio greit ateiti Išganytojo pažado šviesa. Žvilgsnis nuo kryžiaus į ateitį yra vilties perspektyva. Kristus mirė už nusidėjėlius ir užėmė jų vietą pragare. Jis buvo už mus nuteistas mirti. Todėl krikščionis gyvena su radikalia viltimi tiek sau, tiek visiems kitiems. Solidarumas su visa žmonių gimine, būtent - solidarumas viltyje, yra galimas. Mes galime ir turime viltis, kad kiekvienas mūsų bus išgelbėtas. Balthasaras neatmeta galimybės prarasti Dievo meilę, bet mano, jog galime tikėtis, kad tai niekada neįvyks. Jis klausia: ar mes galime tikėtis, kad net nepataisomas nusidėjėlis mirties akimirka, būdamas Kristaus akivaizdoje, pasuks nuo egoizmo į meilę?

Balthasaras tokį Viešpaties patyrimą - Didžiojo šeštadienio teologijos ir Jėzaus nužengimo į mirusiųjų pasaulį kontekste - supranta kaip atsakymą į žmogaus laisvės mįslę. Dievo santykio su pasauliu istorija yra dramatiškas dviejų laisvių - dieviškos ir žmogiškos - susidūrimas. Ar žmogus gali Dievui ištarti galutinį "Ne"? Jeigu negali, tai jis negali būti laisvas, jeigu gali, tai atrodo, kad žmogaus laisvė yra lemiamas žodis Dievui ir ardo Jo meilės planą. Ar laimi Dievo

Žodis galutinę pergalę prieš žmonių negailestingumą? Jeigu taip, tai negalima rimtai kalbėti apie žmogaus laisvę. Balthasaras randa šios dilemos sprendimą kryžiuje. Dievas rimtai traktuoja žmogaus laisvę. Jis leidžia žmogui atmesti kenotinį meilės pasiūlymą. Jis leidžia žmogui pasirinkti radikalią izoliaciją ir vieatvę. Tačiau iš Dievo kančios kyla meilė, kuri išsklaido nepataisomo nusidėjėlio vieatvę. Dievas neapriboja nusidėjėlio laisvės: Jo įžengimas į nusidėjėlio apleistumą tiesiog saugo šio narcizistinę vieatvę. Žinoma, nusidėjėlis yra pragare, tačiau jis nebėra visiškai vienišas. Jo vieatvė tampa ir kitų vieatvė.

IV. TRINITARINĖ MEILĖ

Balthasaro teologijos apžvalgą pradėjome žmogaus mįslės svarstymais. Matėme, kaip Kristų galima laikyti žmogaus mįslės sprendimu. Dabar reikėtų giliau apmąstyti Kristaus įvykio trinitarinį matmenį, nes tik jis gali visiškai nušviesti žmogaus paslaptį.

Kaip jau buvo sakyta, meilę mums leidžia suvokti tik pirminė intuicija, duota vaikystėje ir pažadinta motinos šypsenos. Todėl asmuo net žmogaus plotmėje ieško savo egzistencijos reikšmės žmonių bendruomenėje. Mūsų laikų kalbos filosofija parodė, kad kontekstą asmens reikšmės supratimui sudaro žmonių bendruomenė. Tačiau Balthasaras klausia: ar dialogas tarp Aš ir Tu yra galutinis žmogaus paslapties įminimas? Ar čia nekyla dvigubo monologo pavojus? Balthasaro nuomone, arčiausiai prie tikrojo sprendimo yra filosofo Ferdinando Ebnerio žodžio koncepcija. Ebneris teigia, kad žodį, kurį Aš sako Tu, įgalina tam tikras Tarp. Taip randame nuorodą į galutinį trinitarinį sprendimą.

Remiantis kristologija, galima pamatyti, kad Jėzaus tapatumas išsiskiręs amžinoje trinitarinėje bendrystėje. Tėvas yra bedugnė meilė, meilės šaltinis. Būdamas - kaip hipostazė - Tėvas, Jis save visiškai atiduoda Sūnui. Tuo tarpu Sūnus yra radikalus atsakymas į Tėvo meilę. Sūnus viską atiduoda Tėvui. O jų abipusė meilė įsilieja į Šventosios Dvasios meilę. Šitai Šventąją Dvasią galime nusakyti kaip dieviškos meilės vaisingumą. Šis vaisingumas toks pat begalinis kaip pati dieviškoji meilė.

Kadangi žvelgdami į Jėzų galime pasakyti, kad Dievas yra meilė ir kadangi tik per Jį mes pažįstame

Dievą, krikščioniškasis tikėjimas gali teigti: galutinė tiesa yra meilė. Čia klasikinė filosofijos problema - būties problema - atsiskleidžia kaip meilės paslaptis. Švč. Trejybė moko, kad būtis yra meilė. Žinoma, Dievas yra vienybė, kuri iškyla virš pasaulio - taip, kaip skelbia mistikos negatyvioji tradicija. Bet sykiu darosi aišku, kad tokia vienybė nėra nediferencijuotas Vienis. Daugybė yra tokia pat pirmapradė, kaip vienybė. Paskutinė būties paslaptis yra bendrystės paslaptis.

Vienas svarbiausių Balthasaro ketinimų buvo apmąstyti meilės sąvokomis Dievo būtį, vadinasi, Švč. Trejybės esmę ir pasireiškimą. Šiuo požiūriu jis dvejopai kritikavo augustinizmo-tomizmo tradiciją. Visų pirma, nors ši ir neatsisako visiškai dieviškos bendrystės modelio, tačiau dieviškojo gyvenimo analogu pasirenka žmogaus protą su jo valia ir intelektu. Šia prasme tradicija užsisklendžia Aš - sferoje. Kita vertus, tomistinė tradicija supranta Žodžio pasireiškimą kaip intelekto aktą, o Dvasios pasireiškimą - kaip meilės aktą. Bet jei imanentinė trejybė turi atitikti ekonominę trejybę, tai ar Dievo aktas, kuriuo Sūnus atiduodamas pasauliui, nėra taip pat meilės aktas, ar tada amžinas Sūnaus gimdymas per Tėvą nėra taip pat meilės aktas? Kaip visada, pirmas aktas yra meilės aktas, bet kaip mes galime atskirti pirmąjį aktą nuo antro, kai Tėvas jau viską yra atidavęs Sūnaus gimdymui? Šiuo atveju Balthasaras remiasi Bonaventūro teologija, pagal kurią Žodžio gimdymas įvyksta *per modum exemplaritatis*. Tėvas atsisako savęs tokiu būdu, kad savo formą įspaudžia Sūnui, kuris tampa Jo tobulu gyvavaizdžiu žemėje. Bet kai Tėvas viską atiduoda Sūnui, vis dėlto atsiranda nauja galimybė Tėvui save atgauti per Sūnų. Šis naujas meilės modusas yra Šventoji Dvasia; tai ekstatinės, pripildančios meilės modusas, kurią Bonaventūras vadina *per modum liberalitatis*.

Kadangi Šventoji Dvasia yra Tėvo ir Sūnaus ekstatinė atvirybė, Šventąją Dvasią galima aprašyti ir kaip pasaulio vietą, nes pasaulio vieta yra atviroje erdvėje tarp Tėvo ir Sūnaus⁶. Adrienne von Speyr tai apibūdina šitaip: „Dieviškų asmenų tarpusavio santykis toks erdvus, kad čia išsitenka visas pasaulis“⁷. Nagrinėdamas pasaulį trinitarinėje perspektyvoje, Balthasaras sugeba išspręsti įvairias klasikines mįsles.

Visų pirma, Dievui pasaulis nėra būtinas, nes savo „kitą“ Jis jau turi Švč. Trejybėje. Todėl pasaulio sukūrimas jokių būdu nėra būtinas Jo būčiai. Antra, trinitarinis požiūris pagrindžia amžiną pasaulio vertę. Jei siekiantis Vienio filosofas-mistikas stengiasi atsikratyti pasaulio ir jei ateistas galiausiai yra privers-tas pripažinti, kad visa baigtinė tikrovė laikina, tai krikščionis gali mąstyti pasaulį Kristuje kaip teofaniją, kaip dieviškos šlovės sferą. Tapdamas žmogumi Jėzus priėmė pasaulį, kuris nuo tada turi amžiną vertę. Išganytas kūrinys bus amžinas Švč. Trejybės gyvenime.

Prieš baigiant trinitarinę temą, kuria grindžiama Balthasaro teologinė hermeneutika, būtina nurodyti, kaip Švč. Trejybė sudaro galutinį kryžiaus įvykio supratimo kontekstą. Čia reikėtų pažymėti du dalykus. Dievo ir pasaulio santykį Balthasaras pirmiausia supranta kaip dramatišką. Glaudus Dievo ir kūrinio ryšys yra drama, kurioje susitinka dvi laisvės. Jau buvo parodyta, kad dramos kulminacija yra šių laisvių susidūrimas, kai Jėzus apleidžiamas Dievo ir nukryžiuojamas. Antras momentas tiesiogiai išplaukia iš pirmojo. Kai Jėzus miršta su apleistojo aimana, turime savęs paklausti, ar nepabaigėme savo svarstymų tokia Dievo samprata, kurią Liuteris pavadino *Deus sub contrario*? Ar nukryžiovimas neimplikuoja Dievo skilimo? Ar kryžiaus įvykis nesudrasko Dievo? Ar Dievas netampa sau priešiu, meilė - neapykanta, o šventumas - nuodėmė?

Balthasaro atsakymas aiškus. Jei istorinė išgany-mo drama turi trinitarinę pagrindą, tai Dievo ir pasaulio drama, kurios kulminacija yra nukryžiovimas, gali būti nuosekliai interpretuojama, aplenkiant liuteriškąjį *Deus sub contrario*. Juk Balthasarui ši drama jokių būdu nėra statiška. Čia aptinkame meilę, kurioje jau glūdi susidūrimo su tamsos pasauliu galimybė. Viena labiausiai jaudinančių tekstų Balthasaras rašo: „Tai, kad Dievas (kaip Tėvas) gali savą dievystę taip atiduoti, ir tai, kad Dievas (kaip Sūnus) gauna šią dievystę ne kaip paskolą, bet turi ją, būdamas „vienos esmės“ (su Tėvu), reiškia tokį nesuvokiamą ir nelygstamą Dievo savęs „atskyrimą“ nuo jo paties, kad kiekvienas kitas (per jį!) galimas atskyrimas, nors būtų tamsiausias ir karčiausias, gali įvykti tik jame“⁸.

⁶ Plg. *Theodramatik* IV. - Einsiedeln, 1980. - S. 53 ff.

⁷ Cit. pagal: Moltmann J. *Kirche in der Kraft des Geistes*. -

München, 1975. - S. 77.

⁸ *Theodramatik* III. - Einsiedeln, 1980. - S. 302.

Taigi kryžiaus drama gali būti suprantama tik meilės dramos kontekste, meilės, kurioje nėra jokio prieštaravimo. Ant Golgotos kalno įvykusi drama neatskiriama nuo meilės amžinosios dramos. Dievas nėra savo paties priešas. Jis tikrai yra meilė. Bet dabar tai tokia meilė, kuri buvo pilnai išlieta nuodėmingai ir šią meilę atstūmusiai žmonijai. Dievo meilė lieka savyje neprieštaringa ir, atitikdama save pačią, gali tokio griežto atsisakymo akivaizdoje tik kentėti.

V. BAŽNYČIOS PASLAPTIS: KŪNAS IR SUŽADĖTINĖ

Kryžius yra ne tik Dievo trinitarinės meilės, meilės iki mirties Apreiškimas; bet kartu ir Bažnyčios paslapties supratimo pagrindas. Pasak Evangelijos pagal Joną, iš ką tik mirusio Jėzaus šono išteko kraujas ir vanduo. Balthasaras, sekdamas patristine tradicija, randa šiuose vaizdiniuose turtingą šaltinį Bažnyčios paslapčiai suprasti.

Bažnyčia gimė iš mirštančio ant kryžiaus Kristaus šono. Kraujas ir vanduo yra Krikšto ir Eucharistijos sakramentų simboliai. Marija yra Bažnyčios motina, jos vaisingumo provaizdis. Marija savo asmeniu sujungė sužadėtinę ir motiną. Ji atskirta nuo Kristaus kaip Jo meilės sužadėtinė ir kartu yra iščios, iš kurių Kristus gimė tikinčiųjų širdyse. Šv. Jono metaforiką reikėtų sieti su Laišku efeziečiams, kuriame šv. Paulius santuoką traktuoja kaip Kristaus ir Jo Bažnyčios ryšio metaforą (Ef 5, 32).

Dabar paklauskime, kas yra Bažnyčia, turėdami omenyje, kad klausiamo ne apie daiktą, o apie asmenį. Čia adekvatų atsakymą mums gali padėti rasti sužadėtinės metafora⁹. Viena vertus, santuokos ryšys suponuoja dviejų asmenų buvimą. Vadinasi, čia kalbama ne apie Kristaus susiliejimą su savo Bažnyčia hipostatinėje vienybėje, kuri tik užtemdo Kristaus ir Bažnyčios skirtumą. Kita vertus, santuokos tikslas yra kad du taptų vienu kūnu. Kaip tik čia išryškėja sutuoktinių lyčių priešybės prasmė. Bažnyčios atžvilgiu tai reiškia, kad iniciatyva priklauso Jėzui. Jis turi amžinojo gyvenimo sėklas, kurias pasėja Bažnyčios iščiose. Bažnyčia kaip sužadėtinė iš esmės yra visiškai moteriška. Jos pašaukimas, jeigu taip galima

pasakyti, yra priimti sėklas ir jas savo iščiose nešioti. Ji turi jas priimti, bet ne pasyviai. Toks priėmimas veikia reikalauja aktyvaus *disponibilité*, kuris leidžia Dievo Žodžiui atnešti gyvų vaisių. Kūninė metaforika tokia svarbi Balthasarui, kad jis net teigia, jog Bažnyčia santykiuose su Dievu ir Kristumi turi vengti visa ko, kas vyriška, visa ko, kas griebia, apriėžia, kas yra aktyvu, antraip bus iškreipta vidinė Dievo ryšio su žmonėmis prigimtis. Būtų didelė klaida neatsispirti tiek nekrikščioniškoms misticismo formoms, bandančioms pasiekti Dievą kokių nors technikų pagalba, tiek pirmąsiems religijoms, kurios bando manipuluoti Dievybe magijos pagalba. Tačiau Balthasaras pripažįsta ir vyriškumo principą Bažnyčioje, kuris, tiesa, galioja tiek, kiek tarnauja Bažnyčios moteriškumui. Vyriškumo principas, kurį įkūnija Petras, pasireiškia autoritetu, sakramento *ex opere operato*, mokymo tarnyste ir Rašto kanonu. Bažnyčios paskirties atžvilgiu svarbu pažymėti, kad vyriškumo principas visada pavaldus moteriškam ir reikalingas tik Bažnyčios moteriškam tapatumui išlaikyti, būtent, meilei, su kuria Ji kaip sužadėtinė atsigrežia į Viešpatį.

Galimybę vaizduoti Dievo santykį su Bažnyčia kaip jaunikio santykį su nuotaka grindžia ir sąlygoja Dievo trinitarinė meilė pasauliui. Galutinė tiesa yra meilė. Ši meilė yra ne kas kita, kaip Dievo asmenų trinitarinė meilė. Trejybė nori susivienyti su žmonija. Toks susivienijimas įgyvendinamas Bažnyčioje. Tačiau Balthasaras pažymi, kad Bažnyčia šia prasme vaizduoja pačią žmoniją. Bažnyčia, kurią pasirinko Dievas, yra ne kas kita, kaip visa žmonija. Jeigu trejybėsbiškumas yra Bažnyčios pagrindas, tai galioja ir Švč. Trejybės bendrystei, kuri šiuo atveju mums padeda suprasti Kristaus ir Bažnyčios kaip sužadėtinio ir nuotakos ryšio prigimtį. Ši ryšį sudaro Šventoji Dvasia, kuri yra susivienijimo saitai tarp Tėvo ir Sūnaus trinitariniame gyvenime. Šventoji Dvasia yra jų vienijimosi asmuo. Kaip trečiasis Švč. Trejybės asmuo Ji leidžia kitiems asmenims skirtis vienam nuo kito, bet drauge vienija juos nesuardomais meilės saitais. Šia prasme Balthasaras kalba apie Šventąją Dvasią kaip *coincidentia oppositorum*¹⁰. Bažnyčioje Šventoji Dvasia atlieka tokį patį vaidmenį. Dvasia paiso tikinčiųjų įvairovės kaip to, kas galiausiai sudaro Bažnyčios

⁹ Plg. Balthasaro straipsnį: *Wer ist die Kirche?* // *Sponsa Verbi*. - Einsiedeln, 1961. - S. 148-202.

¹⁰ *Ibid.*, S. 202.

asmenį (Bažnyčios asmens Kas), bet drauge suvienija juos Kristuje.

Šis suvienijimas yra toks intensyvus, kad Bažnyčios kaip sužadėtinės vaizdinio nepakanka Bažnyčios paslaptčiai nušviesti. Greta kitų vaizdinių, nušviečiančių šią paslaptį, paminėtini šv. Jono aprašytas vynuogienojas ir šakos. Šakos įskiepytos vynuogienojui; jos gyvos tik kartu su juo tik šitaip jos dalyvauja vynuogienojo gyvenime ir duoda vaisius. Drauge tai yra centrinis Kristaus Kūno vaizdinys. Bažnyčia tokia vieninga su savo Viešpačiu, kad su juo kaip Bažnyčios galva sudaro vieną kūną. Jeigu sužadėtinės vaizdinys pabrėžia asmenų skirtingumą, tai Kūno vaizdinys - vienybę, kuri stipresnė už sutuoktinių kūnišką susijungimą ir viršija baigtinės vaizduotės išgales. Čia tikintieji iš tikrųjų bus Kristaus Kūno nariai. Augustinas iki galo išskleidžia minėtą vaizdinį. Kristaus vienybė su tikinčiaisiais yra tokia tobula, kad galva ir nariai sudaro vieną kūną, *totus Christus*.

Šiuo atžvilgiu Balthasaras apmąsto patristinę Kristaus *corpus triforme* idėją: fizinis Viešpaties kūnas, mistinis Bažnyčios kūnas ir sakramentinis Eucharistijos kūnas. Jei Dievo bendravimo su pasauliu tikslas yra *connubium*, tai šis susivienijimas bus pasiektas tada, kai tikintysis per krikštą bus įterptas į Viešpaties Kūną. Krikšto akimirka Kristus įspaudžia savo formą krikščioniui. Nuo šio momento visas krikščionio gyvenimas - diena iš dienos būti formuojamam Kristaus archetipo. Prisiderinimas prie Kristaus pasiekia viršūnę Eucharistijoje, kur sutampa marijinis sužadėtinės ir paulinis kūno vaizdinys. Teikdama Eucharistiją, Bažnyčia negali nieko daryti pati¹¹. Ji neturi nieko savo, ką galėtų duoti Dievui. Viskas, ką Ji gali daryti, tai pasakyti "Teįvyksta!". Ji gali tik pasakyti "Taip" tam, ką daro Kristus - pritarti Jo mirčiai jos dėlei. Jos veikla yra Marijos aktyvus nėštumo priėmimas. Ir vis dėlto, kadangi moteriškoji Bažnyčia kartu yra Kristaus Kūnas, ji gali atiduoti save Kristuje Tėvui, nes Jis yra gyvasis Kristus, galva ir nariai, *totus Christus*, kuriam aukojama. Eucharistija yra tobulas įkūnijamas *admirabile commercium* tarp Dievo ir žmogaus. Bažnyčia atveria Tėvui savo tuštumą, kurią užpildo Kristus gyvenimo duo-

na. O duona, kurią ji valgo, yra Kūnas, kuriuo ji tampa, Kristaus Kūnas, kuris regimas pasaulyje. Kaip sako šv. Augustinas, *hoc es sacrificium christianorum: multi unum corpus in Christo*¹².

VI. KRIKŠČIONIŠKAS GYVENIMAS: PRISIIMTI KRISTAUS PAVIDALĄ

Norint suprasti Balthasaro teologijos tikslą, visada reikia turėti omenyje, kad ji stipriai paveikė šv. Ignoto "Dvasinės pratybos". Šių pratybų kulminacija yra meditacija apie Dievo meilės dovaną. Meditujantysis kviečiamas apmąstyti Dievo buvimą Jo kūrinuose ir kartu raginamas visą savo būtį atiduoti Viešpačiui, kad galėtų nuo tada rasti Dievą visuose dalykuose.

Jau matėme, kad Balthasaro teologija orientuota į Dievo *connubium* su pasauliu idėją. "Šlovės" antrojo tomo pabaigoje Balthasaras pažymi, kad mitas Dievo ir pasaulio ryšį supranta kaip teofaniją. Krikščionybė taip pat mato tokiam ryšyje teofaniją, bet tokia, kurios pagrindas yra Kristaus įsikūnijimas. Kristuje pasaulis spinduliuoja Dievo šlovę. Žvelgiant iš eschatologinės perspektyvos, pasaulis taip prisiderina prie Kristaus, kad pats tampa Dievo šlovės arena. Toks procesas vyksta ten, kur žmogus leidžiasi liejamas pagal Kristaus formą. Tokį pasirengimą leisti save formuoti Kristui Balthasaras vadina tikėjimu. Jis rašo: "Dalyvavimas Kristaus pasiuntinystės ir egzistencijos formoje, nepaisant liekančio skirtumo tarp Jo ir mūsų, galimas tik ten, kur tikintysis savuoju tikėjimu "taip" pasiryžta savo egzistenciją priimti ir išgyventi kaip pasiuntinystę"¹³. Tokį dalyvavimą Kristaus egzistencijos formoje panągrinėsime trimis aspektais: tikėjimo reikšmės, ypatingos klusnumo reikšmės ir pasiuntinystės prigimties.

Pirmiausia reikia pažymėti, kad Balthasarui tikėjimas nėra intelekto aktas, bet veikia viso žmogaus egzistencijos atidavimas. Žmogus atiduoda visą savo būtį Kristui. Nors tikėjimas šia prasme yra asmeniškiausias veiksmas, kokį tik galima įsivaizduoti, todėl ir itin gilus asmeninis išgyvenimas, kuriame patiriamas Dievas, vis dėlto jis nėra koks nors introspek-

¹¹ Apie Eucharistijos kaip aukos supratimą plg.: *Die Messe, ein Opfer der Kirche? // Spiritus Creator*. - Einsiedeln, 1967. - S. 166-217.

¹² *De Civitate Dei*, X, 6; Balthasaras cituoja kn.: *Theologik III: Der Geist der Wahrheit*. - Einsiedeln, 1987. - S. 270.

¹³ *Spiritus Creator*, S. 309.

tyvus veiksmas, paverčiantis savąjį Aš centru. Tikėjimas nėra savitiksliis; šitaip Balthasaras atmeta visą liuteriškąją tikėjimo kaip patikimumo sampratą. Tikėjimas greičiau yra nusavinimo aktas, kuris visiškai nukreiptas į kitą - Kristų. Pirmasis taip tikėjimą suprato šv. Paulius. Juk būtent jis Laiške filipiečiams sako apie tikėjimą Kristumi: jis nori patirti Kristų ir Jo Prisikėlimo galią, o dabar stiprina savo ryžtą dalytis su Kristumi Jo kančia ir mirtimi. Pripažindamas, kad kol kas jam nepavyko pasiekti tikslo, jis rašo: *Pamiršęs, kas už manęs, aš veržiuosi pirmyn, į tikslą, siekiu laimikio aukštybėse, prie kurio Dievas kviečia Kristuje Jėzuje (Fil 3,13-14)*. Balthasaras komentuoja: "Į šio savęs-atsižadėjimo ir egzistavimo-tik-skrydyje -tikslo-link kybojimą yra sudėta viskas..."¹⁴ Tokia nusavinimo tikėjime prigimtis: egzistavimas kybojimo būsenoje.

Jeigu tikėjimas taip nukreiptas į kitą, tai jis gali būti apibrėžtas kaip klusnumas. Kristaus forma visada atvira Tėvo valiai, tad ir Kristaus suformuota krikščionio būtis yra visiškai atsidavusi Tėvo valiai. Čia vėl išryškėja, kad tikėjimo forma visada yra Marijos pasirengimas leisti Dievui daryti tai, ką Jis nori.

Taip galiausia prieiname pasiuntinystės sąvoką. Jeigu plačiausia prasme tikėjimą galima apibūdinti kaip klusnumą, tai šis konkretėja tik pasiuntinystėje, kurią kiekvienas gauna iš Dievo. Reikėtų prisiminti,

kad Balthasarui dvasios subjektas tampa asmeniu tada, kai patiria konkrečią, nenumatomą Dievo pasiuntinystę¹⁵. Žmogus sukurtas kaip būtybė, turinti intelektą ir valią, bet asmeniu tampa tik dialoge. Aukščiausias tokio dialogo partneris yra Dievas; iš Jo žmogus gauna pasiuntinystę, kuri daro jo laisvę konkrečią. Pabrėždamas nepakartojamą Dievo meilės planą kiekvieno atskiro žmogaus atžvilgiu, Balthasaras vėl įsijungia į šv. Ignoto "Pratybų" tradiciją, kurios branduolys yra išrinktumo idėja. Savo amžinybėje Dievas pažįsta kiekvieną vyrą ir kiekvieną moterį ir myli kiekvieną žmogų visiškai ypatingu būdu, pasireiškiančiu nepakartojama pasiuntinystė, kurios niekas kitas negali įvykdyti. Vykdydamas pasiuntinystę, žmogus tampa šventas. Tačiau šis šventumas niekada nėra malonė atskiram žmogui. Jis visada yra dovana Bažnyčios statybai.

Kai motinos šypsena pažadina žmogaus Aš ir kartu suteikia absoliučios meilės intuiciją, tada, šią pirmąją akimirką, žmogui kyla religiniai klausimai. Vėliau jis randa atsakymą: Dievas kreipiasi į žmogų Kristuje. Kristuje ir Jo kryžiuje mes regime Dievo meilės pasauliui formą. Atsakydamas į meilę tikėjimu ir pasiuntinystės, kuri skirta kiekvienam kada nors gyvenusiam ar gyvensiančiam, klusnumu, žmogus patiria savo laisvės reikšmę. Tik atsakymas suteikia laisvei konkretų turinį ir tik laisvės patyrimas leidžia žmonėms įsitikinti: visa būtis yra meilė.

¹⁴ *Herrlichkeit I.* - Einsiedeln, 1961. - S. 219.

¹⁵ Plg. *Homo creatus est*, s. 100f.

LAIMA - AISČIŲ LIKIMO DEIVĖ

VINCAS VYČINAS

Ižanga. KULTŪRA IR MITAS

Vakarų kultūra rymo ant antikinių tautų (graikų ir romėnų) filosofinių pagrindų. Juos sudaro protu surasti ir nustatyti pastovūs pradai būties apraiškų gausybės kaitoje. Pagal Platoną, tie pradai yra idėjos, o pagal Aristotelį - besikaitaliojančių būtybių pastovios esmės.

Viduriniaisiais amžiais paplitusi krikščionybė stipriai įtakojo Vakarų kultūrą, jos filosofiją. Pagal šv. Augustiną, Platono skelbiamos idėjos pirmiausia radosi Dieve, kaip kūrybingos Jo mintys, sąlygojančios būtybių bei daiktų realybę, būtį. Vidujai dvasiškai susijęs su Dievu, žmogus intuityviai suvokia Jo idėjas, todėl gali suvokti ir būtybių būtį.

Pagal Aristotelio sekėją šv. Tomą būtybių prototipai yra Dievo sąmonėje. Jie kūrybingai sąlygoja būtybes. Žmogaus pažinimo kelias, pagal šv. Tomą, ejo ne per Dievo idėjas, Jo mintis, bet pirmiausia per būtybes: suvokdamas jų esmes ir susidarydamas jų bendrines sąvokas, žmogus protaudamas atrado jų pagrindus Dievo mintyse, jų prototipuose. Šiaip žmogus savo protu yra pajėgus suvokti Dievą kaip aukščiausią būtybę.

Naujųjų amžių filosofijoje, pradėdant Descartes, kaskart labiau ir labiau išskyla žmogaus sąmonės ir jo idėjų svarba. Žmogaus protas tampa jo žinijos sandauba, *con-sciencia*. Žmogaus sąmonėje susiformuoja įvairūs mokslai, kurie atspindi žmogaus pasaulio bei gamtos būtybes ir jų tvarką. Nors Dievo sąmonė vis dar yra viską sąlygojanti, žmogaus sąmonė jau tampa veidrodžiu, atspindinčiu būtį, gamtą bei gyvenamąjį pasaulį.

Pagal Kantą, žmogus, užuot gyvenęs objektyviai

laiduotame būtybių, kokios jos yra savaime, pasaulyje, gyvena savaime beprasmiame apraiškų pasaulyje. Toks pasaulis tampa prasmingas ir tariamai objektyvus, tik būdamas saistomas žmogaus subjektyvių pažinimo galių, Kanto vadinamų *a priori* galiomis.

Erdvė ir laikas yra juslinės lygmės *a priori* pradai; jie atskleidžia realybę kaip išsidėsčiusią erdvėje ir laike. Protavimo lygmėje *a priori* pradai yra kategorijos, kurios atskleidžia realybę kaip išsidėsčiusią bendrinėse grupuotėse, pvz., kokybės, kiekybės, priežastingumo ir pan. Intelkto bei išminties lygmėje randasi idėjos - *a priori* visumos pradai. Pastarųjų yra trys: pasaulis, siela ir Dievas.

Pasaulio idėja yra realybės ar daikto savaime (*Ding-an-sich*) idėja, kuri pagrindžia objektyviai atrodantį mūsų pasaulį. Sielos idėja pagrindžia subjektą su visais jo *a priori* pradais. Dievo idėja lygiai pagrindžia pasaulį kaip objektyvią realybę ir sielą kaip subjektyvią realybę. Mūsų buitis, mūsų gyvenamasis pasaulis, mums tampa pagrįstas ir prasmingas, būdamas atskleistas subjektyvių *a priori* principų organizuotėje. Mes nuolat susiduriame su erdviškėmis ar laike besirandančiomis realijomis, lygiai kaip susiduriame su bendrinėmis, kategorijų saistomomis realijomis. Mes tačiau niekad nesusiduriame su visuotinėmis idėjomis: mes nerandame pasaulio (*Ding an sich*), subjekto bei sielos ar ir Dievo, nors niekad neapsieiname be šitų galutinių vaizdinių.

Subjekte besirandanti žinijos sandauba (*con-scientia*) yra pasėka jo *a priori* principų - visų labiausia jo idėjų - pažinimo. Visa tai reiškia, kad mokslai, teorijos, filosofinės ar teologinės sistemos rymo ant šitų visuotinių idėjų, tuo tarpu pačios idėjos nėra nei pagrįstos, nei įrodytos. Negana to, jos yra

ne įrodomos, o tik dėl būtinumo priimamos bei prielaidžiamos.

Šitoks bauginas viską pagrindžiančių mokslinių, filosofinių ar ir teologinių sistemų vidinis nepagrįstamumas tampa itin bauginantis tolesnėje Vakarų kultūros vystymosi eigoje, būtent, Nietzschės filosofijoje.

Savo pagarsėjusia teze 'Dievas yra miręs' Nietzsche atmeta ne tik Dievo realybę, bet ir jo idėją drauge su pasaulio ir sielos (subjekto) idėjomis. Negana to, jis tai atmeta drauge su visais *a priori* pradais. Jis atmeta apraiškų bei fenomenų pasaulį saistančias realijas. Todėl tiesa liaujasi buvusi tiesa: ji tampa 'pragmatiška' ta prasme, kad tiesa yra tai, kas pasitarnauja subjekto (žmogaus) gerbūviui - jo galios viską pavergti realizavimui.

Nietzschės antžmogis - kuriame Heideggeris įžvelgia šių dienų technikos amžiaus žmogaus prototipą - siekia išplėsti savo galią viską pavergti, viską užvaldyti. Pats niekuo nesisaisydamas (neturėdamas jokių jį dominuojančių bei sąlygojančių realijų), jis viską saisto tarsi būtų aukščiausia būtybė. Suprasdamas realybę (fenomenų bei apraiškų pasaulį) kaip vidujai beprasme, jis kūrybingai įprasmina ją, saistydamas joje viską pagal savo antžmogišką perspektyvą. Pagal Heideggerio interpretaciją, Nietzschės antžmogis yra technikos amžiaus žmogaus prototipas. Užuoat atskleidęs realybėje tiesas, jis diktuoja jas, kūrybingai formuodamas taip, kad jos tampa vertybėmis jo gerbūvį pakeliančia, jam pasitarnaujančia prasme.

Šitai žmogus (antžmogis, technikos amžiaus žmogus) tampa viską stabilizuojančia, viską įprasminančia sala-nepastovioje, beprasmeje banguojančioje jūroje. Jis nepaliaujamai kuria savo pragmatiską 'tiesas', savo vertybes. Savo antžmogiškoje laisvėje nebūdamas niekieno sąlygojamas, žmogus nesiduooda sąlygojamas nė savo sukurtų vertybių: jis nuolat griaua jas, kurdamas naujas. Realybėje jis nuolat siekia aukščiausio savo galios taško. Kadangi realybėje tokio taško nėra (Dievas yra miręs), žmogus atsiduria tarsi užburtame rate: siekdamas aukščiausio taško, kuris (rate) yra visur ir niekur, jis niekur nenuėina. Savo realybę įprasminančiame kelyje jis niekur neranda absoliučiai patikimos atramos. Technikos amžiaus žmogus gyvena nihilistinėje atmosferoje.

Dar Descartesui mokslai, teorijos ar filosofijos

atskleidė realybę. Pagal Nietzsche, kuriam realybėje tiesos nėra, mokslai, teorijos ar ir filosofija yra realybės pragmatiškų 'tiesų' (tiesų, stabilizuotų pagal žmogišką perspektyvą) diktuoatė, 'tiesų', tapusių vertybėmis, diktuoatė. Tradicinės filosofijos tiesą, kaip objekto atitikmenį subjektui ar *vice versa*, dabar pakeičia objekto diktuoatė subjekto perspektyvoje. Mokslai, teorijos bei filosofijos 'subjektyvizuoja' realybę, padaro ją antropocentrišką arba žmogui pavaldžią.

Nietzschės žmogus gyvena pasaulyje be tiesos: jis nepaliaujamai kuria vertybes, įprasminančias jo realybę, kurias vėl agresyviai ir su pamėgimu griaua, idant sukurtų naujas vertybių sistemas. Vertybes tenka nuolat neigti bei kurti dėl to, kad jos yra ne savaime pakankamos realijos, o tik žmogaus dominavimo realybės, gamtos padariniai. Medis turistui karštą dieną yra šešėlį teikianti vertybė; tapytojui jis yra estetinė vertybė, o statybininkui - statybinės medžiagos vertybė.

Šių dienų kasdienos žmogus tvirtai pasitiki mokslais bei mokslinėmis filosofijomis. Labiau įsigilinęs į technikos amžiaus žmogaus laikyseną, jis neišvengiamai pastebėtų, kad mokslai bei mokslinės teorijos tėra tik priemonės žmogaus pastangoms užvaldyti gamtą. Šių dienų žmogui tenka ieškoti naujų kelių realybės prasmei, jos mįslei atskleisti. Heideggeris įtaigoja, kad po nihilistinės technikos amžiaus eros eis atgaivinta bei naujai 'prisiminta' gamtocentrinė realybės samprata, kuri pakeis antropocentrinę jos sampratą.

Gamtocentrinė Heideggerio mąstysena kaip tik ir reiškiasi tuomi, kad jis su nauju įsijautimu gilinasi į ankstyvųjų graikų mąstytojų mintis ir domisi jų suponuojamomis mitinėmis tiesomis.

Pradinėje mitinėje eroje galutinė realybė buvo suprasta kaip Didžioji Deivė, ankstyvųjų graikų mąstytojų interpretuota kaip *physis* (Gamta). Gamta (Didžioji Deivė) buvo galutinė realybė, kuri, kaip Neapibrėžtybė nuolat iškildama iš savo tamsos į savo šviesą, atsiskleidė apibrėžtybėmis, pagrindžiamomis jos šviesoje. Su Platonu - o ypač su Aristotelium - šitokia gamtocentrinė realybės samprata (anot Heideggerio) užsibaigė: realybę sudarė apibrėžtybių (būtybių kaip idėjų arba kaip esmių) visuma, dominuojama aukščiausios iš jų, Viduriniaisiais amžiais laikomos Dievu.

Kaip jau matėme Descarteso atveju, teocentrinė realybės samprata pasistūmėjo į antropocentrinę, kuri

itin išryškėjo Kanto laikais. Be to, ir būtybės prarado savo ontologinį svorį, kaip priklausančios nuo subjektyvių pradų. Nietzschei ir technikos amžiaus žmogui ir subjektyvieji, realybę sąlygojantys pradai liovėsi tokie buvę. Būtybės kaip apibrėžtybės ('elementai', daiktai, augalai, gyvuliai), dabar praradusios savo ontologinę prasmę, tapo fiksacijomis (*Bestand*), t. y. tuomi, kuo buvo užfiksuotos bei sąlygotos pagal žmogaus poreikius: pasitarnavime žmogui glūdėjo jų prasmė bei reikšmė.

Nors technika su visais savo mokslais ir mokslinėmis filosofijomis neišpasakytai išplėtė žmogaus galią, jo dominaciją virš realybės, virš gamtos, suteikdama jam iki šiol neregėtą gerovę, ji vis dėlto paliko jį nihilistinėje atmosferoje: ji reiškė ne tik Būties (Neapibrėžtybės), bet ir būtybių (apibrėžtibių) ignoraciją. Tokiomis aplinkybėmis žmogus, anot Heideggerio, neišvengiamai turės atsisakyti savo antropocentrinės laikysenos ir 'prisiminti' gamtocentrinius bei mitinius kultūros apyaušrius.

Iš šios trumpos apžvalgos matyti, kad kultūra yra pasėka žmogaus pastangų suvokti realybę, jos visumą, pradedant nuo jos judėjimų gaujoje besirandančių protu suvokiamų pastovių pradų. Šitaip suprasta kultūra sutampa su filosofija. Vakarų kultūros kaip jos filosofijos raida, šiandien atsidūrusi nihilistiniame akligatvyje, yra reikalinga atgaivos. Pagal Heideggerį, šitokia atgaiva įmanoma, žmogui išaugant iš ligšiolinės antropocentriškos orientacijos ir vėl grįžtant į gamtocentrinę, t. y. mitinę orientaciją.

Mitas, atakuojamas religinėse ir, iš kitos pusės, mokslinėse kultūrinėse plotmėse, yra suprantamas kaip primityvaus žmogaus vaizduotės naivus svaičiojimas. Iš tikrųjų jame slėpi gili ir dažnai labai prasminga realybę interpretuojanti tiesa. Savo trumpame, bet labai kondensuotame rašinėlyje *Vom Wesen des Enthusiasmus* Eugenias Finkas teigia, kad religijos, meno ir filosofijos (kultūros) pagrindai rymo ant mito¹. Žmogus niekad galutinai iš mito neišauga. Mitas visad lieka jo pašamonėje. Visuomet, kada žmogus atsiduria kultūrinėje (plačia prasme) krizėje, jis randa atgaivos mite.

Mitas, anot Finko, "nėra istoriškai pabudusios tautos pirmąsį pakopą, kuri vėliau nuo jos atitrūksta ir būna sunaikinama; jis lieka jo pagrindinis,

ant kurio rymo ir tos tautos istorinis likimas: po istorinių pasikeitimų bangavimu per amžius teka rami mito srovė, ir tautos randa joje išsaugotą savo paskirtį, savo vietą pasaulio visumoje, o po žlugimo laikotarpio - galią naujam posūkiui"². Šitokioje padėtyje, matyt, dabar atsidūręs šių dienų nihilistinis technikos amžius.

Mitas pasižymi savita simboline mąstysena, kuri neišsitemia vien tik vaizdingumu, bet reiškia vaizdinių būtybių sąsają su visuma, su galutine visuma. Pagal simbolinę mąstyseną, kiekviena buities realija yra prasminga bei pagrįsta galutinėje realybėje (Gamtoje, Didžiojoje Deivėje). Taigi kiekviena realija yra Didžiosios Deivės (Gamtos) manifestacija. Simbolizmas kaip tik ir glūdi tame, kad kiekvieną realiją (vidujai neužbaigtą, fragmentinę) užbaigia galutinė realybė (Gamta, Didžioji Deivė), ir kaip tik dėl to ji yra jos manifestacija.

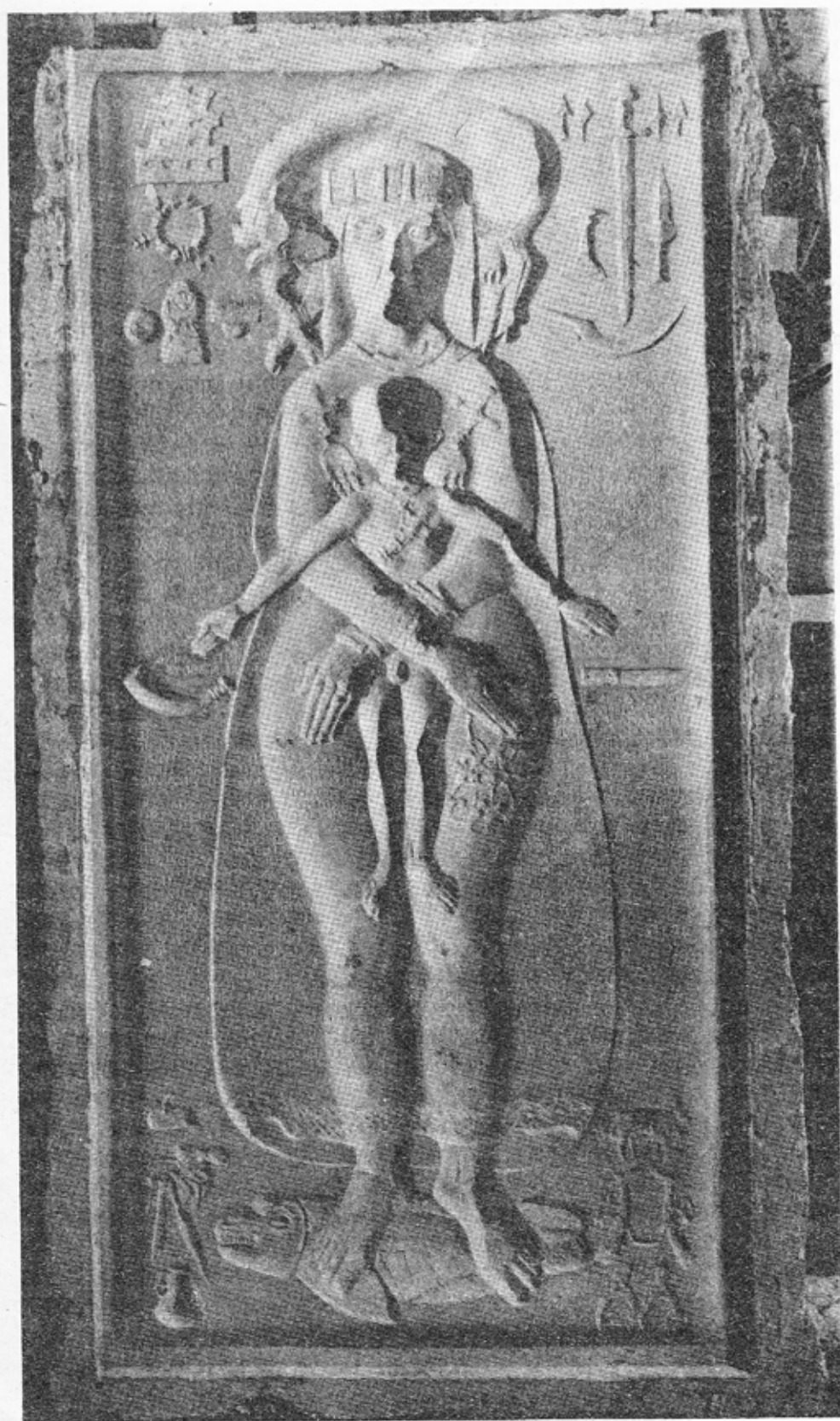
Pagal mitinę, simbolinę mąstyseną, kiekviena būtybė ('elementai', daiktai, augalai, gyvūnai) gali būti suvokta bei suprasta Visumos (Gamtos) perspektyvoje, t. y. pirma suvokiant Visumą ir tik po to - jos fragmentus. Antikinės Graikijos mąstytojai suvokė 'elementus' kaip Gamtos (*physis*) simbolius. Šia prasme jie teigė vandenį (Talis) arba ugnį (Heraklitas) kaip galutinės realybės (*physis*, Didžiosios Deivės) manifestaciją. Šitoks filosofinis mąstymas kilo iš ankstesnės mitinės, simbolinės jų mąstysenos. Pagal mitinę sampratą, vanduo ir ugnis buvo Didžiosios Deivės iščių, viskam pradžia teikiančių, vanduo ir šiluma. Panašiai buvo suprantama ir Žemė kaip Motina Žemė (Žemyna), ir oras kaip jos sūnus, dievas Dangus.

Panašiai buvo ir su visomis kitomis būtybių rūšimis (daiktais, augalais, gyvūnais): ir jų suvokimas prasidėjo ne nuo jų pačių, bet nuo jų sielų - nuo dieviškų visumų jose. Pagal mitinę sampratą, sielos buvo dieviškos, jos buvo deivės, būdamos 'vandeningos', 'ugningos', 'žemiškos' ir 'dangiškos', grindžiamos *physis* (Gamtos) visuma.

Šitaip akmuo - kaip stulpas ar stalas bei altorius - buvo Didžiosios Deivės (Gamtos) manifestacija, būdamas Žemės motiniškumo simbolis. Medis kaip augalas taip pat atskleidė Žemės motiniškumą, iškildamas iš jos iščių, iš Žemės gelmių. Paukštis - ypač vandens paukštis - ar žaltys bei kiti su vandeniu

¹Fink E. *Vom Wesen des Enthusiasmus*. - Freiburg: Verlag DR. Hans V. Chamier, 1947. - S. 15-16.

² *Ibid.*, S. 17.

Petras Repšys. Išnykusioms
baltų gentims. 1991. Gipsas
(reljefo forma). Aut. nuos.
Alvydo Lukio reprodukcija

susiję ropiai buvo drauge susiję su dumbliu (Žeme) pelkių gelmėje. Visai taip pat buvo ir su visų kitų realijų sielomis-deivėmis: jos siejosi su Didžiąja Deive kaip deive Vandene, deive Ugne, deive Žemyna, deive Dangumi bei Diena. Mitinėje simbolinėje mąstysenoje paukštis, žaltys, plaštakė, bitė, tauras, ožys, meška etc. (tikriau jų dieviškos sielos) grindžiami Didžiąja Deive kaip Motina Gamta, būdami jos manifestacijos.

Trumpai formuluodami, dabar galime teigti, kad mitinė galvosena prasideda su Visumos (Didžiosios Deivės ar Gamtos) suvokimu ir kad apibrėžtybių prasmė būna apžvelgiama ir suvokiama Visumos perspektyvoje.

Anksčiau minėtasis Finkas mitą aptaria kaip religijos, meno ir filosofijos lopšį, kaip kultūros *plačiąją prasmę* lopšį. Tuomet kultūra siaurąją prasmę (tapatina su filosofinių sistemų raida) praranda savo prasmę kaip išskirtinė sritis realybės esmės bei prasmės interpretacijai.

Reikalas grįžti į mitą šiandieninėje kultūros krizėje, matyt, yra pateisinamas. Užuominoje apie ateities kultūrą bei jos realybės sampratą Heideggeris apibūdina ją kaip poetišką, t. y. kaip meną *plačiąją prasmę*. Iš tikrųjų šia prasme menas ir mitas yra glaudžiai susiję ir atspindi tendenciją simboliškai interpretuoti realybę. Prie meninių realybės interpretacijų priklauso ir Cro-Magnon olų piešiniai. Šių piešinių pagrindinė prasmė neišsamiama jų meniškumo, bet glūdi jų kultūrinėje prasmėje. O tai jau reiškia religiją. Todėl kalbant apie poetišką ateities gamtocentrinę kultūrą, tenka ją traktuoti religinėje plotmėje.

Jeigu ateities 'poetiškoji' gamtocentrinė kultūra reikšis religinėje plotmėje, tai ar nebus tai Vakarų krikščioniškosios religinės kultūros suintensyvėjimas? Šia prasme egzistuoja galimybė, kad ateityje susiformuos labiau gamtocentrinė teologija. Filosofija grindžiama ligšiolinė teologija, įskaitant ir tomistinę katalikybės teologiją, yra patekus į kultūrinę krizę drauge su filosofija.

Kalbant apie krikščionybę (atsietą nuo teologijos), tenka pasakyti, kad jos orientacija yra ne gamtocentrinė, bet greičiau antgamtinė. Per visą Vakarų kultūros istoriją justis krikščionybės gana negatyvi laikysena Gamtos atžvilgiu. Iš čia kyla išvada, kad krikščionybė, kokia ji buvo ligi šiol, nebus būdinga ateities religija.

Jeigu ateities religija bus mitinio pobūdžio, tai

arba ji bus nauja religija šalia krikščionybės, arba galbūt ji bus į Gamtą persiorientuojanti krikščionybė. John Carmody, pats krikščionis, savo raštuose skatina krikščionių mokslininkus, teologus, pamokslininkus bei pasauliečius įsitraukti į gamtosauką ir skelbti nuostabų Dievo kūrinijos klestėjimą ir mūsų atsakomybę atsižvelgti į tą kūriniją, suvaržant nepažabotą žmonijos daugėjimą, bandant apsaugoti laukinės gamtos vietas ir vystant bioregioninius sugyvenimo būdus³.

Ar galimas šitoks mitinės religijos ir krikščionybės suartėjimas? Kodėl gi ne! Gamta juk yra Dievo kūrinys, ir dėl to ji yra dieviška. Mitinio žmogaus įsijautimas į Gamtą ir jos suvokimas taipgi yra dieviškas, kadangi jis Dievo apdovanotas Gamtos pažinimu. Mitinė realybės samprata bei mitinė išmintis kartais vadinama Dievo apreiškimu, o tai kaip tik ir atskleidžia jos dieviškumą. Užuoat tęsus antagonizmą tarp krikščionybės ir Gamtos, ateities era turėtų išvelgti Gamtos dieviškumą ir teigti visos kūrinijos ('elementų', daiktų, augalų, gyvūnų) šventumą ir dėl jų pačių (o ne dėl jų naudingumo žmogui) gilio svarbos bei reikšmės.

Šia proga dar tenka paminėti, kad krikščionybė kaip antgamtinė religija yra 'antgamtinio' žmogaus religija, tuo tarpu mitinė religija kaip gamtinė religija yra gamtinio žmogaus religija. Gamtinio žmogaus tikėjimas savo dievybėmis reiškia jo tikėjimą savomis žmogiškomis išgalėmis.

Tuo tarpu 'antgamtinio' žmogaus tikėjimas yra ne jo paties kaip žmogaus, bet Dievo suteiktos antgamtinės tikėjimo malonės pasėka. Mitinio žmogaus religija grindžiama Gamta, o krikščionio religija - antgamtybe. Jų suartėjimo galimybė ateityje kaip tik ir gali realizuotis naujos gamtocentrinės orientacijos krikščionybėje.

Kokia prasme šitoks suartėjimas galimas? Atsakant į šį klausimą, tenka priminti, kad krikščionybė įsitalpino į Vakarų kultūros eigą tuo metu, kada Europos tautose vyko persilaužimas iš patriarchinės mitinės Dangaus religijos į vėl matriarchinę likimo bei lemties, Žemę, Dangų ir Požemį apimančios mitinės religijos fazę. Būdamą patriarchinės orientacijos, krikščionybė tarsi prailgino mitinę patriarchinę Vakarų kultūrą. Kadangi Vakarų kultūros filosofiniai

³ Dewall B. *Deep Ecology*. - Salt Lake City: Peregrine Smith Books, 1985. - P. 33-34.

bei teologiniai principai ar pradai bemaž nebeišnariojami susipynę su krikščioniško patriarchizmo tiesomis, jiems (tiems principams) patekus į krizę, drauge į tą krizę buvo įtraukti ir Vakarų krikščioniškieji aspektai. Kadangi ateities 'poetiškoji' bei mitiškoji kultūra bandys rasti sau atgaivą mite, ji greičiausiai vėl bandys grįžti į kadaise nutrauktą matriarchinę likimo bei lemties erą.

Būdama matriarchinė, mitinė Laimos era naujai iškyla realybės (Gamtos) motiniškumu: ji atskleidžia Gamtą (Didžiąją Deivę) kaip meilingai globojančią savo vaikus - visus savo kūrinius. Mitinėje sampratoje deivė Laima ir simbolizuojama meška (deivė Meška), pasižyminčia rūpestingu savo vaikų globėjimu. Šia prasme deivės Laimos meilingas savo vaikų saistymas juos rūpestingai tausojančia lemtimi ir yra ankstyvosios matriarchinės Didžiosios Deivės motiniškos meilės pakaitalas. Pakeisdama patriarchinei erai būdingą visa ko saistymą tėviškos galybės pradū, Laimos era grįžo į visa ko saistymą motiniškos meilės saitais. Mitinės Laimos eros dvasinių kriterijų suartėjimas su krikščioniškaisiais kriterijais kaip tik ir yra galimas, krikščionybei persiorientuojant nuo Dievo kaip pirminio visagalio sampratos į jo kaip viską mylinčiojo sampratą. O taip ir yra atsitikę su aistiškąja Kristaus kaip Rūpintojėlio samprata. Galimas dalykas, kad Rūpintojėlis ir bus ateities erai būdingas Dievas.

Šiame rašinyje bus svarstoma aisčių deivės Laimos prasmė, apsiribojant mitinėmis sampratomis ir nesileidžiant į pašalinių (jau nebe mitinių) tiesų kriterijus, įskaitant ir krikščionybės kriterijus. Pastabos apie krikščionybę čia ir buvo reikalingos tam, kad būtų parodytas mitinės realybės sampratos buvimas harmonijoje su krikščioniška realybės samprata. Kitaip tariant, čia tikimasi Gamtos ir Antgamtybės darnos, o ne konflikto.

Likimo bei lemties problema šiame rašinyje bus gvildinama ne kokioje jau nusistovėjusioje teorinėje plotmėje, bet esmingai laikantis giliai suprastos Gamtos plotmėje - kaip ir ji nekaltoje mitinio žmogaus perspektyvoje.

I skyrius. GAMTA IR LIKIMAS

Pirmykštis žmogus mąstė simboliais. Toks mąstymas buvo glaudžiai susijęs su pačios Gamtos, Di-

džiosios Deivės 'mąstymu', jos atsiskleidimu, iškilimu iš užslėpties tamsos ir įvairiaspalviu sužėrėjimu savoje šviesoje. Tiesa, pirmykščio žmogaus būtyje Gamta ne tiek atsiskleidė tiesiogiai kaip ji pati, kiek per įvairias manifestacijas, per įvairias apraiškas - savo dieviškas dukras. Jos nuostabiai spindintį atsiskleidimą ir vėl baugų užsisiklindimą, jai apsisiaučiant tamsumų šydais, simboliškai išsakė gausybė vyksmų pirmykščio žmogaus būtyje. Šitie dieviški vyksmai buvo diena-naktis, vasara-žiema, mėnulis, vanduo, kiaušinis, pumpuras, vikšras ir t. t.

Bene seniausias šitokių simbolių, tikriau tariant, seniausias įvaizdis kaip žmogaus atliepos į Gamtos (Didžiosios Deivės) 'užkalbinimą' rezultatas bei kūrinys, buvo vulva. Savo puikiame veikle *The Cave of Lascaux* Mario Ruspoli pateikia vieną vulvos atvaizdą, iškaltą Pirėnų kalnų oloje. "Seniausi Vakarų pasaulio žmonių piešiniai, - sako jis, - užsiliko Castelmerle olos prieglobstyje. Jie vaizduoja vulvą, moters lyties organo matomą dalį [...] Šitokios vulvos įvairiais pavidalais [...] užtinkamos visame ankstyvajame paleolite"⁴, t. y. jau maždaug prieš 30 000 metų.

Pirmykščiam žmogui vulva ir buvo Gamtos kūrybingumo versmės, jo Didžiosios Deivės iščių simbolis. Gyvendamas įvairių esybių apsuptyje, jis suprato jas kaip Didžiosios Deivės pagimdytas - kaip kylančias iš jos iščių, iš jos vulvos.

Būdinga, kad pagal pirmykščio žmogaus simbolinę mąstyseną, visos kitos Gamtos (jo Didžiosios Deivės) manifestacijos bei apraiškos taip pat buvo glaudžiai susijusios su vulvos simbolika. Taip, pavyzdžiui, buvo suprantama Dienos-Nakties ritmika. Pagal mitinę mąstyseną, Diena, iškildama iš Nakties, iš Tamsos, suponuoja olą, Didžiosios Deivės iščias, jos kūrybingumo versmę, simbolizuojamą vulvos. Iščios (Ola-Vulva) yra 'tamsesnės negu Tamsa'. Naktis ir Diena, manifestuojančios Gamtos dinamiką, iškyla iš šių iščių ir sugrįžta į jas, kad vėl iškiltų.

Ne kitaip yra ir su vandens simbolika. Mitiškai suprastas vanduo ir yra galutinės realybės (Gamtos, Didžiosios Deivės) simbolis. Jau vienas pirmųjų graikų filosofų (Talis), žvelgdamas iš mitinės perspektyvos, teigė, kad vanduo yra visko pradžia ir užbaiga. Kitas ankstyvųjų graikų mąstytojų - Anaksimandras

⁴ Ruspoli M. *The Cave of Lascaux*. - New York: Harry N. Abrams, Publishers, 1987. - P. 87.

teigė tą pat, pavadindamas Vandeni Neapibrėžtybe (*apeiron*). Visos būtybės-esybės kaip apibrėžtybės iškyla iš Neapibrėžtybės ir vėl į ją sugrįžta.

Nenuostabu tad, kad Cro-Magnon rasės ainiai, tirpstant ledynams apsigyvenę Europos žemyne, suprato Didžiąją Deivę kaip Deivę Vandeni (tiesa, ir kaip Motiną Žemę/Žemyną ar Pelkių Žemyną). Tiek vienu, tiek kitu atveju jos iščios dabar jau buvo įsivaizduojamos kaip esančios ne kalnų (Žemės) gelmių oloje, bet pelkių vandenų gelmėje.

Vanduo - ypač pelkių, kurių buvo taip gausu Europoje tirpstant ledynams - buvo susijęs su drėgme persunktu dumbliu, suteikiančiu pelkių augmenijai pagrindą iškilti, užgimti ir gaivalingai bei vešliai tarpti. Dumblietos pelkių gelmės tad ir buvo Deivės Vandeni (ar ir Pelkių Žemynos) iščios, jos kūrybingumo versmė, kurią simbolizavo vulva. Viskas iškilo, užgimė iš Deivės Vandeni iščių ir viskas vėl į jas sukrito, mirė. Pavasarį užgimusi pelkių augmenija rudeniop, kai pelkės išsenka besibaigiančios vasaros sausroje, ima nykti, sukrenta į pelkių vandenis ir juose dingsta.

Pagal mitinę sampratą, Deivė Vandeni ar Pelkių Žemyna ne tik gimdė pelkių augmeniją ir ne tik ją mirusią priimdavo; pelkių vandenyse žuvys, įvairūs ropliai ar ir vandens paukščiai taip pat buvo jos vaikai, gimę iš jos iščių ir mirdami vėl į jas grįžtantys. Negana to, medžiai aukštumose ir gausybė giriose gyvenančių gyvulių gyvulėlių ir paukščių paukštelių taip pat buvo Pelkių Žemynos vaikai, iškilę iš jos kūrybingumo versmės (iš jos vulvos) ir savo gyvenimo užbaigoje vėl į ją sukritę.

Gilų įspūdį pirmą kartą žmogui darė mėnulis. Jį stebino ne tik baugiai nuteikianti pilnatis, bet (gal net dar labiau) ir mėnulio fazių kaita. Mėnulis užgimė iš savo ne-esties fazės kaip siaurutis pjautuvas, išaugo į pilnatį ir sengalyje vėl sukrito bei mirė į savo ne-estį. Tuo būdu mėnulis, kaip ir vanduo, buvo Didžiosios Deivės simbolis. Tai itin ryšku nagrinėjant vaivorykštę, traukiančią pelkių vandeni aukštyn, mėnulio link. Mėnulio dinamika, jo kūrybingumas buvo didingą Didžiosios Deivės manifestacija. Pirmą kartą žmogui mėnulis buvo nepaprastai įspūdingas pačios Didžiosios Deivės kaip Deivės Kūrėjos simbolis: jis atskleidė ją kaip iškylančią iš savosios kūrybingumo versmės, iš savo vulvos, ir vėl į ją sugrįžtančią. Pagal simbolinę mąstyseną, mėnulis ir buvo analogiškas vulvai.

Būdinga yra tai, kad pirmą kartą žmogus visur matė tą patį pagrindinį vyksmą: kur bepažvelgtų, visose ji supančiose būtybėse, visose jų veiksmuose jis susidurdavo su Didžiosios Deivės manifestacijomis ir apraiškomis, nors tiesiogiai, apčiuopiamai jos ir nematydavo. Didžiosios Deivės ritmiką jam manifestavo ne tik didingi veiksmai, kai iš savo iščių kaip kūrybingumo versmės ji iškildavo į savo Naktį ir Dieną, ir vėl į jas sugrįždavo. Šią galutinę realybę manifestavo ir palyginti nežymios esybės bei vyksmai, savosiomis būsenomis kartojantys didingą Didžiosios Deivės ritmiką. Taip, pavyzdžiui, buvo su plaštaka. Užgimusi mažu vikšreliu iš dulkės didumo kiaušelio, ji išauga į stamboką vikšrą, paskui susisuka į lėlytę, iš kurios jau išsprūsta plaštaka, kuri vėl deda kiaušelius, tuomi pakartodama Didžiosios Deivės (Gamtos) nepaliaujamą ritmiką ir tapdama jos simboliu. Tą pat galima pasakyti ir apie žuvį, žaltį, vandenį ar kokį kitą paukštį, prasidedantį kiaušiniu ir vėl juo užsibaigiantį. Iš esmės taip pat buvo ir su sausumos gyvūnais: jie išnyra iš placentos tarsi iš kiaušinio, išauga ir vėl užsibaigia, placentoje paruošdami savo rūšies palikuonį užgimimui.

Iš čia aiškėja, kad pirmą kartą žmogaus buityje, jo gyvenamame pasaulyje, viskas buvo Didžiosios Deivės simbolis; viskas buvo šventa ir dieviška, prieš viską jis pagarbiai lenkė galvą, suvokdamas, kad visame kame glūdi visko sielos - jo deivės, Didžiosios Deivės dukros. Visų jų buities esybėse glūdinčių sielų - deivių būsenų nepaliaujamoje ritmikoje jis matė Didžiosios Deivės ritmiką, matė ją pačią kaip Tapsmą. Šia prasme Didžioji Deivė tuomi ir skiriasi nuo vėlesnių patriarchinių laikų Didžiojo Dievo, kad ji buvo nepaliaujamas dinamiškas kūrybingumas - Tapsmas. Tuo tarpu Didysis Dievas buvo suprantamas kaip užbaigta, be jokio judesio bei kaitos, tobula, perdėm statiška Būtis. Didžioji Deivė (Gamta) buvo nepaliaujamai save kurianti, kaskart naujai ir vis kitaip sužerinti būtyje. Būtis buvo jos viešpatija, kurioje ji viską motiniškai saistė ir globojo savąja meile. Tuo tarpu Dievas buvo aukščiau būties, buvo antgamtiškas ir drauge nuo visko atsijęs, bet viską valdęs savąja galybe.

Suprasdamas Didžiąją Deivę kaip Kūrybingumą, kaip Tapsmą, pirmą kartą žmogus giliai ir drauge vaizdžiai suprato ją, manifestuojamą vulvos simboliu - dinamiškos visko gimdyto ir visko mirtyje priglaudimo ritmikos. Tam tikra prasme pirmą kartą

žmogus tarp gausybės būtybių bei esybių, žėrinčių savo spalvomis, garsais, kvapais ir susipynusių gyvastingų judėjimų pynėje, neprarado pusiausvyros ir nepaklydo visoje toje apraiškų kamšatyje. Jis visad žinojo, kad visa apraiškų įvairybė ir gausa rymo ant tų pačių jas saistančių pagrindų - ant Didžiosios Deivės kūrybingumo versmės, ant jos vulvos. Jos kūrybingumo versmė drauge buvo ir jos motiniškos meilės, saistančios visas būtybes kaip jos vaikus, versmė.

Didžioji Deivė (Gamta) saisto viską - visus savo vaikus - savąja meile ne kaip koks išorinis, 'antgamtinis' veiksnys, bet pati būdama visame kame, pati būdama visuose savo vaikuose.

Emily Carr, Britų Kolumbijos didingų medžių ir haida indėnų toteminių stulpų tapytoja, yra pasakiusi, kad, tapydama medį, ji iš tikrųjų tapo ne jį, bet Dievą kaip tuo medžiu atsiskleidžiantį. Visa tai tinka ir pirmykščiam žmogui: viskas jo buityje - ar tai būtų medis, ar vabzdys, ar paukštis, ar lokys, ar elnias - buvo savitas Didžiosios Deivės (Gamtos) atsiskleidimas, viskas buvo jos simbolis.

Iš to, kas pasakyta, kyla išvada, kad pirmykščiam žmogui Deivė - ne taip, kaip vėlesnių laikų Dievas - nebuvo izoliuota, viena, sau pakankama realija; ji buvo realizavusis vienu metu gausybėje savo simbolių, kaip ją manifestuojančių kūrinių, savo vaikų, per juos atsiskleidusi. Šia prasme Didžioji Deivė atsiskleidė, pvz. elniu. Pirmiausia ji čia atsiskleidė to elnio siela, kaip ji saistančia ir globiančia savo dukra-deive. Antrine prasme ir kiekvienas individualus elnias su savo siela kaip deive irgi esmingai manifestavo deivę kaip elnio rūšies promotę, o galutinę prasme - kaip pačią Didžiąją Deivę. Piešdama jį, Emily Carr jaustųsi piešianti Dievą (Deivę).

Nėgana to, Didžioji Deivė radosi ir jai atstovaujančioje elnio toteminės šeimos motinoje-šventikėje. Drauge ji radosi ir kiekvienoje iš šventikės palydos vaidilučių, kurios visos dėvėdavo elnio kailį ir kaukę ir šokdavo apeiginį šokį. Be to, ji radosi ir elnio toteme (ant plokščio akmenėlio išgraviruotame elnio įvaizdyje); ji radosi ir per iššventinimo apeigas 'užgimusiame' toteminės šeimos naryje, kai dėvėdavo savo totemą.

Tas pat tenka pasakyti ir apie kiekvieną būtybę pirmykščio žmogaus gyvenamame pasaulyje: gyvulį, paukštį, roplį, vabzdį ar net ir žmogaus naudojamą įrankį. Visame tame slypėjo Didžiosios Deivės kaip Deivės Kūrėjos pirštas, kartu ir ji pati. Didžioji Deivė

buvo ir dangaus šviesuliuose, ir žemės elementuose (vandenyje, ugnyje, ore).

Iš čia matyti, kad pirmykščiam žmogui viskas jo pasaulyje buvo dieviška ir šventa - viskas buvo grindžiama Didžiąja Deive ir viskas atskleidė ją; visos esybės buvo jo vyresni broliai ar seserys. Gamta (Didžioji Deivė) buvo jam visur ir virš visko.

Viskas buvo Didžiosios Deivės simbolis, kartojantis jos kaip Deivės Kūrėjos Kūrybingumą, jos Tapsmą, imituojuantis ją kaip iškylančią iš savo 'tamsesnių už Tamsą, už Naktį' įsčių į Dienos būtį ir vėl sugrįžtančią į savo Naktį, pasiekiančią savo įščias ir jose užsiskliaudžiančią. Kiekviena būtybė bei esybė kartojo/imitavo šią Didžiosios Deivės dinamiką, jos Kūrybingumą, jos Tapsmą ir kartu buvo jos manifestacija, jos simbolis. Kaip mėnulis savo fazių kaita ar plaštakė savo metamorfoze, ar kiaušinis, tampa paukščiu ir vėl užsibaigia kiaušiniu, ar medis, prasideda sėklele ir užsibaigia sėklele, visa tai simboliškai manifestavo, visa tai reprezentavo Didžiąją Deivę (Gamtą). Šitame reprezentavime kaip tik ir buvo visko prasmė.

Čia gvildinama prasme simbolis nereišké, kad viena esybė atstovavo kitai, analogiškai esybei; jis reiškė, kad esybė kaip apibrėžtybė atstovavo galutinei realybei - pačiai Didžiąjai Deivei (Gamtai). Tad viskas ir yra simbolis, arba kaip sako Goethe, viskas tėra tik palyginimas (*Alles ist nur ein Gleichnis*).

Teisingai manoma, kad pirmykštis žmogus viską matė kaip savo būsenose intymiai nulėmtą bei sąlygotą galutinę realybę (Gamtą, Didžiąją Deivę). Kitais žodžiais tariant, viską jo buityje saistė Didžioji Deivė kaip Likimas, kaip deivė Likimas. Gamta buvo Likimas. Tai reiškė, kad Gamta (Didžioji Deivė) ne tik sukūrė visas būtybes/esybes, bet drauge nulėmė jų būsenų eigą: jų nepaliaujamą iškilimą iš galutinės realybės kūrybingumo versmės, iš jos Tamsos į Dienos, į Šviesos buitį, ir jų nepaliaujamą sugrįžimą atgal į Naktį ir į Kūrybingumo Versmės tamsą - sugrįžimą, kad vėl iš jų iškiltų, užgimtų.

Didžioji Deivė (Gamta) kaip Likimas visų pirma nulėmė savo pačios būsenos eigą ir drauge visų savo vaikų, visų savo kūrinių būsenų eigą. Pirmykščio žmogaus buityje Didžioji Deivė kaip Deivė Likimas viską globojo, sąlygojo ir saistė - ne tiek savo galybe, kiek motiniška meile; ji išlaikė visas būtybes/esybes savosios motiniškos meilės harmonijoje.

Gamta kaip Likimas buvo gyvastinga dinamiškai

žėruojanti galutinės realybės srovė. Ji nepaliaujamai vėską kūrė, toliau nešdamasi savo kūrinius savo srovėje ir vėl juos panaudodama naujam kūrimui, naujiems kūriniams. Didžioji Deivė kaip Deivė Kūrėja buvo drauge Deivė Griovėja. Gimdydama savo vaikus, ji juos nulėmė, pasmerkė mirčiai. Gyvenimas ir mirtis jos valdoje žengė koja kojon kaip broliai dvyiniai - vienas baltaodis, o kitas juodaodis. Jų tarpusavio artumą vainikavo atgimimas, baigiantis gyvenimui mirtyje ir mirčiai atgimime. It graikų 'broliai dioskurai' jie gaivalingai lenktyniavo gyvenimo arenoje, galvotrūkčiais skubėdami į Didžiosios Motinos iščias, į jos kūrybingumo versmę.

Matriarchinė Didžiosios Deivės era, kaip seniausioji žmogaus kultūros era, buvo era be demonų, be piktųjų dvasių, be kovos tarp Žemės ir Dangaus, tarp gyvenimo ir mirties; ji buvo era ir be kovų tarp priešiškų žmonių grupių. Pirmykštis žmogus, tiesa, naudojosi medžioklės įrankiais, bet neturėjo nei ginklų, nei tvirtovių.

Kame gi slypėjo pirmykščio žmogaus likimas, iš anksto nulemtas jo būsenos eigos kelias? Žmogus skyrėsi nuo visų kitų Didžiosios Deivės globojamų vaikų tuomi, kad buvo jos vaikas-pamestinukas, vaikas-nevykėlis, paliktas būti laisvas. Laisvė buvo jam suteikta Didžiosios Deivės, kaip atvirumo jai, jos kūrybingumo versmei dovana. Tai buvo sunki atsakomybės jai dovana. Ši dovana kaip tik ir lėmė jo likimą, jo lemtį, jo paskirtį - pačiam įsijungti į Didžiosios Deivės meilės harmoniją, imituojant aplinkinių būtybių/esybių sielas kaip savo (totemines) deives ir šitaip pačiam tampant 'sielinga' bei dieviška ar šventa būtybe. Pirmykščio žmogaus likimas kaip tik ir glūdėjo jo paskirtyje kūrybingai (atsiliepiant į pačios Didžiosios Deivės kūrybingumą) įsijungti į jos kaip Didžiosios Motinos meilės harmoniją.

Pirmykščio žmogaus savo likiminės paskirties samprata yra visiškai priešinga šių dienų technikos pasaulio žmogaus, nepripažįstančio jokio likimo, sampratai. Technikos eros žmogus, kaip krikščionybės eros žmogaus - siela apdovanoto, antgamtinio Dievo Tėvo kvapo paženklinto ir drauge išaukštinto virš visų kitų Dievo Tėvo 'besielių' vaikų - palikuonis, tarėsi turįs teisę panaudoti visas 'besieleis' esybes savo paties paskirčiai realizuoti. Technikos pasaulio žmogus supranta savo misiją kaip užvaldymą, kaip pajungimą savo galybei visų būtybių/esybių, jas performuojant, perorganizuojant ir visiškai 'sužmogi-

nant' ta prasme, kad jų būsenos išjungiamos iš likiminės (Gamtos kaip Likimo) jų apspresties bei lemties. Trumpai tariant, šių dienų technikos amžiaus žmogus įžvelgia savo misiją kaip Gamtos pavergimą savai galybei, įjungimą per prievartą į savą žmogišką harmoniją. Tuo tarpu pirmykščio žmogaus misija - kartojame - buvo pagarbus, pavaldus įsijungimas į Gamtos meilės harmoniją. Pirmykščio žmogaus būtis gali būti pavadinta gamtocentriška ir drauge teocentriška; tuo tarpu šių dienų žmogaus būtis aiškiai antropocentriška.

II skyrius. ŽMOGUS ŠIŲ DIENŲ FILOSOFIJOS POŽIŪRIU

Ankstesnę skyrių užbaigėme, pabrėždami kontrastišką skirtumą tarp technikos amžiaus žmogaus paskirties ir pirmykščio žmogaus likiminės paskirties. Visai kitaip šis skirtumas atrodo, žvelgiant į žmogaus paskirtį iš šių dienų filosofinės perspektyvos ir lyginant ją su pirmykščio žmogaus paskirties samprata.

Nesutarimas tarp žmogaus paskirties sampratos pagal jo istorinės eros kasdienos perspektyvą ir tarp jo paskirties sampratos pagal tos eros filosofinę perspektyvą nėra vien technikos amžiaus žmogaus būdingas reiškinys. Bet kurioje kitoje žmogaus istorinėje eroje kasdienė samprata visad skiriasi nuo tos eros filosofinės sampratos.

Filosofija (šalia religijos ir meno) turi polinkį išsiveržti iš istorinio žmogaus kasdienos perspektyvos ir žvelgti į jį tarsi iš jo ateities perspektyvos. Filosofija visad atsineša naujus kriterijus, pagal kuriuos ji nustato realybės ir žmogaus prasmę, jų paskirtį.

Ilgoje filosofijos evoliucijoje, tekančioje per gausybę istorinių erų (ypač po René Descartes posūkio), nusistovėjo racionalistinių pažinimo galių kraštutinis ir išskirtinis vertinimas, o gal ir pervertinimas. Pagal šitokią pažiūrą, žmogaus esmę, jo branduolį, jo sielą sudaro jame glūdįs *ratio* - atspindįs jame dieviškąjį *ratio*. *Ratio* - pirmiausia dieviškas, o paskui jau žmogiškas - buvo raktas aiškaus, detalizuoto visa ko atskyrimo, įgalinančio realybėje nustatyti tikras tiesas ir kartu jas pasisavinti. Pagal racionalistinę filosofiją, *ratio* tapatinamas su siela, tuo tarpu kitos žmogaus pažinimo galios (ypač juslinės) nesisiskiriančios nuo 'beselio' gyvulio pažinimo galių.

Ratio buvo suprastas kaip išimtinai žmogui bū-

dingas jo protinio pažinimo pobūdis (sudarąs jo esmę, jo sielą). *Ratio* pasireiškė sąvokiniu, nuosekliu, dėsningu, tikslingu bei metodišku galvojimui. Išskirtinis *ratio* (racionalių pažinimo galių) pabrėžimas nustelbė bei nusmukdė kitas pažinimo galias: juslinę, o ypač jausminę bei nuotaikinę, glaudžiai susijusią su intuicija.

Pagal racionalistinę filosofiją, tik griežtai sąvokinis, logiškas ir aiškus galvojimas buvo laikomas realybės ir žmogaus paskirties prasmės pažinimo raktu. Racionalistinės filosofijos veikiami išsivystė vadina-mieji griežtieji mokslai, grindžiami racionaliū, nuosekliu, logišku įrodinėjimu, kuris veda prie sistemingo tam tikros esybių rūšies pažinimo bei atskleidimo.

Racionalistinė filosofija ir griežtieji mokslai, įsivertindami toje Vakarų kultūros eroje, nustelbė kitas kultūros sritis, ypač tas, kurios rėmėsi kitokiomis, ne racionaliomis pažinimo galiomis. Prie pastarųjų priklausė religinės, estetiškos ar ir filosofinės teorijos, nesilaikančios racionalistinių kriterijų bei dėsnų.

Garsi šių dienų pedagogė Maria Montessori mėgo tyrinėti 2-4 metų amžiaus vaiko psichologinę aplinkos pažinimo raidą. Ji pastebėjo, kad tame laikotarpyje vaikas labai jautrus nusistovėjusiai aplinkoje daiktų tvarkai. Tvarkos pamėgimas grindžiamas ne protu (racionaliai) suvokta tvarka, o įprastu aplinkos daiktų išsidėstymu. Vaikas, pvz., gali įprasti būti maitinamas tam tikru šaukštu iš tam tikro indelio, matyti savo motiną ar ir kitus šeimos narius sėdint tam tikrose vietose, ar dėvint tam tikrą apdarą. Bet koks daiktų įprastinės tvarkos pasikeitimas kelia jam nerimą bei nepasitenkinimą, pasireiškiantį verksmu.

Analogiškai buvo pirmykščiam žmogui. Pvz., rytą pabudęs urvinis žmogus visada regėdavo savo aplinkos daiktus - ugniavietę, guolį, sėdėjimo kaldę, olos briauną indams ar padargams sudėti ir pan. - viską savose vietose ir ta pačia tvarka. Tas pat buvo ir su gyvūnais, kuriems aplinkos daiktų buvimas savo vietoj suteikdavo saugumo jausmą. Bet koks tvarkos sudrumstimas gyvūnui reiškė pavojų: grobuonio ar žmogaus buvimą jo aplinkoje! Pamatęs nulaužtą medžio šakelę, indėnas 'karo take' tuoj susiorientuoja, kad priešas gali būti arti. Bet koks laukinio gyvūno ar pirmykščio žmogaus aplinkos daiktų sujaukimas perspėja jį apie įsibrovėlį į jo aplinką. Dėl daiktų tvarkos pažeidimo kylantis pavojaus jausmas, amžių eigoje susiklostęs gyvūno

ir žmogaus sąmonėje, kaip tik būdingai ir pasireiškia minėtuojų vaiko nepasitenkinimu.

Jautrumas aplinkos daiktų tvarkai nesibaigia tik jusliniu jų pažinimu. Saulėtekieiai rytuose ir saulėleidžiai vakaruose, pavasarių šiluma ir rudenys su šal-tais, žvarbiais vėjais, augalų dygimas ir suklestėjimas ar jų nykimas ir mirimas, paukštelis, išsiritas iš kiaušinio ir išaugęs į puikų vandens paukštį - visa tai nebuvo tik juslinio pažinimo pasėkos. Jusliškai pažindami daiktus, suvokiame ir jų buvimo aplinkoje prasmes. Daiktų esmės suvokimą lydėjo įsijautimas į pačią būtį, nuotaikinis pačios realybės (Gamtos) suvokimas. Trumpai tariant, juslinis daiktų pažinimas organiškai susijęs su (racionaliū) tų daiktų esmių suvokimu ir su pačios realybės (Gamtos) nuotaikiniu suvokimu. Su jusliniu daiktų pažinimu glaudžiai susijęs jų prasmių bei esmių suvokimas, įtaigojās praktišką (ar ir mokslinį) protavimą. Su šiuo pažinimu susijęs ir tuos daiktus saistančios visumos (Gamtos, Būties) suvokimas, įtaigoja išminties aspektą pažinime. "Estetinis ir moralinis auklėjimas, - sako Maria Montessori, - yra giminingas jusliniam auklėjimui. Grožis yra darna, o ne darnos priešingybė. Darna yra tobulumas, kurį pajusti galima tik turint jautrias jusles. Grožį, estetiką, darną pajuntame tik išlavintų juslių dėka. Gamtos estetiškos darnos nebejaucia tie žmonės, kurių juslės yra atbukusios."⁵

Jau kūdikyje pasireiškia elementarus protavimo ar net išminties aspektai visiškai išsivysto ir atsiskleidžia suaugusiame žmoguje. Pažinimas tam tikra prasme yra atvirumas, atvirumas žmogaus gyvenamojo pasaulio daiktams ir pačiai būčiai. Yra tad netikslu skaldyti pažinimą į pakopas - į juslinį (įspū-džių), į racionalių (esmių) ir į nuotaikinį bei intuityvų (Visumos, Gamtos, Būties) pažinimą. Tuo labiau nėra tikslu išskirti tik vieną pažinimo aspektą, būtent, racionalių, kaip tikrą ir sau pakankamą, atmetant juslinį kaip primityvų ir nuotaikinį kaip 'nemokslišką'.

Vien tik racionaliū suvoktas pasaulis, būdamas iš vienos pusės be spalvų, garsų, kvapų ir iš kitos be galutinių, viską saistančių dieviškų galių (be dievybių), yra skurdus ir lėkštas. Ribodamasis tik būtybių tiesomis, toks pasaulis yra be grožio, be gėrio, be dieviškumo ar be 'tiesų' tiesos.

Žmogus, apsiribodamas vien tik racionaliū realy-

⁵ Petruilytė V. "Pradėkime nuo mažo - Pažinkime vaiką". - Čikaga: Lietuvių Balsas, 1990.

bės pažinimo veikla, ignoruoja realybės grožį, atskleidžiantį per estetinę (meninę) jo veiklą. Iš kitos pusės, toks žmogus ignoruoja pačią realybę kaip būtybių tiesų pagrindą; jis ignoruoja realybę, kuri atskleidžia per jo transcendentinę kultūrinę veiklą.

Norint suvokti pačią realybę ir žmogaus atvirumą jai, tenka panaudoti pilnutinį žmogaus atvirumą, t. y. pilnutines jo pažinimo galias, implikuojančias jautinį, racionalų ir intuityvų (transcendentinį) aspektą jame. Tik transcendentinė (atvira Būčiai, Gamtai) kultūrinė veikla, kaip atliepa į jos (Būties, Gamtos) 'užkalbinimą', gali atskleisti jos globojančią, tausojančią, dievišką meilę visai kūrinijai, ir tik ji gali nustatyti gėrį (tikra prasme) žmogaus būtyje.

Užuomina apie transcendentinį (dar vadinamą egzistenciniu) žmogaus pažinimo pobūdį veda mus į didžiojo šių dienų filosofo Martino Heideggerio mintijimą. Tuo pat čia tenka pasakyti, kad ši užuomina sykiu veda mus į dar neiškraipytą sveiko, praktiško, sodietiško, arti žemės gyvenančio žmogaus susiorientavimą savo būtyje, į jo Realybės ir savo paskirties prasmės suvokimą.

Tiesą sakant, abu šie realybės (Realybės) ir žmogaus paskirties suvokimo būdai yra susiję. Heideggeris dažnai vadinamas 'bauerišku' (*Bauer* - ūkininkas, sodietis) mąstytoju. Norint įsijausti į sodietišką Realybės (Būties, Gamtos) sampratą, į sodietišką išmintį, tenka įsijausti į sodiečio būtį, į jo gyvenamąjį pasaulį.

Sodietišką gyvenimo būdą sąlygoja Žemės ir Dangaus sąveika. Pastarieji žodžiai čia rašomi didžiąja raide, bandant išskirti jų mitinį pobūdį. O tai reiškia, kad sodietiškas gyvenimo būdas yra sąlygojamas Gamtos. Todėl kiekvienas pastatas, kiekvienas medis ar gyvulys, kiekvienas rakandas ar padargas, kiekvienas žodis, mįslė ar daina sodiečiui yra jo atliepos į Gamtos (Būties) užkalbinimą pasėka.

Pvz., stori šiaudiniai sodiečio pastatų stogai, prasišę toli per sienas laukan ir šitaip 'savo pažastyse' sergsti įvairią sodiečio buities reikmenę, patys savi mi byloja apie darganas, liūtis, sniego griūtis ir vasarvidžio kaitras. Vienaip ar kitaip jie byloja ir apie varganą sodiečio būtį, jo likiminį kelią, nusitęsiantį į amžinybę. Panašiai yra ir su visa kita sodiečio užgyventa nauda. Šita nauda gali būti važiuojamoji padarynė ratinėje, dažnai drauge su čia sukrauta važiuokline atsarga: ratais ir ratlankiais, ienomis, ašimis ir atitinkamo medžio žaliava joms gaminti; tai

gali būti ir pašiūrėje sukrautos malkos, svirnuose supiltos grūdų atsargos, darbo kambaryje sutelktos sodiečio darbo ilgais žiemos vakarais vaisiai: virvių atsargos, rėčkos ar kubilai, nupinti krepšiai (rieteliai), kultuvės, kuparai, verpimo rateliai, staklės bei medžiaga joms ir pan. Visi čia paminėti dalykai vienaip ar kitaip atskleidė visą sodiečio būtį, jo gyvenamąjį pasaulį.

Čia norima pasakyti, kad kiekvienas dalykas, kiekvienas sodiečio buities daiktas, neišsitenka pats savyje, negali būti svarstomas izoliuotai nuo visa kita. Tik būdamas nuoroda - simboline nuoroda - į Žemę ir Dangų, į žmogaus ir jo šeimos likiminį kelią, saistomą galutinės realybės (Būties, Gamtos ar kurios nors dievybės), toks daiktas virsta tuomi, kuo jis yra. Šitai teigia Heideggeris, pavadindamas daiktą Žemės ir Dangaus, žmogaus ir dievybės sutelkėju. Šitai yra ir žvelgiant į kiekvieną sodiečio buities sritį ne iš racionalios perspektyvos, bet Visumos (Būties, Gamtos) požiūriu, šią sritį traktuojant kaip Visumos simbolį.

Imkim, pvz., kultuvės, vartojamos drabužiams (dažniausia lininiams) velėti paupyje ar pašulnėje, prasmę. Izoliuotai nuo sodiečio buities nužvelgta kultuvė - nesvarbu, kaip detalai ji būtų aptarta - neatskleidžia, kas ji tikrai yra. Tiktai nužvelgta sodietiškos buities Visumos požiūriu, kultuvė parodo, kas ji tikrai yra. Šitai nužvelgta kultuvė savi sutelkia Žemę: ji susijusi su medžiu (iš jo buvo padaryta), kuri Žemė maitino jam augant, ji susijusi ir su lino (iš jo buvo pagaminta žmogaus rėda), kuris joje išdygo ir buvo jos išmaitintas.

Kultuvė sutelkė savi ir Dangų, kuris savo gaivinančiais lietumis ir šiluma skatino tiek medžio (kultuvei panaudoto), tiek lino (panaudoto rėdai) augimą. Kultuvė sutelkė Dangų, rodydama savi į tyrą upės srovę, plovusią sodiečio apdarą ir kilusią iš Dangaus sodrių lietu.

Lygiai taip kultuvė sutelkė savi ir varganą sodiečio bei jo šeimos gyvenimo likiminį kelią nuo gimimo iki mirties. Ji sutelkė jo kelią jau tuomi, kad nepaliaujamai savaitę po savaitės velėjo jo ir jo šeimos apdarą. Ji, be to, sutelkė likiminį sodiečio buities kelią ir tuomi, kad joje (kultuvėje) atspindėjo sodiečio ir jo šeimos darbštumas, atida ir rūpinimasis lino augimu: ruošiant dirvą sėmenims ir juos sėjant; stropiai prižiūrint jų augimą, raunant linus, merkiant juos linmarkoje ir džiovinant paklotus rudens laukų

ražienose; jaujoje išdžiovintą liną minant, braukiant ir tada jo pluoštą verpiant, audžiant ir iš audeklo siuvant rėdą jam ir jo šeimai.

Iškeldama sodiečio likiminį kelią, kultuvė drauge atskleidžia patį Likimą: ji atskleidžia dieviškąsias likimines galias, glūdinčias Gamtoje, kuri saisto viską, taip pat žmogų bei jo paskirtį. Kultuvė iškelia ir dievybes, kurios joje atspindi.

Užuot supratęs daiktą racionaliai, izoliuotai, t. y. kaip susidedantį iš savo esminės, pastovios dalies, tarsi branduolio, ir iš antrinių, atsitiktinių savybių, Heideggeris teigia jį kaip sutelkėją bei nurodytoją į visa kita būtyje. "Visa kita", anot Heideggerio, nėra tik visi kiti pasaulio daiktai. Tai transcendentalinės (ar ir egzistencinės), daiktus peržengiančios realijos - Žemė ir Dangaus, žmogus (su savo atvirumu Būčiai, savo radimusi Būties pagautyje) ir dievybės (bei dievybė) kaip galutinės realybės (Būties) pradai. Šitas transcendentalines realijas Heideggeris pavadina vokišku naujadaru *Geviert* (ketvertainis).

Heideggeris parodo, kad racionalistinė daikto samprata yra lėkšta, praradusi pagrindinę daikto charakteristiką, t. y. jo buvimą (simbolinę) nuoroda į didingus Realybės gelmių sluoksnius. Labiausiai šis sulėkštėjimas pastebimas kaip pačios kultūros ir žmogaus (kultūrinės būtybės) sampratos sulėkštėjimas. Pastarasis reiškiasi įvairiomis racionaliai sukonstruotomis sistemomis, sąlygojančiomis daiktų, ypač žmogaus prasmę bei paskirtį.

Gaivalingas - nors drauge ir labai pragaištingas - tokios ideologijos pavyzdys yra komunizmo sistema, kurios vardu Rusijos imperija užgrobė daugelį tautų. Užgrobimą ji vadino 'išlaisvinimu' ir siekė 'išlaisvinti' visą pasaulio žmoniją.

Komunizmo preliudą sudarė visos anksčiau sukurtos kultūros griovimas bei naikinimas. Tokio griovimo ir naikinimo pavyzdys yra lietuviškos buities, klestėjusios sodžiuje, išnaikinimas. Lietuva savo istorijoje patyrė gausybę destruktivių sukrėtimų, kuriuos sąlygojo jos priešų slavų atneštos ideologijos, įgyvendinamos prievarta bei jėga.

Recenzijoje apie Igno Strauko knygą ("Nuo Linkuvos iki Čikagos") šitaip rašoma: "Siautėjant priešpaukščiui ir lenkinimui bei rusinimui, lietuvių ir užguita mūsų tautos dalis - ūkininkai, per šimtmečius

iškentusi okupacijas, karus, marus ir kitokias nelaimes, savo pastogėse išlaikė tautos gyvybę. Iš kaimo kilo ir pirmieji mūsų tautos žadintojai, vėl prikėlę Lietuvą laisvam ir nepriklausomam gyvenimui"⁶.

Komunistinė spauda, ištikusi Lietuvą, skyrėsi nuo visų kitų istorijoje lietuvių tautos naikintojų tuomi, kad ji nukreipė savo triuškinantį smūgį į lietuvišką kaimą, į lietuvišką sodžiu. Tai buvo smūgis į pačią lietuviškumo širdį, į lietuviškąją buitį. Jeigu komunizmas būtų dar ilgiau išsilaikęs, lietuviškos buities, lietuviško gyvenamojo pasaulio *Requiem* būtų buvęs nebeišvengiamas.

Sulaukusi komunistinės imperijos subyrėjimo, mūsų tauta vėl bandys iš naujo kurti savo ateitį. Tačiau praradusi gyvastingiausią ir atspariausią tautos sluoksnį - ūkininkus, sodiečius, - Lietuva susidurs su didžiuliais sunkumais. Lietuviško sodiečio asmenybės sužlugdymas, įjungiant ją prievarta į kolūkišką gyvenimo būdą, reiškia ne ką kita, kaip vitališkųjų tautos šaknų nukirtimą. "Įvedus kolchozų sistemą, - toliau sakoma minėtoje recenzijoje, - tapo visiškai sunaikintas ūkininkų luomas. Su jais visiems laikams žuvo dalis mūsų kaimo kultūros. Dideli pasikeitimai yra įvykę ir kaimo žmonių charakteryje, jų galvosenoje ir moralėje. Iš savarankiško, savimi pasitikinčio ir plačios iniciatyvos ūkininko režimas nudrėbė kažkokį sovietinį robotą-baudžiauninką. Žemę mylėjęs, ją savo prakaitu ir krauju laistęs, šiandieną Lietuvos kaime likęs žemdirbys į tą pačią žemelę ima žiūrėti kaip į visų savo nelaimių, materialinio ir dvasinio skurdo kaltininką"⁷.

Kalbėdamas apie Žemę ir Dangų, Heideggeris žvelgia į tas realijas ne iš mokslo, bet iš gyvenamosios buities perspektyvos. Žemė ir Dangus jam yra ne astronominės, bet perdėm gyvenimiškos sąvokos bei sampratos. Pvz., (Dangus) ryto aušra, pažadinama Žemę, atskleidžia viską savo šviesoje, suteikia viskam savas apybraižas, savus pavidalus. Žemė iš esmės yra motiniška: ji viską gimdo, globia ir mirtyje priglaudžia tam, kad vėl viską naujai gimdytų.

Toks Žemės ir Dangaus supratimas gyvai primeina mitinio žmogaus požiūrį. Matriarchinėje mitinėje buityje nebuvo jokio konflikto tarp Žemės ir Dangaus. Abu buvo Didžiosios Deivės valdos šalia Požemio (Gamtos iščių simbolio). Dangus siejosi su Žeme

⁶ Lietuvos ūkininko pergyvenimai. - Tėviškės žiburiai. - 1985.X.22.

⁷ *Ibid.*

dieviškais motiniškos meilės ryšiais. Tik patriarchinėje eroje, kai Dangus tapo galybės pradū, prasidėjo antagonizmas tarp Dangaus ir Žemės.

Heideggerio Žemės ir Dangaus sampratoje daugiau justi matriarchinis Žemės motiniškos meilės, negu patriarchinis Dangaus tėviškos galybės primatas. Žemė buvo motiniškai dosni ir paslaugi: ji aprūpino viską (visus savo vaikus) tuo, ko kam reikia. Ji aprūpino ir Dangų - laiminantį ją savo lietumis ir šiluma, - teikdama jam ir vandenį, ir šilumą. Juk iš jos į Dangų patekėdavo saulė su savo šviesa ir šiluma, ir iš jos vandenys vaivorykšte kildavo į Dangų.

Žemės dosnumas itin ryškiai atsiskleidžia jai dosniai aprūpinant savo vaikus (augalus, gyvūnus ir žmones) pagal jų poreikius. "Vienas dalykas yra Žemė tik naudoti, - sako Heideggeris, - o visai kita yra priimti palaimingą Žemės dosnumą ir šitokiu priėmimu remiantis pasijusti savo namų jaukumoje."⁸

Žmogaus buvimas namų jaukume, Žemės ir Dangaus harmoningos sąveikos aprėptyje nereikia statiško buvimo tarp Žemės ir Dangaus. Iš tikro tai yra dinamiškas, kūrybingas keliavimas savo būties likiminiu keliu. Šitokį žmogaus likiminį keliavimą savo simboliška mąstysena Heideggeris ir patiekia bene trumpiausiam savo tekste - *Der Feldweg*.

Feldweg, sodietiškas lauko kelias, yra senovės graikų žodžio *lógos* ontologinis simbolis. Ontologinis simbolis reiškia nuorodą į galutiną realybę (Būtį, Gamtą). Ką gi reiškia *logos*?

Išverstas į lotynų kalbą, tas žodis reiškia *ratio*. Žodis *ratio* Vakarų minties (filosofijos) eigoje įgijo bet kokių sampratų pagrindo, kuris slypi prote, prasmę. *Ratio* tad ir reiškė protą arba sielą. Pagal Vakarų kultūroje nusistovėjusią prasmę, *ratio* (protas, siela) yra bet kokios žinijos pagrindas. Pagal šitokią sampratą, *ratio* - kaip protas ar siela - yra žmoguje. Pagal Viduramžių mąstyseną, aukščiau žmogaus *ratio* buvo jį sąlygojantis Dievo *ratio* - tobulos, užbaigtos žinijos pagrindas.

Heideggeris, ieškodamas pirminių bet kokios sąvokos ar sampratos šaknų, nepasitenkina romėniškąja *ratio* prasme, bet siekia pirminės graikiškos *logos* prasmės. Būdamas gerai susipažinęs su ankstyvųjų graikų mąstytojų - specialiai su Heraklito - mintimis,

jis teigia, kad *logos* kaip visokios žinijos pagrindas glūdi pačioje realybėje (*physis*, Gamtoje).

Iš čia ir aiškėja, kad protas bei protavimas nėra pirmapradiškai susijęs su žmogumi, nėra patalpintas žmoguje, bet yra pačioje realybėje (*physis*, Būtyje). Žmogaus protas bei protavimas yra pasėka jo atvirumo Būčiai, Gamtai, *physis*. Būdamas atviras Gamtai, žmogus suvokia jos 'užkalbinimą', jos atskleidimą ir atsiliepia į jį žmogiškais žodžiais, žmogiškomis mintimis. Šia prasme žmogaus protas bei jo protavimas, jo *logos*, iš esmės grindžiamas Gamtos (*physis*) *logo*, taip pat esmiškai jam (Gamtos *logos*) ir priklauso, yra jame implikuotas.

Logos kaip Vakarų kultūros žinijos pagrindą ir gvildena Heideggeris rašinėlyje *Der Feldweg*. *Feldweg*, sodietiško lauko kelelis, yra pirminės mįslingos *logoso* prasmės simbolis.

Lauko kelelis, matyt, yra Heideggerio tėviškos kelelis. Jis prasideda ties dvaro sodų mūrais, vingiuoja palei kalvą ir, pasiekęs miškelį, tarsi dingsta tolumoje. Kelelis bėga pro seną aukštą ažuolą, po kuriuo stovėjo suolelis. Čia būdavo padėti vieno ar kito didžiojo mąstytojo veikalai, kuriuos bandė iššifruoti jaunatviškas juos studijuojančio studento protas. Kai veikalų mintys susipainiodavo ir atrodydavo, kad jų nebeįmanoma išpauoti, į pagalbą ateidavo lauko kelelis⁹. Matyt, čia pasireiškia autoriaus autobiografijos elementas, kai jis studijavo Heraklito *logos* prasmę.

Kas gi bendra tarp keleivio ir tarp mintytojų veikalų? Atsakymas į šį klausimą būtų toks: tų veikalų mintijimas lygiais žingsniais eina taku, simbolizujamu lauko kelelio. Lauko kelelis, kaip sako Heideggeris, "yra taip arti mąstančiojo žingsnio, kaip arti jis yra žingsnio sodiečio, einančio anksti rytą šieno pjauti"¹⁰.

Ažuolas šalia kelio byloja apie lėtą, bet nuolatinį augimą. Jis "kalba, - vėl sako Heideggeris, - kad tokiu augimu grindžiama tai, kas klesti ir bręsta, kad augimas reiškia atsivėrimą Dangaus platybėms ir drauge išisaknijimą Žemės tamsose, kad visa kas tarpsta tik tada, kai ir žmogus būna susijęs su abiem šiom realijom, būna pasiruošęs aukšto Dangaus 'užkalbinimui' ir drauge būna jį globiančioje viską keliančioje Žemės saugumoje"¹¹.

⁸ Heidegger M. *Vorträge und Aufsätze* - Pfullingen: Günther Neske, 1954. - S. 98.

⁹ Heidegger M. *Der Feldweg*. - Franckfurt a.M.: Vittorio Klos-

termann, 1956. - S. 1.

¹⁰ *Ibid.* S. 2.

¹¹ *Ibid.*, S. 3.

Senasis ažuolas nepaliaujamai byloja su tokiu tikrumu pro jį bėgančiam keleliui, tarsi sakydamas jam, kad kelias sutelkia visa, kas yra šalia, kad jis aprūpina visa kuo, kas jam priklauso, kas jam sava. Šitoks sutelkimas ir visa kam suteikimas to, kas kam priklauso, ir yra mąstymas - kosminis realybės (Būties, Gamtos) mąstymas, *logos*. Visa tai, kas sutelkiama mąstymu, gali būti laukai ir lankos, lydinčios kelią, kas kartą kitokiu artumu įvairiais metų laikais atsiskleidžiančios; ar tai būtų virš girių iškilę Alpių kalnai, ar kalvos, per kurias kelias banguoja ir virš kurių vieversėliai gieda vasaros rytais; ar tai būtų motinos gimtinės kaimelis, pro kurį dvelkia rytų vėjas ar pagaliau tai būtų vėlų vakarą juo einas namo medkirtys, nešinas savo krepšiu; ar namo važiuojas vežimas su derliumi; ar papieviuose žibuokles berenką vaiką; ar pagaliau sunkios ir niūrios miglos, apguliosios kraštą¹².

Visais šiais dalykais, susijusiais su lauko keliu, atsiskleidžia pačios realybės (Būties, Gamtos) mąstymas, kuriuo ji 'užkalbina' žmogų, nesvarbu, ar jis būtų sodietis ar mąstytojas, einas keliu. Ji jam pasako tokią tiesą:

Tik paprastume būna išsaugota visa ko, kas yra, ir visa ko, kas didinga, mįslė, - sako Heideggeris ir tęsia: - Ji betarpiškai apsistoja pas žmogų, bet yra reikalinga ilgo brendimo. Nežymybėje to, kas nepaliaujamai būna, ji užslepia savo palaimingumą. Giluma visų aplink lauko kelelį sutelktų daiktų byloja pasaulį. Bežodėje jo [pasaulio] byloje - kaip sako senas išminčius ir gyvenimo mokytojas Ekhartas - Dievas tampa Dievu¹³.

Kelias kaip Realybės (Būties, Gamtos) atsiskleidimo pasauliu simbolis, t. y. kaip kosminis mąstymas ar bylojimas, tik ir gali įvykti (būti kuo yra), kai jo mąstymas bei byla (*logos*) - jo 'užkalbinimas' - būna žmogaus atliepiamas. Kitaip tariant, didingas pačios Realybės (Gamtos) atsiskleidimas, iš esmės būdamas Nieko proveržiu į Būtį, į pasaulį, yra reikalingas tą proveržį atitinkančio, į jį atsiliepiančio, mąstančio bei kalbančio žmogaus.

Pabrėždamas žmogaus svarbą Realybės (Būties, Gamtos) atsiskleidimui pasauliu, Heideggeris teigia: "Lauko kelio užkalbinimas byloja tik tol, kol žmonės,

gimę jo ruime, gali jį girdėti. Jie yra jo atvykimo [atsiskleidimo] girdėtojai, bet anaipatol ne savo padarynės tarnai [čia autorius, matyt, turi galvoje nuo savo galybės apsvaigusį technikos amžiaus žmogų, žėrintį pergalinga technikos padaryne. - V. V.] Veltui bando žmogus planingai sutvarkyti Žemės rutulį, neiširikiuodamas į lauko kelio užkalbinimą. Čia grėsia pavojus, nes šių dienų žmonės yra kurti kelio bylai. Jų ausims įspūdį daro tik jų aparatų triukšmas, kurį jie laiko bemaž Dievo balsu. Dėl to žmogus yra išsiblaškęs ir atsidūręs plotmėje be jokio kelio. Išsiblaškęliui paprastumas tampa monotonišku, o monotonią jam atgrasi. Apimti atgrasumo nuotaikos, žmonės mato tik beprasmybę. Paprastumas pabėga iš būties; jo tyli jėga išsenka"¹⁴.

Toliau Heideggeris apgailestauja, kad sulėkštėjusiame technikos amžiuje vis mažiau ir mažiau besiranda žmonių, kurie dar sugeba jausti paprastumo svarbą. Šitokiam įsijaučiančiam suvokimui susiklostyti reikalingas ilgas brendimas ir intensyvus įžvalgumas. O vis dėlto tik tie keletas ar nedaugelis žmonių, pasinaudojančių švelnia lauko kelelio galia, ir gali atnešti žmonijai giedresnę rytojų. Tik tie nedaugelis, anot Heideggerio, pergyvens tariamai galingą atominį amžių, kuriame viskas yra kruopščiai, bet dirbtinai apskaičiuota ir sutraukta į vien žmogiškas (antropocentriškas) ankštumas ir drauge atskirta nuo pačios Realybės (Būties, Gamtos) atvirumo, nuo pasaulio platybės, todėl yra virtę tikrojo žmogiškumo pančiais¹⁵.

"Lauko kelelio byla, - sako Heideggeris, - pažadina prasmę, kuri mėgsta laisvę ir kuri, esant palankioms sąlygoms, peršoka liūdesio nykumą šuoliu į pagilintą (pagilintos realybės) giedrumą. Ji [ši byla] atremia likiminę vien darbo nedalią, kuri pati savaime nieko prasminga nesuteikia"¹⁶.

Čia minima laisvė kaip tik ir yra ta atviruma, kurią atskleidžia lauko kelelis, kaip Gamtos *logos*, kaip jos byla, jos mąstymas. Ta laisvė bei atviruma yra pasaulis, kaip visiška priešingybė viską skaičiuojančio, viską į save sutraukiančio technikos amžiaus žmogaus. Tiktai atviras lauko kelelio bylai (pasauliui) žmogus gali išžengti ('ex-sistuoti') iš savojo *ratio* ankštumos į pasaulio erdvumą, į laisvę. Įžengdamas į Būties (Gamtos) atvirumą, žmogus įžengia į giedrumą.

¹² *Ibid.*, S. 3-4.

¹³ *Ibid.*, S. 4.

¹⁴ *Ibid.*, S. 4-5.

¹⁵ *Ibid.*, S. 5.

¹⁶ *Ibid.*

Kokia gi yra čia minimo žodžio "giedruma" prasmė? Gėlbūt ji paaiškės iš šių Heideggerio žodžių: "Metų laikų eigoje besikaitaliojanti lauko kelelio ruime tarpsta žinojimo giedruma, kuri iš pažiūros dažnai atrodo niūri. [...] Kas tokio žinojimo neturi, negali jo įsigyti. O kas jį turi, tas turi jį iš lauko kelelio. Šiame kelyje žiemos pūga susitinka su derliaus diena; judrus pavasario virpesys - su lėtu rudens merdėjimu; viena į kitą čia žvelgia žaisminga jaunystė ir senatvės išmintis. Ir vis dėlto, vienu vienišeliu sąskambiu, kurio aidą šen ir ten vingiuodamas nešasi lauko kelias, viskas tampa nugiedrinta"¹⁷.

Iš to, kas pasakyta, aiškėja, kad giedruma susijęs su žinojimu - su mąstymu bei galvojimu. Kadangi pagal Heideggerį (kaip ir pagal mitinį žmogų) žinojimo lopšys glūdi galutinėje realybėje (Būtyje, Gamtoje), giedruma iš esmės jai ir priklauso. Lauko kelias kaip Būties/Gamtos prasiveržimas iš savo užslėpties - Niekto prasiveržimas į Būtį - ir yra (simbolinė) nuroda į jos atvirumą. Giedruma ir (žinojimo) atviruma yra glaudžiai susiję. Jos išsako galutinės realybės Tapsmą savame neišpasakytame paprastume.

Šiame didingame kosminiame Tapsme neišvenigiamai dalyvauja žmogus. Jis yra implikuotas į žinojimą, jo giedrumą bei atvirumą. Būties/Gamtos dinamikoje, jos Tapsme (Niekto prasiveržime į Būtį) atsiskleidžia viskas pasaulyje. Viskas, kas įvairingai, įvairiaspalviškai, įvairiaformiškai atsiskleidžia Būties/Gamtos atvirumoje (jos žinojimo giedrumoje), savitai kartoja Būties/Gamtos Tapsmą visame jo paprastume. Žinojimo giedruma, glūdinti Būties/Gamtos Tapsmo paprastume, viską atskleidžia buityje, žmogaus gyvenamame pasaulyje kaip jo paprastume. Viskas buityje iškyla iš motiniškų Niekto (Nakties) įsčių, ir viskas vėl į jas sugrįžta. Viskas, kas yra Būties Dienoje, yra žinojimo giedroje, jo atvirumoje (*logos*). Žmogus suvokia viską, kas yra, jau turėdamas (nuotaikine) Niekto nuovoką, tikriaus sakant, pats būdamas implikuotas Nieke¹⁸.

"Žinojimo giedruma yra vartai į Amžinybę [į amžiną, ciklinę Būties/Gamtos eiga, jos Tapsmą. - V. V.], - sako Heideggeris ir tęsia: - Tie vartai sukasi ant sąvarų, kurias įgudęs kalvis kadaise nukalė iš buities mįslių"¹⁹. Bandant įsijausti į šio posakio prasmę, pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į tai, kad galutinės

realybės (Būties/Gamtos) Tapsmas nėra koks jos atributas. Ji pati yra šis Tapsmas. Tad Būties/Gamtos Tapsmas reiškia jos atvirumą pačiai sau, jos giedrą savęs pačios žinojimą. Tai, kad Tapsmo vartai sukasi ant įgudusio kalvio nukaltų sąvarų, kaip tik ir reiškia, kad Tapsmas (Būties/Gamtos žinojimo giedruma, jos *logos*, jos kaip lauko kelelio atsiskleidimas bei manifestacija buityje, žmogaus gyvenamame pasaulyje), yra reikalinga žmogaus (giedro) žinojimo, jo atsiliepimo į jos pačios žinojimo giedrumą. Šitoks atsiliepimas reiškia atvirą žmogaus žinojimo įsijungimą į Būties/Gamtos harmoniją, į jos Tapsmą.

Žmogus harmonizuojasi su Būtimi/Gamta, egzistenciškai išžengdamas iš vien jį supančių būtybių lemties ir įžengdamas į Būties atvirumą, į jos lemtį. Užtikrindamas jo buityje jį supančias būtybes Būties/Gamtos žinojimo giedros šviesoje, žmogus užtinka jas su visu jų paprastumu - su jų buvimu galutinės realybės harmonijoje, jos Tapsme. Atsiliepdamas į pirmąpradį (Būties/Gamtos) mąstymą, į Būties/Gamtos *logos*, simbolizuojamą lauko kelelio, žmogus aktyviai pasitarnauja Būties/Gamtos lūžiui [įsiveržimui] į jo buitį. Jis pasitarnauja savuoju mąstymu, atsiliepiantį į Būties mąstymą. Tai įvyksta jam sprendžiant bei svarstant jo buities būtybių įvairias pynes bei tarpusavio sąveikas, išlaikant jas *logos* giedrumoje - jos šviesoje, jos harmonijoje.

Buities mįslių sprendimas bei jų svarstymas matyti iš šių Heideggerio eiliuotų posmų:

*Weg un Waage
Steg un Sage
finden sich in einem Gang*

*Geh und trage
Fehl und Frage
deinen einen Pfad entlang²⁰*

(Takas ir svarstyklės
Lieptas ir sakmė
vienas kitą randa eigoje

Eiki ir neški
Klyski ir klauski
savojo tako eigoje.)

¹⁷ *Ibid.*, S. 5-6.

¹⁸ Heidegger M. *Was ist Metaphysik?* - S. 32.

¹⁹ Heidegger M. *Feldweg*, S. 6.

²⁰ Heidegger M. *Aus der Erfahrung des Denkers*. - Pfullingen: Günther Neske, 1954. - S. 5.

Spręsdamas bei svarstydamas savo tako eigoje savo buities būtybių pynes, jų sąveikas, išlaikydamas jas Būties/Gamtos giedrumos šviesoje, žmogus kaip tik ir harmonizuoja su jos (Būties/Gamtos) giedruma, su ja kaip Harmonija. Šią Harmoniją ir išreiškia ką tik cituoti Heideggerio žodžiai: "Ir vis dėlto, vienu vieninteliu sąskambiu [Harmonija], kurio aidą, šen ir ten vingiuodamas nešasi lauko kelias, viskas tampa nugiedrinta".

Sąskambis bei harmonija čia nėra tik vienų buities būtybių harmonija su kitomis. Tai jų harmonija su galutine realybe (Būtimi/Gamta) kaip Harmonija. Buities (pasaulio) būtybės harmonizuoja viena su kita tik dėl to, kad prieš tai jos harmonizuoja su Būtimi/Gamta (su Harmonija). Viskas buityje būna nugiedrinta dėl to, kad viskas būna iškelta į buities (pasaulio) aiškumą, į jos atvirumą. Pati buitis, pats pasaulis, yra aiškumą dėl to, kad ji remiasi galutinės realybės (Būties/Gamtos) aiškumą, jos prasiveržimu iš Nieko - iš Amžinybės. Dėl to Heideggeris ir sako, kad žinojimo giedruma yra vartai į Amžinybę. Tai, kad tie vartai sukasi ant sąvarų, kadaise įgudusio kalvio nukaltų iš buities mįslių, rodo, koks svarbus žmogaus pasitarnavimas Būties prasiveržimui iš Nieko į buitį, į pasaulį. Toks prasiveržimas vyksta per žmogaus mąstymą kaip atliepą į pačios Būties mąstymą.

Spręsdamas bei svarstydamas savo buities mįslės, žmogus ir pasitarnauja Būties proveržiui iš Amžinybės (iš Nieko) į laiką, į jo buitį bei pasaulį kaip Dieną. Laikas ar Diena čia ir yra tai, ką Heideggeris paženkliną priešdėliu *Da* žodyje *Dasein*, išsakančiu Būties (*Sein*) atsiskleidimo vietą. Tad *Dasein* ir išreiškia žmogų savoje likiminėje funkcijoje, išreiškia jį kaip savuoju mąstymu besiharmonizuojantį su Būties mąstymu (su lauko keleliu). Būdinga, kad pagrindine prasme šitoks žmogaus harmonizavimas įvyksta vartų sąvarų nukalime iš buities mįslių. Iš esmės pro tuos vartus Niekas įsiveržia į Būties šviesą, į jos giedrą bei harmoniją. Besiharmonizuodamas su Būties mąstymu, žmogus įvykdo savo likiminę paskirtį; tuo tarpu tokio harmonizavimosi atsisakydamas, jis savo paskirtį išduoda. Šia prasme Heideggerio filosofinis žmogus iš esmės atitinka mitinį (matriarchinės eros) žmogų.

Tiek lauko kelias (*Feldweg*), tiek lieptas (*Steg*) yra viską nugiedrinąs galutinės realybės veiksnys - veiksnys, atskleidžiąs jos harmoniją. Eidamas keleliu

ar lieptu, žmogus kūrybingai svarsto ir sprendžia buities būtybių pynes, saistomas Būties harmonijos.

Žodis *Waage* cituotame Heideggerio posakyje byloja, kad žmogus eina savo keliu ne kaip gyvūnas. Gamtos jam užbrėžtu keliu, bet svarstydamas, apmąstydamas, gvildendamas savo buities būtybių pynes ir kad tokiu svarstymu jis pasitarnauja pačios Būties eigai - lauko keliui ar lieptui.

Šia prasme sakmė, kaip žmogaus kūrybiniai žodžiai - jo mąstymo ar poetinės išraiškos žodžiai, - atsiliepdami lauko keliui ar lieptui, pastarajam pirmapradiškai ir priklauso. Dėl to tad Heideggeris ir teigia, kad lieptas ir sakmė susiranda vienas kitą eigoje - liepto ir žmogaus eigoje.

Kūrybingai eidamas savo likiminiu keliu, žmogus dažnai klysta ir klausia, jis eina vingiuotu ir dėl to mįslingu keliu. Tiek jo sėkmingas ėjimas, tiek klaidos grindžiami jo buities kelyje ir iš esmės šiam keliui priklauso. Žmogaus eiga savojoje buityje, savajame *Dasein*, yra pačios Būties eiga.

Sąskambis-Harmonija - ar tai būtų Būties, ar buities giedruma - neišsisemia tik Būtimi bei buitimi, bet siekia pirmąjį Nieką. Mitiškai tariant, Realybės atvirybė, jos harmoninga giedruma neišsisemia vien jos Diena, bet glūdi jau pirmąjį Naktį, pačiose Didžiosios Deivės motiniškose iščiose. Panašiai ir žmogus kaip *Da-Sein*, Būties (*Sein*) atsiskleidimo vieta, jos "piemuo", pirmapradiškai įsišaknijęs Niekė - motiniškose Didžiosios Deivės iščiose.

Likiminio kelio eiga - ar tai būtų Būties ar buities (*Da-sein*) eiga - yra ciklinio pobūdžio: ji grįžta į savo ištakas. Simboliškai Heideggeris išsako šią tiesą, parodydamas, kad lauko kelelis po ilgo vingiavimo vėl pasiekia dvaro vartus. Jis pasiekia juos, perėjęs lėkštą įdubą - matyt, simbolizuojančią būdingą antropocentriškos technikos eros nihilistinį lėkštumą. Iš už dvaro kyšo bažnyčios bokštas su laikrodžiu. Tai galbūt dar nihilistinėje-antropocentriškoje eroje išlikęs teologinės orientacijos kriterijus.

Tačiau jo bokšte laikrodis jau nebeskaičiuoja valandų tėkmės valdingoje teologinės eros šviesoje: priešingai, jis muša vidurnakčio valandą, išmušdamas vienuolika smūgių prieš pat vidurnaktį. Ši valanda yra nihilistinės eros vidurnaktis. Blankiai švyti lauko kelio takas žvaigždžių šviesoje, tuomi įtaigodamas, kad juo eidamas technikos amžiaus žmogus skendi nihilistinėje naktįje.

"Su paskutiniu smūgiu [laikrodžio] smūgiu Tyla tam-

pa dar tylesnė, - sako Heideggeris ir tęsia: - Ji pasiekia ir tuos, kurie buvo be laiko paaukoti dviejų pasaulinių karų metu. Paprastumas [dabar] tampa dar paprastesnis. Principinis Realybės buvimas visad drauge ir atgrasus, ir išlaisvinąs. Lauko kelio [į žmogų nukreiptas] užkalbinimas tampa dabar itin aiškus. Ar čia kalba Siela? Ar Pasaulis? Ar Dievas?"²¹

Lauko kelelio (*logos*) aidėjimas, laikrodžiui mušant nihilistinės eros vidurnakčio valandą, nebeapsiriboja vien gyvųjų buitimi, bet pasiekia ir mirusiųjų dimensiją. Niekas - ar tai būtų Būties lopšys ar (jį mitiškai suprantant) Gamtos iščių Naktis kaip jos kūrybingumo versmė - ima atsiskleisti giliausios nihilistinės eros tamsose, ima atsiskleisti ateities buities apyaušriuose, jos pirmapradžėse žarose. Niekas ima atsiskleisti savo neišpasakytu paprastumu ir drauge aiškumu. Čia žmogus, užuot buvęs *Da-Sein*, tampa *Da-Nichts* kaip vieta Nieko atsiskleidimui.

Nihilistinės technikos eros žmogus, užkalbintas vidurnakčio kelio *logos*, dar nesusigauja, apie ką kelias (kosminis *logos*) byloja. Apie Sielą, mitinio žmogaus suprastą kaip Deivę? Apie Pasaulį, ankstyvųjų graikų mąstytojų suprastą kaip Būtį? Ar apie Dievą, Viduramžių eroje suprastą kaip antgamtinį Danguos Tėvą?

Žmogaus, einančio savo šiandieninės buities, *Da-Nichts* keliu, atliepos į to kelio užkalbinimą laukia ne tik naujos eros žmonės, bet ir pati Būtis/Niekas. Juk ant tokios atliepos, kaip ant įgudusio kalvio nukaltų sąvarų, kaip tik ir sukasi vartai - Nieko įsiveržimo į Būtį vartai. Galbūt šių dienų poetai bei mąstytojai pasakys, kas glūdi rytojaus apyaušrių žarose. Jų atsakymas (jų atliepa) bus pačios Būties/Nieko atsakymas.

Būdinga, kad tą lemtingą vidurnakčio valandą viskas, anot Heideggerio, byloja apie išsižadėjimą (*Verzicht*). Išsižadėjimas veda į tai, kas visad yra, į pačią galutinę realybę (Būtį, Gamtą) kaip Tapsmą.

Ko gi šių dienų žmogus turėtų atsakyti, išsižadėti? Galbūt jis turėtų išsižadėti savo perdėm antropocentriškos laikysenos Gamtos atžvilgiu? Laikysenos, siekiančios viską Gamtoje, net ir pačią Gamtą valdyti?

"Viskas byloja išsižadėjimą akistatoje to, kas visad yra [yra Tapsmas], - sako Heideggeris ir tęsia: - Išsižadėjimas neatima. Išsižadėjimas suteikia. Jis su-

teikia neišsemiama Paprastumo galią. [Būties, Gamtos] užkalbinimas suteikia [užkalbintajam] jaukumą po ilgos jo kelionės [po atvykimo vėl į Būties pradžią]."²²

Lauko kelias, prasidėjęs pirmykščio matriarchinės eros mitinio žmogaus motiniškų namų jaukumoje, vėl sugrįžta į juos po ilgo nukrypimo nuo jų, ir klaidžiojimo. Jis laikėsi Gamtos (Didžiosios Deivės) motiniškų meilės harmonijos iščių ruime; sekdamas jos pačios dievišką kelią į save, jis iš esmės jai priklausančiais savo kultais įsijungė į jos meilės harmoniją. Savo kultais (sava kultūra) jis tapo visų Didžiosios Deivės vaikų (gyvūnų, augalų, daiktų) broliu ir seserimi.

Dar kaip mitinis, bet jau kaip Danguos primato žmogus, jis tapo pavaldus Danguos galybei, pasitraukdamas iš Motinos Žemės meilės harmonijos, dabar paklusnios Danguos Tėvo ir jo dievų galybei.

Dar vėliau jis nuklydo nuo savo pirmykščių motiniškų, viską savąja meilės harmonija saistančių namų, tapdamas Didžiojo antgamtinio Danguos Tėvo numylėtu vaiku, savyje turinčiu Jo kvapą - Jo suteiktą jam sielą. Būdamas šitaip išaukštintas virš visų kitų būtybių rūšių, jis tarėsi esąs jų valdovas. Jis tarėsi teisėtai galįs primesti savo žmogišką ('sielingą') valią visiems kitiems 'besieliams' Didžiojo Tėvo vaikams.

Valdydamas bei dominuodamas visas būtybių rūšis, krikščioniškasis žmogus tarėsi vykdamas Dievo valią. Tuo tarpu technikos amžiaus eroje, kada 'Dievas jau buvo miręs' žmogus toliau palenkinėjo visas būtybių rūšis savo grynai žmogiškai (antropocentriškai) galybei, tapdamas absoliučiu visko diktatoriumi, savaime beprasmės (nihilistinės) karalijos valdovu. Pasiekęs antropocentriškos, nieko nerespektuojančios galybės liepto galą, jis gali dabar tik įsiklausyti į savo kelio-liepto užkalbinimą ir bandyti į jį atsiliepti. Šiaip jis padės Niekui, pradedančiam žėrėti vidurnakčio apyaušriuose, naujai įsiveržti į savo (ateities) buitį. Įsiveržti į ją kaip Sielai? Kaip Pasauliui? Kaip Dievui? Tokį įsiveržimą atskleis ateinančios eros mąstytojai arba poetai savo sakmėmis.

Sekdami šiame mažame Heideggerio veikale (*Der Feldweg*) keleliu kaip simboline nuoroda į Būtį ir *Da-Sein* (bei *Da-Nichts*), mes ejome Vakarų kultūros Lemties keliu. Mes ejome nuo jo pirmykščio mitinio atsiskleidimo Didžiosios Deivės iščiomis kaip kūry-

²¹ Heidegger M. *Feldweg*, S. 6-7.

²² *Ibid.*, S. 7.

Jovita Laurušaitė. Moteris - indas. 1984. Molis, glazūros. H 47 cm. Petro Repšio nuos. Alvydo Lukio reprodukcija

bingumo versme iki mitinio žmogaus toteminių kultų buities, jo toteminio *Da-Sein* (jo kultinės kultūros atliepos Didžiajai Deivei).

Eidami keleliu, perėjome dvi nukrypimo nuo pirmąsios atsiskleidimo fazes: a) Dangaus galybės primato fazę, sudrumstusią Motinos Žemės (Didžiosios Deivės) meilės harmoniją, jos Tapsmą ir b) itin kritišką krikščionybės fazę, pavergusią antgamtinio Dangaus (antgamtinio Dangaus Tėvo) galybei ir motinišką Didžiosios Deivės meilės harmoniją, ir tėvišką (gamtinio) Dangaus galybės dominiją.

Lauko kelelis, perėjęs abi kritiškas nukrypimo nuo

pirmąsios Niekos ištakų fazes, šių dienų eros vidurnaktyje, nihilistinėje kriterijų stokos krizėje, vėl cikliška sugrįžta į savo ištakas Nieke. Niekas, tebedūdamas paskendęs ateinančios eros apyaušrių žarose, dar tebelaukia poetų bei mąstytojų žodžių savo įsiveržimui į Būtį bei buitį.

Ateities eros likiminiai kriterijai, užtikti būnant (*logos*) kelyje, yra Paprastuma, Giedruma, Harmonija, Būties Tyla ir jos Tapsmas. Visi jie reiškia tą pačią galutinę realybę. Matyt, jie turės pakeisti šiandienės nihilistinės technikos eros kriterijus - komplikuotumą, vidurnakčio tamsą, disharmoniją, antropocentrišką triukšmą. Šitie kriterijai yra nebe Būties, bet visiškai žmogaus dominavimui pajungtų būtybių kriterijai. Įsivyravę mūsų buityje, jie dabar laukia, kol juos išgrynins ateities gamtocentrinės eros poetai ir mąstytojai.

III skyrius. DEIVĖ LAIMA ŽMOGAUS BUITYJE

Garsusis lietuvių tautosakininkas Jonas Balys, remdamasis įvairių autorių istorinėmis pastabomis, teigia, kad aisčių deivė "Laima visiškai savarankiškai paskirdavo žmogui gerą ar blogą buitį, ir niekas negalėdavo pakeisti, kas jam buvo skirta"²³. Įsitikinimas dieviška likimine galia, saistančia žmogų ne tik kaip individą, bet ir kaip tautą, buvo giliai įsišaknijęs aisčių buityje, jų pasaulyje.

Gimstant kūdikiui, deivė Laima, o kartais kelios jų, nusprendavo, ar gimstantysis gyvens laimingai, ar vargingai. Jos nulemdavo jo gimimo ir mirties laiką. Negana to, jos nulemdavo ir jo vedybas, nustatydamas, kuri mergelė ar kuris bernelis skirtas gimusiajam kūdikiui²⁴.

Pagal kai kuriuos šaltinius, būta trijų laimų, pagal kitus (pvz. Liudviką Adomą Jucevičių) - net septynios. Daugiausia žinomos dvi: Laima buvo gyvenimo deivė, o jos sesuo Giltinė - mirties deivė.

Žymus latvių mitų interpretatorius Haralds Biezais, taipgi pabrėžia likimo svarbą aisčių pasaulyje. Jis bemaž prilygo svarbiausio latvių dievo, Dievo-Dangaus svarbai. Abiems šioms dievybėms būdingas kūrybingumas. Deivė Laima nulemia žmogaus gimimą, vedybas ir mirtį. Ji taipgi nulemia ir daugelį būdo savybių: darbštumą ar tinginystę, palinkimą

²³ Balys J. *Lietuvių liaudies pasaulėjauta*. - Čikaga: Lietuvių tautinis akademinis sambūris, 1966. - P. 76.

²⁴ *Ibid.*, p. 76-77.

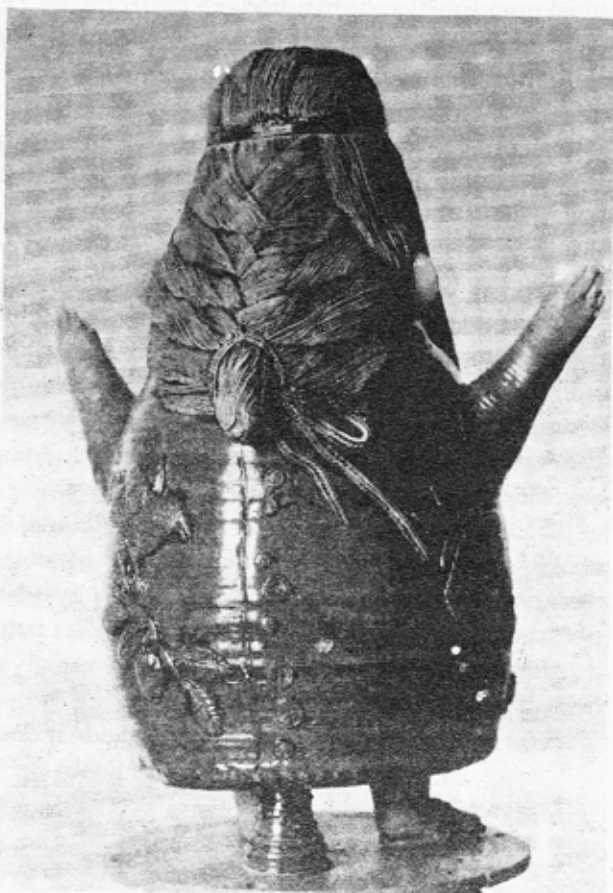
bliviai gyventi ar girtuokliauti, protingumą ar kvailumą ir pan.²⁵

Latvių mitologijoje deivė Laima dar vadinama Laimos motina (*mate*). Aisčių mitologijoje motiniškumas buvo laikomas dieviškumo apraiška. Būta gausybės motinų-deivių. Deivės ar motinos Laimos veikla dažnai kryžiuosi su kitų deivių veikla. Vaikščiodama ant namų stogo, Laima teikė palaimingumą tiems namams, veikdama drauge su deive Dimste, sodybos deive-mate. Apeidama apšėtus laukus, Laima skleidavo palaimingumą laukams, tapdama deivės Žemynos bendrininke. Gyvendama tvartuose, Laima - kartu su karvių mate - lemdavo bandos sveikatingumą bei pieningumą ir t.t.²⁶

Didžiulę Laimos svarbą rodo gausybė maldų ar giesmių jos garbei, taip pat aukojimo papročiai. Gimtųjų proga jai būdavo aukojama višta su kuodeliu ar paršiukas, vedybų proga - juostos, vilnos ar siūlai²⁷.

Pranė Dundulienė irgi pabrėžia deivę Laimą kaip

Jovita Laurušaitė. Moteris - indas. 1984. Molis, glazūros. H 43 cm. LDM. Alvydo Lukio reprodukcija

nulemiančią pagrindinius žmogaus gyvenimo momentus. Jos lėmimas - visada nepakeičiamas. Laimos veikla buvo itin svarbi gimdančioms motinoms ir naujagimiams²⁸.

Dundulienė atkreipia dėmesį į liaudies dainose išreikštą pageidavimą, kad mergelė ir bernelis (būsimieji vedybų partneriai) neaugtų tame pačiame kiemelyje. Jos nuomone, tai reiškė žmonių norą išvengti kraujomaišos ankstyvojoje aisčių toteminėje šeimoje, dar iki susiformuojant individualioms šeimoms²⁹.

Pastarasis aspektas įtaigoja, kad deivė Laima buvo proaistiška (proindoeuropietiška) deivė, perimta patriarchinių aisčių (indoeuropiečių). Nors ir matriarchinės kilmės, Laima ligšiol svarstyta kaip žmonių likimo deivė. Didesnė atida Laimos charakteristikai įtaigoja ją laikyti ne tik žmogaus, bet ir gyvulių, augalų ar ir Gamtos 'elementų' deive.

Savo universalumu deivė Laima iškyla kaip motiniškumo ir kūrybingumo (ne tik žmogiškų, bet ir universalių gamtinių) galių deivė. Apeigos, atliekamos pirtyje gimtųjų metu vienu moterų su joms vadovaujančia šventike, vadinama Meška, matyt, yra zoomorfinės Laimos kilmės reliktas³⁰.

Vėlyvoji deivė Laima buvo suprantama kaip žmonių globėja, tuo tarpu ankstyvoji buvo "viso gyvojo pasaulio vaisingumo davėja ir prižiūrėtoja"³¹. Pagal Dundulienę, aisčių tautosakoje apstu deivės Laimos ornamentinių savybių: ji atsiskleidžia kaip gegutė arba antelė, o mirties Laima (deivė Giltinė) - kaip pelėda³².

Dundulienė, kaip ir Balys, iškelia Laimos sąsają su liepa ar ir su kitu kuriuo medžiu³³. Kaip ir Balys, ji atkreipia dėmesį į glaudžią Laimos sąsają su akmeniu, archajiškiausiu motiniškumo simboliu. Balys iškelia Laimą kaip dievišką Gamtos galią, nulemiančią ne laiku (vasarą) ežero užšalimą ir atšalimą. Iš čia matyti Laimos implikacija į pačios Gamtos ritmiką, į jos Tapsmą³⁴.

²⁵ *Götter und Mythen der Alten Europa: Wörterbuch der Mythologie*. - Band II. - Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1973. - S. 418.

²⁶ *Ibid.*, S. 419.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Dundulienė P. *Pagonybė Lietuvoje*. - Vilnius: Mintis, 1989. - P. 41.

²⁹ *Ibid.*, P. 42.

³⁰ *Götter und Mythen...*, S. 418.

³¹ Dundulienė P. *Pagonybė*, p. 42.

³² *Ibid.*, p. 42-43.

³³ *Ibid.*

³⁴ Balys J. *Lietuvių liaudies pasaulėjauta*, p. 77.

Iš šios trumpos apžvalgos matyti, kad aisčių deivės Laimos veiklos sritis neišsismė jos, kaip žmonių likimo deivės, vaidmeniu. Ji apėmė visą gyvūniją, augaliją ir net implikavosi į pačios Gamtos (Didžiosios Deivės) veiklą, viską saistančią savąja motiniška/dieviška meile.

Po bendro pobūdžio pastabų apie aisčių deivę Laimą atsiranda reikalas įdėmiau pažvelgti į šios deivės proaistišką (proindoeuropietišką) kilmę, vaidmenį, atsiskleidimo ir vystymosi morfologiją bei fazes.

IV skyrius. AISČIŲ LAIMOS PROSENELE

Garsus amerikiečių mitologas Joseph Campbell įžanginiame žodyje į Marijos Gimbutienės veikalą „Deivės kalba“³⁵ vertina jį kaip itin svarbų šio tūkstantmečio sąvartoje vykstančiam posūkiui, kurį jis laiko pabudimu iš pastarųjų 5 000 metų „baugaus sapno“, užbaigusio anksčiau buvusį harmonijos ir taikos amžių³⁶.

Campbello minimi 5 000 metų „baugaus sapno“ amžiai yra dviejų klodų patriarchiniai amžiai: a) indoeuropietiškos Dangaus primato galybės amžiai, pakeitę Didžiosios Deivės, savąja meilės harmonija saistančios Dangų, Žemę ir Požemį, amžius, ir b) hebrajų/krikščionių visagalio antgamtinio Tėvo Kūrėjo, absoliutaus gamtos ir visos kūrinių valdovo, amžiai.

Bandant įsigilinti į aisčių likimo deivės Laimos kilmę, kaip tik ir tenka jos ieškoti tame pirmųjų harmonijos ir taikos amžiuje, kuris tęsėsi iki galybės ir disharmonijos laikotarpio, patriarchinio laikotarpio. Kadangi matriarchinis meilės laikotarpis tęsėsi daug ilgiau negu patriarchinis galybės laikotarpis, jo įtaka - nors ir skyrėsi nuo pastarojo - neišvengiamai išsilaikė, tegul ir pakeista, iškreipta forma.

Pagrindiniai matriarchinio laikotarpio įsitikinimai „tebegyvena dabartyje drauge su pačiais seniausiais priešistorinės Deivės aspektais, - sako Gimbutienė, - gyvena nepaisant nepalaužamos istorinio laikotarpio erozijos. Perduoti mūsų motučių ir motinų, šie senoviniai įsitikinimai pergyveno juos užklojusius

indoeuropietiškus ir galiausiai krikščioniškus mitus. Deivės religija egzistavo labai ilgą laiką - daug ilgesnį, negu indoeuropietiška ir krikščioniška religija (atstovaujanti palyginti trumpam žmonijos istorijos laikotarpiui). [Ši religija] paliko nebeištrinamą įspaudą Vakarų [kultūros] psichėje“³⁷.

Iš laikotarpio, siekiančio 25 000 m. į praeitį, yra išlikusių kaulinių ar akmeninių Deivės skulptūrų, kurios vaizduoja ją kaip gimdančią (viskam gimimą bei gyvenimą teikiančią), kaip nėščią (viskam vaisinumą teikiančią) arba kaip maitinančią ir nuo pavojų sergstinčią. Pastaruoju atveju Deivė vaizduota paukščiu su motiniškumo aspektais (krūtimis, sėdmenimis ir pan.). Pagaliau ji vaizduota ir kaip mirties valdovė - nuoga, sustingusia ir nelanksčia poza. Būdinga, kad skulptūros pribraižytos gausių simbolių ženklų, pvz., vulvos, trikampio, ševrono ir pan.³⁸

Tarp tokių pirmųjų ženklų svarbią vietą užima vandens simboliniai ženklai: banguotos, zigzaginės ar vingiuotos linijos, vaizduojančios vandens srovėles, ar ir rombinės figūros, vaizduojančios tokių srovių susikirtimus. Tokie vandens simboliai, kaip motiniškumo išraiška, dažnai būdavo braižomi ant Didžiosios Deivės, vaizduojamos vandens paukščiu, skulptūrėlių. Būdinga, kad ir patys paukščiai vaizduoti su motiniškumo atributais: vulvomis, krūtimis, sėdmenimis, pilvu ir pan. Šitaip, anot Gimbutienės, Didžioji Deivė buvo vaizduojama kaip kosminė Kūrėja.

„Ji yra kosminė Kūrėja, Gyvenimo ir Mirties Teikėja, - sako Gimbutienė. - Šios esminės motiniškos kūno dalys pasižymėjo nuostabia nuolatinio gimdymo galia. Paslaptinga Deivės gimdos ir jos vidinių labirintinių organų drėgmė buvo magiška gyvenimo versmė.“³⁹ Vandens paukščiu vaizduojama Deivė siejo vandens simboliką su motiniškumo simbolika, šitaip išreiškdamą savo dieviškumą.

Pagal anuometinį mentalitetą, motiniškumą išreiškė ne tik vandens paukščiai, bet ir gyvulių patelės: meškos, stirnos, elnės ir pan. Motiniškas gyvybės perdavimas ryškiai atsiskleidė per gimdančias patelės, tuo tarpu tėviškumo aspektas paliktas nuošalyje, nepastebimas⁴⁰.

Iš čia matyti, kad Didžiąją Deivę atskleidė ir dau-

³⁵ Gimbutas M. *The Language of the Goddess*. - San Francisco: Harper & Row, 1989. - P. XIII.

³⁶ *Ibid.*, p. XIV.

³⁷ *Ibid.*, p. XVII.

³⁸ *Ibid.*, p. XIX.

³⁹ *Ibid.*, p. XXII.

⁴⁰ *Ibid.*

gelis gyvūnų patelių skulptūrėlių. Apskritai tariant, labiausiai mėgta vaizduoti Didžiąją Deivę vandens paukščiu. Iš vienos pusės, vandens paukštis buvo pamėgtas kaip Deivės įvaizdis dėl jo sąsajos su vandeniu - motiniškumo/dieviškumo simboliu. Iš kitos pusės, paukštis atsiskleidė pirmykščiam žmogui rūpestingu vaikų globojimu, maitinimu ir sergėjimu nuo pavojų. Todėl Gimbutienė visai pagrįstai proaištišką (proindoeuropietišką) deivę Paukštę ir laiko aisčių Laimos prosenele.

Kalbant apie deivę Paukštę kaip apie Gyvenimo ir Mirties deivę, tenka paminėti ją ir kaip Atgimimo deivę. „Priešistoriniai mirties įvaizdžiai nenustelbia gyvenimo įvaizdžių, - sako Gimbutienė, - jie susiję su regeneracijos simboliais.“ Todėl be deivės Paukštės, kaip vandens paukščio skulptūrėlių, priešistorėje aptinkama jos kaip grobuonio paukščio - pelėdos ar maitėdos - skulptūrėlių⁴¹.

Glaudžią gyvenimo, mirties ir atgimimo sąsają šitoje eroje atskleidžia ant vandens paukščio skulptūrėlių motiniškumą manifestuojančių žymių (krūtų, sėdmenų) įbrėžtos maitėdos galvos, šerno žiomenys bei iltys ir pan.⁴² Šių įvaizdžių kombinacijos nusako glaudžią gyvenimo ir mirties sąsają Gamtoje (Didžiojoje Deivėje). Vakarų Europos megalitiniuose kapuose užtiktas deivės Pelėdos atvaizdas (su krūtimis ir „gyvenimą kuriančiu labirintu su vulva pačiame centre“) aiškiai simboliškai traktuoja mirtį kaip perėjimą į gimimą⁴³.

Pagal pirminio žmogaus nekaltą (dar neklystančią) pasaulėžiūrą, mirtis yra integralinė gyvenimo dalis: (lietuvių) deivė Giltinė ar (latvių) Velių Motina buvo pati Didžioji Deivė, Motina Žemyna, kaip mirties valdovė. „Ji laiko rankose kapų raktą, - sako Gimbutienė, - pasitinka naujai atvykstančius svečius dažnai net išskėstomis rankomis. [...] Mirusieji yra jos nuosavybė; ji, Didžioji Motina, gyvybės energiją išleidusi į žemės pasaulį, mirties atveju tą energiją vėl atgal į save susemia. Gyvenimas ir mirtis tartum švytuoklė, šokte iššoka, bet grįžta atgal. Jei negrįš, neprasidės iš naujo gyvenimo ciklas. Ties mirties tašku prasideda atgimimas. Senosios Europos filosofijoje mirties

nėra, nes švytuoklė nesustoja. Gyvybės energija nežūsta. Keičiasi tik jos pavidalai.“⁴⁴

Iš čia matyti, kodėl deivė Laima ir deivė Giltinė įeina vienon draugėn; jos vaizduojamos kaip dvisėda jojančios ant žirgo seserys⁴⁵. Deivė Giltinė (deivė Veluona ar Velių Mate) aisčių pasaulyje atsiskleidžia kaip pelėda ar kaip baltas šuo⁴⁶.

Deivė Laima apsireiškia gegute, kurios kukavimas išpranašauja gyvenimą (gimimą) ir mirtį. Kitas būdingas Laimos simbolinis atvaizdas yra akmens stulpas, Vakarų (megalitinėje) Europoje vadinamas menhiru. Jų rasta ir Lietuvoje; čia jie buvo vadinami „deivių akmenimis“. Po jais teka (Žemės įsčių) gyvybės vanduo, iš kurio viskas gimsta ir į kurį vėl viskas per mirtį sugrįžta. Ketvirto tūkstantmečio pr. Kr. (vadinamosios Narvos kultūros) archeologijos radiniai - mediniai stulpai su pelėdos bruožais (aptikti

Jovita Laurušaitė. Moteris - indas. 1990. Molis, glazūros. H 42 cm. Algirdo Boso nuos. Alvydo Lukio reprodukcija

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Žr. Metmenys. - 1984. - Nr. 48. - P. 51.

⁴⁵ Ibid., p. 40.

⁴⁶ Ibid.

Šventojoje) ir gintarinės skulptūrėlės, vaizduojančios deivę Pelėdą (rastos Juodkrantėje, Neringoje). Tokios skulptūrėlės būdavo dedamos į kapus tam, kad deivė Pelėda (mirties deivė) paskatintų mirusiojo atgimimą⁴⁷.

Labiausiai paplitęs vandens simbolinis ženklas, braižomas ant Senosios Europos antropomorfiškai atvaizduotos deivės Paukštės, buvo zigzaginė ar banguota gyvatinė linija. Abu tie ženklai išreiškė Didžiąją Deivę kaip nepaliaujamą kūrybingumą, kaip Tapsmą, kaip likiminę eigą per gyvenimą, mirtį ir atgimimą. Sutrumpintai zigzaginė linija būdavo išreiškiama raide „M“. Būdinga, kad tarp Egipto hieroglifų „M“ reiškė vandenį⁴⁸, Tapsmo simbolį.

Pranė Dundulienė teigia, kad be deivės Pelėdos (mirties lėmėjos), Baltijos pajūryje randama ir raginių bei kaulinių deivės Antelės (deivės Laimos kaip gyvenimo lėmėjos) skulptūrėlių ar ir samčių su vandens paukščių galvutėmis⁴⁹.

Deivė Paukštė (pvz., antelė) dažnai būdavo vaizduojama su krūtimis, paženklintomis raide „M“. Vanduo kaip gyvastingumo elementas buvo tapatinamas su pienu. Tad deivė Paukštė su „M“ ties krūtimis išreiškė Didžiąją Deivę, motiniškai maitinančią savo vaikus. Vandens paukščių migracija - pakilimas rudenį nuo žemės ir „dingimas“ tolumo aukšto dangaus platybėse - simboliškai išreiškė jų mirimą, o sugrįžimas pavasarį ir nutūpimas ant žemės - naują gimimą⁵⁰.

Jau Senojo Akmens amžiaus eroje deivė Paukštė būdavo vaizduojama moterimi su paukščio snapu, sparnais (vietoj rankų) ir kojomis⁵¹. Aisčių deivė Laima ir buvo panašaus pobūdžio deivė - deivės Paukštės vėlyva modifikacija. Aisčių tautosakoje pasitaiko pasakojimų apie deivę Laimą, atskrendančią paukščių prie lango namų, kuriuose gimsta kūdikis, ir išpranašaujančią, kad jis taps pirklio, nakvojančio tuose namuose, žentu. Nepaisant pirklio pastangų nukreipti deivės lėmimą, jis išsipildo⁵².

Deivės Paukštės-Laimos evoliucija, prasidedanti vandeni, akmens stulpu, vandens paukščiu ir pasibaigianti antropomorfinė deive, išreiškia bendrą visų dievybių evoliuciją - visuomet prasidedančią Gamtos „elementu“, pereinančią zoomorfinę stadiją ir užsibaigančią antropomorfinę stadiją. Šitaip atsiti-

ko, pvz., su graikų deive Atėne, kuri buvo vaizduojama pelėda, dievu Dzeusu, buliumi ir t.t.

Kadangi visos matriarchinės eros deivės buvo Didžiosios Deivės modifikacijos ir manifestacijos, visos jos įėjo vienon draugėn: jos buvo seserys, Didžiosios Deivės dukros. Visoms šioms deivėms būdingos pilnos krūtys, apvalūs sėdmenys, storos šlaunys ir stambi pilvo sritis. Tai anaipol ne erotinio geidulingumo žymės, bet motiniškumo išraiška. Matriarchinės eros deivės buvo perdėm motiniškos deivės. Tik patriarchinėje eroje ėmė rasti erotinės, vyriškoje perspektyvoje geisingos deivės gražuolės.

Indoeuropietiška patriarchinei erai būdingas matriarchinių deivių persiformavimas iš motiniškumo į erotiškumą, toms deivėms tampant patriarchinių dievų žmonomis ar meilužėmis. Šitoks persiformavimas, pvz., gerai žinomas graikų mitologijoje, nebuvo būdingas aisčių mitologijai. Anot Gimbutienės, aisčių deivė Laima netapo Dievo-Dangaus žmona. Galbūt jų deivė Aušrinė (Didžioji Deivė kaip Šviesos-Dienos motina) tapo gražuole, kurią pamilo jau patriarchinis dievaitis Mėnulis. Kitas tokio pobūdžio pavyzdys galbūt yra aisčių deivė Laumė, tikriausiai - visa laumių grupė, vėlesnėje eroje pasižyminti erotiškumu.

Ne visos matriarchinės eros deivės vaizduotos įsakmiai motiniškai. Aisčių deivė Giltinė, deivė Pelėda ar deivė Veluona - kaip ir proaisčių mirties deivė - buvo vaizduotos išsekusios, supliuškusiomis krūtimis, lėkštu pilvu ir liesos.

Šitokios motiniškumui priešingos mirties deivių savybės vis dėlto pasižymėjo motiniškumu, tikriausiai sakant - motiniškumo stygiu. Didžioji Deivė (Gamta), gyvenimo ir mitybos (vandens, pieno) teikėja, atsisakydama teikti gyvenimą bei mitybą, tampa mirties deive. Deivės dosnumas ir atsisakymas būti dosniai implikuotas jos kaip Tapsmo (kūrybingumo) esmės: ji pati - kaip ir jos vaikai-kūriniai - cikliška kyla iš savo naktinių iščių (kūrybingumo versmės) į Dienos aukštumas, kaip saulė į dangaus zenitą arba mėnulis į pilnatį ir vėl krinta žemyn į savo pradinę (iščių) versmę, kaip saulė saulėleidyje arba mėnulis delčioje. Cikliška ritmiška galutinės realybės (Gamtos, Didžiosios Deivės) eiga būtinai implikuoja gyvenimą ir mirtį kaip motiniškumo žymes.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 36-37.

⁴⁸ Gimbutas M. *The Language...*, p. 19.

⁴⁹ Dundulienė P. *Pagonybė...*, p. 42-43.

⁵⁰ Gimbutas M. *The Language...*, p. 29.

⁵¹ *Ibid.*, p. 31.

⁵² Dundulienė P. *Pagonybė...*, p. 43.

„Gimimo ir mirties momentai neišvengiami, jie - būtini kosminės tvarkos dėsniai“, sako Dundulienė⁵³.

Bene ankstyviausias motiniškumo, apimančio ne tik gyvenimą, bet ir mirtį, įvaizdis buvo (akmenų) stulpas, o paskiau (gyvybės) medis. Aisčiuose jis vėliau virto stogastulpiu ir koplytstulpiu. Koplytstulpiai būdavo apsupti gėlių vainikų, paukščių, ožių; viršūnėje dažnai būdavo saulė, simbolizuojanti Dieną kaip gimusią iš Nakties gelmių⁵⁴.

Akmuo (stalaktitas orinjako eroje) arba medis (Pelkių Žemynos eroje) ar ir koplytstulpis (aisčių eroje), būdami išaugę iš Motinos Žemės gelmių, turėjo į jas vėl sugrįžti. Šitokia lemtimi užtikrinamas pačios Motinos Deivės ir visos jos kūrinių nepalaujamas, ritmiškas pulsavimas, apimęs gyvenimą ir mirtį Deivės meilės harmonijoje.

Deivė Laima, aisčių gyvenimo ir mirties deivė, išlaikė gilaus dieviškumo svarbą ir patriarchinėje eroje: ji prilygo Didžiajam Dievui Dangui, gal būt panašiai, kaip deivė Moira prilygo Dzeusui graikų eroje.

Būdama proaisčių (proindoeuropiečių) deivės Paukštės modifikacija bei reprezentantė, ji pasižymėjo „paukštiškomis“ savybėmis: turėjo paukščio galvą, kojas ar ir sparnus.

Su deive Paukste, kaip būdinga proaisčių (proindoeuropiečių) Didžiosios Deivės manifestacija, vienaip ar kitaip aisčiuose susijusios ir kai kurios kitos jų deivės, Laimos seserys. Svarbiausia jų - deivė Laumė.

Deivė Laumė yra vyriausia deivių-laumių grupėje. Tokių deivių grupės samprata greičiausiai bus kilusi iš pirmykštės toteminės šeimos struktūros bei sandaros sampratos. Laumės vadintos deivėmis, kadangi atėjusios iš dangaus (kaip paukščiai). Iš tikrųjų jos dažnai būdavo įsivaizduojamos kaip paukščiai - su paukščio galva, kojomis ar ir visu kūnu.

Ne tik ornitomorfines savybės siejo Laimą ir laumes, bet ir jų sąsaja su vandeniu. Su pastaruoju Laima buvo susijusi kaip su gyvybiniu, su iščių vandeniu. Tuo tarpu laumės su juo buvo susijusios greičiau kaip su kosminiu, su dangaus vandeniu - lietumi. Aisčių tautosakoje yra tekstų apie laumių šokius pamiškėse, paupiuose, kurie sukelia lietus bei audras. Be to, laumės įsakmiai šiejamos su vaivorykšte ar ir

su mėnuliu. Vyriausioji laumė dažnai vadinama Vaiva, o jų šokiai, sukelių lietus, vykdavo mėnesienoje, nes mėnulis pagal mitinę tradiciją yra vandens šaltinis, į kurį Vaiva iš upių bei ežerų siurbia vandenį.

Skirtumas tarp Laimos motiniškų iščių vandens ir Laumės kosminio, iš dangaus kilusio vandens įtaigoja skirtingas tų deivių buveines: Laimos buveinė yra Deivės (Požemio) iščiose, o Laumės - aukštai už debesų. Tautosakoje kalbama apie laumes, nusileidžiančias iš dangaus ant žemės per vaivos juostą ir gyvenančias paupiuose ar pamiškėse.

Žvelgiant iš kitos pusės, pasak tautosakos, Laima dažnai būnanti danguje ir tvarkanti ten Saulės, žvaigždžių, Aušrinės ir kitų dieviškų šviesulių reikalus, o Laumė gyvenanti liūno dugne netoli Puntuko⁵⁵. Šitoks dviejų deivių valdų susikryžiavimas suprantamas, žinant, kad abi jos yra Didžiosios Deivės modifikacijos. Jos abi kiek skirtingai reflektuoja Didžiąją Deivę kaip tripradės realybės valdovę. Laima atskleidžia Deivės motiniškumą, ją kaip gyvenimo, mirties ir atgimimo Motiną, o Laumė - kaip kosminę Dangaus, Žemės ir Požemio Motiną.

Kūrybingumas būdingas tiek Laimai, tiek laumėms. Laimos vardas susijęs su žodžiu *leisti* bei *leisti būti* „nulemti“. Latvių kalboje tuo žodžiu tiesiog išreiškiamas kūrybingumas. Deivė Laima, lemties bei likimo deivė, drauge yra kūrybingumo deivė. Laumė kaip Vaiva, manifestuojama vaivorykšte, irgi simboliškai pristatoma kaip kūrybinga. Laumės plačiai žinomos kaip geros verpėjos ir audėjos, dažnai padedančios moterims tuos darbus dirbti. Anot Dundulienės, seniausias audimo būdas buvo juostos audimas, prasidėjęs dar rankiojimo eroje, kai žmonės rinkdavo laukinių augalų pluoštus ir iš jų pindavo juostas. Pirmieji drabužiai buvę susiūti ar supinti iš juostų⁵⁶.

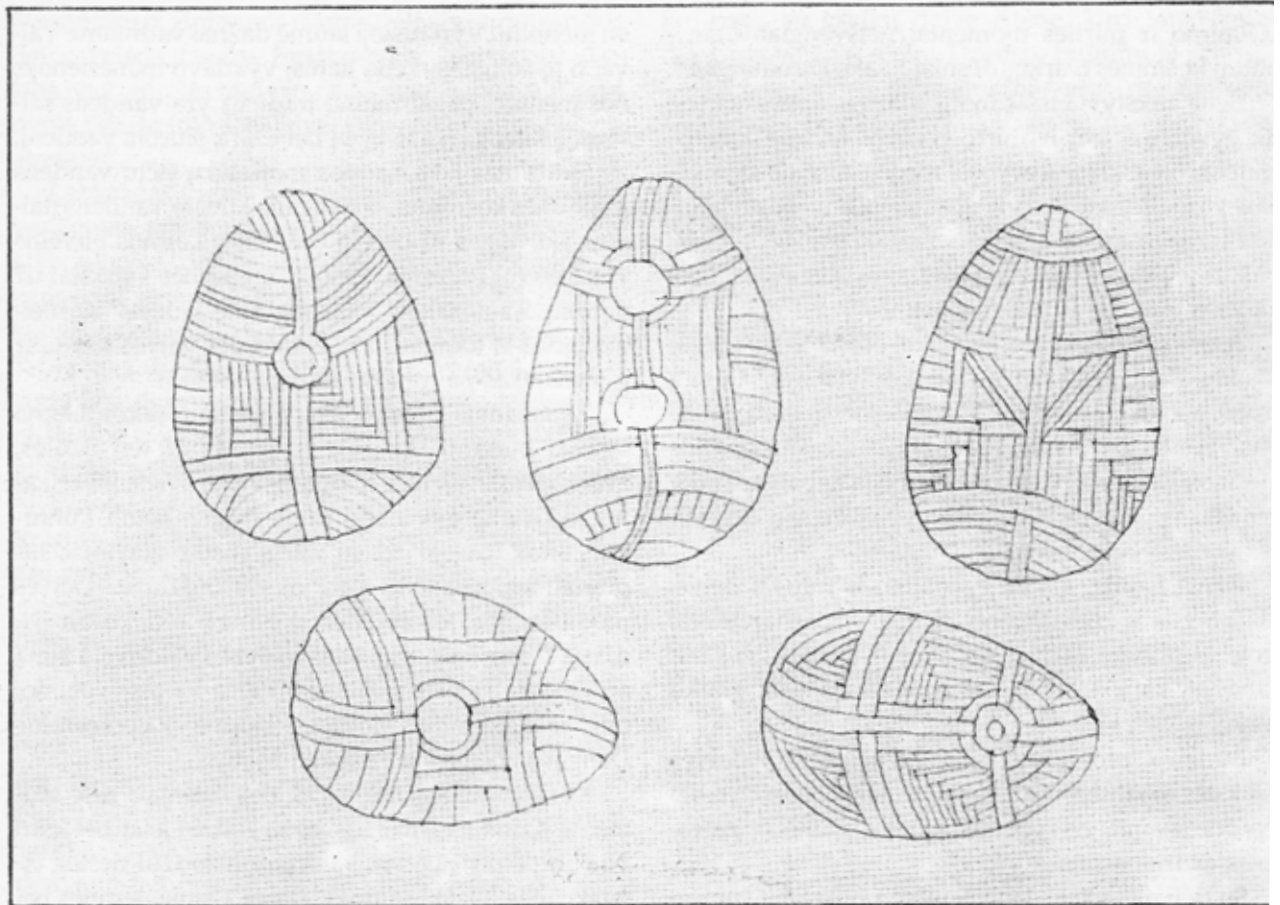
Laimos kūrybingumą atskleidžia dangaus šviesulių harmoninga ritmika ir žemės augmenijos bei gyvūnijos kasmetinis ritmingas suklestėjimas. Kai tik anksti pavasarį užkukuoja gegutė, tupėdama savo krėslelyje (soste) šventamė liepos medyje, tuoj pabunda gamta: sprogstą medžiai, sužaluoja žolės, sužysta gėlės, gimsta gyvūnų jaunikliai ir t. t. Laima kūrybinga ir žmonių pasaulyje, nulemdama gimtančio kūdikio gyvenimo kelią.

⁵³ *Ibid.*, p. 61.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 63.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 19.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 22.

Rimas Sakalauskas. Piešinys. 1991. Pop., tušinukas, flomasteris. 21x29,5 cm. Aut. nuos. Gintauro Trimako reprodukcija

Ir laumės, kaip vaivos ir vandenu (lietaus) iššaukėjos, taipgi dalyvavo Gamtos kūrybingume, skatinamos augmenijos augimą, ypač laukų derliaus didėjimą, ar ir gyvulių produktyvumą, pvz., karvių pieningumą. Iškalbingiausiai jų kūrybingumas atsiskleidžia žmonių darbuose: jos padeda moterims verpti, austi, skalbti ir t. t.

Laima ir Laumė (bei laumės) yra susijusios su kūdikiu. Laimos sąsaja išryškėja, kai gimimo metu ji nulemia visą jo gyvenimo, jo sėkmės kelią. Per kūdikį Laima susijusi ir su gimdančia motina. Laumių sąsaja su kūdikiu daugiausia atsiskleidžia globojimu, rūpinimusi ir priežiūra.

Laumės susijusios su jau gimusiu, atsipalaidavusiu nuo motinos iščių kūdikiu, tuo tarpu Laima - su kūdikiu, dar tik paliekančiu motinos iščias, dar tebe-kybančiu ant gimdymo virkštelės. Ši sąsaja simboliškai išreiškiama ir gimstančio kūdikio ryšiu su ugnimi. Aisčiuose pasitaiko mitų apie gimstančiam kūdikiui nulemtą gyvenimo ilgį - iki sudegs tam tikra malkų

krūvelė. „Kaip malkos skirtos ugniai, taip žmogus mirčiai“, sako Dundulienė⁵⁷.

Pirtyje atliekamos apeigos, motinai gimdant kūdikį, dalyvaujant šventikei su moterų (motinų) palyda, taipgi sieja kūdikį su ugnimi. Čia ugnies ir vandens simbolinė prasmė sutampa: pirmykštis vanduo ir pirmykštė ugnis yra iščių vanduo ir ugnis. Gimstančio kūdikio gyvenimas nulemiamas iš iščių, kai kūrybingumo versmės, perspektyvos, iš sąsajos su pirmykščiu vandeniu ir pirmykšte ugnimi.

Aisčių pirties apeigose svarbiausia auka Laima būdavo višta, siejanti ją su proaisčių deive Paukšte. Višta tik pirmykščio proaistiško paukščio - vanden paukščio - pakaitalas. Pirtyje naudojamas vanduo šildomas ugnimi, simbolizuoja vandens paukštį, išnyrantį iš (pelkių) vandenu gelmių ir sužerintį sauleje. Šitaip vandens paukštis savitai primena kūdikį išnyrantį iš motinos iščių tamsos į Dienos šviesą.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 53.

Deivės Laimos glaudžią sąsają su iščiomis kaip kūrybingumo versme ir su Diena, kurion kūdikis užgimsta, aisčių tautosakoje atskleidžia katės ir pelės mitiniai pasakojimai. Viename jų kalbama apie moterį, susirūpinusią dėl jos namuose privirusių pelių. Laima, pasirodžiusi kaip paukštis, numeta tai moteriai pirštine. Pirštinė pavirsta kate, kuri ir išgaudo jos namuose peles⁵⁸.

Pirštinė simboliškai išreiškia visą grupę urvų (pirštams) su atvira įtalpa (plaštakai). Katė - vienas iš deivę Laimą manifestuojančių gyvūnų - mėgsta tupėti atviroje patalpoje, į kurią sueina pelių mėgstami urvai. Žvelgiant iš kitos perspektyvos, pirštinė primena iščių tamsos 'labirintą', atsiveriantį į šviesą, į Dieną. Tolygia simboline prasme ji dar primena medį, savo šaknimis susijusį su žemės gelmių kūrybingumo versme ir didingai išskylantį į Dienos šviesą. Dar vienas simbolio pavyzdys - požeminės vandens srovėlės, iš Žemės motiniškų iščių šaltiniais prasiskverbiančios į Dienos šviesą.

Katė vykusiai atskleidžia Laimą kaip tarpininkę tarp motinos iščių tamsos ir pasaulio atvirumo šviesos. Katė, kaip ir pelėda, išplėstais akių vyzdžiais sugeba matyti tamsoje ir mėgsta medžioti naktį ar vos brėkstant dienai. Savo glaudžia sąsaja su naktimi, dar tik kildinančia dienos šviesą, katė yra ir Laimos gyvulys. Katė simbolizuoja Laimą, būdama arti motiniškų iščių tamsos, iš kurios kūdikis iškyla į dienos šviesą.

Pelė, nors simboliškai yra aiškiai jau požemio bei tamsos gyvūnas, taipgi susijusi su diena savo urvais, vedančiais į dienos šviesą. Tad ir pelė laikytina Laimos gyvūnu, susijusiu, kaip ir katė, su Diena kaip išnyrančia iš Nakties arba su gyvenimu kaip išnyrančiu iš mirties, arba dar kitaip - su kūdikiu, išnyrančiu iš motinos iščių. Katė simboliškai labiau susijusi su kūdikiu, o pelė - su iščiomis.

Norint geriau išsiaiškinti pelės simbolinę prasmę, dera prisiminti graikų šviesos dievą Apoloną. Patriarchinėje fazėje tapęs šviesos bei Dienos, kurią simbolizuoja saulė zenite, dievu, Apolonas ankstyvoje matriarchinės kilmės fazėje buvo brėkstančios bei iš Nakties kylančios Dienos dievas. Ankstyvajam Apolonui Likiečiui (kilusiam iš graikų kolonijos Likijoje, Mažojoje Azijoje) charakteringi simboliai visuomet siejo jį su brėkstančia, iš nakties gimstančia diena bei šviesa. Iš daugelio tokių simbolių paminėkime čia tris: vilką, gaidį ir pelę. Visi jie buvo Apolono gyvūnai, ir visi simbolizavo brėkstančią dieną. Vilkai išcina medžioti anksti rytą, kai auksiniai auštančio ryto spinduliai sužėri ant jų kailių. Gaidys ima giedoti vos prašvintant dienai. Pelė iš savo buveinės pogrindyje mėgsta išnirti į atvirą šviesą.

Šveicarų mitologas Johann Jakob Bachofen atkreipė dėmesį į pelės simbolinę prasmę, vaizdžiai atskleidžiant ant seno apeiginio žibinto. Apolonas siejamas su pele, „su žemiškos tamsos ir kapo gyvūnu, - sako jis, - atvaizduotu ant Nimėjos antkapio lempos, kurios deganti dagtį - gyvenimo liepsnos simbolį - graužia pelė. Šiuo įvaizdžiu Apolonas būdingai ir artimai susiejamas su pele, ir per ją atsiskleidžia jo artima giminytė su Tamsa ir Naktimi“⁵⁹. Dagtis, graužiamas pelės, simboliškai reiškia gimdos virkštelę.

Tapęs vienu didžiųjų patriarchinių dievų graikų Olimpo panteone, Apolonas nutolo nuo daugelio įdomių, matriarchinėje jaunystėje jam būdingų ir savitų simbolių. Kaip akinančios Šviesos dievas, jis jau nebebuvo auštančio ryto atspalvių ir pavidalų turtingos pynės dievybė.

Kitaip atsitiko su aisčių deive Laima. Ji ne tik išlaikė savo matriarchines žymes patriarchinėje Dievo-Dangaus eroje, bet ilgainiui net ėmė jį stelbti, tarsi tapdama naujai išskylančios Didžiosios Deivės pakaitalu.

⁵⁸ Ibid., p. 50.

⁵⁹ Bachofen J. J., Baumler A. *Der Mythos von Orient und Oc-*

cident. - München: Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1956, S. 105.

BRASTOS UNIJA IR LDK STAČIATIKIŲ BAŽNYČIA XVII-XVIII A.

ROBERTAS GIRKONTAS

KAM BUVO REIKALINGA BAŽNYTINĖ UNIJA?

Iki šiol neturime rimtų ir objektyvių veikalų apie Brastos bažnytinę uniją. Sovietinė istoriografija, sekdamą rusų didžiavalstybine mintimi, Brastos uniją vertino kaip Vatikano agentų darbą, kuriuo siekta sugriauti broliškų rytų slavų tautų vienybę. Kaip mažiau šališką galėtume nurodyti tik Igno Jonyno straipsnį „Lietuviškojoje enciklopedijoje“¹.

Brastos bažnytinė unija nebuvo atsitiktinis reiškinys LDK istorijoje, nes dar XV a. žinomi net šeši mėginimai tokį susivienijimą įgyvendinti. XVI a. pabaigoje nei LDK, nei Lenkijoje nematyti jėgos, kuri iš principo būtų kliudžiusi unijai su Roma. Antiunijinio judėjimo XVI a. pab. - XVII a. pr. vadas Konstantinas Ostrogiškis iki 1596 m. ne kartą vedė derybas su popiežiaus atstovais dėl unijos. 1593 m. jis net siūlėsi antrajam rytų apeigų katalikų (unitų) metropolitui Hipatijui Pociėjui, vienam svarbiausių Brastos unijos veikėjų, tarpininkauti derybose su popiežiumi, aptariant unijos sąlygas². Lvovo brolija, viena aktyviausių stačiatikybės gynėjų, laiške Konstantinopolio patriarchui rašė, kad vienas būdų LDK stačiatikių Bažnyčiai išgelbėti - tai unija su katalikais³. Iš tiesų iki 1596 m. LDK stačiatikių Bažnyčios atstovai, ypač pasauliečiai, buvo suinteresuoti unija su katalikais ir stengėsi ją sudaryti gerokai aktyviau, negu pati LDK ir Lenkijos katalikų Bažnyčia.

XVI a. antroje pusėje LDK ir Lenkijos stačiatikių Bažnyčios padėtis darėsi katastrofiška. Stačiatikiai ponai ir bajorai iš pradžių vienas po kito pereidinėdavo į protestantizmą, o paskui į katalikybę. Kara-

lius į stačiatikių vyskupijų žemes žiūrėjo kaip į valstybines valdas. Vyskupais neretai tapdavo pasauliečiai, nors Bažnyčios kanonai reikalavo, kad jais būtų skiriami vienuolių įžadus davę dvasininkai. Pasauliečiai, tapę vyskupais, į vienuolius stoti nesku-bėdavo, o į vyskupiją žiūrėdavo kaip į savo tėvoniją, ir bažnytiniai reikalai jiems rūpėdavo mažiausiai. Metropolitams jokios realios valdžios neturėjo; jo padėtis niekuo nesiskyrė nuo vyskupo, tik laikomas jis buvo vyriausiu.

1451 m. Konstantinopoliumi atsidūrus turkų valdžioje, natūrali Bizantijos stačiatikių Bažnyčios raida nutrūko. LDK ir Lenkijos stačiatikių Bažnyčia prarado keletą šimtmečių maitinusių kultūrinį šaltinį. Jos socialinės-politinės struktūros atsilikimas ypač išryškėjo XVI a. antroje pusėje.

LDK ir Lenkijos stačiatikių Bažnyčios konfesinį pagrindą bandė sustiprinti kunigaikštis Ostrogiškis. Ostroge jis įkūrė mokyklą stačiatikiams ir dėstyti kvietė ne tik stačiatikius (daugiausia graikus), bet ir protestantus bei katalikus. Stačiatikių Bažnyčioje tai sukėlė dar didesnę konfesinę sumaištį. Lvovo ir Vilniaus stačiatikių brolijos, iš Konstantinopolio patriarcho gavusios stauropigines teises (pagal kurias jos tapo tiesiogiai pavaldžios pačiam patriarchui), savo ruožtu kišosi į bažnytinių reikalų tvarkymą. Galima pritarti nuomonei, kad LDK ir Lenkijos stačiatikių Bažnyčioje brolijos atsirado dėl katalikų Bažnyčios įtakos, o XVI a. antroje pusėje tapo „protestantišku elementu“⁴. Jau XIX a. rusų istoriografijoje pastebėta, jog stačiatikių brolijų ideologiniai lyderiai broliai Zizanijai savo pažiūromis buvo labai artimi arijonams

ROBERTAS GIRKONTAS (g. 1963) - istorikas, 1989 m. baigė Vilniaus universitetą ir nuo tų pačių metų dirba Lietuvos istorijos institute. Šiuo metu LDK istorijos skyriaus asistentas. Tyrinėjimų tema - LDK stačiatikių Bažnyčia.

¹ Jonynas I. *Bažnytinė unija* // Lietuviškoji enciklopedija. - K., 1935. - T. 3.

² Акты относящиеся к истории Западной России. - Санкт-Петербург, 1851. - Т.4. - С. 63-65. (Toliau trumpinama АЗР)

³ Там же, с. 46.

⁴ Зайкин В. Участие светского элемента в церковном управлении, выборное начало и „соборность“ в Киевской митрополии в XVI-XVIII веках. - Варшава, 1930. - С. 28.

- radikaliausiai Reformacijos srovei⁵.

Tokia padėtis ilgai tęstis negalėjo. Jei ne Brastos unija, tai kokia kita reforma LDK ir Lenkijos stačiatikių Bažnyčioje buvo neišvengiama⁶.

Brastos bažnytinę uniją organizavo ir vykdė stačiatikių Bažnyčios hierarchija, aktyviai ją rėmė tiek Žygimantas Vaza, tiek popiežius. Pagal Brastos uniją iš Bažnyčios valdymo struktūros reikėjo pašalinti pasauliečius. Labiausiai ji atitiko jos organizatorių, t.y. metropolito ir vyskupų interesus, tačiau nepatenkino Konstantino Ostrogiškio, kuris prieš uniją buvo gavęs karaliaus privilegiją tapti LDK bei Lenkijos stačiatikių Bažnyčios globėju. Nepatenkintos liko ir brolijos, nes jų teisės, gautos iš Konstantinopolio patriarcho, nebuvo patvirtintos. Nerėmė unijos ir „juodoji“ (vienuolių) dvasininkija, kuri Bažnyčios centralizacija ir hierarchijos stiprėjimu buvo mažiausiai suinteresuota. Beje, šiuo aspektu stačiatikių vienuoliai panašią poziciją užimdavo ir Bizantijoje, ir Rusijoje, nors būtent jie buvo pagrindinė jėga, gynusi Bažnyčios interesus nuo pasauliečių pretenzijų. Stačiatikių Bažnyčią silpnino ir tai, kad vienuoliai labiausiai gynė Bažnyčios interesus nuo pasauliečių pretenzijų, bet, laikydami metropolitą bei vyskopus pasaulietinės valdžios „agentais“ (faktiškai tai buvo tiesa), veikė ir kaip pagrindinė decentralizuojanti jėga.

Tik Lvovo ir Peremyšlio vyskupai liko ištikimi stačiatikybei, nors 1595 m. vasaros ir jiedu buvo aktyvūs unijos šalininkai. Lvovo vyskupo Gedeono Balabano atsimetimą nuo unijos suprasti gana nesunku. Jis buvo pagrindinis unijos iniciatorius, vienas iš vyskupų - unijos šalininkų lyderių. Yra nemaža faktų, liudijančių apie jo pretenzijas į pagrindinį vaidmenį, sudarant uniją⁷. Tačiau paskutiniu momentu Lucko vyskupas Kirilas Terleckis ir Vladimiro vyskupas Pociėjus nustūmė jį į antrą planą. Perėjęs į unijos priešininkų gretas, Balabanas tapo vienu iš trijų egzarchų (Konstantinopolio patriarcho atstovų LDK ir Lenkijoje), ir tai jo garbėtrošką turėjo patenkinti. Iki pat mirties trukusi kova su kitu unijos priešininku - Lvovo brolija patvirtina, jog Balabanas nuo unijos atsimetė ne dėl sentimentų stačiatikybei, bet asmeninių interesų paskatintas¹⁰. Šiai kovai tiek Lvovo

Anonimas. Konstantinas Ostrogiškis. XVI a. pirmosios pusės portreto kopija tapyta XVII a. Drb., al. Maskva, Valstybinis istorijos muziejus

vyskupas, tiek Lvovo brolija skyrė daug daugiau jėgų ir energijos, negu kovai su unija. Beje, ir po Balabano mirties Lvovo brolija kovos su Lvovo vyskupais nenutraukė. 1620 m. LDK ir Lenkijos stačiatikiai jau teturėjo tik vieną vyskupą Lvove. Atrodo, kad ir Vilniaus brolijos konfliktas su rytų apeigų katalikų (unitų) metropolitu kilo ne tiek dėl unijos priešininkų ir šalininkų, kiek, kaip ir Lvove, dėl bažnytinės hierarchijos ir pasauliečių prieštaravimų.

Kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis, rusų istoriografijoje tapęs stačiatikybės gynėjo simboliu, 1599 m. Vilniuje organizavo bendrą stačiatikių ir protestantų suvažiavimą, kurio tikslas buvo suvienyti šias Bažnyčias. Tačiau daugiausia stačiatikių dvasininkijos pastangomis viskas žlugo. Prisiminus, kad iki

⁵ Розов А. Отношение православных западной и южной России к протестантам в XVI веке и первой половине XVII века. - Вильна, 1881.

⁶ Левицкий О. Внутреннее состояние западно-русской церкви в Польско-Литовском государстве в конце XVI в. и уния. - Киев, 1884. - С. 12-13.

⁷ Коялович М. Литовская церковная уния. - С. Петербург, 1859. - Т. 1. - С. 56.

⁸ АЗР. - Т. 4. - С. 78-81.

⁹ Там же, с. 83-85.

¹⁰ Там же, с. 153-154.

1595 m. Ostrogiškis plėtojo unijinę veiklą, kad buvo vedęs katalikę, kad iš trijų jo sūnų tik jauniausias Aleksandras buvo stačiatikis, o kiti - katalikai (vienas jų - Jonušas - buvo Krokuvos kaštelionas), kad abi dukros ištekėjo už protestantų (viena už Radvilos, kita už Kiškos), taps aišku, jog kunigaikštis kovojo prieš uniją, skatinamas ne religinių įsitikinimų, bet asmeninių politinių interesų. Nestebins ir jo mėginimai sudaryti bažnytinę uniją su protestantais, jei prisiminsime, kad pastarųjų lyderis Kristupas Radvila buvo jo žentas. Žinodami Radvilų vaidmenį LDK politiniame gyvenime bei jų siekius, turėsime pripažinti, jog ši sąjunga būtų buvusi ne religinė, o politinė.

Ostrogiškis buvo bene paskutinis LDK ir Lenkijos veikėjas su aiškia kunigaikščio savimone. Dar XIX a. pab. - XX a. pr. rusų istorikas Matvejus Liubavskis atkreipė dėmesį, kad LDK nebuvo griežtos didžiojo kunigaikščio sosto paveldėjimo tvarkos¹¹. Šį aspektą dar labiau išryškino Edvardas Gudavičius ir Alvydas Nikžentaitis, nagrinėję diarchiją Lietuvoje XIII-XIV a.¹² LDK siuzerenas buvo ne kuris nors pavienis kunigaikštis, bet visa valdančios dinastijos giminė, būtent Gediminaičiai. Šiuo pagrindu XV a. pirmoje pusėje į sostą pretendavo Švitrigaila. XV a. antroje pusėje tais pačiais motyvais buvo pagrįstos Olekaičių ir Bielskių pretenzijos. Ostrogiškio politiniai siekliai rėmėsi tradicijomis, susiklosčiusiomis dar dalinių kunigaikštystėčių laikais, kai kunigaikštėčių statusas buvo ypatingas. Be to, Ostrogiškio tėvas pasiekė aukščiausią postą tarp stačiatikių per visą LDK egzistavimo laikotarpį. Jis buvo Trakų vaivada ir LDK didysis etmonas, vienintelis stačiatikis, patekęs į slaptąją ponų tarybą. Būdamas ryški politinė figūra, jis tapo savotišku stačiatikių atstovu LDK valdžios struktūrose. Į tokią pat padėtį kaip tėvas pretendavo ir Konstantinas. Tačiau po Liublino unijos Kijevo ir Voluinės žemės atiteko Lenkijai. Būtent šios žemės buvo politinė kunigaikštėčių Ostrogiškių atrama, LDK faktiškai turėjo autonomines teises ir buvo silpnai integruotos į bendrą politinę bei socialinę ekonominę struktūrą. Lenkijoje jos tapo tolima provincija su vaivadijos teisėmis, ir kunigaikščio politinė įtaka silpnėjo.

Kovoje prieš uniją Konstantiną Ostrogiškį rėmė

tik LDK protestantai, tuo tarpu Lenkijos protestantai buvo jai abejingi. Brastos unijai Lenkijoje aktyviai priešinosi būtent stačiatikiai bajorai, o LDK jie gana greitai perėjo unijos pusėn. Štai Naugarduko vaivada Teodoras Skuminas-Tiškevičius, antras asmuo po Ostrogiškio tarp stačiatikių, jau 1597 m. Varšuvos seime gynė vyskupus unitus¹³. Buvęs stačiatikis LDK kancleris Leonas Sapiega tapo didžiausiu unijos globėju¹⁴. Stačiatikių žemės, po Liublino unijos likusios LDK sudėtyje, buvo daug labiau integruotos, negu Kijevo ir Voluinės, todėl čia Brastos unija sutikta daug palankiau. Ostrogiškio separatistinius siekius, pasireiškusius noru išsaugoti ypatingą statusą žemių, po Liublino unijos atitekusių Lenkijai, patvirtino sąjunga su Radvilomis, kurių nusiteikimas Lenkijos atžvilgiu gerai žinomas. Taigi Ostrogiškis gynė ne stačiatikybę, bet ypatingą savo padėtį, kurią buvo paveldėjęs iš tėvo ir kurią norėjo išsaugoti, jo žemėms patekus į Lenkijos sudėtį.

Prisiminus, kas sakyta apie kitus unijos priešinkus, galima teigti, jog pasiryžusių atsisakyti stačiatikybės Rytų interesų vardan, rasti būtų sunku.

LDK IR LENKIJOS STAČIATIKIŲ IR RYTŲ APEIGŲ KATALIKŲ BAŽNYČIOS PO 1596 M.

Po 1596 m. Brastos unijos LDK ir Lenkijos stačiatikių Bažnyčia suskilo į dvi savarankiškas Bažnyčias: rytų apeigų katalikų (unitų), kurios galva tapo Romos popiežius, ir stačiatikių, kurios galva liko Konstantinopolio patriarchas. (Patys rytų apeigų katalikai savo Bažnyčios pradžia laiko 1439 m., kai buvo sudaryta Florencijos unija, kurios pagrindu pasirašyta ir 1595 m. unija Romoje.) Rytų apeigų katalikų hierarchija iš popiežiaus išreikalavo, kad vienuolynai būtų priskirti vietos vyskupų jurisdikcijai, kad būtų panaikintos stauropiginės brolijų teisės, kad būtų uždrausta į bažnytinius reikalus kištis pasauliečiams ir skirti juos vyskupsais. Vyskupus turėjo rinkti rytų apeigų katalikų hierarchija, bet faktiškai juos ir toliau skyrė karalius. Šią teisę karalius išsaugojo todėl, kad popiežius tvirtindavo tik metropolitą. Tad Baž-

¹¹ Любавский М. О распределении владений и об отношениях великих и других князей Гедиминовичего рода в XIV-XVI в. в. - М., 1896.

¹² Гудавиčius Е. По поводу так называемой диархии в Великом княжестве Литовском // Feodalizmas Baltijos regione: Zinatnisko zaksto krajums - Rīga, 1985; Nikžentaitis A. *Gediminas*.

- V., 1989.

¹³ Жукович П. Сеймовая борьба православного западно-русского дворянства с церковной унией (до 1609 г.) - С. Петербург, 1901. - С. 266.

¹⁴ Там же, с. 466.

nyčios valdymo struktūra po unijos mažai pakito, išskyrus tai, kad iš esmės čia nebuvo įsileidžiama pasauliečių ir apribotos vienuolynų teisės.

Pirmieji rytų apeigų metropolitai Mykolas Ragoza ir Hipatijus Pociėjus pačios Bažnyčios pertvarkymui neturėjo nei laiko, nei jėgų. Visą dėmesį jie skyrė kovai su stačiatikiais. Pociėjus peikiamas stačiatikių ir giriamas katalikų istorikų, kad palyginti per trumpą laiką savo valdžiai sugebėjo palenkti beveik visas žemes, anksčiau priklausiusias stačiatikiams. Todėl jo įpėdinis metropolitas Benjaminas Rutskis galėjo daugiau jėgų skirti pačiai rytų apeigų katalikų Bažnyčiai pertvarkyti. Dar būdamas Pociėjaus koadjutoriumi, jis 1613 m. išsirūpino karaliaus privilegiją, leidžiančią rytų apeigų katalikų vienuoliams steigti mokyklas¹⁵. Švietimo centru tapo Vilniaus Švč. Trejybės vienuolynas, kurio archimandritu buvo Rutskis. Jis gerai suvokė, kad unijai sėkmingai įvykdyti reikia organizuotos jėgos, kuri specialiai tuo rūpintųsi. Tapęs metropolitu, 1617 m. Naugarduko Bažnyčios susirinkime jis įgyvendino rytų apeigų katalikų vienuolynų reformą ir įkūrė Bazilijonų ordiną¹⁶. Šis buvo kuriamas, remiantis katalikų vienuolių patirtimi (susirinkime dalyvavo du jėzuitai, kurių tikslas - padėti įsteigti ordiną). Bazilijonams atiteko nemaža dalis rytų apeigų katalikų vienuolynų, be to, Rutskis ir po Naugarduko susirinkimo rūpinosi, kad ordinui priklausančių vienuolynų daugėtų. Nors ir priešinantys rytų apeigų katalikų hierarchijai, kuriai priklausė Bazilijonų ordinui neatitekę vienuolynai, visos šios Bažnyčios mokyklos pateko bazilijonų žinion. Ordino galva tapo protoarchimandritas, renkamas tik iš ordino narių ir tik jų pačių: vienas balsas - 10-20 vienuolių, metropolitui - tik du balsai. Bazilijonų ordinas metropolitui buvo nepavaldis. Po Rutskio mirties jis tapo vadovujančia rytų apeigų katalikų Bažnyčios jėga. Vyskupai galėjo būti renkami tik iš ordino narių, metropolitas savo įpėdinį galėjo skirti, tik gavęs sutikimą iš protoarchimandrito ir ordino tarėjų.

Romoje prie Šv. Sosto ordinas turėjo nuolatinį atstovą - prokuratorių, kuris buvo renkamas tik iš jo narių. Be to, 1621 m. Rutskis prie ordino įkūrė novi-

ciatą, kuriame jėzuitai darbuos kaip ordino vienuolių globėjai¹⁷.

Rutskio nepatenkino reformos "juodosios" dvasininkijos organizacinėse struktūrose. 1626 m. Kobrine sušauktas Bažnyčios susirinkimas, kurio tikslas buvo įkurti seminariją "baltajai" dvasininkijai. Šiame susirinkime paruošti seminarijos įstatai, nutarta įkurti mokyklas jauniems nevedusiems dvasininkams, seminarijos steigimui surinkta nemaža lėšų¹⁸. Planai sužlugo, pasipriešinus bazilijonams, nes šie nenorėjo iš savo rankų išleisti švietimo. Po Rutskio mirties Bazilijonų ordino nesutarimai su metropolitais paaustrėjo. Tačiau vienuolija jau buvo pakankamai stipri, kad savo valiai priverstų paklusti metropolitui, o XVII a. pirmoje pusėje pastarieji faktiškai tapo ordino statytiniais.

Po Brastos unijos stačiatikių, atsisakiusių pereiti į rytų apeigų katalikų Bažnyčią, gretos sparčiai retėjo. 1608 m. mirus kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui, stačiatikiai neteko paskutinio rimto politinio ramsčio. Kai 1620 m. LDK ir Lenkijoje buvo atstatyta stačiatikių Bažnyčios hierarchija, visoje valstybėje buvo likęs vienas stačiatikių vyskupas (Lvovo). Kas padėjo stačiatikiams atstatyti savo hierarchiją? XIX a. istorikas stačiatikių vyskupas Makarijus rašė, kad LDK ir Lenkijoje svarbiausi stačiatikybės gynėjai buvo Konstantinopolio patriarchai, stačiatikių brolijos, stačiatikių bei protestantų tikėjimo ponai ir bajorai¹⁹. Beje, stačiatikių didikų buvo labai mažai, o jų įtaka - nedidelė. Beveik visi istorikai pripažįsta, jog 1620 m. stačiatikių hierarchija buvo atstatyta kazokų kardų pagalba. Vadovavo šiam reikalui Jeruzalės patriarchas Teofanas. Į vyskupus jis iššventino septynis žmones, iš kurių šeši buvo vienuoliai. Tad pagrindinė stačiatikybės atrama LDK ir Lenkijoje buvo vienuolynai. Tokie jie išliko iki pat Lenkijos ir LDK valstybės žlugimo XVIII a. pabaigoje. 1620 m. atkurtą hierarchiją karalius patvirtino tik 1632 m.²⁰; taigi nuo paskelbimo iki pripažinimo praėjo 12 metų.

Tik atsikūrusi stačiatikių hierarchija išvystė plačią propagandinę veiklą. Ypač aktyvus buvo Polocko vyskupas Meletijus Smotrickis. Jis buvo baigęs Ostrogo mokyklą, mokėsi Vilniaus universitete, taip pat

¹⁵ Стрельбицкий И. Униатские церковные соборы с конца XVI века до воссоединения униатов с православной церковью. - Вильна, 1888. - С. 88; Макарий. История русской церкви. - С. Петербург, 1881. - Т. 10. - С. 415-416.

¹⁶ Стрельбицкий И. Указ. соч., с. 91; Макарий. Указ. соч., с. 417-418.

¹⁷ Стрельбицкий И. Указ. соч., с. 98.

¹⁸ Там же, с. 103.

¹⁹ Макарий. Указ. соч., с. 483-486.

²⁰ Архив Югозападной России. - Киев, 1861. - Ч.2. - Т.1. С. 208-214. (Toliau trumpinama АЮР).

studijavo protestantiškuose Vokietijos universitetuose, 1618 m. tapo vienuoliu, buvo Vilniaus brolijos narys, dėstė jos mokykloje. Tarp stačiatikių vyskupų tai buvo talentingiausias polemistas, geriausias Šv. Rašto žinovas. Jo propagandinis darbas nenuėjo velniui. 1623 m. Vitebsko miestiečiai užmušė Polocko rytų apeigų katalikų vyskupą Juozapatą Kuncevičių²¹. Vis dėlto apie 1627 m. iškilo stačiatikių ir rytų apeigų katalikų Bažnyčių susivienijimo planas. Kijevo metropolitas Ivanas Boreckis stačiatikiams atstovauti įgaliojo Smotrickį²². Tačiau Lvovo Bažnyčios susirinkimas (1628), turėjęs užbaigti vienijimosi darbą, žlugo. Tada Smotrickis, tiek stačiatikių, tiek katalikų istorikų laikomas iškiliausiu LDK ir Lenkijos stačiatikių Bažnyčios veikėju, atvirai pasisakė už uniją ir perėjo į rytų apeigų katalikų Bažnyčią. Šis žingsnis labai susilpnino stačiatikių pozicijas.

1632 m. karalius Vladislovas IV pripažino LDK ir Lenkijos stačiatikių Bažnyčios hierarchiją, tačiau nė vienas patriarcho Teofano paskirtas vyskupas nebuvo patvirtintas. Metropolitas, kaip ir anksčiau, buvo tvirtinamas karaliaus privilegija, tad LDK ir Lenkijos stačiatikių Bažnyčia liko priklausoma nuo valstybės. Bažnyčia turėjo keturias vyskupijas, o Bažnytinės valdos stačiatikiams ir rytų apeigų katalikams buvo padalytos pagal teritorinį principą²³. Visa tai labiau priminė ne dviejų savarankiškų Bažnyčių egzistavimą viena šalia kitos, bet vienos Bažnyčios teritorinį suskirstymą. Vadinas Bažnyčioms buvo palikta galimybė susijungti, nesukeliant turtinio konflikto tarp jų hierarchų.

MASKVOS IR ROMOS ĮTAKA ABIEMS LDK BEI LENKIJOS STAČIATIKIŲ BAŽNYČIOS ĮPĖDINIAMS

Kijevo stačiatikių metropolito Petro Mohilos reformos buvo artimesnės katalikams negu stačiatikiams. Moldavijos ir Valachijos kunigaikščio sūnus, gavęs išsilavinimą Lvovo brolijos mokykloje, buvęs Vakarų Europos universitetų klausytojas, metropolitu karaliaus buvo patvirtintas 1632 m. Savo bažnytinėse valdose, be vyskupų, jis paskyrė dar du vietininkus (vieną - LDK, kitą - Lenkijai). Iš išsilavinusių

vienuolių parinko vizitatorius, nustatė griežtą hierarchiją, panaikino stauropigines brolijų teises²⁴. Taigi Mohila ėjo tuo pačiu keliu, kaip ir unijos iniciatoriai vyskupai, tvarkę Bažnyčios struktūras. Be to, jo rūpesčiu įkurta Kijevo akademija, taip pat jis buvo vienas iš Jasų slavų graikų akademijos įkūrėjų. Mohila praktiškai iškovojė autokefalinės Bažnyčios teises. Vykdydamas LDK ir Lenkijos stačiatikių Bažnyčios centralizaciją, jis kiek įmanoma, gynė ją nuo pašalinės įtakos.

Tačiau pagal 1667 m. Andrusovo taikos sutartį dešiniakrantė Ukraina (t.y. dalis Kijevo metropolijos) atiteko Rusijai. Be to, sutartyje Rusijos caras skelbiamas LDK ir Lenkijos stačiatikių globėju. Galima sakyti, kad stačiatikių Bažnyčia tapo tiesiogiai pavaldi Rusijai. Šį reikalą beliko sutvarkyti juridiskai - Kijevo metropoliją padaryti pavaldžią Maskvos, o ne Konstantinopolio patriarchui. 1685 m. LDK ir Lenkijos stačiatikių susirinkimas metropolitu išrinko Gedeoną Četvertinskį, Maskvos statytinį. Jis bandė priimti nutarimą, pagal kurį Kijevo metropolija pereitų Maskvos patriarcho žinion, bet tam pasipriešino stačiatikių Bažnyčios hierarchija²⁵.

1653 m. Maskvos patriarcho Nikono įvykdyta bažnytinė reforma rusų stačiatikių apeigas padarė panašias į pietų slavų stačiatikių apeigas bei pajungė Bažnyčią valstybei. Šitaip elgdamasis, Nikonas vykdė bizantišką politiką: su valstybės pagalba sustiprino savo pozicijas Bažnyčioje (patriarchai nei Rusijoje, nei Bizantijoje savarankiškai to padaryti nesugebėjo), o paskui, remdamasis Bažnyčia, siekė savo valdžiai pajungti ir valstybę. Bizantijoje kova dėl viršenybės tarp bažnytinės ir pasaulietinės valdžios buvo įprastas reiškinys, tačiau taip ir nesibaigė iki imperijos žlugimo. Rusijoje 1668 m. pašalinus Nikoną iš patriarcho sosto, Bažnyčia pateko visiškai valstybės priklausomybėn. 1721 m. Petras I panaikino patriarcho instituciją ir bažnytinis reikalus pavedė Šv. Sinodui. Dėl viso to Rusijos stačiatikių Bažnyčia nutolo nuo LDK stačiatikių Bažnyčios, taip pat ir nuo katalikų.

Nors 1685 m. iki Petro I bažnytinės reformos buvo dar toli, LDK ir Lenkijos aukštoji stačiatikių dvasininkija, matyt, suvokė savo padėties pranašumą palyginti su Rusijos bažnytine hierarchija. Todėl, nors rusų pasiuntiniui Turkijoje pavyko iš Konstantino-

²¹ Покровский И. Русские епархии в XVI-XIX в. - Казань. 1897. - Т. 1. - С. 423.

²² АЮР. - Ч.1. - Т.6. - С. 605-607.

²³ Там же, с. 657-688, 694-697.

²⁴ Зайкин В. Указ. соч., с. 153-160.

²⁵ АЮР. - Ч.1. - Т.5. - С. 55-62.

polio patriarc'o nupirkti Kijevo metropoliją²⁶, LDK ir Lenkijos stačiatikių dvasininkija nesutiko pasiduoti Maskvos patriarcho valdžiai. 1702 m. į rytų apeigų katalikų bažnyčią perėjo paskutinis LDK ir Lenkijos stačiatikių (Lucko) vyskupas. Jis buvo suimtas ir įkaltintas Maskvoje²⁷.

Bazilijonų ordinas savo apeigas vis labiau artino prie katalikų, ir tai turėjo įtakos visai rytų apeigų katalikų Bažnyčiai. Konfesiniai reikalai buvo taip supainioti, kad XVII a. pradžioje rytų apeigų katalikų metropolitas Leonas Kiška išskėlė specialaus susirinkimo idėją. Popiežiaus leidimas sušaukti jį buvo gautas dar 1716 m., bet dėl sudėtingos politinės situacijos jis įvyko tik 1720 m.²⁸ Beje, tai buvo pirmas kartas, kada leidimo sušaukti susirinkimą metropolitas prašė ne karaliaus, o popiežiaus. Matyt, rytų apeigų katalikų Bažnyčia tapo tokia stipri, jog jai buvo nebereikalinga valstybės globa. Stačiatikių Bažnyčia LDK to nepasiekė per visą savo egzistavimo laikotarpį. Antra vertus, tai liudija stiprią rytų apeigų katalikų Bažnyčios integraciją į katalikų Bažnyčios struktūras. 1720 m. susirinkimui pirmininkavo popiežiaus nuncijus²⁹. Didžiausią dėmesį susirinkimas skyrė dogmatikai, kuri buvo labai priartinta prie katalikiškos, taip pat sugriežtinta "baltosios" dvasininkijos organizacinė-hierarchinė struktūra (tai sukėlė jos nepasitenkinimą). 1728 m. metropolitas Kiška savo įpėdinį paskyrė be bazilijonų sutikimo. Tai buvo vienas ryškiausių bažnytinės hierarchijos ir ordino konflikto epizodų. Pakeisti metropolito sprendimo bazilijonai nesugebėjo nė po jo mirties. Ordino katalikiška orientacija buvo gana aiški. Aukščiausi jo dvasininkai mokslus baigdavo Romoje ir palaikydavo glaudų ryšį su jėzuitais. Tačiau bazilijonų indėlis į LDK kraštų švietimą taip pat nenuginčijamas. Jie daug pasitarnavo stačiatikiškus LDK kraštus kultūriškai integruojant į Vakarų Europą.

Aišku, drauge negalima neigti tų kraštų polonizacijos, kur ne paskutinis vaidmuo teko ir Bazilijonų ordinui. Kuo būtų pasibaigusi rytų apeigų katalikų Bažnyčios raida LDK, jei ne Respublikos padalijimai, dabar sunku pasakyti. Akivaizdu, jog rytų apeigų katalikų Bažnyčia neatskiriama nuo ukrainiečių bei baltarusių tautų kultūros. (Tai patvirtino ir pastarųjų laikų politinė Vakarų Ukrainos raida. Būtent šios ukrainiečių tautos dalies, kurioje rytų apeigų katalikų Bažnyčia laikėsi tvirčiausiai, tautinė savimonė pasirodė atspariausia sovietinei nutautinimo politikai.)

"Atsivertimas" į stačiatikybę prasidėjo po 1772 m. padalijimo. Masiškai pereiti į stačiatikybę Mogiliovo vyskupijoje imta tik po 1780 m. liepos 2 d. reskripto, leidžiančio stačiatikiams užiminėti rytų apeigų katalikų bažnyčias, kuriose nebuvo kunigų³⁰. Per vieną mėnesį perimta devyniolika parapijų, dešimt iš jų - su dvasininkais. Po 1793 m. padalijimo buvo įsteigtos Minsko, Iziaslavlio ir Braclavo vyskupijos. Šv. Sinodas skubiai įvedinėjo rusiškų vyskupijų tvarką, t.y. ne atkūrė LDK stačiatikių Bažnyčią, bet kūrė rusišką stačiatikių Bažnyčią. 1794 m. balandžio 22 d. Kotryna II išleido įsaką, raginantį grįžti į stačiatikybę. Grįžtančius pavesta globoti generalgubernatoriui. Iš 1607 prisijungusių 575 cerkvės liko be dvasininkų, nes pastarieji nesutiko atsisakyti rytų apeigų katalikybės. Po trečio padalijimo buvo įkurtos Podolės ir Žitomiro vyskupijos³¹. Iš šių faktų labai aiškiai matyti, jog "atsivertimo" į stačiatikybę iniciatorė buvo aukščiausioji Rusijos valdžia.

Taigi XVII a. pabaigoje, daugiausia dėl Rusijos kaltės, LDK stačiatikių Bažnyčia žlugo, o XVIII a. pabaigoje vietoj jos buvusioje LDK teritorijoje įkurta Rusijos stačiatikių Bažnyčia. Su LDK stačiatikių Bažnyčia pastaroji tiek tradicijomis, tiek istorinėmis šaknimis buvo gerokai mažiau susijusi, negu rytų apeigų katalikai.

²⁶ Там же, с. 145.

²⁷ Покровский И. Указ. соч., с. 498.

²⁸ Удельский С. Униатский митрополит Лев Кишка и его значение в истории уни. - Вильна. 1893. - С. 192-193.

²⁹ Там же, с. 202.

³⁰ Покровский И. Указ. соч., Т.2., с. 709.

³¹ Там же, с. 741.

PABĖGIMAS PAS DIEVĄ

Epilogas nebaigta Levo Tolstojaus dramai
"Ir šviečia tamsybėse šviesa"

STEFAN ZWEIG

IŽANGA

1890 metais Levas Tolstojus imasi autobiografinės dramos, kuri paskesniais metais buvo publikuota ir inscenuota kaip literatūrinio palikimo fragmentas, pavadintas "Ir šviečia tamsybėse šviesa". Nebaigtoji drama (tai liudija jau pirmas paveikslas) yra ne kas kita, kaip intymiai atvaizduota šeimos tragedija, sumanyta veikiausiai kaip būsimo mėginimo pabėgti pateisinimas, o sykiu atleidimas žmonai, taigi visiškos moralinės pusiausvyros vidinių prieštaravimų draskomoje sieloje kūrinys.

Save patį Tolstojus atvaizdavo perregimai autoportretiška Nikolajaus Michailovičiaus Saryncevo figūra; pramanyta laikytina labai nežymi tragedijos dalis. Neabejotina, kad Levas Tolstojus ją rašė norėdamas apsispręsti dėl savo paties gyvenimo. Tačiau nei kūryboje, nei gyvenime, nei anuomet, 1890-aisiais, nei po dešimt metų, 1900-aisiais, Tolstojus nerado drąsos, taip pat tinkamos formos savo pasiryžimui ir užbaigai įgyvendinti. Dėl šio neryžtingumo pjesė taip ir liko fragmentas, besibaigiantis visiška herojaus bejėgyste: išskėlęs rankas, jis meldžia Dievą, kad šis jam pagelbėtų ir nutrauktų jo svyravimus.

Ir paskui Tolstojus neparašė trūkstamo tragedijos veiksmo, tačiau daug svarbiau tai, kad jis jį išgyveno. Paskutinėmis 1910 metų spalio dienomis ketvirtį amžiaus trukusios abejonės pagaliau tapo pasiryžimu, krizė virto išsilaisvinimu: po kai kurių nepaprastai dramatiškų ginčų Tolstojus pabėga; pabėga laiku, nes randa nuostabią ir pavyzdinę mirtį, kuri jo gyvenimo lemčiai suteikė tobulą formą ir šventumą.

Todėl man atrodė visiškai natūralu išgyventą

STEFAN ZWEIG (1881-1942) - žymus novelistas, daugelio istorinių miniatiūrų ir biografinių veikalų autorius. Gimė Vienoje, 1919-1935 gyveno Salzburge, iš čia emigravo į Angliją, 1940 į Braziliją ir ten gyvenimą baigė savižudybe.

tragedijos pabaigą susieti su parašytuoju fragmentu. Skrupulingai laikydamasis istorinės tiesos, remdamasis faktais bei dokumentais, ir pamėginau tai padaryti. Nesu toks savimi pasitikintis akiplėša, kad savavališkai mėginčiau papildyti Levo Tolstojaus išpažintį; neketinu prisijungti prie kūrinio, tenoriu jam tarnauti. Todėl tai, ką čia mėginu padaryti, tebus vertinama ne kaip užbaiga, o kaip savarankiškas epilogas nebaigtam kūrinui bei neišspręstam konfliktui, kurio vienintelis tikslas yra nebaigta tragedijai parašyti baigiamąjį akordą. Būtent tokia yra šio epilogo bei mano pagarbių pastangų prasmė. Turint omenyje galimą inscenizaciją, reikia pabrėžti, kad epilogo veiksmas vyksta šešiolika metų vėliau negu dramos "Ir šviečia tamsybėse šviesa" veiksmas, o tai būtina turi atspindėti Levo Tolstojaus išvaizdoje. Čia puikiai pasitarnaus gražios paskutinių jo gyvenimo metų nuotraukos, kuriose jis nufotografuotas su seserimi Šamardino vienuolyne bei mirties patale. Ir darbo kambarį reikėtų atkurti visu sukrečiančiu paprastumu, rūpestingai laikantis istorinės tiesos. Norėčiau, kad sceninis sprendimas būtų toks: pasibaigus minėto fragmento "Ir šviečia tamsybėse šviesa" ketvirtam veiksmui, po ilgesnės pertraukos turėtų būti vaidinamas šis epilogas (kuriame Tolstojus vadinamas savo tikroju vardu ir nebedangstomas antrininko Saryncevo figūra). Nesu numatęs, kad epilogas būtų vaidinamas kaip savarankiška pjesė.

EPILOGO VEIKĖJAI

LEVAS NIKOLAJEVIČIUS TOLSTOJUS (aštuoniasdešimt trejų metų)

Tekstą iš vokiečių k. (*Die Flucht zu Gott // Zweig S. Sternstunden der Menschheit*. - Berlin; Weimar: Aufbau - Verlag, 1984) vertė Giedrė Sodeikienė

SOFIJA ANDREJEVNA TOLSTAJA, jo žmona
ALEKSANDRA LVOVNA (vadinama Saša), jo
duktė

SEKRETORIUS

DUŠANAS PETROVIČIUS, namų gydytojas ir
Tolstojaus draugas

IVANAS IVANOVIČIUS OZOLINGAS, Astapo-
vo geležinkelio stoties viršininkas

KIRILAS GRIGORJEVIČIUS, Astapovo polic-
meisteris

PIRMAS STUDENTAS

ANTRAS STUDENTAS

TREČIAS STUDENTAS

Dviejų pirmųjų paveikslų veiksmas vyksta pa-
skutinėmis 1910 metų spalio dienomis Jasnaja Polia-
na darbo kambaryje, paskutinio - 1910 metų spalio
31 dieną Astapovo geležinkelio stoties keleivių salėje.

PIRMAS PAVEIKSLAS

*1910 metų spalio pabaiga Jasnaja Polianoje. Tol-
stojaus darbo kambarys, paprastas ir kuklus, kaip
žinomoje fotografijoje. Sekretorius atlydi į kambarį
du studentus. Rusų papročiu jie vilki juodus, iki kaklo
susagstytus marškinius, abu jauni, aštrių veido
bruožų. Jaučiasi visiškai laisvai, yra veikiau arogan-
tiški, negu nedrąsūs.*

SEKRETORIUS: Kol kas prisėskite, Levas Tolsto-
jus netrukus ateis. Tik norėčiau paprašyti - atminkite
jo amžių! Levas Tolstojus taip mėgsta diskusijas, kad
neretai pamiršta nuovargį.

PIRMAS STUDENTAS: Mes daug neklausinėsi-
me. Levui Tolstojui turime vieną vienintelį klausimą;
žinia, ir mums, ir jam jis yra lemiamas. Prižadu, daug
nešnekėsiu, jei tik, suprantama, mums leidžiama
kalbėtis laisvai.

SEKRETORIUS: Visiškai. Kuo mažiau formalumų,
tuo geriau. Ir svarbiausia - nevadinkite jo šviesybe,
jis to nemėgsta.

ANTRAS STUDENTAS: Nebijokite, šito mes
nepadarysime; ką tik norite, tik ne šitai.

SEKRETORIUS: Štai jis jau leidžiasi laiptais.

*Skubiais lygiais žingsniais įeina Tolstojus, nepai-
sant amžiaus judrus ir nervingas: per pokalbį dažnai*

*suka rankose pieštuką arba glamžo popieriaus la-
pelį, nesulaukdamas, kada pats galės įsiterpti. Jis
skubiu žingsniu prieina prie abiejų studentų, paduo-
da jiems ranką, akimirka įdėmiai ir veriančiai žvelgia
į kiekvieną, paskui atsisdėda priešais juos į klijuote
trauktą krėslą.*

TOLSTOJUS: Jei neklystu, judu esate siųsti komi-
teto... (*Skaitinėja laišką.*) Atleiskite, kad pamiršau jūsų
pavardes...

PIRMAS STUDENTAS: Mūsų pavardėms prašom
neteikti jokios reikšmės. Atvykome pas jus kaip dve-
jetas iš šimtų tūkstančių.

TOLSTOJUS (*įdėmiai į jį žvelgdamas*): Ar turite
man kokių klausimų?

PIRMAS STUDENTAS: Vieną klausimą.

TOLSTOJUS (*antram*): O jūs?

PIRMAS STUDENTAS: Tą patį. Mes visi norime
paklausti jus, Levai Nikolajevičiau, vieno dalyko, visi,
visas revoliucinis Rusijos jaunimas: kodėl jūs ne su
mumis?

TOLSTOJUS (*labai ramiai*): Tikiuosi, esu aiškiai
tai pasakęs savo knygoje bei keliuose laiškuose, kurie
pastaruoju metu buvo paskelbti. Nežinau, ar jūs
asmeniškai esate skaitę mano knygas?

PIRMAS STUDENTAS (*susijaudinęs*): Ar mes
esame skaitę jūsų knygas, Levai Nikolajevičiau?
Keista, kad jūs to klausiate. Skaitėme - per silpnai
pasakyta. Nuo mažens gyvenome jūsų knygomis, o
kai paaugome, jūs uždegėte mūsų širdis. Kas, jei ne
jūs, išmokė mus matyti, kaip neteisingai skirstomos
visos žmonių gėrybės; jūsų knygos, tik jos, atplėšė
mūsų širdis nuo valstybės, nuo Bažnyčios ir valdovo,
kuris ne žmogiškumą, o žmonėms daromą neteisybę
gina. Jūs, tik jūs palenkėte mus paaukoti savo gy-
venimą tai neteisingai tvarkai galutinai sugriauti...

TOLSTOJUS (*įsiterpdamas*): Bet ne jėga...

PIRMAS STUDENTAS (*nesivaržydamas jį per-
traukia*): Nuo tada, kai išmokome savo kalbą, nebu-
vo kito, kuriuo būtume taip tikėję, kaip jumis. Klaus-
davome, kas įveiks tą neteisybę, ir atsakydavome:
jis! Klausdavome, kas vieną sykį pakils ir nuvers tą
niekšystę, ir atsakydavome: jis tai padarys, Levas
Tolstojus. Mes buvome jūsų mokiniai, jūsų tarnai,
jūsų vergai, manau, anuomet būčiau galėjęs gyvybę
atiduoti, jei tik būtumėte ranka pamojęs, ir jei prieš
keletą metų būčiau galėjęs įžengti į šiuos namus,
būčiau jums nusilenkęs kaip šventajam. Štai kas jūs

mums buvote, Levai Tolstojau, šimtam tūkstančių, visam Rusijos jaunimui, dar prieš keletą metų, ir man labai gaila, mums visiems labai gaila, kad jūs tada nuo mūsų nutolote ir kone tapote mūsų priešu.

TOLSTOJUS (*švelniai*): O ką, jūsų nuomone, turėčiau daryti, kad likčiau su jumis?

PIRMAS STUDENTAS: Nesu toks akiplėša, kad imčiau jus mokyti. Jūs pats žinote, kas jus išskyrė su mumis, su visu Rusijos jaunimu.

ANTRAS STUDENTAS: Na, o kodėl nepasakius, jog mūsų reikalas pernelyg svarbus, kad paisytume mandagumo: vieną sykį turite atmerkti akis ir nelikti abejingas, regėdamas siaubingus valdžios nusikaltimus mūsų liaudžiai. Pagaliau turite atsikelti nuo rašomojo stalo ir atvirai, aiškiai ir tiesiai pereiti į revoliucijos pusę. Jūs žinote, Levai Tolstojau, kaip žiauriai buvo numalšintas mūsų judėjimas; kalėjimuose pūva daugiau žmonių negu lapų jūsų sode. O jūs, jūs visa tai matote, gal retsykais, kaip sakoma, parašote į kokį anglišką laikraštį apie žmogaus gyvybės šven-

tumą. Bet jūs pats žinote, kad šiandien prieš tą kruviną terorą žodžiai yra bejėgiai, žinote neblogiau už mus, kad dabar reikalingas tik visiškas perversmas, revoliucija, ir tik jūsų žodis jai gali suburti armiją. Jūs padarėte mus revoliucionieriais, o dabar, kuomet išmušė jūsų valanda, atsargiai pasitraukiate į šalį ir taip pritariate prievartai.

TOLSTOJUS: Aš niekada nepritariu prievartai, niekada! Jau trisdešimt metų nebedirbu savo darbo vien dėl to, kad galėčiau kovoti su visų valdovų nusikaltimais. Trisdešimt metų - jūs dar nebuvote gimę - aš reikalauju, ryžtingiau negu jūs, ne tik pagerinti, bet iš pagrindų pertvarkyti visuomeninius santykius.

ANTRAS STUDENTAS (*pertraukdamas*): Na, ir? Ką jūs pešėte, ką per tuos trisdešimt metų gavome mes? Duchoborai, vykdę jūsų pasiuntinystę, gavo rimbo ir šešias kulkas į krūtinę. Kas Rusijoje pagerėjo nuo jūsų švelnių raginimų, nuo jūsų knygų ir brošiūrų? Argi nematote, kad jos tiems pavergėjams

Vasilijus Meškovas. Levai Tolstojus darbo kabinete Jasnaja Polianoje. 1910. Pop., sangina. 52,5x74,5 cm. Maskva, Valstybinis Levo Tolstojaus muziejus

galų gale padeda, nes liaudį daro pakančią ir kantrią ir nuramina pažadais apie tūkstantmetę karalystę? Ne, Levai Tolstojau, nieko nelaimėsite, meilės vardu šaukdamasis tos pasipūtusios veislės, net jei angelo balsą turėtumėte! Tie caro bernai dėl jūsų Kristaus anei rublio iš savo kišenės neištrauks, nė per nago juodymą nenusileis, kol mes nestversime jiems už gerklės. Liaudis ilgai laukė jūsų broliškos meilės, bet mes nebelauksime; išmušė veiklos vanda.

TOLSTOJUS (atsiauriai): Žinau, savo atsišaukimuose tai vadinate "šventu reikalu", šventas reikalas yra "sukelti neapykantą". Bet aš neturiu neapykantos, aš nenoriu turėti jos net tiems, kurie nusideda mūsų liaudžiai. Juk pikta darantis širdyje nelaimingesnis už pikta kenčiantį; aš jo gailiu, bet neapykantos jam neįdaučiu.

PIRMAS STUDENTAS (piktai): O aš jų visų nekenčiu, tu, kurie žmonijai neša skriaudas, - negailestingai, kaip kruvinų žvėrių nekenčiu! Ne, Levai Tolstojau, jūs manęs niekada neišmokysite gailėtis tų nusikaltėlių.

TOLSTOJUS: Ir nusikaltėlis yra mano brolis.

PIRMAS STUDENTAS: Jei jis ir būtų mano brolis ir mano motinos sūnus, bet žmonijai atneštų kančių, aš jį užmuščiau kaip pasiutusį šunį. Ne, jokio pasigailėjimo negailestingiesiems. Šioje rusų žemėje tol nebus ramybės, kol jon neatguls carų ir baronų lavonai; žmonėse ir moralėje tol nebus tvarkos, kol mes jos jėga neįvesime.

TOLSTOJUS: Jokios moralinės tvarkos neįmanoma įvesti jėga, nes kiekviena jėga neišvengiamai gimdo kitą jėgą. Vos tik imsitės ginklų, sukursite naują despotizmą. Užuoat sugriovę, įamžinsite jį.

PIRMAS STUDENTAS: Bet galingųjų neįmanoma įveikti kitaip, kaip tik nuvertus valdžią.

TOLSTOJUS: Sutinku; tačiau niekuomet nevalia naudoti tokią priemonę, kuriai pats nepritari. Patikėkite, tikroji stiprybė į jėgą neatsako jėga: ji ją supraližuoja nuolankumu. Evangelijoje parašyta...

ANTRAS STUDENTAS (pertraukdamas): Ak, palikite ramybėje Evangeliją. Popai seniausiai paverė ją degtine liaudžiai numaldyti. Ir prieš du tūkstančius metų buvo kartojama tas pat, tik iš to niekam nebuvo jokios naudos, antraip pasaulis nebūtų pilnas vargo ir kraujo. Ne, Levai Tolstojau, Biblijos žodžiais šiandien neįmanoma užglaistyti prarajos tarp išnaudotojų ir išnaudojamųjų, tarp ponų ir vergų:

per didelis vargas skiria tuos du krantus. Šimtai, ne, tūkstančiai tikinčių, gerų žmonių šiandien kankinasi Sibire ir kalėjimuose, rytoj jų bus tūkstančiai, dešimtys tūkstančių. Ir aš jūsų klausiu: ar tikrai tie milijonai nekaltųjų ir toliau turi kentėti dėl saujelės kaltųjų?

TOLSTOJUS (susikaupdamas): Geriau, kad jie kentėtų, negu dar sykį būtų pralietas kraujas; būtent nekaltas kentėjimas yra pagalbus ir geras prieš neteisybę.

ANTRAS STUDENTAS (įtūžęs): Jūs vadinate gera kančią, begalinę tūkstantmetę rusų liaudies kančią? Tada, Levai Tolstojau, eikite į kalėjimus ir paklauskite nuplaktuosius, paklauskite mūsų miestų ir kaimų alkstančiuosius, ar iš tikrųjų gera kentėti.

TOLSTOJUS (piktai): Žinoma, tai geriau už jūsų prievartą. Neįmanoma tikėti, kad su savo bombomis ir revolveriais galutinai pašalinsite iš pasaulio blogį? Ne, tada blogis apsigyvens jūmyse pačiuose, ir - kartoju jums - šimtąsyk geriau yra kentėti dėl įsitikinimo, negu dėl jo žudyti.

PIRMAS STUDENTAS (irgi piktai): Na, jeigu kentėti taip gera ir naudinga, kodėl tada jūs pats nekenčiate, Levai Tolstojau? Kodėl vis aukštinate kitų kankinystę, o pats sėdite šiltuose namuose, valgote iš sidabrinų indų, o jūsų valstiečiai - aš mačiau - dėvi skarmalus ir pusalkaniai šąla lūšnose? Kodėl neduodate plakti savęs vietoj duchoborų, kurie už jūsų mokymą patiria kankinimus? Kodėl pagaliau jūs neišeinatė iš tų grafo namų į gatvę, į vėją, šaltį ir lietu pažinti, atrodytų, tokio žavaus skurdo? Kodėl jūs visą laiką tik kalbate, užuoat pats veikęs pagal savo mokymą, kodėl jūs pats neparodote pavyzdžio?

TOLSTOJUS (atsilyja; sekretorius šoka ant studento norėdamas išbarti, bet Tolstojus susivaldo ir švelniai jį atstumia): Nusiraminkite! Tas jaunuolis mano sąžinei uždavė gerą klausimą... gerą, tiesiog puikų, tikrai reikalingą klausimą. Pasisitengsiu į jį sąžiningai atsakyti. (*Žingtelį pirmyn, padelsia, susikaupia; prabyla šiurkščiu, dusliu balsu:*) Klausiate mane, kodėl neprisiimu kančios, nors turėčiau pagal savo mokymą ir žodžius? Atsakau didžiai gėdydamasis: jei ligi šiol vengiau atlikti savo švenčiausią pareigą, tai tik todėl, kad... todėl, kad... nes aš... esu pernelyg bailus, pernelyg silpnas arba nenuoširdus, žemas, niekingas, nuodėmingas žmogus, nes Dievas man ligi pat šios dienos vis dar nesuteikė jėgų vieną sykį atlikti tai, kas neatidėliotina. Jūs, jaunas, nepa-

žįstamas žmogus, mano sąžinei kalbate baisius žodžius. Aš žinau - nesu padaręs nė tūkstantosios dalies to, kas būtina, gėda prisipažinti, kad jau seniai, labai seniai man priderėjo pamesti šitų namų prabangą ir apgailėtiną savo gyvenimo būdą, kurį suvokiu kaip nuodėmę, ir, kaip jūs sakote, maldininku išciti į gatvę, ir aš neturiu daugiau ką atsakyti, išskyrus tai, kad širdies gilumoje jaučiu gėdą ir lenkiuosi savo paties niekingumui. (*Studentai atšlyja ir sumišę tyli. Tyla. Paskui Tolstojus tęsia dar tylesniu balsu:*) Bet gal... gal vis dėlto aš kenčiu... gal aš kenčiu būtent dėl to, kad neįstengiu būti ganėtinai stiprus ir garbingas, idant ištesėčiau žmonėms savo žodį. Gal kaip tik dėl to mane sąžinė kankina labiau negu baisiausios kūno kančios, gal Dievas man nukalė būtent tokį kryžių ir šiuos namus man vertė didesne kančia už kalėjimą, kuriame gulėčiau grandinėmis surakintas... Bet jūs teisingi, toji kančia lieka beprasmė, nes tėra mano paties kančia, ir būtų pasipūtėliška ja girtis.

PIRMAS STUDENTAS (*mažumą susigėdęs*): Prašau atleisti, Levai Nikolajevičiau, jei įsikarščiaavęs tapau pernelyg asmeniškias...

TOLSTOJUS: Ne, ne, priešingai, aš jums dėkoju! Kas budina mūsų sąžinę, kad ir su kumščiais, daro mums gera. (*Tyla. Tolstojus tęsia ramiu balsu:*) Ar dar norite mane ko paklausti?

PIRMAS STUDENTAS: Ne, šis klausimas buvo vienintelis. Ir aš manau, kad tai, jog jūs atsisakote mums padėti, yra nelaimė Rusijai ir visai žmonijai. Juk niekas daugiau nebesulaukys to perversmo, tos revoliucijos, ir aš jaučiu, kad ji bus klaidinga, baisesnė negu visos buvusios šioje žemėje. Tie, kuriems skirta ją vykdyti, bus geležiniai žmonės, negailėstingai ryžto žmonės, neturintys pasigailėjimo. Jeigu jūs būtumėte stoję mūsų pusėn, jūsų pavyzdys būtų patraukęs milijonus, ir būtų buvę išvengta daugybės aukų.

TOLSTOJUS: Jei aš būčiau kaltas kad ir dėl vienos vienintelės mirties, negalėčiau jos pateisinti prieš savo sąžinę.

Apatiniame aukšte nuaidi varpelis.

SEKRETORIUS (*Tolstojui, norėdamas baigti pokalbį*): Skambina pietų.

TOLSTOJUS (*karčiai*): Taip, valgyti, plepėti, valgyti, miegoti, ilsėtis, plepėti - taip leidžiamie savo dyką gyvenimą, o kiti tuo tarpu dirba ir tarnauja

Dievui. (*Jis vėl atsigręžia į jaunuolius.*)

ANTRAS STUDENTAS: Neįau mes savo draugams teparnešime jūsų atsisakymą? Neįau mums netarsite padrąsinančio žodžio?

TOLSTOJUS (*įdėmiai žvelgia į jį, svarstydamas*): Pasakykite savo draugams nuo manęs štai ką: aš myliu ir gerbiu jus, Rusijos jaunimą, nes jūs labai stipriai jaučiate savo brolių kančią ir savo gyvenimą norite paskirti jų gyvenimo laimei. (*Jo balsas suskamba kietai, stipriai, aštriai:*) Bet toliau sekti paskui jus aš negaliu, aš atsisakau būti su jumis, jeigu jūs išsižadate žmogiškos ir broliškos meilės visiems žmonėms.

Studentai tyli. Paskui antras studentas ryžtingai žingtelė pirmyn ir tvirtai prabyla.

ANTRAS STUDENTAS: Dėkojame jums, kad mus priėmėte, dėkojame už jūsų atvirumą. Veikiausiai niekada daugiau nebestovėsiu priešais jus - tad leiskite ir man, bevardžiam niekui, atsisveikinant pasakyti, ką galvoju. Sakau jums, Levai Tolstojau, klystate manydamas, kad žmonių santykius įmanoma pataisyti vien meile: tai tikėtų turčiams ir neturintiems rūpesčių. Bet tie, kas nuo mažumės alksta ir visą gyvenimą kamuojasi savo ponų engiami, tie nebegaali ilgiau laukti, kol iš krikščioniško dangaus nusileis broliška meilė; verčiau jie pasikliaus savo kumščiais. Tad jūsų mirties išvakarėse sakau jums, Levai Nikolajevičiau Tolstojau: pasaulis dar prigers kraujyje, ne tik ponai, bet ir jų vaikai bus žudomi ir draskomi į gabalus, kad ir jie žemei nebeatneštų pikto. Duok, Dieve, kad netaptumėte savo paklydimo liudininku - to linkiu jums iš visos širdies. Duok, Dieve, jums ramią mirtį!

Tolstojus atšlyja išgąsdintas ugningo jaunuolio smarkumo. Paskui atsitokėja, žingtelė prie jo ir paprastai kalba.

TOLSTOJUS: Dėkoju ypač už pastaruosius žodžius. Palinkėjote man, ko troškau trisdešimt metų: mirti susitaikius su Dievu ir visais žmonėmis. (*Studentai nusilenkia ir išcina. Tolstojus kurį laiką žvelgia jiems pavymui, paskui susijaudinęs žingsniuoja po kambarį ir susižavėjęs sako sekretoriui:*) Vis dėlto kokie nuostabūs vaikinai, kokie drąsūs, išdidūs ir stiprūs tie jauni Rusijos žmonės! Koks nuo-

stabus tas tikintis, liepsningas jaunimas! Tokius juos mačiau Sevastopolio laikais, prieš šešiasdešimt metų; taip pat laisvai ir išūliai žvelgdami jie ėjo pasitikti mirties, pasitikti visų pavojų - drąsūs, pasirengę su šypsena paguldyti galvą už nieką, savo gyvybę, nuostabią jauną gyvybę sviesti už tuščią riešutą, už žodį be turinio, už idėją be tiesos, vien džiaugdamiesi gali pasiaukoti. Kokia nuostabi ta amžina rusų jaunystė! Ir su visa aistra ir jėga tarnauja neapykantai ir žmogžudystei, tarsi tai būtų šventas reikalas! Vis dėlto jie man išėjo į naudą! Supurtė mane jiedu, nes iš tikrųjų yra teisūs: reikia pagaliau išbristi iš savo bejėgiškumo ir tarti žodį! Du žingsniai iki mirties, o aš vis dar svyruoju! Tikrai tik iš jaunimo galima išmokti teisingų dalykų, tik iš jaunimo!

Atsidaro durys, it smarkus skersvėjis įsiveržia grafienė, nervinga, suirzusi. Jos judesiai netvirtai, akys nuolat laksto nuo vieno daikto prie kito. Galima just, kad kalbėdama ji galvoja apie ką kita, ją degina vidinis krečiantis nerimas. Jos žvilgsnis tyčia praslysta pro sekretorių, tarsi jo nebūtų; ji kreipiasi tik į savo vyrą. Paskui ją atskuba Saša, jos duktė; atrodo, kad ji sekė paskui motiną, norėdama neišleisti iš akių.

GRAFIENĖ: Jau skambino pietų, o apačioje jau pusę valandos laukia "Daily Telegraph" redaktorius dėl tavo straipsnio prieš mirties bausmę, ir tu jo nepakvieti, o šnekiesi su kažkokiais vaikėzais. Kas per neišauklėti žūlūs padarai! Kai tarnas apačioje paklausė, ar apie juos pranešta grafui, vienas atšovė: "Ne, apie mus nepranešta jokiam grafui; mus pakvietė Levas Tolstojus." Ir tu prasidedi su tokiais akiplėšomis, kurie užvis mieliausiai taip sujauktų pasaulį, kaip savo pačių galvas! (Ji neramiai apsidairo kambarėje.) Kokia čia netvarka, ant grindų knygos, viskas sujaukta, dulkina, tikrai geresniam žmogui gėda ir parodyti. (Ji prieina prie krėslo ir jį pačiupinėja.) Klijuotė visai suplyšusi, gėda, ne, neįmanoma žiūrėti. Laimė, kad rytoj iš Tulos atvažiuoja baldų apmušėjas, reikės jam pirmiausia duoti sutaisyti krėslą. (Jai niekas neatsako. Ji neramiai žvalgo.) Taigi prašau-ateik! Juk nebegalima jį versti ilgiau laukti.

TOLSTOJUS (*staiga visas išblykšta, susinervinęs*): Aš tuoj pat ateisiu, aš tik... šį tą sutvarkysiu... Saša man padės... Kol kas užimk poną ir atsiprašyk už mane, aš tuoj pat ateinu. (*Grafienė išėina, dar sykį pikta perleidusi akimis visą kambarį. Vos jai išėjus,*

Tolstojus šoka prie durų ir skubiai užrakina.)

SAŠA (*jo staigumo išgąsdinta*): Kas tau yra?

TOLSTOJUS (*labai susijaudinęs, ranką spausdamas prie širdies, mikčiodamas*): Baldų apmušėjas rytoj... Ačiū Dievui... dar yra laiko... Ačiū Dievui.

SAŠA: Bet kas atsitiko?

TOLSTOJUS (*susijaudinęs*): Peilį, greitai peilį arba žirkles... (*Sekretorius, nemaloniai nustebintas, paduoda jam nuo rašomojo stalo žirkles popieriui karpyti. Nervingai skubėdamas, baimingai žvilgčiodamas į užrakintas duris, Tolstojus žirkklėmis kerpa įplyšusią krėslo klijuotę, paskui susinervinęs ranka tapšnoja išlindusius ašutus, kol pagaliau ištraukia užantspauduotą laišką.*) Štai - ar ne?... juokinga... juokinga ir neįtikėtina, kaip blogame prancūziškame bulvariniame romane... nesibaigianti gėda... Aš, aiškiaus proto vyras, savo paties namuose, nugyvenęs aštuoniasdešimt trejus metus, turiu slėpti savo svarbiausius popierius, nes visuose mano daiktuose rasiuosi, nes sekamas aš, kiekvienas mano žodis ir kiekviena paslaptis! Ak, kokia gėda, koks pragaras mano gyvenimas čia, šituose namuose, koks melas! (*Jis nusiramina, išlanksto laišką ir skaito; Sašai:*) Prieš trylika metų parašiau šitą laišką, tuomet, kai norėjau palikti tavo motiną ir tą pragarą. Tai buvo atsisveikinimas su ja, atsisveikinimas, kuriam įvykdyti tada pristigau drąsos. (*Jis šiuogždena laišką drebančiose rankose ir pusbalsiu skaito:*) "... Aš daugiau nebega-liu gyventi taip, kaip gyvenu jau šešiolika metų, gyventi vienašališkai kovodamas prieš Jus ir Jus erzindamas. Todėl nusprendžiau padaryti tai, ką seniai turėjau padaryti, būtent - pabėgti... Palikdamas namus atvirai, sukėlčiau daug apmaudo. Ko gero susvyruočiau ir neįgyvendinčiau savo pasiryžimo, o jis turi būti įgyvendintas. Taigi atleiskite man - prašau Jūsų, jei mano žingsnis Jus įskaudins, visų pirma Tu, Sonia, išleisk mane iš savo širdies geruoju, neieškok manęs, nesiskųsk manimi, nesmerk manęs." (*Sunkiai atsikvėpdamas:*) O, trylika metų praėjo, trylika metų aš toliau kankinausi, ir kiekvienas žodis tebėra toks pat tikras kaip kadaise, o mano dabartinis gyvenimas toks pat bailus ir silpnas. Aš vis dar, vis dar nepabėgau, aš vis laukiu ir laukiu nežinia ko. Visada viską puikiai žinoju ir visada neteisingai elgiausi. Amžinai buvau per silpnas, amžinai prieš ją neturėjau savo valios! Laišką paslėpiau čia, kaip mokinukas nuo mokytojo slepia nepadorią knygą. O testamentą, kuriame tada prašiau mano kūrinių nuosavybės teises

padovanoti visai žmonijai, atidaviau į jos rankas vien tam, kad namuose, o ne mano sąžinėje, viešpatautų ramybė.

Pauzė.

SEKRETORIUS: Ir jūs, Levai Nikolajevičiau, tikite - turbūt neprieštarosite, kad paklausčiau taip netikėtai atsiradus progai -... ar jūs tikite... jeigu... jeigu jus Dievas pasišauktų... kad... kad tadà tas jūsų paskutinis, didžiausias noras - atsisakyti savo kūrinii nuosavybės teisių - tikrai būtų įvykdytas?

TOLSTOJUS (*išgąstingai*): Savaiame suprantama... tai yra... (*Neramiai*): Ne, aš nežinau... Kaip tu manai, Saša?

SAŠA (*nusisuka ir tyli*).

TOLSTOJUS: Dieve mano, aš apie tai nepagalvoju. Arba ne: ir vėl, ir vėl aš ne visai teisus - ne, aš apie tai nenorėjau galvoti, aš ir vėl išsisukau, kaip visuomet išsisuku nuo aiškaus ir tiesaus sprendimo. (*Jis įdėmiai žvelgia į sekretorių*.) Ne, aš žinau, aš puikiai žinau, mano žmona ir sūnūs mano paskutinės valios paisys tiek pat, kiek šiandien paiso mano tikėjimo ir sielos priedermių. Jie spekuliuos mano kūriniais, ir net miręs aš žmonėms būsiu melagis. (*Jis ryžtingai mosteli ranka*.) Bet taip neturi, taip negali būti! Nors sykį turi būti aišku! Kaip šiandien pasakė tas studentas, tas tikras, atviras žmogus? Pasaulis iš manęs nori poelgio, reikalauja vieną kartą pasielgti garbingai, reikalauja aiškaus, tyro ir vienprasmio sprendimo - tai buvo ženklas! Aštuoniasdešimt trejų sulaukus, prieš mirtį nebegalima užsimerkti, reikia žvelgti jai į akis ir aiškiai priimti jos nuosprendį. Taip, tie svetimi žmonės mane gerai įspėjo: neveikla visada slepia sielos bailumą. Reikia būti aiškiam ir teisingam, ir aš noriu pagaliau tapti toks, dabar, dvyliką mano gyvenimo valandą, aštuoniasdešimt trečiaisiais metais. (*Atsigręžia į sekretorių ir dukrą*.) Saša ir Vladimirai Georgijevičiau, rytoj aš surašysiu testamentą, aiškų, garbingą, įpareigojantį ir nenuginčijamą, kuriame pajamas, gautas už savo raštus, visus nešvarius pinigus, kurie iš jų išaugo, padovanosiu visiems, visai žmonijai: nevalia bus prekiauti žodžiu, kurį ištariau ir parašiau vardan visų žmonių iš savo sąžinės skausmo. Ateikite rytoj priešpieť kartu su antruoju liudininku - nebegaliu ilgiau delsti, mirtis gali sulaikyti mano ranką.

SAŠA: Minutėlė, tėve - nepamanyk, kad noriu

tave atkalbėti, bet aš baiminuosi sunkumų, jei motina mus išvystų keturiese. Ji kaipmat ką nors įtars ir gal net paskutinę akimirką palauš tavo valią.

TOLSTOJUS (*svarstydamas*): Tu teisi! Ne, šituose namuose aš negaliu atlikti nieko tyro, nieko teisingo: čia visas gyvenimas tampa melu. (*Sekretoriui*): Sutvarkykite taip, kad ryt vienuoliktą priešpieť susitiktume Grumonto miške, kairėje prie didžiojo medžio, už rugių lauko. Apsimesiu, kad išsiruošiau, kaip visada, jodinėti. Paruoškite viską, o ten, tikiuosi, Dievas duos man stiprybės pagaliau sutraukti paskutinius pančius.

Varpelis antrąsyk garsiau skambina pietų.

SEKRETORIUS: Tik dabar neišsiduokite grafienai, kitaip viskas pražus.

TOLSTOJUS (*sunkiai kvėpuodamas*): Kaip baisu, kai visą laiką turi apsimetinėti ir slapstytis. Nori būti garbingas prieš pasaulį, prieš Dievą, prieš save patį, o prieš savo žmoną ir vaikus negali toks būti! Ne, taip negalima gyventi, *taip negalima gyventi!*

SAŠA (*išgąstingai*): Motina!

Sekretorius skubiai atrakina duris, Tolstojus, norėdamas paslėpti susijaudinimą, nueina prie stalo ir atsuka nugarą.

TOLSTOJUS (*dejuoja*): Melas šiuose namuose mane nuodija; ak, jei nors sykį bent prieš mirtį galėčiau pasielgti dorai!

GRAFIENĖ (*skubiai įeina*): Kodėl neateinate? Tu amžinai krapštai.

TOLSTOJUS (*atsigrįžta į ją, jo veidas visiškai ramus, prabyla lėtai, tik kitiems suprantamai pabrėždamas žodžius*): Taip, tu teisi, aš visada visur krapštasi. Tačiau svarbu viena: kad žmogus turėtų kada atlikti tikruosius dalykus.

ANTRAS PAVEIKSLAS

Tas pats kambarys vėlai naktį po kitos dienos.

SEKRETORIUS: Levai Nikolajevičiau, jums šiandien reikėtų anksčiau atgulti. Pavargote nuo ilgo jodinėjimo ir jaudinimosi.

TOLSTOJUS: Ne, visai nepavargau. Žmogų var-

gina svyravimai ir netikrumas. Kiekvienas veiksmas laisvina, net blogas yra geresnis už neveiklumą. (*Vaikštinėja po kambarį.*) Nežinau, ar šiandien teisingai pasielgiau, turiu pasiklausti savo sąžinę. Atiduodamas savo kūrinys visiems, nuraminau sielą, bet manau, kad testamentą reikėjo surašyti ne slapčiomis, o atvirai, visiems matant, įsitikinus savo teismu. Gal neoriai atlikau, ką teisybės vardan reikėjo padaryti tiesiai, bet ačiū Dievui, pagaliau tai įvyko, palypėjau vienu gyvenimo laipteliu aukšty, žengiau vieną laiptelį mirties linkui. Dabar liko pats sunkiausias, paskutinis dalykas: skirtą valandą, atėjus galui, kaip žvėriui pasislėpti tankmėje, nes šiuose

namuose mano mirtis, kaip ir mano gyvenimas, bus netikra. Man aštuoniasdešimt treji metai, o aš taip ir nerandu jėgų visiškai atsiplėšti nuo pasaulio; gali būti, kad aš pražiopsosiu skirtą valandą.

SEKRETORIUS: Kas žino, kada jo valanda ateis! Jei tokius dalykus žinotume, viskas būtų gerai.

TOLSTOJUS: Ne, Vladimirai Georgijevičiau, nebūtų gerai. Ar esate girdėjęs legendą, kaip Kristus atėmė iš žmonių žinojimą apie mirtį? Man syki ją papasakojo vienas valstietis. Kadaisė kiekvienas žmogus žinojęs savo mirties valandą, ir Kristus, atėjęs į žemę, pamatė, kad kai kurie valstiečiai nederba žemės ir gyvena kaip nusidėjėliai. Syki vieną tokį pabarė

Ilija Repinas. Levas Tolstojus ir Sofija Tolstaja Jasnaja Polianoje. 1907-1911. Drb., al. 87x104 cm. Sankt - Peterburgas, Rusų literatūros institutas

už aplaidumą, bet nenaudėlis tik suniurnėjo: kam jam sėti grūdus, jei nebesulauksias derliaus. Tada Kristus pamatė, kad bus blogai, jei žmonės iš anksto žinos, kada mirs, ir atėmė iš jų tą žinojimą. Nuo tol valstiečiai iki paskutinės dienos turi dirbti savo žemę, tarsi gyventų amžinai. Ir teisingai, nes tik dirbdami dalyvaujame amžinybėje. Taigi ir aš šiandien dar noriu (*rodo į savo dienoraštį*) paplušėti savo lauke.

Už durų pasigirsta skubūs žingsniai, įeina grafienė, apsivilkusi naktinius marškinius, ir piktai dėbteli į sekretorių.

GRAFIENĖ: Ak taip... aš maniau tave rasianti vieną... norėjau su tavimi pasikalbėti...

SEKRETORIUS (*nusilenkia*): Išeinu.

TOLSTOJUS: Likite sveikas, mielas Vladimirai Georgijevičiau.

GRAFIENĖ (*vos spėjus užsidaryti durims*): Jis amžinai tave sekioja, prilipo kaip smala, o manęs, manęs nekenčia, nori mane su tavimi išskirti, tas nedorėlis klastūnas.

TOLSTOJUS: Tu jam neteisi Sonia.

GRAFIENĖ: Nenoriu būti teisi! Jis įsibrovė tarp mudviejų, jis tave iš manęs pavogė, atitolino nuo vaikų. Kai jis atsirado, aš nieko nebereiškiu, namai nieko nebereiškia, tu dabar priklausai visam pasauliui, tik ne mums, savo artimiesiems.

TOLSTOJUS: Jei aš iš tikrųjų galėčiau! Dievas nori, kad priklausyčiau visiems, o sau ir saviesiems nepalikčiau nieko.

GRAFIENĖ: Taip, žinau, visa tai tau priešneko jis, tas vagis, grobiantis iš mano vaikų, aš žinau, jis palaiko tave prieš mus visus. Todėl nebepakęsiu daugiau namuose to kurstytojo, nenoriu jo daugiau matyti.

TOLSTOJUS: Bet Sonia, juk tu žinai, kad jis man reikalingas darbui.

GRAFIENĖ: Rasi šimtus kitų! (*Nepritariamai*) Negaliu pakęsti jo buvimo. Nenoriu, kad tas žmogus stovėtų tarp tavęs ir manęs.

TOLSTOJUS: Sonia, geroji, prašau - nesinervink. Eikš, sėskis čia, pasikalbėkime ramiai - kaip kadaise, kai dar tik pradėjome savo gyvenimą; pagalvok, Sonia, kiek mažai mums pasiliko gerų žodžių ir dienų! (*Grafienė neramiai apsižvalgo ir virpėdama atsisėda.*) Matai, Sonia, man tas žmogus reikalingas tik todėl, kad man tikėjimas silpnas, nes aš, Sonia, nesu toks stiprus, koks norėčiau būti. Ir nors kiekviena diena

patvirtina, kad kažkur pasaulyje yra tūkstančiai žmonių, galvojančių taip, kaip aš, bet suprask - tokia jau mūsų žemiškoji širdis: kad savimi neabejotų, jai reikalinga bent vieno žmogaus artima, gyva, matoma, konkreti meilė. Gal šventieji ir galėjo vieni patys, be pagalbininkų, gyventi savo celėse, nesugniužti be liudytojų, bet matai, Sonia, aš nesu šventasis, tesu labai silpnas ir senas žmogus. Todėl prie savęs turiu turėti ką nors, kas dalytųsi su manimi mano tikėjimą, tikėjimą, kuris yra brangiausias mano seno, vienišo gyvenimo dalykas. Aišku, būčiau užvis laimingiausias, jei tu pati, kurią keturiasdešimt aštuoneris metus dėkingas gerbiu, jei tu būtumei prisidėjusi prie mano religinių idėjų. Bet, Sonia, tu niekada nenorėjai. Į tai, kas mano sielai buvo brangiausia, tu žvelgi be meilės, ir aš bijau - gal net su baime. (*Grafienė mosteli ranka.*) Ne, Sonia, suprask mane teisingai, aš tavęs nekaltinu. Man ir pasauliui tu davei, ką galėjai, daug motiniškos meilės ir rūpesčio; juk negalėjai pasiaukoti už įsitikinimą, kurio neturi savo sieloje. Kaip galėčiau tave kaltinti, kad nesupranti slapčiausių mano minčių! Juk žmogaus dvasinis gyvenimas, jo giliausios mintys visada lieka jo ir Dievo paslaptis. Bet matai, pagaliau atėjo žmogus, atėjo į mano namus, anksčiau pats už savo įsitikinimus kankinęs Sibire, dabar galvojantis taip, kaip aš, jis mano padėjėjas ir mylimas svečias, padeda man ir yra mano vidinio gyvenimo ramstis; kodėl nori iš manęs atimti tą žmogų?

GRAFIENĖ: Juk jis iš manęs tave atėmė, o aš negaliu to pakęsti, negaliu to pakęsti. Mane tai siutina, žeidžia, nes aš labai gerai jaučiu, kad viskas, ką judu darote, nukreipta prieš mane. Štai ir šiandien perpiet jį užtikau - jis puolė slėpti popierių, o jūs nė vienas neišdrįsote pažvelgti man į akis: nei jis, nei tu, nei Saša! Visi jūs kažką nuo manęs slepiate. Taip, aš žinau, jūs man padarėte kažką bloga.

TOLSTOJUS: Tikiuosi, kad Dievas man, kuris esu per pėdą nuo mirties, neleis, kad tyčia padaryčiau ką bloga.

GRAFIENĖ (*karštai*): Tai tu neneigi, kad jūs slapčiomis kažką padarėte... kažką prieš mane. O, tu puikiai žinai, tu man nepameluosi kaip kitiems.

TOLSTOJUS (*užsiplieskęs*): Aš kitiems meluoju? Ir tai sakai tu, tu, dėl kurios aš kitiems atrodau melagis! (*Valdydamasis*): Na, aš pasikliauju Viešpačiu, kad nepadariau sąmoningos melo nuodėmės. Gal man, silpnam žmogui, neduota visada pasakyti visą

teisybę, bet vis dėlto galvoju, jog dėl to nesu melagis, žmonių apgaudinėtojas.

GRAFIENĖ: Tuomet pasakyk, ką jūs padarėte - koks ten buvo laiškas, koks popierius... nebekankink manęs.

TOLSTOJUS (*prieina prie jos, labai švelniai*): Sofija Andrejevna, ne aš tave kankinu, tu pati save kankini, nes manęs nebemyli. Jei mylėtum, tai ir pasitikėtum, pasitikėtum net tuose dalykuose, kuriuose manęs nebesupranti. Sofija Andrejevna, prašau tavę pažvelk į save pačią: mes keturiasdešimt aštuoneris metus gyvename kartu! Gal toje daugybėje metų, kur nors užmirštuose laikuose, kokioje nors tavo esybės kertelėje dar rasi trupinėlių meilės man; prašau tave - paimk tą kibirkštį ir įžiebk ugnelę, dar sykį pamėgink būti tokia, kokia taip ilgai man buvai - mylinti, pasitikinti, švelni ir atsidavusi, nes aš, Sonia, kartais išsigąstu, kokia tu man dabar.

GRAFIENĖ (*sukręsta ir sujaudinta*): Nebežinau, kokia esu. Taip, tavo teisybė, pasidariau bjauri ir pikta. Bet kas įstengtų stovėti šalia ir žiūrėti, kaip tu save kankini, norėdamas būti daugiau negu žmogus: tavo įtūžis gyventi su Dievu, tavo veržimasis prie Dievo ir ieškojimas tiesos, kuri mums neduota - juk tai nuodėmė, ne nuolankumas. Anksčiau, anksčiau viskas buvo gera ir aišku, dirbome ir buvome laimingi, vaikai augo, ir mes džiaugėmės savo senatve. Ir staiga tave ištiko toji beprotybė, tada, prieš trisdešimt metų, tasai tikėjimas, padaręs tave ir mus visus nelaimingus. Ką galiu padaryti, kad ir šiandien nesuprantu, kokią tai turi prasnę, kad tu valai krosnį, nešioji vandenį ir siuvi prastus batus, tu, kurį pasaulis myli kaip savo didžiausią rašytoją. Ne, aš neįstengiu suprasti, kodėl mūsų aiškus gyvenimas, padorus, kuklus, tykus ir paprastas, staiga turėjo virsti nuodėme prieš kitus žmones. Ne, aš to negaliu suprasti, negaliu, negaliu.

TOLSTOJUS (*labai švelniai*): Matai, Sonia, būtent tai aš tau ir sakiau: ten, kur nebesuprantame, turime pasikliauti meilės galia. Taip yra su žmonėmis, taip yra ir su Dievu. Nejau manai, kad aš iš tikrųjų tariusi žinąs tiesą? Aš tik viliuosi, kad tai, ką žmogus daro dorai, dėl ko taip skausmingai kankinasi, žmonių ir Dievo akyse negali būti visiškai neprasminga ir nevertinga. Todėl pamėgink ir tu, Sonia, nors mažumėlę tikėti ten, kur manęs nebesupranti, pasikliauk bent jau mano noru pasiekti tiesą, ir viskas, viskas vėl bus gerai.

GRAFIENĖ (*neramiai*): Bet tada tu man viską pasakysi... pasakysi viską, ką šiandien darėte.

TOLSTOJUS (*labai ramiai*): Pasakysiu tau viską, nebenoriu nieko slėpti, daryti slapčiomis, kada man likusi tik pėda gyvenimo. Tik palauksiu, kol sugrįš Seriožka ir Andrejus, ir tada jums visiems atvirai pasakysiu, ką šiomis dienomis nušprendžiau. Bet, Sonia, per tą likusį laiko gabalėlį išmesk savo nepasąjūtkėjimą ir nebesek manęs - tai vienintelis, pats didžiausias mano prašymas: Sofija Andrejevna, ar tu jį įvykdysi?

GRAFIENĖ: Taip... taip... žinoma... žinoma.

TOLSTOJUS: Dėkoju tau. Matai, kaip palengvėja nuo atvirumo ir pasitikėjimo! Kaip gerai, kad mes taikiai ir draugiškai pasikalbėjome! Tu vėl sušildei man širdį. Juk kai įėjai į kambarį, tavo veidą dengė nepasitikėjimo šešėlis, nerimas ir neapykanta mane darė svetimą tau, tu man nebebuvai anoji. Dabar tavo kakta vėl skaisti, ir aš vėl regiu tavo akis, Sofija Andrejevna, tavo ankstesnes mergaitės akis, geras ir patiklias! Bet, mieloji, eik ilsėtis, jau vėlu! Iš širdies tau dėkoju. (*Bučiuoja ją į kaktą; grafienė išeina, prie durų dar sykį susijaudinusi atsigrįžta.*)

GRAFIENĖ: Bet pasakysi man viską? Viską?

TOLSTOJUS (*vis dar visiškai ramiai*): Viską, Sonia. O tu atmink savo pažadą.

Grafienė, metusi neramų žvilgsnį į stalą, lėtai išeina.

TOLSTOJUS (*ilgai žingsniuoją po kambarį, paskui atsisėda prie rašomojo stalo, parašo dienoraštyje keletą žodžių. Po valandėlės atsistoja, pavaikštinėja pirmyn atgal, dar sykį grįžta prie pulsto, susimąstęs pasklaido dienoraštį ir pusbalsiu skaito ką parašęs*): "Stengiuosi su Sofija Andrejevna būti kuo ramesnis ir tvirtesnis ir manau daugmaž pasieksiu savo tikslą ir ją nuraminsiu... Šiandien pirmąsyk pamačiau, jog įmanoma gerumu ir meile ją įkalbėti nusileisti. Ak, jeigu..." (*Jis padeda dienoraštį, sunkiai atsidūsta ir pagaliau išeina į gretimą kambarį, užsižiebia šviesą. Paskui dar sykį sugrįžta, lėtai aunasi sunkius valsietiškus batus, nusivelka švarką. Po to užgesina šviesą ir vienomis plačiomis kelnėmis ir darbiniais marškiniais eina į gretą esantį miegamąjį.*)

Kurį laiką kambaryje visiškai tylu ir tamsu. Nieko neatsitinka. Staiga tyliai, lyg sėlinant vagiui, atsiveria darbo kambario durys. Kažkas basas pėdina į neper-

regimoje tamsoje skendintį kambarį, rankoje laikydamas užtemdytą žibintą, kuris ant grindų meta siaurą šviesos pluoštą. Tai grafiėnė. Ji baimingai dairosi, iš pradžių pasiklauso prie miegamojo durų, paskui, matyt, nusiraminsi, prisėlina prie rašomojo stalo. Pastatyto žibinto baltas šviesos ratas iš tamsos išplėšia vien erdvę aplink rašomąjį stalą. Grafiėnė, kurios matyti tik apšviestos virpančios rankos, iš pradžių griebia paliktą dienoraštį, nervingai nerimaudama pradeda skaityti, paskui vieną po kito atidaro rašomojo stalo stalčius, vis labiau skubėdama rausiasi popieriuose ir nieko neranda. Pagaliau staigiu judesiu vėl pasiima žibintą ir ištipena. Jos veidas, tarsi lunatikės, visiškai suglumęs. Vos spėjus paskui ją užsiverti durims, Tolstojus plėšte atplėšia sąrašius. Žvakė jo rankose šokinėja, taip baisiai ji krečia susijaudinimas: jis girdėjo savo žmoną. Nori pulti jai pavymui, sugriebia durų rankeną, bet staiga apsigręžia, ramiai, ryžtingai pastato ant rašomojo stalo žvakę, žengia kiton pusėn prie kitų durų ir tyliai, atsargiai pabeldžia.

TOLSTOJUS (tyliai): Dušanai... Dušanai...

DUŠANAS (balsas iš kambario): Ar tai jūs, Levai Nikolajevičiau?

TOLSTOJUS: Tyliau, tyliau, Dušanai! Tuoj pat eikš čia...

DUŠANAS (išeina iš kambario, irgi tik pusiau apsirengęs).

TOLSTOJUS: Pažadink mano dukrą Aleksandrą Lvovną, kad ji tučtuojau ateitų čionai. Paskui nubėk į arklidę ir liepk Grigorijui pakinkyti arklius, tik tyliai, kad namuose niekas nepastebėtų. Ir žiūrėk, pats nekelk triukšmo! Nesiauk batų, būk atsargus, durys girgžda. Turime iš čia išvažiuoti tuojau pat, gaisči negalima.

Dušanas išskuba. Tolstojus atsisėda, ryžtingai vėl apsiauna batus, pasiima švarką, paskubomis apsisvelka, paskui susiieško keletą popierių ir surenka juos krūvon. Jo judesiai energingi, bet tarpais labai karštligiški. Ir dabar, kai prie stalo popieriuje rašo kelis žodžius, jo pečiai krūpčioja.

SAŠA (tyliai įeidama): Kas atsitiko, tėve?

TOLSTOJUS: Aš išvažiuoju, aš bėgu... pagaliau... pagaliau nuspręsta. Prieš valandą ji man prisiekė, kad pasitikės manimi, o dabar, trečią nakties, slapčia

atsėlina į mano kambarį ir rausiasi mano popieriuose... Bet gerai, tai labai gerai... tai buvo ne jos valia, tai buvo kita valia. Kiek kartų aš meldžiau Dievą, kad Jis man duotų ženklą, kuomet bus laikas, ir štai dabar jo sulaukiau, dabar aš turiu teisę ją palikti vieną, tą, kuri paliko mano sielą.

SAŠA: Bet kur tu važiuosi, tėve?

TOLSTOJUS: Nežinau, nenoriu žinoti... Kur nors, kad tik toliau nuo šito buvimo netiesos... kur nors... Žemėje daug kelių, ir kur nors jau laukia šiaudų glėbys arba lova, kur senis galėtų ramiai numirti.

SAŠA: Aš tave palydėsiu...

TOLSTOJUS: Ne. Tu turi likti, ją nuraminti... juk ji nirš... ak, kaip ji kentės, vargšėlė!.. Ir aš esu tas, kuris ją verčia kentėti... Bet kitaip negaliu, daugiau nebegaliu... kitaip čia uždusiu. Tu lik čia, kol parvažiuos Andrejus ir Seriožka. Tik tada vyk mano pėdomis, aš iš pradžių važiuosiu į Šamardino vienuolyną atsisveikinti su savo seseria, nes jaučiu, kad man atėjo atsisveikinimų laikas.

DUŠANAS (skubiai įbėga): Arkliai pakinkyti.

TOLSTOJUS: Tada pats susiruošk, Dušanai, imk, tuos popierius, įsidėk sau...

SAŠA: Bet, tėve, pasiimk kailinius, naktį nežmoniškai šalta. Aš tau tuoj įdėsiu šiltų drabužių...

TOLSTOJUS: Ne, ne, daugiau nieko. Dieve mano, nebegalima delsti... nebenoriu laukti... dvidešimt šešeris metus laukiau šitos valandos, to ženklo, paskubėk, Dušanai, o tai mus dar kas nors sulaukys ir sutrukdys. Paimk štai tuos popierius, dienoraščius, pieštuką...

SAŠA: O pinigai geležinkeliui, aš tuoj atnešiu...

TOLSTOJUS: Ne, jokių pinigų! Nenoriu jų daugiau liesti. Mane stotyje pažįsta, parduos bilietą, o toliau Dievas padės. Dušanai, baik, eime. (Sašai:) Perduok jai šitą laišką: tai mano atsisveikinimas, tegul ji man jį atleidžia! Ir parašyk man, kaip ji jį pakėlė.

SAŠA: Bet, tėve, kaip aš tau parašysiu? Jie kaip mat sužinos, vos tik aš pašte pasakysiu tavo pavardę, adresą ir išlėks paskui tave. Pasivadink netikru vardu.

TOLSTOJUS: Ak, amžinas melas! Amžinas melas, amžinas sielos žeminimas slapybėmis!.. bet tu teisi... Eime, Dušanai!.. Kaip nori, Saša... tik į gera... tad kaip man pasivadinti?

SAŠA (valandėlę galvoja): Aš telegramas pasirašinėsiu Frolova, o tu vadinsiesi T. Nikolajevas.

TOLSTOJUS (karštligiškai skubėdamas): T. Ni-

kolajevas... gerai... O dabar lik sveika (*apkabina ją*). T. Nikolajevas, sakai, vadinsiuosi. Dar vienas melas, dar vienas! Na, duok, Dieve, kad tai būtų paskutinė mano netiesa žmonėms.

Skubiai išeina.

TREČIAS PAVEIKSLAS

Po trijų dienų (1910 spalio 31). Astapovo geležinkelio stoties keleivių salė. Dešinėje didelės stiklinės durys veda į peroną, kairėje mažesnės - į stoties viršininko Ivano Ivanovičiaus Ozolingo butą. Ant medinių keleivių salės suolų bei aplink vieną stalą įsitaisę negausūs keleiviai, laukiantys greitojo traukinio iš Danlovo: įsisupusios į skaras, miega valstietės, sėdi avikailiais apsirėdę smulkūs prekijai bei keli didmiesčio luomų atstovai, matyt, tarnautojai arba pirkliai.

PIRMAS KELEIVIS (*skaito laikraštį, staiga garsiai prabyla*): Jis pasielgė puikiai! Senis iškrėtė šaunų pokštą! Niekas nesitikėjo.

ANTRAS KELEIVIS: Kas atsitiko?

PIRMAS KELEIVIS: Pabėgo, Levas Tolstojus pabėgo iš savo namų, ir niekas nežino kur. Naktį susiruošė, apsiavė aulinius, apsilvilkė kailinius ir be bagažo, neatsisveikinęs išvažiavo, lydimas tik savo gydytojo Dušano Petrovičiaus.

ANTRAS KELEIVIS: O senę paliko namie. Sofijai Andrejevnai tai ne juokai. Jam turėtų būti aštuoniasdešimt trys. Kas galėjo tikėtis, ir kur, sakai, jis išvažiavo?

PIRMAS KELEIVIS: Būtent tai jie ir norėtų žinoti, namiškiai ir laikraštiniškai. Jie muša telegramas į visą pasaulį. Kas tvirtina jį matęs Bulgarijos pasienyje, kas šneka apie Sibirą. Bet niekas nežino nieko konkretaus. Senis gerai padarė!

TREČIAS KELEIVIS (*jaunas studentas*): Kaip sakote? Levas Tolstojus pabėgo iš namų? Prašom paskolinti laikraštį, duokite man pačiam perskaityti (*meta žvilgsnį į laikraštį*). O, tai puiku, tai puiku, kad jis pagaliau susiruošė!

PIRMAS KELEIVIS: Kodėl puiku?

TREČIAS KELEIVIS: Juk jo gyvenimas buvo virtęs tikra gėda palyginti su jo žodžiais. Jau gana jie jį vertė vaizduoti grafą ir pataikavimais smaugė jo balsą.

Pagaliau Levas Tolstojus laisva siela gali kalbėti žmonėms, ir duok, Dieve, kad per jį pasaulis sužinotų, kaip čia, Rusijoje, elgiamasi su liaudimi. Taip, gerai, tai Rusijos palaima ir išgelbėjimas, kad tas šventas žmogus pagaliau išsilaisvino.

ANTRAS KELEIVIS: Bet gal visa tai netiesa, ką jie čia plepa, gal... (*jis apsidairo, ar niekas nesiklauso, ir šnabžda*): gal jie tik paskelbė laikraščiuose, kad suklaidintų, o iš tikrųjų jį suėmė ir išvežė...

PIRMAS KELEIVIS: Kam turėtų rūpėti ištremti Levą Tolstojų...

ANTRAS KELEIVIS: Jiems... jiems visiems, kuriems jis maišėsi po kojų, sinodui, policijai, kariškiams, visiems, kurie jo bijojo. Vienas kitas jau yra taip dingęs - į užsienį, girdėjome paskui aiškinant. Bet mes žinome, ką iš tikrųjų reiškia tas užsienis...

PIRMAS KELEIVIS (*irgi tyliai*): Visai galimas daiktas...

TREČIAS KELEIVIS: Ne, jie to neišdrįs. Tas žmogus vien savo žodžiu yra stipresnis už juos visus, ne, jie to neišdrįs, nes žino - mes jį atkovotume savo kumščiais.

PIRMAS KELEIVIS (*skubiai*): Atsargiai... dėmesio... ateina Kirilas Grigorjevičius... slėpkite laikraštį...

Už stiklinių durų nuo perono pusės išnyra uniformotas policmeisteris Kirilas Grigorjevičius. Jis skubiai pasuka į stoties viršininko kambarį ir pasibeldžia į duris.

IVANAS IVANOVIČIUS OZOLINGAS (*stoties viršininkas, iš savo kambario, ant galvos tarnybinė kepurė*): Ak, tai jūs, Kirilai Grigorjevičiau...

POLICMEISTERIS: Turiu nedelsiant su jumis pasikalbėti. Ar jūsų žmona kambaryje?

VIRŠININKAS: Taip.

POLICMEISTERIS: Tada geriau čia! (*Keleiviams aštriu įsakmiu tonu*) Atvyksta greitis traukinys iš Danlovo; prašom palikti keleivių salę ir eiti į peroną. (*Visi atsistoja ir skubinasi pro duris laukan. Policmeisteris stoties viršininkui*) Ką tik gautos svarbios šifruotos telegramos. Nustatyta, kad Levas Tolstojus, pabėgęs iš namų, užvakar atvyko pas savo seserį į Šamardino vienuolyną. Pagal tam tikrus požymius spėjama, kad jis iš ten ruošiasi keliauti toliau, kiekvieną iš Šamardino bet kuria kryptimi vykstantį traukinį nuo užvakar lydi policininkas.

VIRŠININKAS: Bet, tėveli Kirilai Grigorjevičiau,

paiškininkite, kodėl? Juk Levas Tolstojus ne maištininkas, jis mūsų garbė, didžiausias mūsų krašto turtas.

POLICMEISTERIS: Bet kelia daug didesnį pavojų bei neramumus, negu visa revoliucionierių šutvė. Tiesą sakant, koks mano reikalas, man tik liepta tikrinti kiekvieną traukinį. Maskvoje nori, kad mūsų kontrolė liktų nepastebėta. Todėl, Ivanai Ivanovičiaus, prašau jus vietoj manęs išeiti į peroną, nes mane kiekvienas pažins iš uniformos. Kai tik traukinys atvyks, išlips slaptosios policijos agentas ir jums praneš, kas kelyje pastebėta. Tada aš iškart išsiųsiu pranešimą.

VIRŠININKAS: Viską padarysiu.

Nuo įvažiavimo pusės varpo dūžiai praneša apie artėjantį traukinį.

POLICMEISTERIS: Kad niekam nekiltų įtarimas, jūs agentą pasveikinsite kaip seną pažįstamą, ar ne? Keleiviai neturi pastebėti seklių, mums abiems bus naudinga, jei viską atliksime sklandžiai, nes kiekvienas pranešimas keliauja į Peterburgą, į patį viršų: gal kas nors ir susižvejos Georgijaus kryžių.

Traukinys dundėdamas įvažiuoja atbulas. Stoties viršininkas pro stiklines duris metasi lauk. Po kelių minučių išnyra garsiai šnekėdamiesi triukšmingi pirmieji keleiviai, valstiečiai ir valstietės, sunkiomis pintinėmis nešini. Kai kurie įsitaiso keleivių salėje pailsėti arba išsivirti arbatos.

VIRŠININKAS (*netikėtai įpuola pro duris ir susijaudinęs aprėkia sėdinčius*): Tučtuojau išeikite lauk! Visi! Tučtuojau!..

ŽMONĖS (*nustebę ir nepatenkinti*): Bet kodėl... juk užmokėjome... kodėl negalima sėdėti... Juk laukiamie keleivinio traukinio.

VIRŠININKAS (*rėkia*): Tučtuojau, sakau jums, tučtuojau lauk! (*Jis skubėdamas grūda juos lauk, vėl puola prie durų ir plačiai jas atidaro*). Čia, prašom, įveskite poną grafą čionai!

TOLSTOJUS (*Iš dešinės prilaikomas Dušano, iš kairės dukters Sašos, sunkiai įžengia vidun. Kailinių apykaklė aukštai pakelta, kaklas apmuturiuotas šalikų; vis dėlto matyti, kad aptulotas kūnas šąla ir dreba. Paskui jį vidun braunasi penki šeši žmonės*).

VIRŠININKAS (*besibraunantiems*): Vidun negalima!

Vladimiro Rožinskio piešinių aplanko viršelis (Maskva, 1910)

BALSAI: Įleiskite... mes tik pagelbėsime Levui Nikolajevičiui... gal truputį konjako ar arbatos...

VIRŠININKAS (*nežmoniškai susijaudinęs*): Į vidų eiti draudžiama! (*Išstumia žmones lauk ir užremia į peroną vedančias stiklines duris; tačiau už jų visą laiką matyti šmižinėjantys ir vidun besidairantys smalsūs veidai. Stoties viršininkas griebia krėslą, stato jį greta stalo*). Gal šviesybė pageidautumėte atsipūsti ir atsisėsti?

TOLSTOJUS: Ne šviesybė... Ačiū Dievui daugiau nebe šviesybė... niekada daugiau, su tuo baigta. (*Susijaudinęs apsižvalgo, už stiklinių durų pamato žmones*). Šalin... šalin tuos žmones... noriu būti vienas... visą laiką žmonės... nors sykį vienas...

SAŠA (*puola prie durų ir dangsto jas paltais*).

DUŠANAS (*tu tarpu tyliai kalbasi su viršininku*): Jį tučtuojau reikia paguldyti į lovą, jam traukinyje netikėtai sukilo temperatūra, virš keturiasdešimt, manau, jo padėtis rimta. Gal netoliese kokiam nors viešbutėlyje atsirastų keli padorūs kambariai?

VIRŠININKAS: Ne, nieko neturime! Astapove nėra viešbučio.

DUŠANAS: Bet jį reikia nedelsiant paguldyti. Matote, kaip jį krečia. Tai gali būti pavojinga.

VIRŠININKAS: Palaikykčiau garbę, jei galėčiau Levui Tolstojui pasiūlyti čia pat esantį savo kam-

barį... tik atleiskitę... jis toks varganas, kuklus... tarnybinė patalpa, pirmame aukšte, ankšta... nedirštu siūlyti Levui Tolstojui...

DUŠANAS: Tai niekis, dabar jį žūtbūt reikia paguldyti į lovą. (*Tolstojui, kuris šalčio krečiamas sėdi prie stalo:*) Ponas stoties viršininkas maloniai siūlo savo kambarį. Jums nedelsiant reikia pailsėti, o rytoj vėl būsite žvalus, tada galėsime važiuoti toliau.

TOLSTOJUS: Važiuoti toliau?.. Ne, ne, manau, aš niekur nebevažiuosiu... tai mano paskutinė kelionė, aš jau atvažiavau.

DUŠANAS (*padrąsindamas*): Nesijaudinkite dėl keleto laipsnių temperatūros, tai dar nieko nereikia. Truputėlį persišaldėte - rytoj vėl jausitės puikiai.

TOLSTOJUS: Aš ir dabar jaučiuosi puikiai... visiškai puikiai... Tik šiąnakt buvo bloga, išsigandau, kad namiškiai ims vyti ir parsiveš į tą pragarą... tada atsikėliau ir pažadinau jus, taip neramu buvo. Visą kelią mane smaugė toji baimė, karštis, nuo kurio net dantis ant danties nepataikė. Bet dabar, kai esu čia... bet kur aš?.. niekada nesu matęs šitos vietos... dabar staiga viskas pasikeitė... dabar nebebijau... jie manęs nebeapvys.

DUŠANAS: Aišku ne, aišku ne. Ramiai gulkitės į lovą, čia jūsų niekas neras.

Abu padeda Tolstojui atsistoti.

VIRŠININKAS (*žingtelį jam priešais*): Prašau atleisti... galėjau pasiūlyti tik labai kuklų kambarį... savo paties kambarį... Ir lova tikriausiai netiks... viso labo geležinė lova... Bet aš viskuo pasirūpinsiu, tuojau mušiu telegramą, kad kitu traukiniu išsiųstų naują lovą...

TOLSTOJUS: Ne, ne, jokios kitos lovos... Per ilgai, per daug ilgai gyvenau geriau už kitus! Kuo blogiau dabar, tuo man geriau! O kaip miršta valstiečiai?.. juk irgi miršta savo mirtimi!..

SASA (*vesdama jį į kambarį*): Eikš, tėve, eikš, tu pavargai.

TOLSTOJUS (*dar sykį sustoja*): Aš nežinau... pavargau, tavo teisybė, maudžia visus sąnarius, esu labai pavargęs, bet dar kažko laukiu... jaučiuosi kaip žmogus, kuris nori miego, bet negali užmigti, nes galvoja apie kažką gera, kas jį laukia, ir nenori, kad miegas išblaškytų tą mintį... Keista, man dar taip nėra buvę... gal tai nuo artėjančios mirties... Metų metus, juk žinote, aš bijojau mirties, bijojau, kad ne-

gulėsiu savo lovoje, kad staugsiu kaip žvėris ir slėpsiuosi. Bet dabar turbūt mirtis jau čia pat, kambaryje, ir laukia manęs. O aš einu jos pasitikti nejausdamas jokios baimės. (*Saša ir Dušanas atveda jį iki durų.*)

TOLSTOJUS (*sustoja prie durų ir žvelgia į kambarį*): Čia gera, labai gera. Mažas, ankštas, žemas, skurdus kambarys... Man atrodo, kad jau esu tai sapnavęs, štai tokią svetimą lovą kažkieno svetimuose namuose, lovą, kurioje guli... senas nuvargęs žmogus... palauk, kuo jis buvo vardu, juk aš rašiau prieš keleris metus, kuo jis vardu, tas senis?.. jis kadaise buvo turtingas, o paskui sugrįžo kaip paskutinis vargeta, ir niekas jo nepažino, ir jis atsigula į lovą palei krosnį... Ak, mano galva, mano kvaila galva! Kuo jis buvo vardu, tas senis?.. jis buvo turtingas, o paliko su vienais marškiniais ant kūno... ir jis miršta vienas, o žmona, kuri jį skaudino, toli... Taip, taip... prisiminiau, prisiminiau, savo apsakyme tą senį pavadinu Kornejumi Vasiljevu. Naktį, kuomet jis miršta, Dievas pabudina jo žmonos širdį, ir ji ateina, Marfa, dar sykį su juo pasimatyti... Bet ateina per vėlai, jis, užmerkęs akis, sustingęs guli svetimoje lovoje, ir ji nežino, ar jis dar pyksta, ar jau atleido. Ji nežino, Sofija Andrejevna... (*Ilg pabusdamas:*) Ne, juk jos vardas Marfa... aš jau painiojuosi... Taip, atsigulsiu. (*Saša ir stoties viršininkas veda jį. Tolstojus viršininkui:*) Dėkoju tau, nepažįstamasai, kuris savo namuose man suteikė prieglobstį, kuris man duodi tai, ką žvėris turi miške... ir pas kurį Dievas pasiuntė mane, Kornejų Vasiljevą... (*staiga išgąstingai:*) Tik gerai uždarykite duris, nieko pas mane neįleiskite, nebenoriu žmonių... tik būti vienas su Juo, giliau ir geriau negu kada nors gyvenime... (*Saša ir Dušanas nuveda jį į miegamąjį, viršininkas jam iš paskos rūpestingai uždaro duris ir suglumęs lieka stovėti.*)

Kažkas lauke smarkiai beldžia į stiklines duris. Stoties viršininkas atidaro, vidun skubiai įeina policmeisteris.

POLICMEISTERIS: Ką jis jums sakė? Privalau nedelsiant viską pranešti, viską! Ar jis pagaliau nori likti čia ir kaip ilgai?

VIRŠININKAS: To nežino nei jis, nei kas kitas. Tai žino vienas Dievas.

POLICMEISTERIS: Bet kaip jūs išdrįsote apnakvinti jį valdiškame name? Juk tai jūsų tarnybinis butas, į jį draudžiama įleisti pašalinius!

VIRŠININKAS: Levas Tolstojus mano širdžiai ne pašalinis. Jis man artimesnis už tikrą brolių.

POLICMEISTERIS: Bet jūsų pareiga buvo pirmą atsiklausti.

VIRŠININKAS: Aš atsiklausiau savo sąžinę.

POLICMEISTERIS: Na, prisiimate tai ant savo galvos. Aš nedelsdamas išsiųsiu pranešimą... Baisu, kokia atsakomybė staiga užgula žmogų! Kad bent būtų žinoma, kaip viršuje žiūri į Levą Tolstojų...

VIRŠININKAS (*labai ramiai*): Manau, pats viršus Levą Tolstojų visada vertino palankiai...

POLICMEISTERIS (*pritrenktas žiūri į jį*).

Iš kambario, atsargiai uždarydami duris, išeina Dušanas ir Saša.

POLICMEISTERIS (*skubiai pasišalina*).

VIRŠININKAS: Kaipgi palikote poną grafą vieną?

DUŠANAS: Guli visiškai ramus - gyvenime nesu matęs jo veido ramesnio. Čia jis pagaliau ras tai, ko jam neduodavo žmonės: ramybę. Jis pirmąkart vienas su savo Dievu.

VIRŠININKAS: Atleiskite man, paprastam žmogui, bet man virpa širdis, man netelpa galvoje. Kaip Dievas galėjo užkrauti jam tiek kančios, kad Levas Tolstojus turėjo bėgti iš savo namų ir turi mirti mano skurdžioje, nevertoje lovoje... Kaip galėjo žmonės, rusų žmonės sužeisti tokią šventą sielą, kaip jie gali jam daryti viską, tik ne pagarbiai mylėti...

DUŠANAS: Kaip tik tie, kurie myli didį žmogų, neretai stovi tarp jo ir jo paskirties, ir nuo pačių artimiausių jam tenka bėgti kuo toliausiai. Taip, kaip dabar, yra geriausia: šita mirtis pagaliau suteiks jo gyvenimui pilnatvę ir pašventinimą.

VIRŠININKAS: Bet vis tiek... mano širdis nenori ir negali suprasti, kad tas žmogus, tas mūsų Rusijos žemės turtas turėjo kentėti dėl mūsų, žmonių, o mes tuo tarpu be rūpesčių leidome dienas... Turi būti gėda, kad gyvi buvome...

DUŠANAS: Negailėkite jo, gerasis žmogau, jo didybei nebūtų tikęs blankus ir žemas likimas. Jei nebūtų kankinęsis dėl mūsų, žmonių, niekada nebūtų tapęs Levu Tolstojumi, tuo, kuo šiandien yra žmonijai.

APIE "SAKALĄ" IR ANTANĄ KNIŪKŠTĄ

DOMINYKAS URBAS

Buvau studentas lituanistas, verčiau Gogolio, Čechovo, Blaumano, Brigaderės apsakymus bei noveles, vertimus davinėjau laikraščiams, žurnalams. Magėjo imtis ko nors stambesnio, tačiau kas išleis? Įsidrąsinęs ėmiau ir nudrožiau į "Sakalą" Kaune, Putvinskio g. 14.

"Sakalo" šeimininkas Antanas Kniūkšta padarė labai malonų įspūdį. Susipažinom, išsinekėjom. Mane jis pirmą kartą matė, nežinojo, ką aš moku ar sugebu. Priėmė mane gražiai, bet santūriai. Mano noru imtis versti didesnius veikalus tuo tarpu nesusidomėjo, bet klausė, ar nenorėčiau "Sakalo" leidyklai talkoti kaip filologas lituanistas. Sakė, jog "Sakalas" esąs nusiteikęs rūpintis, kad jo leidinių būtų gera kalba. Man ši mintis labai patiko, ir sutarėm taip: aš skaitysiu leisimų dalykų rankraščius, kuriuos man pateiks, taisyčiau kalbos klaidas, prižiūrėsiu rašybą, skyrybą, skaitysiu korektūras, o leidykla man už tai mokės. Taip pasidariau, sakytum, "Sakalo" leidyklos neetatiniu redaktoriumi ir dirbau tą darbą lig pat 1940 metų.

"Sakalo" būstas pirma buvo Kaune, Putvinskio g. 14, paskiau, nuo 1936 m., Kęstučio g. 36. Ten kieme stovėjo siauras ilgas vienaaukštis mūro trobesys, pačiame jo gale - nelabai erdvus kambarys, kurį panorėję galėtume vadinti "Sakalo" kontora. Joje - rašomasis stalas, pora kėdžių, pora lentynų. Čia paprastai rasdavome šeimininką. Jį kai kada pavaduodavo bendrovės dalininkas Simas Zareckas, senas "spaudos vilkas", leidybinę patirtį įgijęs "Švyturio" b-vės veikloje. Etatinių bendrovės darbuotojų žinojome tik tris - patį šeimininką Antaną Kniūkštą, dar Joną Drangauską ir

Antaną Jackevičių. Jonas buvo buhalteris ir kasininkas, Antanas - ekspeditorius ir šiaip visų galų rūpintojas. Abu jie dirbo antrajame kambaryje, šalia kontoros. O toliau, per visą trobesio ilgį, ėjo podėiis.

Kniūkšta buvo iš tų žmonių, su kuriais bendrauti gera, miela. Visada mandagus, paslaugus žmonėms, niekuomet neskubantis ir visur suspėjantis. Nebuvo tokio dalyko kaip "priimamosios valandos"; kada atėjai, tada galėjai su juo pašnekėti. Tik tais atvejais, kai būdavo užsiėmęs skubiais svarbiais reikalais, svečio atsiprašydavo, ir šis gaudavo palaukti. Įsipareigojimus, pasižadėjimus vykdavo kuo rūpestingiausiai. Sykį paprašiau pinigų, norėjau pirkti kostiumui medžiagą. Sako: "Dabar pinigų duoti būtų neparanku - turiu apščiai mokėjimų. Tamsta išsirink pirkinį, sukalbėk, duosiu vekselį, juo ir užmokėsi." Išsirinkau ko reikėjo "Fru-Fru" parduotuvėje Laisvės alėjoje. Klausiu, ar bus gerai, jei mokėsiu vekseliu. Vekselį atnešiau iš "Sakalo" b-vės, su pono Kniūkštos parašu. "O, ponas Kniūkšta, puikiausias žmogus! Jam - kredito kada tik nori ir kiek nori. Jis labai akuratiškai moka." Ir taip visur - popieriaus prekyboj, spaustuvėj, bet kur. O verslo žmogui akuratiškumas yra lygus kreditingumui. "Sakalas" tikrai buvo kreditingas.

Knygų leidybos srityje "Sakalui" svarbiausias varžovas buvo Spaudos Fondas. Girdėjom, kaip Spaudos Fondo žmonės tyčiojosi iš "Sakalo", sakė, kad Kniūkšta nieko neturįs, tik dviratį ir šunį. Vienas linksmas dailininkas tą apkalbą tuoj atvaizdavo paveiksluku. Kniūkšta važiuoja dviračiu, o kartu - vilkšunis lapatai, lapatai. Tik verslo žmonėms tokios kalbos neturėjo reikšmės, jie vertino tai, kad "Sakalas"

DOMINYKAS URBAS (g. 1908) - vertėjas ir tekstologas. Baigė VDU Humanitarinių mokslų fakultetą, dirbo "Sakalo" (1932-1940) ir "Vagos" (1949-1970) leidyklose. Yra išvertęs keliasdešimt knygų iš latvių, rusų, prancūzų, vokiečių, lenkų, jidiš kalbų, prisidėjęs prie lietuvių klasikų raštų rengimo, paskelbęs straipsnių kalbos kultūros,

tekstologijos ir vertimo klausimais.

Autoriui maloniai sutikus skelbiame atsiminimus iš spaudai rengiamos įvairių autorių knygos apie žymųjį leidėją Antaną Kniūkštą (1892.VIII.27 Erlėnuose, Kretingos apskr. - 1983.V.18 Kaune).

Antanas Kniūkšta Kaune. Apie 1910

gerai vykdė įsipareigojimus. Užtat net ir ūkio krizės metais (1929-1935) "Sakalas" laikėsi tvirtai, ir jo leidybinė veikla tolydžiai vis plėtėsi.

Buvo, tiesa, tokių tarpų, kad knygos nelabai "eidavo": knygų prileista, į jas sudėti pinigai, o žmonės nelabai perka. Tada Kniūkšta sugalvojo "knygų išpardavimą": paskelbia, kad bus "pigų knygų mėnuo", pardavinės knygas sumažintomis kainomis; sukelia reklamos šurmulį, ir reikalai pajuda: užsigulėjusias knygas parduoda už pusę kainos ar dar pigiau ir gautais pinigais leidžia naujus dalykus. Net tokią knygą, pvz., kaip Pauliaus Šležo redaguotą monografiją "Vytautas Didysis", kainavusią 10 litų, šitaip paleido už 5 litus ir atšviežino kasą. Tą būdą naudojo ir kitos leidyklos. Taip mūsų jauna leidyba įgavo komercinių įgūdžių.

Sumaniai vedama leidybos komercinė veikla ir asmeninės Kniūkštos savybės sudarė "Sakalui" gerą vardą, ir nešė į "Sakalą" savo darbus išleisti žymiausi mūsų rašytojai ir vertėjai - Vaičiulaitis, Brazdžionis, Kossu-Aleksandravičius, Antanas Miškinis, o iš vyresnių - ir Sruoga, ir Putinas, ir Vienuolis, iš vertėjų - Povilaitis, Kamantauskas, Neveravičius, vadovėlių autoriai - Šležas, Malinauskas, Šinkūnas, Kučinskas; ypač minėtini Ambrazevičiaus, Griniaus, Skrupskelienės, Vaičiulaičio darbai literatūros teorijos bei istorijos mokymui gimnazijoje. "Sakalo" knygas puošė dailininkai Kulakauskas, Augustinavičius, Petravičius, Ušinskas, Šepetys, Palys, Tarabildaitė, Stančikaitė.

Kaip matom, beveik visa, ką tais laikais turėjom geriausio, ir buvo susibūrę "Sakale". Buvo tada paprotys užėti į "Sakalą" apsilankyti, pasišnekėti. Žinojom visi, kad čia laukiamas svečias kiekvienas, kas doras žmogus ir netingi dirbti. Tad "Sakalo" kontoroje kai kada būdavo stačių pilna: dinamiškiausi Kauno literatai dalijasi naujienomis, kelia sumanymus, kuria planus, kaip įgyvendinti geras idėjas.

Krizės sunkmečiu itin suaktualėjo klausimas, kuo ir kaip remti rašytojus, menininkus, žodžiu - dvasinių vertybių kūrėjus. Tada buvo įsteigta valstybinė premija už geriausią metų grožinės literatūros knygą. Tučtuojau Kniūkšta įsteigė tris premijas už geriausias "Sakalo" išleistas knygas. Juo pasekė Spaudos Fondas - irgi tris, "Spindulio" bendrovė - taip pat tris, Raudonasis Kryžius - vieną, vėliau dar buvo įsteigtos Katalikų Veikimo Centro ir Ukmergės miesto premijos. Metams baigiantis būdavo sudaromos kompetentingų žmonių komisijos (rodos, penkių narių) iš profesūros, rašytojų, pedagogų atrinkti, kam premijas skirti. Premijų įteikimas būdavo itin įžymus kultūrinis įvykis. Jis įteikdavo švietimo ministras per Tautos Šventę (vasario 16) Valstybės Teatre. Valstybines premijas yra gavę Ieva Simonaitytė (1935), Liudas Dovydenas (1936), Jonas Kossu-Aleksandravičius (1937), Salomėja Nėris (1938), Bernardas Brazdžionis (1939); "Sakalo" premijomis apdovanoti Antanas Vaičiulaitis ("Valentina"), Brazdžionis ("Ženkla ir stebuklai"), Petras Cvirka ("Žemė maitintoja" ir "Kasdienės istorijos"), Antanas Miškinis ("Varnos prie plento"), Putinas ("Krizė"), Balys Sruoga ("Giesmė apie Gediminą"), Petras Vaičiūnas ("Sulaužyta priesaika"), Bronė Buivydytė ("Aukšinis batelis"). Iš viso premijomis 1935-1939 m. apdovanotos (jei tei-

singai suskaičiavau) dvidešimt devynios knygos. Valstybinė premija buvo penki tūkstančiai litų, "Sakalo", Spaudos Fondo ir "Spindulio" - po du tūkstančius litų, kitos mažesnės. Šiaip ar taip, premijos buvo didelė parama rašytojams: atminkim, kad litas tai ne rublis.

Apie premijas ir apdovanojimus buvo išspausdinta trumpų kronikos informacijų "Literatūros naujienose", "Židinyje", "Dienovidyje", bet nežinia, ar jos tikslios, ar pilnos. Būtų gerai, kad kas atsidėjęs patyrinėtų tą dalyką, nustatytų, kiek tikrai buvo premijų, kokio dydžio ir už kuriuos literatūros darbus paskirtos.

Taip pat reikėtų, kad būtų sudaryti kiek galint pilnesni Nepriklausomybės laikais veikusių leidyklų leidinių katalogai. Iš jų būtų matyti, kiek ko leidyklos davė mūsų kultūros apyvartai. Žinau, kad prieš keletą metų rinko medžiagą apie "Sakalo" leidybinę veiklą Pranas Dainauskas, buvęs kadaise "Sakalo" darbuotojas, kuris turėjo tikslą sudaryti pilną "Sakalo" leidinių katalogą. Jis rinko medžiagą ir apie kitas leidyklas, tarėsi šiais reikalais su manimi. Aš jam patariau surinktą medžiagą padėti kurios nors iš didžiųjų bibliotekų rankraštyne. Jis dabar jau miręs. Kame yra jo surinkta medžiaga, man nežinoma.

"Sakalo" veiklą nutraukė 1940 m. sovietų okupacija, kurią greit pakeitė nacių okupacija. Šiai einant į galą, Kniūkšta buvo "Sakalą" atkūręs ir jau pradėjęs leisti knygas. Jas žymėjo dvigubu eiliniu trupmenišku numeriu: skaitiklis rodė, kelintas ši knyga atkurtojo "Sakalo" leidinys, o vardiklis - kelintas iš viso. Taip antai, Brazdžionio "Per pasaulį keliauja žmogus" Kaune 1944 m. gegužės mėn. išleista II laida, pažymėta taip: "Sakalo leidinys Nr. 28/636". Iš mano matytųjų šis "Sakalo" leidinys pats vėliausias. Ar yra dar vėlesnių?

Kaip Kniūkštai pavyko "Sakalą" atkurti? Man jis tik trumpai yra sakęs, kad čia padėjęs Eizentrautas. Tas Eizentrautas buvo Vokietijos vokietis, išmanantis ir knygų leidybą, ir prekybą, ir nebjaurus būdo. Kniūkšta apie jį sakė, kad esąs "sukalbamas", o tai anų dienų žargonu reiškė, kad "prieinamas", vadinasi - ima. Jis buvo valdžios patikėtinis, per jį galima buvo gauti ir popieriaus, ir visa, ko reikėjo spaudai. Prie vokiečių buvo susimanyta išleisti lietuviškai vokišką žodyną. Autoriai - Fulstas, Šolcas ir Talmantas, žmonės visi labai užsiėmę, o žodynas - toks daiktas, kur reikia itin daug knabaus darbo ir išmanymo.

Tad Kniūkšta per Eizentrautą išsirūpino, kad būtų leista kalbininkui Lemchenui to darbo imtis. Lemchenas pagal bairius nacių nuostatus turėjo gyventi uždarytas gete. Kniūkšta savo atsakymu išrūpino Lemchenui leidimą dirbti prie žodyno ir gyventi leidyklos patalpose. Taip tam geram žmogui buvo sudaryta nors kiek atokvėpio. Tatai rodo, koks žmogus buvo Kniūkšta. Juk gera daryti geto kaliniui buvo bairius nusikaltimas nacių politikai. Beje, to žodyno buvo atspausdinta tik pusė, Lemchenas atsidūrė griūvančioj Vokietijoj ir vos vos išliko gyvas. O Kniūkšta su atgavintu "Sakalu" vėl pateko į sovietinius gnaužtus. Buvo suimtas, kaltinamas, kad esąs buržuazinis nacionalistas, išsiųstas į Vorkutą ar dar ten kokią peklą ir atpylė dešimtį metų su kaupeliu. Su "Sakalu" saugumiečiai, pasak Kniūkštos, pasielgė kaip paskutiniai barbarai: sunaikino archyvą ir didelę dalį leidybos dokumentacijos.

Atbuvusiam Stalino "akademijas", jau pagyvenusiam žmogui su palaužta sveikata, Kniūkštai buvo sunkus gyvenimas. Iš prieškarinių laikų buvau likęs jam šiek tiek skolingas. Pats gyvenau ne prabangiai,

Antanas Kučas. Antano Kniūkštos exlibris. 1973. Medžio raižinys. 6,3x3,6 cm.

A. Kučas 1973

bet skolą gražinti turėjau iš ko. Kalbinu, kad priimtų gražinamą skolą, o jis, pasirodo, besąs ją užmiršęs ir iš manęs nepriima: mano, kad aš norįs tuo būdu jį sušelpti. Tik vargais negalais pasisėkė įtikinti, kad tikrai esu skolingas tiek, kiek prieš karą kainavo vidutinis žieminis paltas. Tada priėmė. Toks jis buvo skrupulingai akuratiškas.

Dar "Sakalo" laikais pastebėjau, kad Kniūkšta laiko artimą draugystę su Cvirka. Atėjęs į "Sakalą",

Cvirka jį vadindavo vardu, sakydavo jam "tu", žodžiu - buvo artimi. Klausiau ponią Cvirkiene, rašytojo našlę, kada jie suartėjo. To ji įsakmiai nurodyti negalėjo, bet tvirtino, kad buvo tikrai artimi: kai jie Aleksoto bažnytėlėje tuokėsi, Kniūkšta buvo jų pajaunys ir šiaip laikė artimus santykius. Ponia Cvirkiene, gerai Kniūkštą pažinojusi, kalbėjo apie jį kaip apie ypatingai gerą, dorą žmogų. "Tiesiog šventas žmogus", - sakė ji. Panašiai apie Kniūkštą atsiliepia visi, kas jį pažinojo.

Kitadōs "Sakale" bešnekučiuojant, paklausiau syki Kniūkštą, kur ir kaip išmokęs komercijos dalykų. Jis papasakojo kai ką iš savo biografijos. Tėvai buvę neturtingi kaimo darbininkai. Kai Antanas buvęs pauglys, tėvai, ieškodami, kur pelnytis duoną, išsikėlę į Kuršą ir stoję kumečiauti. Pradžioje buvę sunkių, net alkanų dienų. Valgyti norisi, o ką valgyti - nėra. Antanas ėmęs dirbti žilvičio dūdeles. Pasidirba, dūduoja sau." Latvių berniūktis klauso, klauso ir priėjęs prašo, kad duočiau jam. Aš sakau: "Duosiu tau dūdelę, o tu atnešk man duonos." Berniūktis tuoj į trobą ir atneša visai padorią riekę. Čia ir prasidėjo pati tikroji komercija: aš jam dūdelę, jis man - duonos. Pirmasis alkis ir apmalšintas. Ir gyvenimo mokyklos peržengta pirmoji pakopa: nori gauti valgyti - padirbk, kas žmonėms reikalinga, ir gausi."

Antanas jau paūgėjęs, ėmę rūpėti, ko čia griebtis, kur sau vietą susirasti. Ėmęs ir pardožęs iš Kuršo į tėvynę. Žmonių pamokytas nusibeldęs į Kauną. Vilkėjęs gera eilute, ant galvos - žalias kapeliušas, o kapeliušo šone - balta briedžio galva; pasidabinęs, jau ką gi! Geradarių nurodymu kreipėsis į prelatą Povilą Januševičių, Kunigų seminarijos profesorių. Tas Antaną įtaisęs dirbti seminarijos virtuvėje ir mokyti virėjo amato. Darbas pastogėje, visada sotas, būtų lyg ir nieko sau, bet kad toji virėjo amato perspektyva nelabai vilioja. Norėtuši daugiau prasiprusinti, mokslo šiek tiek pasisiekti, bet virtuvės bernačiui nėra kaip - nei laiko, nei sąlygų jokių. Antanas įsidrąsinęs kreipiasi į savo geradarį prel. Januševičių pasitarti, kaip čia jam daryti, kad to mokslo būtų galima daugiau įgyti. Januševičius ir sako: "Tu pasimelsk, kad Dievas tau protą apšviestų, kad išmanytum, kas tau yra gera." Mat jam atrodė, kad tokiam vyrui kaip Antanas virėjo amatas yra pats gerumas, ir daugiau nieko nereikia. Tuo tarpu Antanui reikėjo daugiau, ir gana. Tad Antanas įsidarbino Šv. Kazimiero draugijoje, pirma prie pačių

paprastųjų darbų, daugiau prasilavinio, tada galėjo ir kvalifikuotesnes funkcijas atlikti. Taip iš Antano palapsniui išaugo net labai kvalifikuotas knygų prekybos ir leidybos darbuotojas ponas Kniūkšta. Oficialinių aukštų mokslo cenzų, tiesa, nebuvo pasiekęs, bet užtat gyvenimo mokyklą buvo išėjęs didelę ir labai gerą: iš atestuotųjų ir diplomuotųjų anaip tol ne kiekvienas galėjo su juo lygintis. Daug buvo skaitęs, pažinęs apščiai žmonių visokiausiuose santykiuose, o jam, galvotam ir labai imlaus proto žmogui, tatau buvo geriausi šviesos šaltiniai. Beje, girdėjau, kad Kniūkšta lankė dar ir Daukanto mokytojų seminariją Kaune. Šiaip ar taip, jo išsilavinimas buvo tikrai nemažas. Čia pridėkim, kad, sakysiu, leidybos darbe prireikus jis visada galėjo pasisiekti artimų "Sakalo" bendradarbių konsultacijų: antai Ambrazevičius; Vaičiulaitis, Maciūnas, Brazdžionis, net Radauskas ir abu Miškiniai niekad nešykštėjo patarimo, planuojant leisimas knygas ar svarstant įteiktus rankraščius.

Praėjus ūkinės krizės metams, pagyvėjo ir ūkinis, ir kultūrinis gyvenimas. "Sakalas" ėmė planuoti versti ir leisti geriausius pasaulinės literatūros veikalus, kurie turėjo sudaryti "Klasikų biblioteką". Čia turėjo įeiti Cervantesas, Balzacas, Hugo, Stendhalis, Dikensas, Galsworthy, Tolstojus, Dostojevskis, Reymontas, Sienkiewiczzius ir kiti garsenybės žymenybės, kurių mums dar labai trūko. Iki karo geroka to darbo dalis jau buvo įgyvendinta. Verta paminėti kultūrininkų literatų sambūrį ponios Sofijos Čiurlionienės aplinkoje. Čia lankėsi patys žymieji mūsų literatai ir

Antanas Kniūkšta Maironio muziejuje Kaune. Apie 1970

kalbininkai. Fabijonas Neveravičius išvertė Reymonto "Kaimiečius", o jo vertimas, visi keturi tomai, Čiurlionienės svetainėje buvo perskaityta, tiesiog studijiniu būdu pernagrinėta itin kompetentingų žmonių. Šis darbas truko ilgą laiką ir mūsų vertimų lygiui davė nemažai.

Toje pat ponios Čiurlionienės svetainėje kilo sumanymas leisti "Gimtosios kalbos" žurnalą. Jis pradėjo eiti 1933 metais kaip grynai privačios iniciatyvos periodinis leidinys, skiriamas bendrinės kalbos kultūros reikalams. Redagavo iš pradžių Čiurlionienė, Talmantas, leido "Sakalas", rašė žymesnieji lituanistai filologai, daugiausia - Antanas Salys, Pranas Skardžius, Petras Jonikas, Leonardas Dambrauskas-

Dambriūnas. Kai įsikūrė Lietuvių kalbos draugija, "Gimtoji kalba" pasidarė jos organas, formaliai Draugija buvo rašoma leidėja, bet faktinis leidėjas liko "Sakalas".

Kai 1938 metais Lietuvių rašytojų draugija ryžosi leisti savo žurnalą "Dienovidį", kilo klausimas, kas neš visų leidybos reikalų našta. Sprendimas buvo paprastas: draugija susitarė su "Sakalo" bendrove, ir ši ėmėsi tą žurnalą leisti. Leido iki pat 1940 m. įvykių, kurie viską Lietuvoje apvertė kitaip.

Tad po "Sakalo" sparneliu šildėsi ir bendrinės kalbos kultūros puoselėtojai, ir gyvojo literatūros proceso vadovai bei rūpintojai. Tebūnie geru žodžiu minimas jų atminimas.

VYTAUTO MAČERNIO SAVIKŪROS KELIAS

ALDONA KRUŠEVIČIŪTĖ

Kas yra kurianti asmenybė? Kas yra poetas? Kiek poetinė kūryba gali atspindėti kūrėjo dvasinio pasaulio kaitą? Ar lyrinio eilėraščio žodžiai adekvačiai perteikia kūrėjo patiriamą išgyvenimą? Tokie klausimai nuolat kyla, bandant aiškintis asmenybės ir kūrybos ryšį. Pati kūryba visada yra paslaptis, transcendentinė problema, kurios negalima išspręsti. Ją įmanoma tik aprašyti. Jei kūryba yra slėpinys, tai kūrėjas - mįslė, kurią įminti stengiasi kiekvienas, bandąs interpretuoti kūrybą. "Menininką galima suprasti tik per kūrybinę veiklą"¹, - teigė analitinės psichologijos kūrėjas Karlas Gustavas Jungas. Tikriausiai panašiai mąstydamas apie kūrėjo ir kūrybos santykį, Vytautas Mačernis puikiai išvelgė ir tokio aiškinimo sąlygiškumą:

Nežinau, ar tu paskui atsekt galėsi
Gyvąjį Gyvenimą iš sąskambių trumpų...²

Pasitelkdami kūrybą, bandykime rekonstruoti trumpą, bet intensyvią Mačernio dvasinės brandos kelią. Nė dešimtmetį netrukusi Mačernio kūryba akivaizdžiai kito. Jo poetinis žodis atliko ilgą kelionę nuo įprastos ir niekuo iš kitų to meto poetų nesiskiriančios poezijos, apdainuojančios čiobrelisus, diemedį, gimtąjį sodžių, iki filosofine mintimi pulsuojančios, į žmogaus būtį ir nebūtį žvelgiančios, žmogaus kelionės "iš anapus į anapus" prasmę suprasti siekiančios lyrikos. Ši kaita liudija poeto dvasios pastangas tobulėti, spręsti "gyvybės ir mirties lygtis su begale nežinomųjų" ir padeda mums bent sąlygiškai rekonstruoti poeto vidinį pasaulį.

ALDONA KRUŠEVIČIŪTĖ (g. 1959) - filologė, liuanistė. Šiuo metu Kretingoje dirba mokytoja. Nuo seno domisi Vytauto Mačernio kūryba (1982 m., baigdama Vilniaus universitetą, parašė diplominį darbą tema "Vytauto Mačernio poetinė filosofija"; vadovė - prof. Viktorija Daujotytė-Pakerienė).

Vytautas Mačernis rašyti eiles pradėjo gimnazijoje, kur jo pirmuosius kūrybinius žingsnius rūpestingai sekė literatūros mokytojas Feliksas Kudirka, subtilios dvasinės kultūros žmogus, o pirmąsias filosofines pamokas - kapelionas Petras Patlaba, globojęs poetą po tėvo mirties. Jau tada aiškiai jausdamas polinkį į refleksiją, Mačernis stengėsi formuoti savo etinę ir estetinę programą, kuri rėmėsi krikščioniškąja pasaulėjauta. Tokiai poeto orientacijai, be abejo, įtakos turėjo iš namų atsinešta tradicija ir kapeliono autoritetas (jo paskatintas, Mačernis įsitraukė į ateitininkų veiklą, net vadovavo jauniems organizacijos nariams).

Begalinis jautrumas aplinkai, skaudus kasdienybės prisilietimas ("galbūt per stipriai reaguoju į visokius niekus") verčia Telšių gimnazijoje besimokantį poetą dažnai apmąstyti ne vieno kūrėjo keltus klausimus: Dievas, žmogus, jo vieta ir buvimo prasmė žemėje, gyvenimas ir laimė, kančia ir skausmas. Jausdamas savyje bundančias kūrybines galias, poetas, anot Alfonso Nykos-Niliūno, norėjo savo poezija "gyventi kartu su žmogumi, vadovauti jam ir turbūt net jį išganyti"³. Kaip ir dera ateitininkui, poetas savo kūryboje interpretuoja katalikiškus motyvus. Jis žvelgia į Kristų kaip į tėviškės laukus saugantį Rūpintojėlį, kuris gali "su mažais berniukais vieškeliuos pažaist" (p. 184). "Nebus Mesijo mums, ir Pranašo nebus mums kito, / Ir niekas niekad nepakeis Taveš", - karštai tvirtina jis eilėraštyje "Laiškas Kristui" (p. 182). Gimnazijoje sukurta (ikivizijinio laikotarpio) Mačernio poetika nėra originali ir savita, geriausiu atveju naiviai besiremianti į maironiškąją patirtį:

¹ Jungas K. *Rašytojas // Grožio kontūrai*. - V., 1980. - P. 182.

² Mačernis V. *Po ūkanotu nežinios dangum*. - V., 1991. - P. 213. (Kitos, atskirai nenurodytos citatos - iš šio leidinio).

³ Nyka - Niliūnas A. *Vytautas Mačernis // Mačernis V. Poezija*. - Chicago, 1961. - P. 225.

Mes pakelsime šalį, kur miega
Miega lauko kapuos tiek didvyrių.
Mes su tais, kurie dirbo per jėgą:
Už tėvynę kentėjo ir mirė⁴.

Tačiau poetas greit pajuto, kad jo kūrybos temos sukasi tame pačiame rate, kad poetiniai vaizdai sklėja, darosi banalūs. Jis mėgina kurti kitaip, bet naujesni poetiniai bandymai tuoj pat susilaukia "Ateities" redakcijos priekaištų: "Kam taip "moderniai"? Kam tokių temų? Juk mūsų jaunystė ne tokia. Dainuokime ją artimą mums, artimą mūsų vardui [ateitininkų vardui - A.K.]"⁵. Mažiausia nesėkmė skaudina poetą: "Aš jau manau mesti rašyti eilėraščius ir baigti su ta visa kūryba", - rašo jis 1937 m. viename laiške Pauliui Jurkui.

Supratęs, kad kūrybinės galios nepabudins išoriniai veiksniai, poetas traukiasi į save ("Vienumos, kaip paukštis erdvės noriu") ir pareiškia: "[...] daugiau literatūros vakaruos turbūt nebesilankysiu. Aš taip norėčiau viso atsikratyti ir pažiūrėt, vidujinį gyvenimą gyvendamas, kur jis nuveda, kas gi pagaliau jo ribomis eina. O jaučiu, kad jis didelis ir galingai kviečiantis savin" (p. 363). Mačernis ieško naujų poezijos kelių ir artimiausiam draugui Pauliui Jurkui prisipažįsta: "Aš jau realiai buvau projektavęs apie naują srovę, bet Tavo nebuvimas kažkaip deorganizuoja visą galvotą darbą" (p. 379).

Bandymas gilintis į save atvėrė poetui iki tol tik nujaučiamą, bet nuostabą keliančią ir paguodą teikiančią tiesą: "tikrai, nemeluotai turiu / Sielą liūdną, skausmingą ir gilią". Jis stengiasi išsiveržti iš gimnazistinės lyrikos rėmų ir ieško atramos literatūroje ("Šekspyru esu apverstas"). Savianalizė padeda poetui atrasti naują kalbėjimo manierą ("... tie galvojimai, tos visos mintys kaip marės vilnys, nei jų galo, nei pradžios..."). Ar ne iš tų vilnijančių galvojimų ir "Vizijų" sakinio bangavimas, lietuviškasis prarasto laiko ieškojimų variantas? Puikiai suvokdamas, kad "Vizijos" - naujas etapas jo kūryboje, Mačernis prasiitaria: "Vizija - tai mano turtas, svajonė - tai mano dabartis, praeitis ir ateitis" (p. 355). Straipsnyje "Keli būsimąjo lietuvių kataliko inteligento bruožai" brėždamas naujus kūrybinius kelius, jis kelia "atsigrįžimo

idėją", kurią tegali įgyvendinti "pilnutiniai žmonės". "Pažinkime save, žinokime savo gyvenimo kelius, orientuokimės!"⁶ - ragina "pilnutinius žmones" poetas, tarsi atkartodamas Vydūno mintis: "Didi turime būti, turime išmokti būti didi. Tuomet ir visi mūsų padėjimai bus kitokie. Ir visas mūsų gyvenimas iš menko virs didis. Sielos ir dvasios didybė - štai kas mums reikalingiausia"⁷. Mačernis nedeklaruoja kategoriško nusigrįžimo nuo savo kūrybinio kelio pradžios (plg. Salomėjos Nėries "Jei šiandien šypsas ir tikiu į gyvenimą, / Tai todėl, kad nueitą kelią nulaužiau / Kaip vyšnios išdžiūvusią šaką"). Jis pasitraukia į vienumą ir tyliai prašo:

Neatimki, Dieve, iš manęs klydimo teisės,
Noriu pats surasti tavo kelią.
(p. 104)

Mačernis pasineria į vizijų pasaulį, norėdamas suprasti: "Kodėl kas nors yra? Kodėl aš pats esu / Didžiausia paslaptis visatos slėpinių?" Stengdamasis išspręsti "gyvybės ir mirties lygtis", poetas vizijoje regi praeitį. "Žiūrėjau praeitin", - rašo Mačernis, aiškiai suvokdamas, kad atskiro žmogaus likimas yra visos žmonijos likimo santrauka. Didžiausia gėlmė atsiveria tik žmogaus sieloje. "Pasaulio ribų nepraplėsime, bet į gilumą, į subtilumą galime veržtis kiek tik norime", - teigia poetas referate "Tolstojaus ir Dostojevskio menas" (p. 321).

Jautrus, lengvai pažeidžiamas poetas veržiasi į vienatvę, svarbiausią savo eilėraščių maitintoją, bet trokšta bendraminčių. 1941 m. pabaigoje kalbėdamas apie Jurkaus ketinimą suburti žemaičių literatūrinį ir meninį sąjūdį, Bronei Vildžiūnaitei rašo: "Į Vilnių atvažiuosiu jau susižiedavęs su... Paulium ir jo srove..." Šis sumanymas nebuvo įgyvendintas. Neradęs kūrybos "žaidimams sau lygių draugų", poetas nusimena: "Kas didėja nuolatos, tas tampa vienas". Didėjimas, dvasinis augimas sieloje, kuri maitinama "mokslu ir menu", išskelia aukštąsias akimirkas, ir poetas randa jėgų naujiems kūrybiniams siekiams. Ne iš karto Mačernis patiki kūrybine galia ("... abejojimai ir klausimai... yra mano kasdieninė duona"; p. 406). Po "nežinios dangum" - tik nerimas, abejonės,

⁴ Mačernis V. [viršūnes // Ateitis. - 1938/1939 - Nr. 1. - P. 4-5.

⁵ Red. atsakymai // Ateitis. - 1937. - Nr. 9. - P. 334.

⁶ Mačernis V. Keli būsimąjo lietuvių kataliko inteligento bruožai

// Ateitis. - 1938/1939. - Nr. 5. - P. 288.

⁷ Vydūnas. Labai mums reikalinga ypatybė // Vairas. - 1914. - Nr. 1. - P. 13.

kurios "vėl išmeta į klausimo kelius iš naujo". Mačerniui klausimas turi gilesnę prasmę negu atsakymas, o kiekvienas atsakymas virsta nauju klausimu. Pasiryžęs eksploatuoti visą žmonijos patirtį, poetas godžiai studijuoja filosofiją (domisi egzistencialistais, originalo kalba skaito Friedricho Nietzšes ir Karlo Jasperso veikalus). Tuomet jis į savo kūrybos sąsiuvinį nusirašo dvylika Li Bo eilėraščių ir dar vienuolika kitų kūrinių iš populiarios Klabundo vertimų knygos "Kinų poezija"⁸. Žinių antplūdis toks stiprus, taip galingai padedantis formuoti mintį, jog poetas supranta, kad tuos galvojimus, kurie teka "kaip marių vilnys be pradžios ir galo", reikia stabdyti, suteikiant griežtesnę formą. Jis pasirenka sonetą:

Nauji ir negirdėti žodžiai, aš kreipiuos į jus!
 Sau pasirinkę kelią klasišką, neklaidų,
 Mes turim užkariaut naujus poezijai plotus!
 (p. 76)

Naujais žodžiais, kurie turėtų žavėti skaitytoją savo "charakteringu veidu", poetas stengiasi suprasti, "kur mes einam, kur keliaujam, kur eina visos dienos mūsų". Vienatvė ir sielos gėlmė neatskleidžia poetui visų žmogaus būties paslapčių, ir jis skelbia naujus mokytojus:

Kaip Budos mokinys, seniai į vieną tašką
 Akis įsmeigęs žiūriu ir Nirvanos laukiu.
 (p. 111)

Iš kur į Mačernio kūrybą atėjo Rytų filosofija? Poetas, be abejo, turėjo progos apmąstyti atsargų ateitininkų ideologijos kūrėjo prof. Stasio Šalkauskio teigimą, jog "tautinė lietuvių dvasia [...] pagrįsta senovės Rytų pradais"⁹. Dar giliau į Rytų filosofijos paslaptis kvietė Vydūno veikalai, kuriuos jis, be abejo, skaitė. Neatmestinas ir dar vienas susitikimo su Rytais variantas.

Mačernio kūrybinio kelio pradžioje kultūriniam gyvenime ėmė reikštis "Prof. M. K. Roericho Draugija Lietuvoje", kurios narių pastangomis jau buvo išleistas populiarius tuo metu Rytų išminties mokymo šaltinis "Morijos sodo lapai" (1924). Tai pirmoji Gy-

vosios Etikos arba Agni Jogos knyga, parašyta "Elenos Rerich ranka".

"Kur veržiatės?", "Po triukšmų į tylumą neprasisverkbt"¹⁰, - rašoma pirmojoje Gyvosios Etikos knygoje; tarsi aidą randame Mačernio poezijoje: "Kur veržies? - Tuštumon. / Ką surasi ten? - Nieko".

Vaizdelį "Aš atnešiau jums saulės patekėjimą" irgi galima aiškinti kaip panašią interpretaciją. Kalbėdama apie sielą, Agni Jogos knyga moko: "Neški savo žibintą" (p. 23); poetas, tarsi atkartodamas Gyvosios Etikos mintis, reziuumuoja: "Kiekvienas nešam sielą lyg žibintą". "Pilnutinio gyvenimo", kurį propagavo Roericho draugijos nariai, perspektyva, Mačernio nuomonė, įmanoma tik "pilnutiniam žmogui". Tokiam žmogui reikalingiausia yra gyvoji dvasia. "Ta gyvoji dvasia turi subręst jame ir patį... lyg vaisių pribrandinti. Ji turi būti ne statinė, o dinaminė, ne sau, o visiems, ne šiandienai, o visam amžiui", - rašo poetas. Gal Mačernio vartojamos sąvokos "gyvoji dvasia" bei "gyvasis gyvenimas" ir yra anos etinės teorijos atgarsiai?

Tačiau ir Rytų išmintis neišsklaido poeto abejonių: "Einu, bet nežinau, į kur nueisiu, / Ir gyvenu, bet palaidai ir be prasmės". Prasmės ieškojimas - bene svarbiausia Mačernio etinės programos dalis. Nusivylęs filosofijomis, poetas skausmingai reziuumuoja:

Aš klausiau kunigų ir filosofų -
 Atsakė jie, išdėstė viską išsamiai.
 Bet man širdis ir šiandien lygiai sopa...
 (p. 73)

Sopulys - tai ne apatija, trukdanti kurti. Poetui kančia, sopulys - kūrybą skatinanti, mintį formuojanti būseną: "Be kančios, tiesiog fizinės, aš neparašau pusantros eilutės. Kūryba man - sunkiausias katorgos gyvenimas. Tai, kas gražu, yra mano sielvarto atžymėta", - prisipažįsta jis laiške Vildžiūnaitei (p. 382). Intensyvus ir kankinantis dvasios gyvenimas jam asocijuojasi su degimu, švietimu sau ir kitiems: "Mano gyvenimas yra degantis gyvenimas, kiek aš nedegu, tiek negyvenu, ir nedėgančias dienas aš visai be gailėsčio metu iš savo kalendoriaus lakštų ir jų

⁸ Kubilius V. *Poetai žvelgia į Rytus // Poezijos pavasaris*. - V., 1981. - P. 226.

⁹ Šalkauskis S. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas // Pergalė*. - 1989.

- Nr. 7. - P. 148.

¹⁰ *Morijos sodo lapai*. - K., 1924. - P. 87, 90.

visai nevertinu", - yra pastebėjęs poetas (p. 355).

Mačernis rūpinasi, kad jo dvasia, pasišovusi skaičiuoti "knygą ateities nežinomosios", nenutrauktų ryšių su savo šaknimis, nes tik tada, kai "po kojų žemė mylima", "visa taip arti, arti". Jo nuomone, "poezijos esmė - iškelti [...] tėvų sodybų grožį ir prasmę bei vietą universume" (p. 334). Todėl Rytų nirvanos tuštuma poetui tėra laikina priebėga. Nerimas, tas poeto sielos degimo variklis, nepalieka jo nė valandėlę. "Staiga sugriuvo išminties namai / Ir vėlei abejonės ėmė siaust", - sako poetas. Jis bando rasti bent kokią gyvenimo prasmę, kai pats gyvenimas dūžta, o siela kaip membrana atsiliepia į tai, kas kelia nerimą, ilgesį, baimę, liūdesį. Dvasinę atspirtį poetas stengiasi rasti iš senolių namo išsineštoje pasaulėjautoje. Jis grįžta "vėl į tėviškės namus" jau subrendęs, išbandęs daug kelių ir aiškiai suvokęs: "Jaučiuos pavargęs ir pasenęs Vakarų žmogus". Poetas iš naujo gilinasi į Šventojo Rašto išmintį (tikriausiai todėl žada išmokti hebrajų kalbą) ir su kartėliu atsidūsta:

Aš negaliu pamiršti tų dienų,
Kada žmogus žinojo išsamiai
Apie likimą savo ir kitų:
Čia žemė, ten dangus ir angelai.
(p. 105)

Į šį sonetą įsiveržia skausminga ironija: pernelyg paprastai žmonės sprendžia fundamentalias problemas. Todėl Kalno pamoksle Kristaus pasakytus žodžius *Palaiminti turintys vargdienio dvasią: jų yra dangaus karalystė (Mt 5,3)* poetas interpretuoja neslėpdamas kartėlio: "Palaiminti beturčiai dvasioj, / Nes jie regės tą karalystę, / Kurion turtingam neįlįsti. / Bet kurgi dėsis turtingasis? / Jis amžinai vis klaidžios pragarus / Ir nežinojimo ugnį liepsnos" (p. 105).

Mačerniui "nežinojimo ugnis" padeda augti dvasia, šviesti, kurti, ieškoti krikščionybės, kuriai svarbus pasaulio tobulėjimas, sąlyčio taškų su Rytų filosofija, kuri dėmesį sutelkia į dvasios tobulinimą. Poetas studijuoja Naująjį Testamentą. Apaštalo Pauliaus Pirmojo laiško korintiečiams įspėjimą: *Sakau jums, broliai: laikas trumpas! [...] Nes šio pasaulio pavidalas praicina (1 Kor 7, 29.31)* Mačernis parafrazuoja: "Praeinančiam pasaulyje praeisiu..." Galbūt čia Mačernis (kaip, beje, ir Solovjovas) regi Rytų išminties ir krikščioniškosios pasaulėjautos sąlyčio tašką, tokį svarbų savo dvasinei atramai? Kad poetas

iš tiesų ieškojo Rytų ir Vakarų pasaulėjautos bendrumų, tvirtina jį pažinojęs kraštotyrininkas Pranas Antalkis-Mikalasuskas, cituodamas Mačernio žodžius: "... skelbk artimo meilę, humanizmą [...], kalbėk apie krikščionybei artimas sroves: indų jogą, Vydūną"¹¹.

Gilindamasis į žmogų ir pasaulį (Mačerniui "kiekvienas atskiras žmogus - pasaulis savyje / Ir kaip žvaigždė skaisčiai šviečias tik atstume"), poetas neskuba skelbti amžiną ištikimybę kuriai nors teorijai. "Aš jau esu lyg ir skeptiku virtęs", - prisipažįsta jis laiške Jurkui, o eilėraštyje "Skeptikai" paaiškina:

... yra žmonių, kurie neranda nieko.
Tai skeptikai par excellence.
Jie niekur nesustoja, niekur nepalieka
Ir greit pabunda iš sunkiausių trance.
Ir žvilgsniu aiškiu, šaltu ir niūriu
Jie regi ribotumą žmogiškųjų pastangų.
(p. 166)

Taigi poetas daro aišką išvadą: žmogiškosios pastangos iširti pasaulio gelmę yra bevaisės, reikia tik išsaugoti savąjį aš šiose "dūžtančiose formose". Stengdamasis išsaugoti savo dvasinį pasaulį nuo pilkos kasdienybės, susižavėjęs žmogaus tobulėjimo programa, poetas didžiausius etinius reikalavimus kelia pirmiausia sau: "Šiomis dienomis aš kartą galutinai supratau, kad reikia būti visiškai grynu ir švariu, norint turėti tikrąjį pažinimą. Kitaip, kad ir galingas protas, jis neprasimuš ligi paslapties" (p. 405). Panašiai kaip jaunasis Antanas Baranauskas, jis formuluoja asketiškas gyvenimo taisykles, nes sąmoningai renkasi kūrėjo kelią, o kūrėjas - tai "nenumaldomas teisėjas sau ir kitiems", tai "tikras savo tautos dvasios įkūnytojas ir jos dvasinis vadas". Mačernis įsitikinęs: "jei seniau [...] tautai vadovavo kunigaikščiai, tai ateity jai turės vadovauti dvasios autoritetai, dvasios kunigaikščiai" (p. 331). Ne kiekvienas gali žengti šiuo keliu, nes "žmonės mėgsta šilumą labiau nei tiesą / Ir bijo pasilikti vieni net valandai vienai..." (p. 220). Tokie žmonės - tai lygumų gyventojai, minios atstovai, kuriems nepasiekti karaliaus dvasinių aukštumų. Atsiribojęs nuo "niekdžiugių" (Mačernio terminas), poetas pasineria į egzistencinės filosofijos klausimų analizę. Skaitydamas

¹¹ Gal ir ne veltui gyvenau / Pokalbis su P. Antalkiu - Mikalausku // Šiaurės Atėnai. - 1990.07.18. - Nr. 24. - P. 3.

Jaspersą jis suvokia, jog egzistenciniam mąstymui svarbesnis ne tam tikras filosofinis problemų nagrinėjimas, o atskleidimas to, ką tos problemos reiškia pačiam svarstančiajam.

Vienu momentu poetui gyvenimo realybė, arba, kaip jis pats rašo, "nepažįstamas bendras likimas", palaužia "valių ir ryžtą": "... nieko nerašau! Negaliu! [...] Kiti ir šioiais laikais gali, bet aš ką nors didelio šiokiu laiku užsimoti negaliu" (p. 430). Jis guodžiasi: "Kažkaip nėra prasmės, o neprasmingai ką nors veikti be galo sunku". Poetas sielvartingai išgyvena tai, ką egzistencialistai vadina "ribinėmis situacijomis", aiškiai suvokdamas žmogaus ribotumą. Juk žinodamas, kas yra pasaulis, kančia, mirtis apskritai, žmogus dar nežino, ką tai reiškia jam pačiam. Poetas vėl blaškosi, o "Songs of Myself" svarsto:

Kur galėčiau aš dabar išeit iš savo vienišų namų?
Aš renkuos kelius, tačiau visi jie daugel kartų
praeiti...
Nors buvau aš daugely kelių, tačiau labai
skubėdamas
aš nemačiau, kas dedasi aplink.
(p. 144)

Regėdamas tautą ribinėje situacijoje, stengdamasis likti ištikimas savo kaip kūrėjo pareigai, poetas bando būti "tautos dvasios įkūnytojas". Kartu su bendraminčiais jis ruošia prozos antologiją "Kas girdėti kalnuose", kurioje, Antalkio- Mikalausko, išsaugojusio vieną jos nuorašą, teigimu, cituojamas airių rašytojas Williamas Butleris Yeatsas: "Poezija ir iš viso grožinė literatūra turi būti laisvos nuo bet kurių nors politinių atspalvių. Politika ir propaganda literatūroje yra neatleistinas nusikaltimas". Taigi sunkiausiu tautai metu poetas ieško atspirties ne politikoje. Natūralu būtų tikėtis atsigręžimo į Dievą. Tačiau Mačernio mintis, patyrusi ne vienos filosofijos poveikį, negali grįžti atgal, "nes bet kurioj daly didžiulė visata / Jau glūdi... nors neaiškiai išreikšta".

Poetui Dievas dabar jau nebe Rūpintojėlis, kuriam gali pasiskųsti, kad gyvent sunku", bet jis ne-

beteigia, kad "Pasaulis, Dievas - tai dalykai be prasmės" (p. 171). Dabar jis supranta, kad yra svarbiausia vertybė, kurios tvirtumas "Kančia paženklintas, tai Absoliuti Meilė" (p. 248). Tai nauja filosofinė kategorija. "Vis dėlto meilė,- rašė Vytautas Mačernis paskutiniame laiške,- yra toji karalystė, kurioje aš slėpiausi, kai mano vargas atrodė nebepanešamas". Jo meilė - tai nuolatinis "žvelgimas praeitin", kur buvo išsaugota "atkakli žemaitiška dvasia", jo meilė - tai žmogus, apie kurį jis buvo sumanęs parašyti "visą gyvenimą nuo vaikystės iki grabo lentos, nuo kasdieniškų reikalų iki intymiausių sielos virpėjimų" (p. 394). Jo meilė - tai gimtoji žemė: "Tėviškė kaip mylimoji valandėlei [...] nuramino mane" (p. 398). Tik jaučiant ryšį su žeme atsiskleidžia kūrėjo stiprybė. "Jeigu poetas kalba apie tai, kuo jis yra, iš kur jis yra, tai yra jo pajėgumo liudininkas",- teigia poetas referate "Mūsų gyvybės upė" (p. 333). Ir paaiškina: "Mes esame žemdirbių tauta".

Galima būtų daryti išvadą, jog poeto mąstymo apie Dievą raida atitinka Hegelio triados formulę (tezė - antitezė - sintezė). Nuo naivios Dievo adoracijos per visišką jo neigimą poetas suformulavo Absoliučios Meilės kategoriją. Nežinia, kaip būtų toliau kitusi poeto pasaulėjauta. Jis aiškiai suvokė savo kartos kūrybinę galią: "Mes dar neparodėme tikro gyvybingumo. Jis dar ateities dalykas". Kūrybos draugas poetas ragino: "stenkimės tapti tautos gyvybingumo viršūnėmis, pačiu vainiku" (p. 335). Tai, kas yra išlikę, poetas tikriausiai būtų sudėjęs į pirmąją knygą.

Aleksandras Blokas, kalbėdamas apie pirmąsias savo knygas, pastebėjo: "...tai iš tiesų dienoraštis, parašytas eilėmis". Literatūros teoretikai teigia, kad visa lyrika iš esmės yra autopsichologinė. Ne išimtis ir Vytauto Mačernio kūryba, kurią galima perskaityti ne kaip dienoraštį, bet kaip SIELORAŠTĮ. Taip į ją ir bandyta pažvelgti, norint suprasti poeto savikūros kelią. Žinoma, toks Mačernio poezijos skaitymas nėra vienintelis galimas, nes kiekvienas, pažiūrėjęs į poeto paskutinę nuotrauką ir jo žvilgsnyje įskaitęs klausimą: "Kodėl pasaulis ir žmogus, ir visa tai?" - gali ieškoti savo atsakymo.

ISTORIJA YRA TOKIA, KOKIA YRA...

ALVYDAS NIKŽENTAITIS kalbina STEPHENA ROWELLĄ

Stephenai, "Naujojo židinio" skaitytojams esi pažįstamas iš praėjusių metų Nr. 11/12 informacijos apie tarptautinę mokslinę konferenciją "Gedimino laikų Lietuva ir jos kaimynai". Esi cituojamas ir š.m. Nr.1 istorikų Alfredo Bumblausko ir Edvardo Gudavičiaus pokalbyje. Tad gal papasakotum apie save: kur gimei, mokeisi, kuo domiesi...

Tai tarsi anketos klausimai: vardas, gimimo data?..

Gimiau 1964 m. mažame miestelyje Hinckley (Leicestershire, Anglijos centre), jame mokiausi. Vėliau Šv. Marijos Magdalietės koledže Kembridže studijavau užsienio kalbas: lotynų, prancūzų, rusų, italų. Labiausiai domėjausi Viduramžių literatūra ir istorija, norėjau rašyti daktarinę disertaciją. XIV a. istorija - tai didelių permainų Europos gyvenime amžius, ypač kontinento rytuose. Man atrodė, kad apie 1341 m. mirė trys reikšmingos asmenybės: Ivanas Rūstusis, totorių chanas Uzbekas ir... lietuvių Gediminas. Apie du pirmuosius mūsų historiografijai daug žinoma, o apie svarbiausiąjį - Gediminą - nieko. Taip susidomėjau Lietuva ir Gediminu.

Baigęs studijas 1985 m., ėmiau rašyti disertaciją tema "Krikščionybės vaidmuo paskutinėje pagoniškoje Europos valstybėje" ir baigiau 1991 m. Dabar ji rengiama spaudai Kembridžo universiteto leidykloje.

Žinau, kad esi katalikas. Ar tai turėjo įtakos tavo disertacijai?

Norėjau dirbti Rusijos archyvuose, bet kadangi darbas Maskvoje yra tiesiog nesusipratimas, ieškojau šaltinių ir Vakaruose. Svarbiausias jų - Kryžiuočių ordino archyvas - šiuo metu yra Berlyne, Vatikano Slaptasis archyvas su popiežių kodeksais - Romoje. Kaip katalikas - tikriausiai pernelyg naivus - norėjau paneigti mintį, jog Gedimino krikštas buvo ekono-

mikos problema. Norėjau apginti tikėjimą nuo marksistinių istorikų, bet... pakeičiau nuomonę.

Istorikas nugalėjo kataliką?

Istorija yra istorija. Aš niekadosi nesiūliau joje ieškoti argumentų religinei propagandai pagrįsti.

Edvardas Gudavičius yra pastebėjęs, kad Gedimino noras krikštytis nebuvo vien politiko interesas: popiežiaus pasiuntinių liudijimu, Gediminas, atsisakęs krikšto, tris naktis verkęs...

Nei jis, nei aš negalime žinoti, ką apie tai Gediminas galvojo.

Tas šaltinis, teigiantis, kad Gediminas verkė visą naktį, nepavykus priimti katalikų tikėjimo (*Gedimino laišakai*. - V., 1966. - Nr.14), nėra iš paprasčiausių. Dvelkia propaganda. Remiamasi *nežinoma* moterimi, kunigaikštienės rūmų tarnaitė. Gediminas norėjo laikytis 1323 m. lapkričio mėn. paliaubų su Baltijos valstybėmis ir turėjo parodyti, kad anuomet nuoširdžiai galvojo apie atsivertimą. Norėčiau kiek paaiškinti, ką manau apie Gedimino laiškų terminologiją, pvz., *fidem recipere*. (Mat, pasak prof. dr. Gudavičiaus, mano nuomonė - tai "knyginio mąstymo" pasireiškimas.) *Fidem recipere* reiškia, sako Profesorius, krikščioniškąjį *Credo*. Tuo tarpu aš galvoju kiek "jėzuitiškai". Gediminas, kalbėdamasis su vokiečių-baltų pasiuntiniais (1323.IX), apie krikštą šneka labai atsargiai - net per daug atsargiai. Pasiuntiniai klausia: "Ar kunigaikštis išties nori krikštytis?" - "Dievas žino, kas mano širdyje", - atsako didysis kunigaikštis. Aiškiai nenori atsakyti - diplomatas. Rygos pasiuntinių pas Lietuvos didįjį kunigaikštį pranešimu (1324.XI.03; žr. *Gedimino laišakai*, Nr. 14) Gedimino laiškų raštininko buvo klausama, ar tiesa, kad Gediminas nie-

Religija

KAD LIETUVIŠKOJI MINTIS NEŽŪTŪ...

Šią vasarą Lietuvoje viešėjo tėvas *Pranciškus Giedgaudas OFM, JAV* lietuvių pranciškonų spaustuvės ilgametis vadovas. Svečias mielai sutiko atsakyti į mūsų bendradarbio *Liubarto Akmino* klausimus.

Pirmiausia prašytume tarti keletą žodžių apie save - kaip atėjote į pranciškoniską gyvenimo kelią, kaip atsidūrėte už jūrų (ten berods, ir gimęs este, o tik paskui kurį laiką gyvenote Lietuvoje?).

Gimęs esu Amerikoje. Tėvai ten tuokėsi, atskirai atvykę - ir motina, ir tėvas, žemaitis. Taigi, gimiau 1920 m., o 1921 m. mane mažiuką, penkiolikos mėnesių, parvežė į Lietuvą. Augau Kretingoje, lankiau tenykštę pranciškonų gimnaziją ir tapau vienuoliu. Noviciatą baigiau Pajūryje, o 1940 m., per pirmąją okupaciją, mūsų viršininkai pasiūlė bėgti į Vakarų. Per Vokietiją turėjome patekti į Italiją ir mokytis toliau: buvo laikas pradėti pranciškoniską studijas. Slapta perbėgus sieną, vokiečiai kažkokiais sumetimais neleido mūsų į Italiją. Taip ir užkliuom Vokietijoje. Mudu su tėvu Placidu, sakysime, dirbome pusę metų, pakavome kažkokią propagandinę literatūrą, paskui pasisekė patekti į Miuncheną, į pranciškonų seminariją. Ten išbuva gal pusę metų, iki prasidėjo karas tarp Amerikos ir Japonijos. Vokietija įsivėlė į karą, o aš, turėdamas amerikietišką pasą (kaip ten gimęs), jau ruošiausi važiuoti į Ameriką. Mane internavo ir iš seminarijos perkėlė į tokią stovyklą. Iš ten vokiečiai mus iškeičė į Amerikoje internuotus asme-

nis. Gabeno diplomatiniais laivais, per patį karą, kada submarinai skandino Amerikos laivus.

Tai buvo...

...1941 metais. Amerikoje baigiau visus kunigystės mokslus. Ten jau buvo susibūrusi lietuvių pranciškonų grupė su tėvais Justinu Vaškiu ir Juvenaliu Liauba, ir Italijoje iki karo studijavusiais mūsų kunigais, kuriems taip pat pasisekė atvažiuoti į Ameriką. Ką sunaikino čia, Lietuvoje, tą atstatėm Amerikoje: mums pavyko sudaryti nepriklausomą Lietuvos pranciškonų vienetą, iš pradžių - vikariato teisėmis, o paskiau - jau tikrą provinciją (dabar - viceprovincija).

Mūsų veikla kryo į dvi puses. Vieni nuėjo į pastoracijos darbą parapijose, į misionijas. Rekolekcijos būdavo gana populiarios, o kadangi trūko kunigų lietuvių, kviesdavosi mus. Lietuvių parapijos dar buvo gyvos, stiprios.

O kiti atsidėjo spaudai. Ką tik buvau baigęs seminariją, visiškai pasiruošęs apaštalausti, o mane pasiuntė į spaudą, į tokią technišką sritį! Bruklinė tada įsteigėme katalikišką spaudos centrą.

Ar iki tol jo ten nebuvo?

Ne, buvo tik spaustuvė. Sujungėm tris mirštančius laikraščius ir padarėm vieną - „Darbininką“. Tuo metu ėjo ir „Aidai“, ir „Šv. Pranciškaus varpelis“. Spausdinome ir kitiems - „Kari“, „Tėvynės sargą“, „Ateitį“, frontininkų „Į laisvę“, visokius pagalbinius komercinius pelningus leidinius; tai mums pagelbėjo išsilaikyti finansiškai.

Tik lietuviams spausdinote ar ir amerikiečiams?

Spausdinome religinius leidinius ir amerikiečiams: tokį tretininkų laikraštėlį, pastaruoju metu ir biblinės teologijos biuletinį - aukštos klasės mokslinį Biblijos žurnalą, „Eltos“ informacinį biuletinį lietuvių ir anglų kalbomis. Reikšmingas buvo „LKB kronikos“ spausdinimas. Gaudavome jį iš Lietuvos, versdavome į anglų kalbą ir stambesniais tiražais platindavome Amerikos rinkoje.

Ir lietuvišką, ir anglišką leidimą?

Ne, mes spausdinome tik angliškai. Lietuviškas leidimas ėjo Čikagoje.

Toks tas mūsų spaudos darbas. Keturiasdešimt metų išsilaikė spaustuvė, kadaise tokia reikalinga, kol 1992-ųjų metų sausio mėnesį leidybą faktiškai nutraukėme.

Visiškai?

Lieka tik „Darbininkas“ - savaitinis laikraštis, vis dar reikalingas ir spausdinamas mūsų spaustuvėje, kur turim aukšto lygio techniką.

Ar numatote kaip nors ją panaudoti toliau?

Kol kas tęsime „Darbininko“ leidybą. Jis yra reikalingas, ir jei būtume jį uždarę, reiktų naujo laikraščio, nes Bruklinė ir jo apylinkėse dar daug lietuvių, kuriems reikalingas bent jau toks žiniaraštis...

Taigi jūsų darbas ir gyvenimas buvo

susijęs su spauda ir leidyba nuo 1950-ųjų metų iki šių dienų. Ar nuo pat pradžios buvote spaustuvių menedžeris?

Taip, nuo pat pradžios buvau menedžeris, steigėjas ir pagrindinis organizatorius.

Vadinasi, turėjote ir įrengimus rūpintis?

Visus įrengimus pirkom 1950 metais. Technika keitėsi: pirmiausia turėjome linotipą, paskui - ofsetą. Dabar renkame kompiuteriais. Su jais irgi bėda: kas vakar buvo modernu, šiandien jau paseno. Dirbame su keturių metų senumo sistema, kuri tada buvo naujausia. Ją ir paliekam „Darbininkui“ leisti. Tiesa, dar turim naują grupę kompiuterių laikraščiui platinti.

Mūsų spaudos centro era jau baigiasi, todėl ir „Aidus“ perkėlėm į Lietuvą. Tretininkams skirtas „Šv. Pranciškaus varpelio“ paskutinis reguliarus numeris irgi išėjo š. m. birželio-liepos mėn. (eidavo pastaruoju metu šešiskart per metus). Dabar leisim neperiodiškai - bent du kartus per metus - tol, kol ir jį perims Lietuva.

Ar įsivaizduojate, kaip Lietuvos katalikai, Lietuvos pranciškonai, jūsų patirtį ir techniką galėtų panaudoti Tėvynėje? O gal čia viską reikėtų steigti iš naujo?

Manau, kad reikia viską pradėti iš pradžių. Spaudos technika taip greit sensta, kad mums net neapsimoka jos gabenti. Nutarėme čia, Lietuvoje, pradėti kukliai. Yra nupirktas toks vokiškas presiukas, ne tikra spaudos priemonė, o tik labai aukštos klasės dauginimo aparatas. Jo neužtenka, reikės ir giljotinos, ir segamosios mašinos (tai kainuos maždaug apie 70 tūkstančių markių). Pradžioje, manau, to užtektų: iš karto steigti tokį centrą kaip Bruklina Lietuvos pranciškonams dar per anksti.

Iki karo Lietuvos spaudoje gana veikliai reiškėsi ir marijonai, ir jėzuitai. O Jungtinėse Amerikos Valstijose, išėivijoje aktyviausi buvo, ko gero, pranciškonai? Bet, rodos, nei pašaukimas, nei gyvenimo būdas, neverčia jų užsiiminėti spauda?

Marijonai buvo irgi gana veiklūs ir visą laiką išlaikė spaustuvių Čikagoje. Na, o mes, pranciškonai, atvykę į Ameriką, pajutom, kad vietos vyskupai nepalankiai žvelgia į mus, į ateivius: „Ką nauja jus mums galite atnešti! Tik konkuruosite su mūsų kunigais!“ Tuo metu Bruklina ėjo komunistinis dienraštis „Laisvė“. Pamatę, kad tai pavojingas reikšmės, vietos katalikai ir kreipėsi į Bruklino vyskupijos ordinarą. Šioje didžiausioje pasaulio vyskupijoje lietuvių tuo laiku buvo jau užtektinai. Paklauses vietinių klebonų, vyskupas ir pakvietė pranciškonus kovoti prieš komunistinę spaudą, prieš tą „Laisvę“. Kaip gali atsakyti tokio kvietimo!

Kadangi aš kiek daugiau už kitus mokėjau angliškai, man ir buvo pasakyta: „Vadovausi mūsų spaudos centrui“. Tarp keleto atvažiavusių specialistų buvo Juozas Kapočius, vėliau - „Lietuvių enciklopedijos“ leidėjas, kuris ir tapo mano mokytoju. Aš labai daug iš jo išmokau.

Su Kapočium teko padraugauti neilgai, gal kokius trejus metus. Paskiau aš likau vienas.

Darbininkų apykaita buvo labai lėta. Man kažkaip pasisekė juos išlaikyti. Ir dabar dar turiu dvi rinkėjas, kurios su manim dirba nuo pat pradžios.

Tai va, pakvietė mus vyskupas kovoti su komunizmu, su raudonąja įtaka. Tai ir buvo mūsų pagrindinis tikslas - palaikyti katalikišką spaudą. Juoda tuomet regėjos Lietuvos ateitis. Gelbėjo tik mintis, kad kada nors bus mums galutinai atlyginta, o dabar reikia pasitempti kiek galint labiau, kad lietuviškoji mintis nežūtų.

Be spaudos centro, Bruklina buvo pastatytas centras specialiai jaunimui - sportui ir susirinkimams. Ir dabar ten šokiai vyksta, tik jaunimas mažiau dėmesio lietuviųbei skiria. Niujorkas tam bloga vieta, Niujorkas - tai pasaulio centras - ir finansų, ir visa kita. Tad aukštos klasės, išsilavinusių jaunimą labai vilioja šio miesto vertybės. Čikaga, pavyzdžiui, didelis miestas, labai didelis, bet palyginti su Niujorku tai tik didelis kaimas. Niujorkas kitoks. Jis yra tautų mišinys, jame viskas kunkuliuoja, viskas verda, viskas chaotiška, ir vis tiek kažkas išsina: ir opera, ir koncertais, ir

meno galerijomis jis lenkia kitus Amerikos miestus. Užtat Niujorke ir turim daugiau bėdų su lietuviais, negu Klivlende, Detroite ar net Čikagoje.

Bet gal susilaukėte mokinių, kurie perėmė jūsų amatą, menedžerystės patirtį?

Ne, visi baisiausiai bijojo, iš pranciškonų nieko nebuvo galima prikaltinti. Mane įmetė kaip į karštą vandenį, ir išplaukiau beveik saugus, tik netekęs odos, bet daugiau nieko nepasisėkė surasti į mano vietą.

Aš ir taip girdėjau priekaištų: kunigas pagamintas kunigaut, o ne bizniaut. Ir man pačiam atrodė, kad geriau veikti kur nors parapijoje, kad patekau į negerą vietą, kad Viešpats kažkaip mane skriaudžia, šitaip su manimi elgdamasis. Bet pas mus, ypač tuo metu, ir kitų ordinų kunigams teko dėstyti mokyklose, o tai irgi ne kunigo darbas. Manau, kad dvasinis argumentas čia būtų toks: „Jeigu Tau, Dieve, reikia manęs čia, tai jau Tavo biznis! Trenk mane, kur nori, ir jeigu tokia Tavo valia, aš eisiu ir darysiu“. Juo metai tolyn bėga, juo aiškiau tai suprantu.

Argumentuojant grynai ekonominiams sumetimais, menedžerio alga būtų buvusi nepakeliama našta spaustuviui. Be manęs, čia buvo ir daugiau pranciškonų, pavyzdžiui, darbininkais dirbo vienuoliai - be algos, administratorius - be algos, pagrindinis spaustuvininkas - be algos. Čia veikla būtų buvusi negalima be pranciškonų pasiaukojimo. Jei ne jie, dirbė tik „už bulbiene“, nebūtume išsilaikę.

Kaip jūs manote, ar pranciškonams leidybos reikalai Lietuvoje taip pat turėtų rūpėti kaip kažkada Amerikoje?

Manau, kad Lietuvoje pranciškonai turėtų įsijungti į spaudą lygiai taip pat, kaip tai darė Amerikoje. Spaudos nereikia paleisti iš rankų, negalima dirbti tik pastoracijos laukuose. Spauda apima daugiau, su ja gali pasiekti daugiau žmonių - taip man atrodo.

Nereikėtų užmiršti ir televizijos. Televizija - tai pasaulinė jėga. Amerikoje tai

tikroji jėga, viską siekianti, viską nugalinti. Jos klauso ir kongresmenai, ir senatoriai, ir finansininkai. Jie tiesiog valdomi, įtakojami televizijos. Kur beapsisuksi, visur televizija! Todėl ir Lietuvoje, kur viskas tebėra chaotiška, mums reikia stengtis, kad katalikų pozicijos televizijoje būtų tvirtesnės.

Lietuvoje esate viešėjęs ir iki nepriklausomybės atkūrimo. Kas gi labiausiai krito į akis, apsilankius šįsyk?

Jaučiu kai ką labai skirtinga Lietuvoje, ko nėra aname krašte, Amerikoje. Šit teko dalyvauti keliuose posėdžiuose, su valdžios atstovais derantis dėl tam tikros nuosavybės, pavyzdžiui, pradžios mokyklos atgavimo. Nuostabiai graži šneka, puikūs žodžiai! „Laisva valia“, „susitarimu“, „kaip gi mes galim nesusitart, juk esame žmonės“, „mielai duosim“, „mielai pagelbėsime“, „viską paremsim“. O sekančią dieną - viskas aukštytyn kojom! Pasiutimas, sakau, kad taip nelauktai viskas gali apsversti aukštytyn kojom. Ir toks tas kojų vilkimas, kad niekur nepajudėsi!

KATALIKŲ BAŽNYČIA POKARIO ČEKIJOJE-SLOVAKIJOJE

1991 m. surašymo duomenimis Čekijoje-Slovakijoje gyvena 15,5 mln. gyventojų, iš jų du trečdaliai - Bohemijoje bei Moravijoje, vienas trečdalis - Slovakijoje. Įvairioms krikščionių bendrijoms priklauso 53% gyventojų, 30% yra ateistai, o 17% savo religinių įsitikinimų neapibrėžia. Slovakijoje žmonės religingesni nei Čekijoje; pirmojoje gyvena 72% krikščionių, antrojoje - 43%. Iš bendro krikščionių skaičiaus 90% yra katalikai. Be abejo, skaičiai dar nerodo krikščionybės kokybės, tačiau, atsižvelgiant į dešimtmėčius trukusią ateistinę propagandą bei krikščionių persekiojimus, toks didelis skaičius tikinčiųjų tikrai stebina.

Krikščionių, ypač katalikų Bažnyčios persekiojimais prasidėjo 1939 m., kai naciai okupavo Čekoslovakiją. Kaip rodo Niurnbergo proceso duomenys, per šešerius Bohemijos bei Moravijos protektorato gy-

Tenai, Amerikoje, jei aš turiu planą, aš stengiuosi daryti ir padarau. Čia - ne. Čia tu turi planą, pristatai jį, gauni pritarimą, sulauki pažadų, ir niekas nejudą! Ir atrodo, kad visoje tautoje yra kažkas panašaus. Ne vien vadinamoji negatyvioji pusė, prieš kurią kovojama, bet ir pozityvioji pusė kažkaip linkusi vilkti kojas. Nutaria daryti ką nors pozityvaus, ką nors gražaus ir... velka kojas! Man, užaugusiam ir subrendusiam ten, anoje pusėje, justu, kad ne taip turėtų būti. Nežinau, ar jūs tai jaučiate, ar ne, bet aš, pabuvęs čia dvi tris savaites, pradedu matyti, kad tokia yra bendra nuotaika. Būtina jos atsikratyti! Nuo to labai priklausys tolesnė sėkmė.

Na, o šiaip šio apsilankymo nėra ko lyginti su ankstesniais. Baisu būdavo. Slogus teroro jausmas, kur tik pasisuksi - ten negerai. Dabar, laisvėje, viskas nebe taip. Manau, kad tam tikra chaotiška būklė yra laikina, kad ji netgi būtina: negalima išskopti iš duobės, nesušlapus kojų. Manau, kad viskas bus gerai.

Ačiū už pokalbį.

vavimo metus buvo suimta per 500 katalikų dvasininkų bei įvairių vienuolių narių, daugiau nei 70 nuteista mirties bausme arba mirė koncentracijos stovyklose bei kalėjimuose. Buvo uždrausta beveik visa katalikų spauda ir draugijos, uždaryti vienuolynai bei kai kurios bažnytinės mokyklos, konfiskuota didelė dalis bažnytinio turto, o pačią Bažnyčią pradėjo kontroliuoti gestapas. Pokario metais tokius nusikaltimus žmoniškumui tęsė komunistai. Abiejose respublikose beveik iškart po karo pradėjo veikti valstybės saugumas. Buvo akivaizdu, jog komunistai labai tikslingai ruošiasi užgrobti valdžią, ir 1948 m. vasario mėnesį ilgai ruoštas Maskvos inspiruotas pučas buvo įvykdytas.

Nors politinės partijos nustojo gyvavusios jau pirmomis komunistų pučo dienomis, katalikų Bažnyčia dar nekapitulavo. Naujasis režimas bandė priversti dvasininkus reikšti lojalumą po vasario pučo suformuotai vyriausybei. Vyskupai vengė daryti tokio pobūdžio pareiškimus, stengėsi

įvairiai protestuoti prieš bažnytinių mokyklų supasaulietinimą, prieš bažnytinių leidyklų uždarymą, didžiosios dalies bažnytinės periodikos uždraudimą, prieš masinius kunigų suėmimus. Derybose su režimu Bažnyčia pabrėžė savo vidinės autonomijos išsaugojimo ir bažnytinės švietimo sistemos funkcionavimo būtinybę. Komunistų partija siekė atskirti katalikų Bažnyčią nuo Romos ir sukurti Čekoslovakijos nacionalinę Bažnyčią, kuri būtų pavaldi Maskvos patriarchato jurisdikcijai. Prie šio plano komunistai vis grįždavo ir ateityje, tačiau niekada nesugebėjo įgyvendinti, nes net didžiausi kolaborantai jį atmesdavo.

1948 m. Klemento Gottwaldo išrinkimą prezidentu pažymėjo bažnyčios varpų gausmas visoje šalyje. Pats prezidentas su žmona, vyriausybės bei parlamento nariais dalyvavo šv. Mišiose šv. Vito katedroje, kurias laikė arkivyskupas Beran. Tai buvo kompromisas, kuriam arkivyskupas ryžosi, kai buvo pažadėta išlaikyti katalikiškas mokyklas. Tačiau tai nebuvo vykęs žingsnis. Tiek Beranas, tiek Gottwaldas susilaukė didelės saviškių kritikos. Valstybinė propaganda tvirtino, jog arkivyskupo dalyvavimas rinkimuose rodo Bažnyčios susitaikymą su naujuoju režimu. Beranas protestavo prieš tokius tvirtinimus, bet tik dar labiau padidino įtampą tarp valstybės ir Bažnyčios.

Akademinių 1948-1949 m. pradžioje tūkstančiai studentų buvo priversti mesti aukštąsias mokyklas dėl politinių ir religinių įsitikinimų.

Pagrindinis valstybės bažnytinės politikos uždavinys buvo visiškai kontroliuoti Bažnyčios veiklą. Apskirtyse bei apylinkėse buvo paskirti bažnyčių sekretoriai, kurie bendradarbiavo su saugumu ir nuolat stebėjo dvasininkus bei religinio judėjimo aktyvistus. Komunistai pjudė žemuosius dvasininkų sluoksnius su aukštąja hierarchija, pasauliečius su kunigais. Kai ši taktika pasirodė neefektyvi, jie inspiravo platų pasauliečių judėjimą, idant priverstų dvasininkus bendradarbiauti bei nuolaidžiauti režimui. Komunistų įkurtoji "katalikiškoji akcija" klaidino visuomenę, nes judėjimas tokiu pavadinimu jau buvo viešai egzistavęs Bažnyčioje keletą dešimtmėčių. Kovoda-

mi su šia apgaule vyskupai išleido ganytojišką laišką. Dėl to arkivyskupas Beran buvo internuotas, paskui galutinai ištremtas iš šalies ir 1965 m. Romoje mirė. Po Berano areštuota daug Čekijos bei Slovakijos vyskupų, kai kurie iš jų (Trochta, Vojtaššak, Gojdič, Otčenašek, Hlad, Buzalka, Barnaš, Hopko) vėliau buvo teisiami.

Į bandymus sunaikinti Bažnyčią Šventasis Sostas reagavo dviem ekskomunikos dekretais: prieš schizmatinę bei Bažnyčiai priešišką "katalikiškąją akciją" ir prieš KP aktyvistus. 1949 m. režimas įstatymais įteisino plačią Bažnyčios kontrolę ir galėjo suteikti ar atimti dvasininkams teisę vykdyti savo pareigas. Bet kokia religinė praktika, net Biblijos skaitymas, buvo kvalifikuojama kaip valstybinės Bažnyčios kontrolės pažeidimas ir baudžiama sunkiomis sankcijomis. Bažnyčia gynėsi kurdama alternatyvias struktūras, kurioms priklausė slapta įšventinti kunigai, vyskupai, taip pat tikrosios Krikščioniškosios akcijos nariai.

Teroro išradingumui nebuvo ribų. Mažame kaimelyje Čihošt įvyko stebuklas: per šv. Mišias, visai bažnyčiai stebint, kryžius porą kartų palinko į kairę, o paskui į dešinę (šiandien vis dažniau pasigirsta nuomonių, jog tai būta saugumo provokacijos). Vietos kunigas Jozef Toufar buvo apkaltintas apgaule ir nuteistas mirties bausme. Čihošt įvykiai tapo naujo puolimo pretekstu. Buvo suimti žymiausi katalikų teologai, religinės krypties rašytojai bei pamokslininkai. 1950 m. policija užėmė visus vyrų vienuolynus. Daugiau nei 2 000 vienuolių narių buvo internuoti dviejuose dideliuose vienuolynuose, paverstuose gerai saugomomis koncentracijos stovyklomis. Po poros mėnesių tokio pat likimo sulaukė ir 720 moterų vienuolynų, kuriuose gyveno 10 000 vienuolių.

Drauge su akcija prieš vienuolijas vyko ir kita - prieš Romai priklausančią rytų apeigų katalikų Bažnyčią. 300 kunigų bei 300 000 tikinčiųjų buvo verčiami dėtis prie komunistinio režimo remiamos ortodoksų Bažnyčios. Rytų apeigų katalikų Bažnyčia buvo paskelbta už įstatymo ribų, du vyskupai ir dešimtys kunigų suimta.

Dar vienas smūgis, suduotas Bažnyčiai 1950 m., buvo teologijos fakultetų uždary-

mas universitetuose. Vėliau nustojo veikti dešimtys vyskupijų bei vienuolių teologijos mokymo įstaigų, tačiau atidaryti du savarankiški teologijos fakultetai ir pagrindinės dvasininkų ruošimo seminarijos Prahoje bei Bratislavoje. Teologijos studijos buvo sutrumpintos, dauguma profesorių nedirbo dėl principinių sumetimų, kiti buvo atleisti. Į studijų programas šalia teologinių disciplinų įtrauktas marksizmas-leninizmas.

1950 m. vienas paskui kitą vyko trys pasibaisėtini procesai; pirmame ir žymiausiame "už valstybės išdavimą bei špionažą" dvidešimt penkerius metus kalėti buvo nuteisti Olomouco vyskupas Zela, du abatai, pora kanauninkų iš Prahos - iš viso 9 dvasininkai.

1951 m. už nebūtus dalykus nuteisti trys Slovakijos vyskupai: Spišo vyskupas Vojtaššák, Trnavos vyskupas Buzalka, Prešovo rytų apeigų katalikų vyskupas Gojdič. 1952 m. "už valstybės išdavimą ir špionažą" įkalintas teologijos daktaras Oto Mádr, Bratislavos universiteto gamtos mokslų fakulteto asistentas daktaras Vladimir Jukl, Karolio universiteto profesorė Ružena Vackova, dvasininkas iš Moravijos Vaclav Razik, Šv. Karolio Boromiejaus gailėstingumo seserų vyresnioji Žofia Langrova bei Dieviškos Jėzaus Širdies guodėjų seserų vyresnioji Marja Vintrova. Po to surengta daug procesų kitiems Krikščioniškosios akcijos nariams.

Tragiškiausioje komunistinio laikotarpio byloje dėl vadinamųjų "Babico žudikų" keletas aktyvių dvasininkų apkaltinti terorizmu ir nuteisti (trims iš jų skirta mirties bausmė). Tragedija buvo juo didesnė dėl to, kad Brno vyskupas Skoupi, izoliuotas nuo visuomenės ir patikėjęs dezinformacija, suspendavo nuteistųjų dvasininkų veiklą, suspendavo nuteistųjų dvasininkų veiklą dėl dalyvavimo žmogžudystėje (šis faktas ilgai kankino šiaip jau narsų vyskupą).

Bet ir kalėjimuose religinis gyvenimas nebuvo užgnaužtas: geriausi čekų bei slovakų profesoriai slapta skaitė paskaitas, eidavo laikraščiai su ištraukomis iš Evangelijos, pamokslais ir trumpais straipsniais, nuolat laikytos mišios. Atskirą grupę sudarė dvasininkai, iš baimės, silpnumo ar gryno oportunistinio kolaboravę su režimu.

Buvo įkurtas vadinamasis "katalikų kunigų judėjimas" (nuo 1971 - "Pacem in Terris"), ne skelbęs Kristaus taiką, o rengęs Maskvos inspiruotus taikos renginius. Įdomu, jog visuomenės atbudimas, išsiliejęs Prahos pavasariu, prasidėjo Vatikano II Susirinkimo metu. Pirmu laisvėjančio religinio gyvenimo požymiu tapo ekumeninis seminaras 1962 m. Prahos evangelikų teologijos fakultete. Čia pirmą kartą buvo galima išgirsti Vatikano II Susirinkime išsakytas mintis.

Istorinis lūžis Bažnyčioje įvyko 1964 m. prasidėjus liturgijos reformai. Liturginių tekstų vertimai į čekų kalbą, jų platinimas (dažniausiai rašomąja mašinėle), diskusijos bei debatai liturgijos klausimais, jaunimo chorų bei mokyklų kūrimas, plati lektorių veikla, bažnytinių patalpų pertvarkymas - visa tai sukėlė sąjūdį Bažnyčioje ir visų pirma skatino jaunimo aktyvumą.

1968 m. katalikai, vadovaujami veikiau neprofesionalų, nei dvasininkų, greitai sukruto. Prahoje atsirado Pastoracijos taryba, kurios posėdžiuose dalyvaudavo katalikų aktyvistai ne tik iš Prahos, bet ir kelių vyskupijų. Jos nariai įkūrė čekų bei slovakų katalikų judėjimą "Konsiliumo atsinaujinimo darbai". Bažnyčia ėmė kontroliuoti "Caritas" veiklą bei katalikų spaudą. Vyskupijų priekyje stėjo teisėti vyskupai, jei tik tokių atsirado. Trumpo Prahos pavasario kvėptelėjimo metu pasirodė solidaus mėnesinio teologinio žurnalo "Via" (redaktorius daktaras Josef Zverina) 23 numeriai, vyko Gyvosios teologijos kurso paskaitos, kurių siela buvo daktaras Oto Madr.

Atnaujinus sovietinę okupaciją, represijos prieš religinę veiklą buvo švelnesnės: saugumas veikė profesionaliau, o revoliucinis fanatizmas buvo atvėęs. Sunkiausias išmėginimas Bažnyčiai buvo kolaborantų dvasininkų organizacija "Pacem in Terris", kurios tikslas - iš vidaus sugriauti Bažnyčią. Bažnyčia ją uždraudė, o pati kūrė platų katalikiškų organizacijų tinklą, privačiuose butuose buvo laikomos mišios, slapta įšventinami dvasininkai. Augo pranciškonų, dominikonų, saleziečių bei kitų vienuolių narių skaičius, kūrėsi naujos seserų bendruomenės.

Stiprus lūžis visuomenėje subrendo atsiradus "Chartijai 77" (ypač tai buvo pastebima Čekijoje). Didelę reikšmę tiek krikščionims katalikams, tiek visai Čekoslovakijos visuomenei turėjo popiežiaus lenko išrinkimas. Bažnyčia ėmė energingai reikalauti savo teisių. Senasis kardinolas Tomášek tapo ryžto bei drąsos pavyzdžiu ir savo autoritetu gerokai padėjo atsitiesti Čekoslovakijos Bažnyčiai.

Atbudo nauja krikščionių karta, atsinaujino senos pamaldumo formos, pvz., šventų vietų lankymas. Tūkstančiai maldininkų rinkosi Levočoje bei Šaštine (Slovakija), Velehrade (Moravija). Spontaniš-

kai atsinaujino pastoracijos tarybų veikla, vienuolių nariai išėjo iš pogrindžio, suaktyvėjo katalikų spauda. Svarbiausias mėnesinis leidinys buvo "Informacija apie Bažnyčią", kuris ėjo kaip priedas prie oficialaus cenzūruojamo kolaborantų bei draugijos "Pacem in Terris" vadovaujamo savaitraščio "Katolické noviny", taip pat Mádr redaguojamas specialus teologinis žurnalas "Teologické texty" su pertraukomėmis net 12 metų. Mádr buvo ir savilaidos knygų rengimo siela, per jį palaikyti ryšiai su laisvųjų šalių Bažnyčiomis. Čia reikėtų su dėkingumu paminėti tokias organizacijas, kaip "Communikato" (Olandija),

"Ackermanno bendruomenė", "Šv. Onos dvasininkų bendruomenė", "Vargo Bažnyčia" (Vokietija). Jos gelbėjo įvairiais būdais, bet svarbiausia - aprūpino religine literatūra čekų kalba. Svarbų vaidmenį suvaidino čekų Krikščioniškoji akademija bei slovakų Šv. Kirilo ir Metodijaus institutas.

Taip vyko prisikėlimo stebuklas, kurį šiandien daugelis laiko šv. Agnietės Prahiškės globos ir užtarimo ženklui.

Václav Vaško

Iš rankraščio vokiečių k. vertė Sonda Sulijienė. Tekstas sutrumpintas.

VILNIUS - MENINĖS KULTŪROS CENTRAS

Nepaisant visų permainų stilių raidoje bei istorijos tėkmėje, Vilnius per šimtmečius išsaugojo kultūros centro reikšmę bei įtaką. Net XVIII a. pab. - XIX a. sostinės statuso netekusiame mieste pirma Universiteto, vėliau - Archeologinės komisijos

bei pavienių entuziastų dėka telkėsi krašto meninis gyvenimas. Tačiau visą šią turtingą praeitį liudijančius dokumentus ir meno kūrinius mes, įpėdiniai, kol kas pažįstame gana menkai. Iki šiol beveik neturėjome išsamesnių Vilniaus meninio gyvenimo studijų, rašytų lietuviškai. Plačiau apie tai rašė lenkų kultūros istorikai, tyrinėjantys Vilniaus meną kaip savo kultūros įtakos

Kultūra

zoną. Todėl gegužės 20-22 d. Vilniaus dailės parodų rūmuose vykusio konferencija "Vilnius - meninės kultūros centras", nors nesukėlė platesnio atgarsio visuomenėje, bet tapo svarbiu įvykiu Lietuvos meno istorijoje, nes subūrė Lietuvos ir Lenkijos meno istorikus, vienijamus bendrų mokslinių interesų. Konferencijoje pranešimus skaitė įvairių meno sričių specialistai - dailėtyrininkai, muzikologai, teatrologai, restauratoriai. Kalbėta buvo apie gerokai nutolusius tiek laike, tiek regiono kultūrinėje erdvėje meninius reiškinius. Tad konferencijoje buvo palytėti patys įvairiausi vilnietiškos meninės kultūros aspektai. Išsamesnis, chronologiškai nuoseklus Vilniaus meninio gyvenimo vaizdas neišryškėjo, tačiau pranešėjų pateikta medžiaga parodė jo daugialypiškumą bei tyrinėjimo galimybių skalę. Norint perteikti konferencijos išpūdžius joje nebuvusiam, paprasčiausia tiesiog išvardyti prelegentų pavardes ir jų pranešimų temas.

Pirmą konferencijos dieną auditorija buvo supažindinta su naujaisiais XV-XVIII a. Vilniaus dailės ir architektūros tyrinėjimų duomenimis. *Sigitas Zakrauskas* (Vilnius) apibūdino XV a. pab. - XVI a. pr. koklius, surastus kasinėjant Vilniaus Žemutines pilies griuvėsių liekanas. *Laima Šinkūnaitė* (Kaunas) gvildeno Mykolo Arkangelo Palonio religinių kompozicijų

Vasilijus Sadovnikovas. Vilniaus vaizdas nuo Užupio. 1849. Pop., akv. 23x31 cm. IEM. Gintauto Trimako reprodukcija

Jonas Zenkevičius. Vilniaus gatvėje. 1882(?). Pop., piešt. 15,7x10,2 cm. LDM. Gintauto Trimako reprodukcija

personažų portretiškumo problemą, pasiremdama Pažaislio vienuolyno Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčios bei Vilniaus arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčios freskų analize. *Maria Kačamajskā-Saed* (Varšuva), kalbėdama apie XVII-XVIII a. Vilniaus grafikų kūrybą, pateikė daug naujos faktinės medžiagos, nurodė galimas interpretacijos kryptis. *Algė Jankevičienė* (Kaunas) išsamiai nagrinėjo Vilniaus Didžiosios sinagogos architektūrą, jos chronologinę raidą. *Violeta Juzėnaitė* (Vilnius) aptarė senosios regulos karmelitų Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios altoriuose buvusių paveikslų ikonografiją, papasakojo jų likimo istorijas (daugelis šių kūrinių po Antrojo pasaulinio karo atsidūrė Baltarusijos bažnyčiose). Apie autentišką, vidaus pertvarkymų metu išardytą Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčios didįjį altorių, kurio skulptūrų dalis šiuo metu saugoma Pa-

nevėžio katedroje, kalbėjo *Marija Matuškaitė* (Kaunas). *Regimanta Stankevičienė* (Vilnius) aptarė Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčioje esančią Jėzaus Nazariečio statulą, jos istorinę kilmę, poveikį Lietuvos profesionaliajai bei liaudies dailėi.

Antrą konferencijos dieną rytiniame posėdyje skaityti pranešimai vien Vilniaus architektūros tema. Net trys svečiai iš Varšuvos - *Józef Andrzej Baranowski*, *Jerzy Kowalczyk* ir *Wojciech Boberski* analizavo vadinamąjį "vilnietiškąjį baroką" bei jo poveikį regiono architektūrai. Nurodydami šio stilistinio reiškinio savitumą, mėgindami atskleisti jo naujus aspektus, prelegentai pateikė daug palyginamosios medžiagos bei naujų atribucijų bandymus (Boberskis). *Sigita Samuolienė* (Vilnius) aptarė Vilniaus arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčios dekoro ikonografiją. *Vytautas Levandauskas* (Vilnius) prisiminė mūsų

meno istorikų primirštą Karolio Podčasinskio architektūros pagrindų vadovėlį, išleistą XIX a. pirmoje pusėje Vilniuje; jo ypatumai išryškėjo palyginus su to paties laikotarpio prancūzų analogiškais leidiniais.

Antros dienos popietinis posėdis buvo skirtas muzikos bei teatro istorijai. *Jūratė Trilupaitienė* (Vilnius) svarstė Lietuvos sostinės kaip reikšmingo kultūrinio centro vaidmenį formuojant muzikinę teorinę mintį XVI-XVII a. *Jerzy Morawski* (Varšuva) nagrinėjo XVIII a. pab. Vilniuje išleistus muzikos pagrindų vadovėlius, jų sudarymo principus. *Małgorzata Sieradz* (Varšuva) supažindino su Stanislovo Moniuskos vilnietiškojo laikotarpio kūryba. *Jerzy Timoszevicz* (Varšuva) analizuo-damas Vilniaus teatrinį gyvenimą 1832-1864 m. išsamiai aptarė repertuarą. *Vida Bakutytė* (Vilnius) nagrinėjo XVIII a. pab. - XIX a. pr. operos pastatymus Vilniaus scenose, kalbėjo apie operos kritikos pradmenis to meto periodikoje.

Trečią, baigiamąją konferencijos dieną nagrinėtos XIX a. - XX a. pirmos pusės Vilniaus meninio gyvenimo realijos. *Helmutas Šabasevičius* (Vilnius) aptarė XVIII a. pab. - XIX a. pr. valstybinių švenčių apipavidalinimą. *Rūta Janonienė* (Vilnius) kalbėjo apie įvairias dailės mecenavimo formas tarpukiliminiu laikotarpiu, plačiau papasakojo apie Vilniaus katedros kanau-ninko Juozapo Baukevičiaus ir Aušros Vartų klebono Kazimiero Zaleckio mecenatystę. *Rasa Janonytė* (Vilnius) pateikė XIX a. vid. dailės vertinimo kriterijų analizę, remdamasi tarpukiliminiu laikotarpiu Vilniaus periodikos publikacijomis aptarė tuometinėje spaudoje išryškėjusį dailininko ir visuomenės santykio modelį. Viešnia iš Romos restauratorė *Giovanna Pignatelli-Lozoraitis* supažindino su Vasilijaus Sadovnikovo akvarelių, tapytų Jono Kazimiero Vilčinskio "Vilniaus albumui", originalais, netikėtai rastais privačiame rinkinyje Italijoje. Akvarelėse kruopščiai pavaizduoti Verkių rūmų interjerai, parkas, atskiri dvaro pastatai. Tad jos turi ne tikrai didelę meninę, bet ir istorinę vertę kaip autentiškos laikmečio realijų liudytojos. Dauguma jų albume nebuvo litografuotos. *Piotr Paszkiewicz* (Varšuva) lygino Vil-

niaus ir Varšuvos kultūrinę situaciją po 1863 m. sukilimo, ieškojo analogijų ir skirtumų carinėje rusinimo politikoje ir visuomenės pasipriešinimo būduose. *Jolantos Širkaitės* (Vilnius) XIX a. antroje pusėje vykusią dailės parodų apžvalga parodė miesto inteligentų pastangas atgaivinti apmirusį po sukilimus lydėjusių represijų miesto meninį gyvenimą. Varšuvos Nacionalinio muziejaus bendradarbiė *Małgorzata Plater-Zyberk* aptarė įvairiapusę restauratoriaus ir dailininko Jurgio Hoppeno veiklą tarpukario metais Vilniuje, supažindino su jo fotoarchyvu, kurio didelė dalis saugoma Nacionaliniame muziejuje. *Dariusz Konstantynow* (Varšuva) išnagrinėjo tarpukario metais Vilniuje susikūrusios dailininkų organizacijos, vadinamojo "Sv. Luko cecho", veiklos principus.

Konferencijoje skaitytų pranešimų tekstai turėtų būti publikuoti; galbūt jiems bus skirtas specialus žurnalo "Menotyra" sąsiuvinis.

Trečią dieną skaitytiems pranešimams "akomponavo" konferencijos proga Vilniaus dailės parodų rūmuose atidaryta paroda "XIX a. Vilnius piešiniuose ir akvarelėse". Kūrinius parodai iš įvairių Vilniaus bei Kauno muziejų, bibliotekų ir archyvų surinko dailės istorikės Rūta Janonienė ir Jolanta Širkaitė. Mokslų akademijos bib-

liotekos rankraščių skyriuje saugomus Lietuvos dailininkų piešinius (juos jau keletą metų sistemina ir atributuoja Vladas Drėma), piešinius bei akvareles iš Lietuvos centrinio istorinio archyvo, kai kuriuos kūrinius iš Istorijos ir etnografijos bei Lietuvos dailės muziejų rinkinių mūsų laikų žiūrovai išvydo pirmą kartą. Tuo tarpu Vincento Smakausko, Ruseckų ir Riomerių piešinių albumai, mažai žinomų dailininkų Juozapo Banevičiaus, Tomo Hesses, Aleksandro Strausso kūriniai verti atidesnio žvilgsnio.

Paroda lankytojams - deja, neilgai (veikė iki birželio 8 d.) - leido pasidžiaugti mūsų krašte praėjusiame šimtmetyje dirbusių garsesnių ir mažiau žymių menininkų kūrinių. Nostalgiją kėlė stropiai užfiksuota XIX a. miesto gyvenimo kasdienybė, atskiri pastatai ir peizažai, kurių, kaip ir anuomet gyvenusių žmonių, ar tai būtų atsitiktiniai praeiviai ar gatvės prekiautojai, ano meto įžymybės ar dailininkų giminaičiai, bičiuliai, nebeišvysime mieste, kuriame vaikštome šiandien.

Paroda ir konferencija patvirtino, kad Vilniaus meninis gyvenimas laukia ir nusipelno skvarbaus bei smalsaus žvilgsnio, o Lietuvos dailė - daugiau jos istorija besidominčių tyrinėtojų.

R. J.

Šlapusė anapusybe

Renesansas pagimdė žmogiško dangaus, įsivaizduojamo kaip žemiškosios palaimos vizija, idėją. Viduramžiškas "vertikalus" amžinojo gyvenimo regėjimas (kaip išėjimas iš pasaulio "viršun") nebesiderina su to meto mentalitetu. Žmogus nori sėkmingai įsikurti čia, žemėje, ir mėgautis šlapusio buvimo grožiu.

Viduramžiams būdingas nuodėmingumo jausmas, kurį pilniausiai perteikė Jobo figūra, simbolizuojanti egzistencinį "nuopuolį", užleidžia vietą išdidžioms pretenzijoms į rojų, kurį tikimasi rasti jei ne žemėje, tai bent jau netoli jos. Rojaus sodas ir Dievo miestas dabar reiškia ne tik metafizinį pažadą, bet ir topografinius lūkesčius. Leisdamasis į mokslinę ekspediciją, Kolumbas norėjo rasti auksą, Dievą ir žemės rojų.

Visai Europai būdingas miestų suklestėjimas dar Viduramžiais skatino religinius autorius suteikti realius atributus amžinajai Jeruzalei (*miestas iš gryno auksa, panašaus į vaisių stiklą*) ir taip sudaiktinti jos dvasingumą. Miestuose su galinomis aukštomis sienomis, gynybiniais bokštais ir katedromis, gyvomis turgaus aikštėmis, dirbtuvėmis ir ištaigingais butais užgimė naujas gyvenimo jausmas bei naujos religinės idėjos:

*Pinigai jungėsi su pamaldumu krikščionybei stiprinti. Už pinigus buvo statomos katedros, pinigais buvo remiami kryžiaus žygiai ir finansuojama beturčių globa. Pinigai ir aistringas tikėjimas žydinčiam XIII a. religiniam gyvenimui teikė specifinę jėgą bei pavidalą. Gal tik išskyrus pačius vargingiausius, miestelėnų tikėjimas buvo nuoširdesnis ir aktyvesnis negu kaimiečių ir aristokratų. Naujuose miestuose krikščionybė įgijo kaimuose ir dvaruose retai sutinkamą emocinę kokybę (Bernhard Lang ir Colleen McDannell "Dangus. Amžinojo gyvenimo kultūros istorija"). Sekuliarizuotas "palaimingo Jeruzalės miesto" įvaizdis Renesanso miestui, klestinčios prekybos, menų bei mokslo buveinei (su centre stovinčiu *uomo universale*), suteikia ypatingą aurą.*

Renesanso laikų miestų utopijos arba idealaus miesto projektai perša mintį, kad

DANGUS, PRAGARAS, KALNAS IR KELIAS KRISTUPO KOLUMBO LAIKAIS

Renesanso epochoje, rašo Egonas Friedelis "Naujųjų amžių kultūros istorijoje", žmogus atmerkia akis ir apsidairo. Jo žvilgsnis nebekyla į aukštybes, skęsdamas šventose dangaus misterijose, nebekrypsta žemyn, gūždamasis nuo ugnimi alsuojančių pragaro baisybių, nebegrimzta savyje, gilindamasis į savo mįslingos kilmės ir dar mįslingesnės paskirties klausimus. Žmogus žvelgia priešais save, jo žvilgsnis aprėpia žemę ir atpažįsta, kad ji yra jo nuosavybė: žemė jam priklauso, žemė jam patinka - pirmąsyk nuo laimingųjų graikų laikų.

Tačiau naujoji šlapusybė tėra vienas

pereinamosios epochos bruožas. Kristupo Kolumbo asmenyje, dažnai virsdamos savo priešybe, tebesireiškia Viduramžių srovės. Vieningo religinio pasaulio vaizdo praradimas gimdo naujovių baime; netikrumas ir dvilypumas veda arba skatina ieškoti prieglobščio beprotiškos idėjos; greta puikybės siekių egzistuoja kritimas į budugnę. Tarsi dviveidis romėnų dievaitis Janusas, Renesansas žvelgia į ateitį ir į praeitį. Jį kamuoja prieštaravimas tarp žengimo į pragarus ir rojaus pasiilgimo, korumpuotos Bažnyčios ir sąžinės maišto, posūkio į miestų kosmosą ir veržimosi į atvirus horizontus. Kultūros istorija kaip "kognityvinė geografija" tūkstantmečio viduryje žymi svarbių pokyčių Vakarų Europos topikoje koordinatas.

žmogus pajėgus pastatyti Jeruzalę; geometrizavimas čia įgyja "imanantinės transcendencijos" (modeliuotos idėjos) pobūdį: *Kas pažįsta vieną miestą, tas pažįsta visus, tokie jie panašūs; tik vietovė sąlygoja skirtumus*, sakoma Tomo Moro "Utopijoje".

Žemės siaubai

Pragaras yra skylė, esanti priešingoje negu dangus pusėje, iš kurios velnias diktuoja savo valią. Kad ir koks baisus būtų tas anapusis požemis (vizijose ir obsesijose įmanomas patirti), tačiau dar baisesnis yra šios žemės vargas. Sunkios negandos, kaip maras, dėmėtoji šiltinė, sifilis, tymai, raupai, rachitas, bangomis ritasi ir ritasi per Europą. "Prasčiokai" dėl nuolatinio badavimo praranda gebėjimą skirti haliucinacijas nuo realybės.

Piero Camporesi turime būti dėkingi už stulbinančias išvadas apie "sapnų duoną": "netaurioje duonoje", kuria dažniausiai būdavo priversti tenkintis kaimiečiai (ne taip, kaip miestelėnai; paprastai valgę kvietinę duoną), būta svaigalų bei nuodų (pvz., skalsių). Daugybės žmonių, greičiau vegetavusių it gyvūnai, sutrikęs gyvenimo ritmas lėmė specifinį mąstymą ir beprotišką fantaziją:

Nuolatinis neprivalgymas, neretai ir alkis, be papildomų pastangų sukeliantis sąmonės pokyčius bei nerealias būsenas, tarsi vedė į kolektyvines keliones iliuzijų pasaulin. Tai paaiškina masinio pamišimo faktą - transo būsenas bei šventojo Vito šokio protrūkius, kurie neretai ištikdavo ištisas bendruomenes ir kaimus. Sykiu tai būtų atsakymas, kodėl anų laikų žmonės laiką įsivaizdavo dviveidį. Tokį įsivaizdavimą sąlygojo haliucinuotas ir iškreiptas realybės suvokimas. Realybėje viskas taip iškreipta; kad galiausiai bendrosios sąvokos įgyja priešingą prasmę ir pasaulis apsisiverčia aukštyn kojomis.

"Karščiuojanti", neretai bemiegė ir alkana visuomenė pragarą suvokė kaip velnių, inkubų, gnomų, vampyrų, raganų, vilkolakių realybę.

Dėl didelio mirtingumo mirtis nuolat buvo čia pat, o su ja drauge ir puvimas. Jokia kita epocha taip atkakliai nekaltė į galvą minties apie mirtį, kaip XV amžius,

teigia olandų istorikas Johanas Huizinga. Misterijų vaidinimuose nuolat gvildentas mirties motyvas. Mirties menas, *ars morandi*, buvo gausių traktatų ir vaizduojamojo meno tema.

Liga vertinta iš moralinio taško; ji kildinta iš asmeninės kaltės (pvz., susirgus sifiliu, arba iš mažumų, pvz., žydų, bei tam tikrų moterų (raganų) demoniško šulinių nuodijimo. Ulricho von Hutteno "Pašnekėsių knygelėje" sifiliu užsikrėtęs autorius kalbasi su savo "karščiu":

Huttenas: Tu degini mano kraują.

Karštis: Aš gesinu ištvirkimo ugnį.

Huttenas: Tu neši skausmą.

Karštis: Aš veju lauk nešvarą.

Yra žinoma ir kitokia Hutteno sentencija, aukštinant epochos proto pabudimą, išskleidanti visokias "pragaro nuotaikas": *O šimtmeti, o moksle, kaip džiugu gyventi... Barbarybe, imk virvę ir pasieškot tremties vietas!*" Ji to nepadare, o pasmaugė laisvę ir žmogaus orumą.

Gera žinoma nedorybės, kuriose, pavyzdžiui, skendėjo pontifikatas bei valdančiosios Italijos miestų-valstybių giminės. Su paplitusia kasdiene prievarta, dažnai ir su atpirkimo ožiais tapusiais nekaltaisiais įnirtingai kovojo justicija. Prispazinimai buvo išgaunami kankinimais, bausmės įvykdomos žvėriškai; baudžiant ratu, būdelis teisės pažeidėjui sulaužydavo visus sąnarius ir stuburą; mirštantysis arba mirusysis būdavo tarsi išpinamas per rato stipinus ir viešai išstatomas ant stulpo arba kartuvių.

Inkvizicija, kurios užuomazgos siekia XI amžių ir kuri XV amžiuje vis labiau įsigali, paraidžiui suprato Jono evangelijos žodžius: *Kas nepasiliks manyje, bus išmestas laukan ir sudžius kaip šakelė. Paskui surinks šakelas, įmes į ugnį, ir jos sudegs (Jn 15, 6)*. Jau pats faktas, kad eretikų teismas arba eretikų deginimas ant laužo buvo vadinamas *Autodafé* (*Actus fidei* - tikėjimo aktas), rodo visą iškreiptą religingumo niekingumą.

1487 metais Vokietijoje dominikonų inkvizitoriai Heinrichas Institoris ir Jakobas Sprengeris išleido knygelę "Raganų kūjis" (*Malleus maleficarum*). Joje teigiama, kad jau pats tikėjimo į raganas neigi-

mas yra smerktina erezija; raganavimu dažniausiai užsiimančios moterys; čionai visuomet būna įsivėlęs velnias. Prie gėdingiausių pasaulio istorijos kūrinių priskirtinos knygos kiekviename puslapyje aki-vaizdžiai atsiskleidžia patologiškas autorių apstėmusas.

Kolumbui atradus Vestindijos salas, netrukus prasidėjusiose masinėse indėnų žudynėse susiliejo į viena inkvizicinė panieka bei kitatikių persekiojimai ir nežabota aukso karštligė, nevaržomas sadizmas ir veidmainiška krikščioniškos misijos samprata. Kai konkistadorai prievartavo ir žudė, brutaliausiu būdu įtvirtindami savo machizmą (vyriškumo kultą), kanceliarijų didvyriai, pvz., rūmų kapelionas ir princas auklėtojas Juan Ginés de Sepulveda, milijonus gyvybių nusinešusiam genocidui kūrė teorinį pateisinimą.

Niekinaimą Viduramžių vertinimą ("tamsieji Viduramžiai"), atsiradusį Renesanso epochoje ir ligi šiol tebeformuojantį populiarią istorijos sampratą, būtina pakoreguoti bent jau dviem atžvilgiais. Visų pirma, Europa ėmė niauktis Viduramžiams baigiantis; žmonių žmonėms sukurtas pragaras pranoko metafizines pragaro bausmes. Tačiau dabarties sutemos yra *clair-obscur* tamsumos; menų ir mokslų srityje tapyba esmingai prisidėjo prie to, kad žmonės imtų reikšti geresnio, gražesnio, žmoniškesnio gyvenimo viltis.

Giovanni Pico della Mirandola išskilminga kalba "Apie žmogaus orumą", skirta Europos mokslininkų disputui Romoje 1487 m., buvo naujos pasaulio dienos priešaušris. Šio Florencijos humanisto, mirusio vos trisdešimt vienerių metų amžiaus, tekstas yra Renesansui būdingo *experimentum medietatis* išraiška. Žmogus mėgina atsistoti pasaulio centre, o savo siekį formuluoja taip, tarsi pats Dievas jam būtų pavedęs, nežabojant valios, valdyti visą kūrinių:

Pastačiau tave pasaulio centre, idant iš tenai geriau matytumei, kas pasaulyje sukurta. Sukūrėme tave nei dangišką, nei žemišką, nei mirtingą, nei nemirtingą, idant tarsi savo paties protu ir savo paties garbei būtumei savęs kūrėjas ir auklėtojas, kad ir kokiū pavidalu save ugdytumei. Gali nu-

siristi iki žemiausių pasaulio padarų. Savo valios ryžtu gali atgimti aukštesnėse, tai yra dieviškose sferose.

Vaizdas nuo viršukalnės

Pažvelgti iš pasaulio centro ir išvyti, kas pasaulyje yra ir gali būti sukurta - į tokią pranašią ir pakylėtą buvimo vietą vedė ilgas atradimų troškimo, išradimų dvasios ir užkariavimų geismo lydymas kopimas. Nuo viršukalnės pirmąsyk pasidairė italų poetas Francesco Petrarca (1304-1374), ir tas įvykis buvo lemtingas. 1336 metų balandžio 26 dieną jis įkopė į Provanse esantį Mont Ventoux kalną (1912 m); poetui gilų įspūdį padarė atsivėrusi plati panorama - buvo matyti Alpės, Marselis, netgi Rona: "jis stovi tarsi apkvaitęs, pakerėtas neįprasto oro dvelkimo, visiškai atviro horizonto".

Tačiau nuostabą keliantis grožėjimasis trikdė jo sąžinę: juk siela turi veržtis ne prie žemiškųjų dalykų, o prie Dievo. Petrarca pasitelkia pagalbon Augustino "Išpažinimus" ir jį lydėjusiam broliui skaito iš dešimtos knygos: *Ir žmonės eina stebėtis kalnų viršūnėmis ir milžiniškais jūrų potvyniais bei tolyn srūvančiomis upėmis, vandenyno pakrante, žvaigždynų keliais, ir visiškai nepastebi savęs. Išryškėja įtampa tarp humanistinės saviklivos ir katalikiško kaltės jausmo.*

Taigi ir apie patį poetą, ir apie Renesanso epochą pasakytina, kad juose vis labiau išgali "pasaulio vaizdas". *Montes Saeculi* nurungė *Montes Dei*.

Apčiuopiamas skverbimasis į peizažo horizontalę ypač ryškus tapyboje. Iš pradžių tai tik vaizdas pro bažnyčios arba religinės paskirties patalpos langą. Vėlyvaisiais Viduramžiais nykstant visas būties sferas aprėpiančiai krikščioniškos tvarkos sampratai, jos vieton ima smelktis atsietą, teoriškai nebenugalima atskirybę.

Jeigu peizažų tapyboje stebėtojo vietą ir priartėjusias tolumas, besidriekiančias tarsi "gyvenimo kilimas", skiria ne sausuma, o jūra, tai kylantį norą užvaldyti erdvę lydi ypač didelė baimė. Pasaulio sukūrimo istorija bei pasakojimas apie tvaną ("ir vandenys apšėmė kalnus") dar ilgai valdė kolektyvinę vaizduotę.

Nepažabojama, chaotiška jūra primindavo apie kūrinių netobulumą, pirmųjų žmonių, radusių mirtį bangose, nuodėmingumą. Jūra buvo beformė pirmykštė medžiaga, bet kaip tik dėl to žavėjo tuos, kurie, baimingo džiaugsmo apimti, siekė "vertikalaus pamaldumo", o ne "horizontalaus noro atrasti". Kaip Adomas ir Ieva, nors ir išvyti iš dieviškojo rojus, siekė susikurti žemės rojų (tik prisiminkime Michelangelo freskas Siksto koplyčioje bei tai, kaip Renesanso bukolinėje tapyboje Ieva tapo Venera), taip dabar visa gamta, įskaitant ir jūrą, tampa savinimosi objektu.

Pasak Leonardo da Vinci, tapytojo džiaugsmas yra nevaržomas iš naujo kurti daiktus, įvairiausias gyvūnų rūšis, augalus, vaisius, kaimus, žemės paviršių, griūvančius kalnus, baimę ir siaubą keliančias vietas, mielas, malonias, žvijas pievas, nusėtas margaspalvėmis gėlėmis, kurios, švelnaus oro dvelkimo supamos, žvelgia nuskrendančiam vėjeliiui pavymui; tapytojas vaizduoja audros sušiauštą jūrą, besigalynėjančią su vėtromis, kurios mėgina įveikti jos nirtulingas bangas.

Kūrybiniu "mėgdžiojimu" jūra tapo sutramdyta ir nugalėta. Taip buvo įveikta paskutinė kliūtis, pančiojusi sklandančią dvasią ir akį. Kolumbas įkūnija narsų atradėją, kuris, išmintingai naudodamasis kartografijos, navigacijos bei laivų statybos laimėjimais, ryžtasi pažinti jūrą, atmesdamas jos paslaptingą mitą.

Taigi galime išžvelgti simbolinį ryšį tarp Mont Ventoux kalno ir Algarve pakrantėje stūksančios galingos Ponta de Sagres uolos. Čia Portugalijos princas Henrikas Jūrnikas (1394-1460) į mokslinę stotį (turėjusią jūrų bei astronomijos observatoriją) iš visos Europos sukvietė kartografus, navigatorius, matematikus, kapitonus, laivų statytojus. Jis buvo protagonistas teoretikų ir praktikų grupės, atvėrusios atradimų epochos duris ir pradėjusios "puolimą visose jūrose ir žemynuose".

Taip pradėjo irti saitai, jungę žmogų su mitu, taip gimė globalios kategorijos. Nuo senovės ne ką pakitusios nežinomų dalykų ribos žingsnis po žingsnio buvo stumiamos tolyn. Prasidėjo nepaliojamas, dar ir XIX a. tebevykęs procesas.

Epochą, apimančią XV-XVIII a., Dietmaras Henze vadina "audringiausia geografinių atradimų istorijos faze, geografinių atradimų paroksizmu". Pastaroji sąvoka dėl dvejos - medicininės ir geografinės reikšmės - taikliai apibūdina socialinę pataloginę bei realią politinę epochos situaciją: tai staigus ligos priepuolis.

Kellai ir kellautojai

Hieronimo Boscho triptiko "Šieno vežimas" (apie 1485-1490) vidaus pusės vidurinė dalis vaizduoja šieno prikrautą vežimą. Iškilmingos eisenos lydymas, jis važiuoja plačiais, saulėtais, melsvame ūke skendinčiais toliais. Kairėje triptiko dalyje žemės rojus fone atvaizduota pirmykštė nuodėmė, dešinėje - siurrealistinis Paskutinis teismas. Charles de Tolnay spėja, kad menininką įkvėpęs flamandų priežodis: pasaulis yra šieno vežimas, iš kurio kiekvienas tempia kiek nutvėręs. Šieno vežimo, kuris simbolizuoja godumą, viršuje regime jaunus įsimylėjęlius - viliojantį žemiškųjų džiaugsmų paveikslą.

Pamišimo apimta, žmonija - vienuoliai, miestelėnai, valstiečiai, sveiki ir ligoniai - puola prie vežimo; vieni griūva po ratais, kiti nesėkmingai mėgina pasistatyti kopėčias, dar kiti dėl saujos šieno pasiryžę net žudyti. Pasaulio didžiūnai - popiežius, imperatorius, kunigaikščiai - iškilminga eisena joja paskui vežimą. Vežimą traukia žmonės, kuriuos arti esantis pragaras pavertė gyvūnus primenančiais demonais. Debesų apjuostame saulės rate išnyra Kristus. Iš gailėsčio iškėlęs rankas, skausmo apimtas Jis regi, kokios neišvengiamos godumo pasekmės, kaip žmonija traukia į pragarą.

Kelias čia yra simbolis. Išorinėje suveriamo triptiko pusėje irgi gausu alegoriškų simbolių užuominų - čia vaizduojamas per "blogą pasaulį" keliaujantis valkata. Kolumbo laikų kelių gyvenimo realybė čia perteikta įtaigiau.

Dulkėti, akmenimis ir uolų nuolaužomis nusėti, gilių rėžių išvagoti, palijus neišbrendami ano meto keliai kellautojams buvo didelis vargas. Reikėjo baimintis banditų ir plėšikaujančių kareivių, ne tik apvogdavusių, bet neretai ir užmušdavusių.

Užeigos namai buvo primityvūs. Anuomet gimęs priežodis sakė: kas ateina paskutinis, gauna prastą vakarienę ir blogą lovą.

Nepaisant šitų blogybių, ūkinės, mokslinės bei politinės priežastys lėmė vis didesnį mobilumą, ir kelias tapo centre naujos kultūros vieta. Keliaujantys studentai būriais traukė į universitetus, tikėdamiesi gausią mokslo šviesos (pirmiausia teologijos, po to medicinos, teisės ir kitų mokslų). Tas pats patirties alkis ginė ir menininkus. Pavyzdžiui, Durerių šeimoje keliauti buvo savaimė suprantamas dalykas. Albrechto Dürerio protėviai išsikėlė į Venriją, jo tėvas iš Vengrijos atsikėlė į Niurnbergą. 1490-1494 m. Albrechtas Düreris pabuvojo Bazelyje, Colmare, Strassburge, 1494-1495 bei 1505-1509 m. - Venecijoje, 1519 m. - Šveicarijoje.

1493 arba 1494 m. Einsiedelne (Šveicarija) gimusio Paracelso tėvas buvo išsvetur atvykęs gydytojas; netrukus šeima persikėlė į Villachą Karintijoje. Būdamas keliaujantis studentas, Paracelsas Vienoje įgijo bakalauro laipsnį; karo gydytoju dirbo įvairiuose Europos kraštuose. Aplankė Atėnus ir Rodo salą. 1526 m. Strassburge jam suteiktos politinės teisės. Bazelyje tapo miesto gydytoju ir garbės profesoriumi; kilus teisiniu konfliktui, iš čia turėjo bėgti. Per Regensburgą, Ambergą, Voralbergą pasiekė Sankt Galleną. Dirbo Insbruke ir Pietų Tirolyje, Ulme ir Miunchene, Pressburge ir Vienoje. 1541 m. mirė Zalcburge.

Tankėjantį informacijos ir komunikacijos tinklą Europoje dar labiau stiprino reguliarus paštas. Pašto tarnyba buvo įsteigta būsimojo imperatoriaus Maksimilijono I nurodymu, o ja rūpintis pavesta iš Bergamo (Šiaurės Italija) kilusiai Tassis šeimai (vėliau pasivadinusiai Taxis). XVI a. valstybės teisės specialistas Johannes

Jakobas Moseris šį kultūros istorijos faktą prilygino Kolumbo žygiui.

Sulig Naujaisiais amžiais sinchroniškumas ir neprištumas prie vietos tapo didžiaisiais Vakarų Europos kultūros vystymosi veiksniais. Lemiama tampa ne tik nauja erdvės patirtis, vertikale pakeitusi horizontale; įvyksta ir laiko jausmo "rekonstrukcija". Eschatologinis, į žmonių ir pasaulio pabaigos likimą orientuotas mąstymas linksta į žemišką laiko etiką, kuri dar vėlyvaisiais Viduramžiais ėmė reikštis kaip *diversitas temporum*:

Klausimas, ką kiekvienas galėtų nuveikti savo fiziniam amžiui prailginti, tapo egzistenciniu iššūkiu. Dėl gausėsių žinių, spartesnio jų plitimo mokslui ir išsilavinimui įgyti imama stokoti laiko. Prekyba ir manufaktūros reikalavo naujų racionalaus laiko naudojimo formų. Bažnytinio pamaldumo tvarkaraštis pradeda prieštarauti pasaulietinio samdomojo darbo reikalavimams. Kainodara ir piniginės paskolos bei socialinio augimo tempas [...] sukuria socialinių etinių problemų. Be to, vis didesnis visuomeninės veiklos sferų savarankumas atkreipė dėmesį į politinių, teisinių ir socialinių aplinkybių priklausymą nuo laiko. Teisės (mutatio legis) ir konstitucijos (mutatio politarum) pokyčiai tapo istorinių politinių refleksijų objektu (Klaus Schreiner).

Liaudies knyga "Daktaro Johano Fausto gyvenimas" primena išgaubtą veidrodį, kuris fokusuoja tos pereinamosios, tarp Viduramžių ir Naujųjų laikų svyruojančios epochos įvairiausias vystymosi linijas. Pamatę, kokios galimybės ir stebuklai slėpi pasaulyje, Faustas nebenori vadintis "teologu".

Studijoje "Pasaulio atkerėjimas" vokiečių kilmės amerikiečių medievistė Ger-

hild Scholz Williams parodė, kad medžiaga apie Faustą leidžia pažvelgti į Naujųjų laikų pradžios intelektualo išganyto problematiką, išvysti prieštaravimą tarp jo skepsio ir savimi pasikliaujančio didžiamosios slaptųjų mokslų pažinimo.

Fausto patyrimo alkis okultinius mokslus padarė viešų diskusijų objektu. Kalbant Paracelso žodžiais, jie tapo sumokslinti. Paracelsas ne sykį yra teigęs, kad visas žinojimas kaip *quinta essentia* yra atviras žmonėms. Žmogus yra kosmoso centras, dangaus ir žemės centras; Dievas nenori nieko nuo jo slėpti; skirtu laiku, tai yra istorijoje, viskas jam bus atskleista. Atkerėjimas, sekularizacija, patyrimo žinių kategorizavimas Naujaisiais laikais reiškiasi kaip intelektualinė mokslinė specializacija.

Liaudies knygoje apie daktarą Faustą pastarąjį, permelg toli nuėjusį *experimentum medietatis* srityje, galiausiai nusineša velnias. Apskritai paėmus, švietimo procesas šalino pragaro ir dangaus metafizinį perteklių; nuo savimi pasitikinčios žmogaus autonomijos viršukalnės imta projektuoti kelius per pasaulį, kurį norėta atrasti, iširti, atkerėti ir užkariauti.

Naujųjų laikų tragedija, kaip Renesanso ir Švietimo dialektika (taigi jų virtimas priešingybe), rodo, kad rojus žemėje nebuvo sukurtas, geriausiu atveju liko utopija, o šėtoniškumas kaip žmogiškasis principas vis baisiau niokoja žemę, *terre des hommes*. Leonardo da Vinci yra pranašavęs: *Žmonių kūriniai taps jų mirties priežastimi*.

Hermann Glaser

Iš vokiečių k. (Die Zeit - 10. April 1992. - Nr. 16) sutrumpintai vertė Rusnė Dumšytė

"DEUTSCHER KATHOLIKENTAG" KARLSRÜHEJE

Vokiečių katalikų dienos - kas dveji metai rengiamas panoraminis Vokietijos

katalikų Bažnyčios forumas. Birželio 17-21 dieną Karlsrūheje vykusių Katalikų dienų teminiu stuburu pasirinktas "Naujojo Miesto" įvaizdis.

Tokia tradicija Vokietijoje, kaip galima

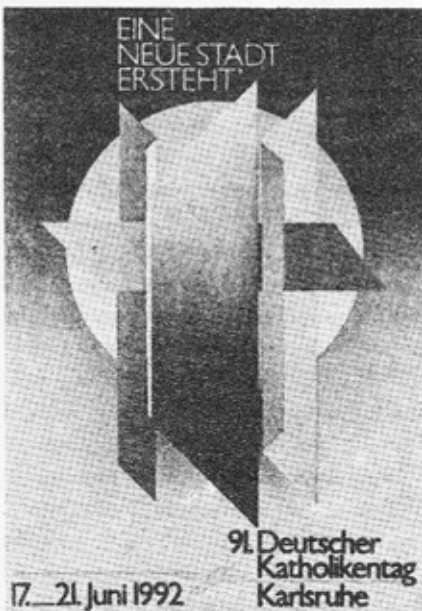
Visuomenė

numanyti iš šiemetinių 91-ųjų Dienų, pakankamai sena. Pirmąkart Vokiečių katalikų dienos paskelbtos 1848 m., nuo 1880 m. rengiamos kaskart kitame mieste. Metiniai pasauliečių ir dvasinio luomo kata-

likų susibūrimai, be kita ko, stiprino Bažnyčios pozicijas, anuomet atstovautas Bundestage Centro partijos. Galime numanyti šių katalikų susirinkimų svarbą, prisiminę ne tik konfesinį tautos skilimą, bet ir istorijon įsirižusį Vokietijos federalizmą.

Pastaruoju metu Katalikų dienos Vokietijoje rengiamos kas antri metai pakaitomis su panašiu principu rengiamomis Evangelikų dienomis.

1990 m. Katalikų dienose Berlyne jau galėjo dalyvauti VDR vokiečiai, spalio mėnesį oficialiai virste "Naujųjų Bundeslandų" piliečiais. (Ryšų potėpį Berlyno dienų "lituanistikai" bus suteikusi anuometinė Lietuvos Ministrė pirmininkė.)

91-ųjų vokiečių katalikų Dienų Karlsrūhėje plakatas. 1992

Karlsrūhė - Naujasis Miestas?

Tema šiemetinėmis Katalikų dienoms parinkta pagal Apreiškimo knygos pranašystę apie Naująją Jeruzalę. Naujosios Europos kūrimo patosą blaivinančiai šaldo ne tik vokiečių rytiečių niurzgėjimas. Krikščioniškos nuostatos savaitraštis "Rheinischer Merkur" replikavo, kad sugriauto Sarajevo nuotraukos titulinuose dienraščių puslapiuose verčia žvelgti į "Naujosios Europos" lozungą geriausiu atveju melancholiškai ir atlaidžiai. Šiaip ar taip, Karlsrūhėje šūvių nebuvo girdėti, o

badui įsivaizduoti būtų reikėję įtemti visas vaizduotės galias...

Pati Karlsrūhė, žalias ir palyginti neseniai (1715) markgrafo Karolio Vilhelmo įkurtas "svajonių miestas", puikiai tiko temos kontrapunktui. Valdovo noras nulėmė klasicistinį ("skriestuvo ir liniuotės") miesto centro planą su pilimi viduryje ir spinduliais į ją subėgančiomis gatvėmis. (Markgrafas buvo ir anuometinis Badeno žemės evangelikų Bažnyčios tarybos pirmininkas.) Kito klasicistinio miesto - Vašingtono plano autoriaus užrašuose rasta pagiriamų atsiliepiamų apie Karlsrūhę. Savo ruožtu Karlsrūhės architektas sėmėsi įkvėpimo iš Versalio. Dabar Karlsrūhė turi 280 tūkst. gyventojų. Čia yra Vokietijos "teismų rezidencija" (Federacijos konstitucinis teismas), Badeno kultūrinė metropolija (13 teatrų). Elzaso kaimynystė - dar ir geografinis privalumas tarptautinių kongresų organizavimui šiame mieste.

Stebinanti gausybė

Norinčiam aprėpti ir aplakstyti Katalikų dienų renginius nepakaktų net ir labai eiklių kojų. Trijų dienų programa tilpo į pusketvirto šimto puslapių knygelę, joje - apie 1 400 siūlomų dalykų. Pagrindiniai renginiai - penkios "Naujojo miesto" potemės: I. "Dievas - Naujojo miesto šviesa" (bandymas apsaityti Dievą poezija, kalba, muzika, šoku, instaliacija "Šviesos kambarys"); II. "Naujasis miestas - žmogaus miestas" (Europos politika); III. "Atvirų durų miestas" (migrantų ir pabėgėlių priėmimas); IV. "Dievo kūrinija" (aplinkosauga); V. "Pakeliui į vieną pasaulį" (Pasaulinės Bažnyčios ir misijų ekspozicija, "Trečiasis" pasaulis; Lotynų Amerikos evangelizacijos 500-metis).

Be to, vyko teminiai susitikimai: "Krikščionių-musulmonų dialogas" (pirmąkart Katalikų dienų programoje), jaunimo organizacijų programa "Europos erdvė be sienų", žydų religinio paveldo studijos (Katalikų dienose nuo 1970 m.), Ekumeninis centras, Biblijos centras (apie Šv. Raštą kalbėta, vaidinta, muzikuota; prisiminta, kad Vokietijos Bažnyčios sutartinai mini Biblijos metus). Ypač gausiai lankytas "Šeimų susitikimų centras"; vaikams

atskirai įrengtas "Vaikų miestas". Plati "Moterų centro" programa rodė, kad ne visos vokiečių moterys patenkintos savo vieta ir vaidmeniu Bažnyčioje. Manekenė su liturginiais rūbais tarsi formulavo "pakibusį" moterų diakonato klausimą. Atskiri susitikimo centrai - studentams, ministrantams, invalidams, taip pat vyskupijų bažnytinių organizacijų, vienuolių parodos bei programos...

Pasirodo, ne tik atvykėliui sunku išsirinkti tokioje gausybėje. Ar paspoksoti į jaunųjų motociklistų *drive-in* pamaldas, ar į Haičio eksprezidentą Jean Bertrande Aristide? Ar paklausti, kaip gieda vilniškis Katedros choras, ar dalyvauti seminare apie maldą ir meditaciją?

"Media" centre organizuoti susitikimai su *vips*, anot angliškos santrumpos, labai svarbiais asmenimis, Bažnyčios ir visuomenės įžymybėmis, kurių Katalikų dienoje netrūksta (pvz., buvo suvažiavę 150 kelių konfesijų vyskupų). Iš viso į Naujojo miesto statybą susirinko apie 70 000 žmonių (tiek buvo užbaigos Mišiose). Apie 35 000 buvo įsigiję abonementinius bilietus, taigi nusiteikę dalyvauti visose Dienose; 2 500 svečių atvyko iš 30 užsienio šalių. Du trečdaliai dalyvių - jaunesni kaip trisdešimties. Vakaraus keliose aikštėse vykdavo roko koncertai, kurių katalikiškumas reiškėsi bent jau tuo, kad garsas buvo visuotinai stipriai girdimas. Žinoma, galėjai rinktis dešimtis kameriškesnių kultūrinių renginių - poeziją, teatrą, koncertą, kiną.

Eilinis Naujojo miesto pilietis, paprastai nešinas Karlsrūhės planu ir transporto schema, kartais sveikinantis sutiktus nepažįstamus bendrapiliečius, pastebimai išsiskyrė Karlsrūhės kasdienybėje.

Sunku būtų buvę susigaudyti be mėlynomis skarelėmis ryšinių savanorių talpinkinčių. Šie studentai arba moksleiviai po keletą valandų per dieną aiškino prie informacinių stendų, padėjo vesti diskusijas, stumdė invalidų vežimėlius. Viena talkininkė studentė į komplimentą, kad viskas vokiškai sklandžiai suorganizuota, atsakė: "Kartais mums, vokiečiams, išeina net pernelyg sklandžiai..."

Novosibirsko vyskupas Jozefas Vertas svečio iš Rytų žvilgsniu šitaip pakomenta-

vo įvairiaspalvį Katalikų dienų rūbą: "Kažin ar mums iš buvusios Sovietų Sąjungos dabar labiausiai reikia religinių renginių rinkos?"

Ne paskutinis vaidmuo Katalikų dienose tenka emociniam viso renginio įvairybės išgyvenimui (neneigiant, žinoma, solidaus intelektualinio pranešimų bei diskusijų turinio).

Atviros diskusijos

Katalikų dienos vyko ne tik apibrėžtoje vietoje, bet ir konkrečiame birželio mėnesio Vokietijos dvasiniame klimato. Visų pirma, aukščiausią tašką buvo pasiekusios diskusijos dėl Konstitucijos 218 straipsnio projekto (po keleto dienų, birželio 26 d., beje, priimto Bundestage) - dėl įstatyminio abortų leidimo. Bažnyčia pratusi, kad jos vidines problemas pasigauna ir pertraukia televizijos ir spaudos skersvėjis. Pačiai Bažnyčiai priklausantys žmonės nevienodai vertina, pvz. "Opus Dei" įkūrėjo beatifikaciją ar teologo Eugeno Drewermanno suspendavimą.

Lietuvio akiai ir ausiai Katalikų dienų oficialioji programa pakankamai atvira diskusijoms. "Podiumų" temos kuo įvairiausios: apie hierarchiją ir demokratiją Bažnyčioje, moters vaidmenį Bažnyčioje, arba ... apie homoseksualistų santykį su Bažnyčia. Buvo ir podiumo diskusija su Eugenu Drewermannu. Į ringą stojusi Bundestago deputatė Hanna Renate Lawrien (n.b. - ne hierarchijos atstovė!) parodė, kad katalikai atsirinktinai piima Paderborno teologo idėjas. Spaudos stenduose gali rasti "kritiškosios katalikybės" žurnalus "Kirche intern" ar "Publik Forum". Nuomonių pasikeitimas turėtų nuleisti garo perteklių. Diskutuodama dalykus, Bažnyčia nebūtina juos priima; pačios diskusijos irgi nėra galutinė vertybė. Anot Vokietijos Vyskupų Konferencijos pirmininko vyskupo Karlo Lehmanno, dažnai diskutuojama ar priekaištaujama Bažnyčiai dėl trečiaieilių dalykų. Kito vyskupo pastebėjimu, liuteronai neturi dalies tų problemų, dėl kurių žodžiuojasi kai kurie katalikai (celibato, vyskupų skyrimo), bet ar dėl to evangelizacija liuteronams sekasi nepriekaištingai?

Inicliatyva "iš apačios"

Vis dėlto tam tikrai daliai žmonių oficialioji Katalikų dienų programa atrodo esanti nepakankamai atvira diskusijoms, o hierarchinė Bažnyčia (*Amtskirche*) - beviltiškai pasenusi tetulė.

Nuo 1980 m. vyksta Katalikų - ir Katalikų - dienos "iš apačios" (*von unten*) su savo programa, replikuojančia oficialiajai Katalikų dienų programai. Pasaulietinė spauda bei televizija paprastai mėgsta padidinti "pogrindinio" renginio dalyvių skaičių bei reikšmę.

Vis dėlto kokie 2 000 (kitais duomenimis - apie 10 000) žmonių (daugiausia jaunimas) per dieną aplankė toliau nuo centro išnuomotas 3 didžiules palapines. Čia galima išgirsti, pvz., Drewermanno ar kokio kito teologo kritikos apie Popiežių ir Bažnyčią. Oficialiosiose Dienose kalbėta apie Lotynų Amerikos evangelizacijos jubiliejų su visomis kontroversijomis, o "apatinėse" - tik apie Konkistos 500-metį. Kitos dvi kritikuotos temos - Bažnyčios ir valstybės santykiai (per bažnytinio mokesčio sistemą Vokietijoje ypač artimai susipynę) ir lyties sferos "kolonizacija" ("apatinių" nuomone, oficialioji Bažnyčia lyties sferoje išvelgianti labiau nuodėmės, o ne meilės šaltinį). Kadangi kalbėtojai niekieno nesaistomi, pasitaiko ir gana keistų samprotavimų (pvz. padejavimai dėl vyriškų įvaizdžių dominavimo Šv. Rašte ar ekskunigo teatralizuotas farsas, raginantis gydyti Bažnyčią išėjimu iš jos). Plakatai ragina vyskopus atšaukti celibatą (tik vyskupų nematyti), arba panaikinti bažnytinio mokesčio sistemą. Oficialiosios Katalikų dienos kainavo 12 mln. DM, o "disidentams" teko ieškotis lėšų patiems.

Žmogus su rožiniu ar popiežiaus portretu "apatiniame" renginyje atrodytų gerokai iššaukiančiai, nors tikiu, kad prinuštas nebūtų: gal jis protestuoja! Užtat neiššaukiančiai atrodytum su Oscaru Romero (prieš 12 metų nužudytojo Salvadoro arkivyskupo) portretu.

"Apatinės" Katalikų dienas organizuoja beveik 40 grupių, tokių kaip "Krikščionių teisės Bažnyčioje", "Katalikų kunigų ir jų žmonių sąjunga", "Homoseksualai ir Bažnyčia" ir kt.

Abejas - oficialiausias ir "apatines" - Katalikų dienas vienija neliečiamas devizas - aplinkosauga. Pietums nutarta vartoti ne vienkartinį išmetamus, bet plaunamus indus. Ne dėl pigumo!

Raudų slėnia

Klaidinga būtų įsivaizduoti Vokietijos Bažnyčią tik diskutuojančią, kalbančią ir rašančią, sudarytą iš teologijos profesorių ir studentų (kurie, beje, dažnai sudaro nemažą *von unten* kontingentą). Nereikia didelio įžvalgumo, kad pamatytum baltus siūlus schemeje, skiriančioje hierarchiją *Amtskirche* ir "Liaudies Bažnyčią". Katalikų dienose, be visa kita (pirma visa ko), buvo daug maldos.

Dienų atidarymo pamaldose pirmąkart vyko dalyvių krikšto pažadų atnaujinimas. Devintinių procesija ėjo į Šv. Stepono katedrą, kuri idealiajame Karlsruhės plane iš karto nebuvo numatyta ir atsidūrė kiek toliau nuo miesto centro.

Kareiviai iš dvylikos Vakarų ir Rytų šalių Katalikų dienose turėjo savo programą ir pamaldas. Galėjai rinktis grigališkai giedamas Mišias, liturginio šokio pamaldas, tylią naktinę adoraciją. Specialiosios grupės (kurčėnyliai, invalidai) turėjo atskiras, bet, suprantama, visiems atviras pamaldas. Buvo galimybių susipažinti su rytų apeigų katalikų liturgija.

Pasirinkau užsukti į vokiečių katalikų charizminio sąjūdžio programą. Šių uoliųjų Dievo šlovintojų nedegina diskusijų aistra. Pas charizmatikus viešėjo popiežinis pamokslininkas tėvas Raniero Cantalamessa OFMC ap. Kaimyninę Karaliaučiaus sritį evangelizuoja charizminės Maihingo evangelizacijos centras, jiems talkina Kretingos pranciškonai. Vokietijoje veikia apie 800 maldos grupių bei bendruomenių, 12 000 katalikų priklauso charizminiam sąjūdžiui. Juntamai svarūs (bent jau iš veiklos Katalikų dienose) Prancūzijos bendruomenių "Emmanuel" ir "Palaiminimų" (buv. "Judo Liūto") filialai - giminingos bendruomenės. Ar Lietuva sulauks tiek dvasinio vokiečių katalikų apaštalavimo, kiek sulaukia medžiaginės pagalbos?

Bažnyčioje ir dviejose jaukiose architektūros mokyklose buvo įsikūręs Kata-

likų dienų "Dvasinis centras", kurio devizas - "Naujojo miesto centras esi Tu". Įėjusį pasitikdavo plakatai "Tylos!". Beveik visada perpildytos buvo auditorijos, kuriose dalytasi maldos patyrimu ir meditacijos įgūdžiais. (Apskritai Dienose pasitaikė ir tokių "podiumų", kur klausytojų buvo tiek, kiek kalbėtojų.)

Prieš patekdami į "dykumoje degančių krūmų" dekoruotą Švč. Sakramento adoracijos kambarį, lankytojai praeidavo pro lentinę Raudų bei skundų sieną. Paslaugiai padėtas popierius, rašikliai ir smeigtukai kvietė užrašyti savo troškimus, o perskačiusius tikėjimo brolius - nunešti šiuos reikalus širdyse į koplyčią. Tarp raštelių vėl polemika: viename - "Prašome gerų kunigų

KADA SULAUKSIME 1992 METŲ?

Kadaise žymus Rusijos disidentas Andrejus Amalrikas parašė studiją „Ar išsi laikys Sovietų Sąjunga iki 1984 metų?“, kurioje svarstė, ar sovietinė imperija pasieks tokį savo raidos etapą, kokį savo utopiniam romane matė Orwellas.

1992 metai Europai taip pat turi orvelišką prasmę. Manoma, kad jie taps žemyno suvienijimo, naujosios Europos, o gal ir visiškai naujo pasaulio pradžia.

Metai, kalendoriuose pažymėti skaičiumi 1992, formaliai jau atėjo, bet ar atėjo jie politiškai? Ar Europos integracijos data nebuvo nustatyta pernelyg optimistiškai?

Integracijos teorijos ir praktika

Vieningos Europos vizija gimė ne šiandien. Dar Viduramžiais, kai gentytės, kunigaikštystės ar nedidelės valstybės buvo „integruojamos“ naudojant ginkluotą jėgą, atsirado ir taikingų Europos vienyjimo idėjų. Erazmas Roterdamiensis 1521 metais veikale „Institutio principiis christiani“ siūlė bene pirmąjį taikingo Vokietijos suvienijimo planą, o britų kunigaikštis Edwardas Seymouras Somersetas 1548 metais - Anglijos uniją su Škotija. Prancūzijos karaliaus Henriko IV kancleris Maximilienas de Bethune buvo paruošęs „Amžinosios taikos planą“, pagal kurį visa Europa turėjo tapti prancūzų kontroliuojama

rytdienai!“, kitame - replika: „Bet ne vakardienai!“, o trečiame pridėta: „Ir moterų kunigų!“ Prie tradicijų prisirišęs katalikas prašo, kad būtų grąžinta „katalikiška Mišių auka“. Šalia pašmaikštavimo popiežiaus adresu - padėka: „būtent už šį Popiežių“.

Vokiečiai rado gerą vietą raudoms ir skundams - prieš įėjimą į koplyčią.

„L'Osservatore Romano“ spausdintame sveikinimo žodyje Katalikų dienoms Jonas Paulius II ragino vokiečius išmintingai elgtis su *Stasi* archyvų medžiaga. Priminę Amerikos evangelizacijos 500-metį, Šv. Tėvas pabrėžė Senojo Žemyno atsakomybę už visas pasaulio tautas.

Kastantas Lukėnas

ma konfederacija, o Williamas Pennas (kurio pavardė savotiškai įamžinta Pensilvanijos pavadinime) jau 1693 metais prabilo apie Europos parlamentą ir vieningą Europos valstybę. Šiame kontekste istorikai nepamiršta ir Lenkijos-Lietuvos valstybės, kuri, nepaisant visų trūkumų, buvo taikingos dviejų valstybių sandraugos pavyzdys.

Dabartinės integracijos pradžios reikėtų ieškoti pokarinėje Europoje. Nors tuomet apie tikrą integraciją niekas nemąstė, siekta tik kuo greičiau atstatyti ekonomiką ir neutralizuoti Vokietiją, padarant jos ekonomiką labiau kontroliuojama. Pagal vadinamąjį Schumano planą sunkioji pramonė Prancūzijoje ir Vokietijoje (tiksliau - vakarinėje jos dalyje) buvo sujungta į vieną industrinį kompleksą, prie kurio netrukus pritapo Beniliukso šalys bei Italija. Šitaip 1951 m. sudaryta Europos anglies ir plieno sąjunga. 1958 m. Romoje minėtosios šalys įkūrė Atominės energetikos bendriją ir Europos ekonominę bendriją. 1966 m. visos trys bendrijos suvienytos į vieną - Europos Bendriją, kuri iki šiol tradiciškai tebevadinama ekonomine, nors tai nėra visiškai teisinga.

Kaip žinia, 1973 m. prie šešetuko prisijungė Danija, Jungtinė Karalystė ir Airija, 1982 m. - Graikija, pagaliau 1986 m. - Ispanija ir Portugalija. Bendrijos šalys pirma sumažino, o paskui visai panaikino

muitus tarpusavio prekyboje, bet atsitvėrė muitų siena nuo likusio pasaulio. Tokia politika leido greitai supanašėti gyvenimo lygiui visose bendrijos šalyse, taip pat stimuliuojo vidinę integraciją. Ypatingi ryšiai bendrijos šalis jungė su buvusiomis kolonijomis (Prancūzija su Polinezija ir Karibais, Belgija su Centrine Afrika, Olandija su Indonezija, Portugalija su Brazilija, Jungtinę Karalystę su Indija ir pan.). Europos Bendrija, veikiai tapusi didžiausia pasaulio prekybininke, įtraukė į sau palankią ekonominę sistemą daugiau kaip 80 pasaulio valstybių.

Devinto dešimtmečio viduryje pradėta kalbėti apie galimybę stiprinti ekonominę uniją politinio vienyjimosi linkme. Atsirado vieningų standartų, unifikuotos ryšių ir finansų sistemos koncepcijų. Numatyta, kad 1992 m. Europos Bendrija taps monetarine ir politine unija. Gims kažkas panašaus į Jungtines Europos valstijas, tačiau šalys nepraras valstybinio suvereniteto.

Šūkis „12=1“ tapo netolimos ateities simboliu, ir Maastrichto susitikimas turėjo šį šūkį paversti realybe.

Gyvenimas pasirodė sudėtingesnis. Europoje atsirado reiškinų, kurių greitos integracijos koncepcija nebuvo numachiusi.

Nesėkmės ir problemos

Nepaisant išoriškos gerovės ir vidinės taikos, Europos Bendrija tebėra pilna prieštaravimų, kurie - šiandien jau visai aiškūs - žymiai atitolins išsivajotuosius 1992 metus.

Bene paradoksaliausia tai, kad galutinės integracijos tikslas dar ir šiandien nesuformuluotas. Šalys jį supranta nevienodai, apie tai ginčijamasi ir diskutuojama daugiau kaip 30 metų, bet pažangos diskusijose nematyti. Ar integracija ir liks ekonominė, ar tebus pirmas žingsnis į politinę uniją, kurios vardan galbūt teks aukoti net garbingąsias vietines monarchijas? Šiaip ar taip, nuomonių apie unijos ateitį spektras labai platus. Federalistai (šiandien jiems galima priskirti Vokietiją, Prancūziją, Italiją ir iš dalies Beniliukso šalį) įsivaizduoja vienybę, kaip paneuropinę valstybę, kurioje buvusios šalys taps tik administraciniais dariniais. Tuo tarpu funkcionalistai (danai, britai) mano, kad vienyti reikia ne

viską, o tik tas gyvenimo sritis, kuriose vienybė duoda naudos ir nesilpnina atskirų bendrijos narių valstybingumo. Reikia tikėtis, kad ir Maastrichto sutartis netaps „generaliniu planu“. Bendrijos istorija iš tiesų pragmatiškų dienos aktualijų sprendimų visuma.

Prieštaringa todėl ir teisinė unijos sistema. Kiekvienoje iš 12 Europos Bendrijos narių egzistuoja savos teisinės tradicijos, ir jų unifikavimas reikštų aiškų suvereniteto ribojimą. Parlamentas ir kiti integracijos organai iki šiol neturi savo vietos įstatymų leidimo ir vykdymo sistemoje. Parlamentas virsta vis didėjančia „deklaracijų gaminimo mašina“, negalinčia įpareigoti šias deklaracijas įgyvendinti.

Kuriasi ir stiprėja biurokratinis būsimosios bendrijos aparatas, tačiau nežinia, ar ilgainiui jis atstos tautines biurokratijas ir bandys pakilti virš jų, ar pasiliks bejėgiu „konsultaciniu“ dariniu. Neaišku, kieno rankose bus bendrų pinigų spausdinimo mašina ir kaip bus elgiama su tomis šalimis, kurios priešinsis bendrijos sprendimams.

Integracijos kūrėjai nenumatė ir gorbaciovinės perestroikos rezultatų bei jos pasėkmių bendrijai, o jie įterpė į integracijos procesą keletą naujų „parametrų“, nes Europos Bendrija buvo sumanyta kaip darinys, funkcionuojantis dviejų blokų konfrontacijos sąlygomis ir saugantis Vakarų

Europos rinkos stabilumą. Naujų narių artimiausiu metu „planuota“ nebuvo (juk negalėjo jais tapti priešiškos sistemos valstybės). Komunistinio bloko subyrėjimas ir demokratėjimas dovanavo ne vien naujus demokratiškus, bet ir beturčius kaimynus Europoje. Aukšto gyvenimo lygio valstybės, iki šiol saugojusios neutralitetą, kaip savojo stabilumo ir gerovės garantą, dabar išsigando, kad gali likti politinių procesų nuošalyje. Suprantama, visiškai neplanuotas naujų narių - turtingų ar vargšų - priėmimas atitolins unifikaciją, tad ir čia teks rinktis: labiau plėstis ar labiau integruotis ligšiolinėse ribose. Už pirmąjį variantą linkę pasisakyti britai, už antrąjį - prancūzai.

Europos Bendrija pemelyg daug dėmesio skyrė ekonominiams faktoriui, dažnai ignoruodama politines problemas. Permainos Vidurio ir Rytų Europoje, ypač buvusioje SSRS, parodė, kad politiniai klausimai kur kas svarbesni už ekonominius, ir mėginimai išspręsti ką nors ekonominėmis sankcijomis bei blokadomis patyrė *fiasco*. Panašiai, beje, baigėsi ir bandymas įveikti Jugoslavijos krizę.

Pernelyg lengvabūdiškai bendrijos vadovai žiūrėjo ir į tautines problemas Vakarų valstybėse. Dabar jau aiškiai matyti, kad ne tik slovakai ir slovenai, bet ir katalonai bei škotai naujuose Europos namuose norės gauti atskirą butą. Niekas nenori būti labiau europietis, negu italas ar grai-

kas, todėl realiai niveliacijos galimybei iškilus, rinkimuose vis daugiau balsų gausna tie, kurie anaipol nenori tapti beveidžiais europiečiais.

Šiuo aspektu Danijos rinkėjų atsisakymas aprobuoti Maastrichto susitarimą yra puikus pavyzdys. Nors danų „ne“ nulėmė labai nedidelė balsų persvara, jis sukėlė referendumų griūtį bendrijos šalyje ir vėl paaštrino diskusiją apie tai, kokia gi ta bendrija turėtų būti. O nežinomųjų vis daugėja: stiprinti ar silpninti transatlantinius ryšius, kaip vertinti ryškėjančias Vakarų Europos Unijos ambicijas tapti bendrijos karine sąjunga?

Ar sulauks Europa savųjų 1992 metų? Integracijos mechanizmas jau veikia, ir procesas, atrodo, nebesustabdomas. Tačiau tai, kad šis bandymas nebe pirmas, rodo, jog net ir demokratija besiintegruojančiose valstybėse nėra jokia garantija, kad Jungtinės Europos valstybės bus tikrai demokratinė bendruomenė.

Šiaip ar taip, optimistai mano, kad prieš dešimtmetį pradėti kurti planai „Europa 1992“ taps realybe apie 1997-1999 metus. Pesimistų ir net realistų nuomone, laukti reikės daugiau nei dešimtmetį. Bet kurti politinius planus daugiau nei dešimtmetį į priekį labai rizikinga.

Egidijus Vareikis

ANTANAS MIŠKINIS RINKTINIAI RAŠTAI [1]

Dail. Saulius Chlebinskas

„NEBEREIKS KLUMPĖTAI VARGA BRISTI...“

Pagaliau sulaukėm dienos, kai po penkiasdešimt metų Lietuvoje pasirodė pirmieji tiki *rinktinių raštai*. Tokia laimė nusišypsavo Antanui Miškiniai* - atlapaširdžiui aukštaičiui, ne itin įtikusiam pastarajai valdžiai tiek Kaune pamėgtais elegantiškai sningančiais fokstrotais, tiek tobuliausiu lyrinio tremties atsivėrimu - rūšcios Lietuvos psalmėmis. Įtaresnis skaitytojas pirmame recenzijos sakinyje galėjo įžvelgti ironijos atošvaitą, tačiau apmąstęs žodžio *rinktinių* prasmę suvoks, kad apsiriko.

* Miškinis A. *Rinktinių raštai* / Pareng., įvad. str. ir paaišk. R. Tūtlytės. - V.: Vaga, 1991. - T. 1. - 695 p. - 14 000 egz. - Kaina

Mūsų tekstologijos autoritetas Aleksandras Žirguly, aptardamas *rašty* leidimus, kadaise primygtinai siūlė atsisakyti dviprasmiškumo ir *rinktinių* vadinti geriausių atrinktų kūrinių tomus**. Tačiau kur tau! Leidimai buvo sudaromi tiesiog *surenkant* į vieną vietą ideologiškai nekenksmingus tekstus, papildytus biografinių žinių ir paviršutiniško kūrybos apibūdinimo kratiniais; dėl estetinių kriterijų niekas galvos per daug nesuko. Ką jau kalbėti apie tokių *rašty* pilnumą ar aiškiau suformuluotus atrankos principus! Todėl savo akimis netiki, kai baltutėliame Miškinio poezijos tome randi sudarytojos Ritos Tūtlytės visa kaip reikiant padaryta ir paaiškinta. Taip ir norisi sušukti a. a. poetui į Anapilį: Tavo poezijai jau „nebereiks klumpėtai vargą bristi“!

Įvadinį straipsnį pradėjusi taikliu Miškinio būdo nusakymu („Buvo ambicingas, kandus; bet niekuomet ilgai nepykdamas - vėl švietė giedra ir išdaigavo“, p. 5), parengėja pereina prie jo kūrybos prigimties analizės. Vykusiai perpindama Miškinio asmenybės ir poetikos elementus, atskleidama vidines lyrinio impulsų priežastis, Tūtlytė netrafetiškai susieja jo poeziją su folklorine ir literatūrine tradicija: „Vedanti kūrėją melodija ir gyvas žodžio prasmės pojūtis sudaro poeto lyrikoje įtamos lauką, kalbėjimo eleganciją. Miškinio lyrikos išdailinta poetika, modernaus maišto ir folkloriškojo „taikaus“ graudesio junginys esmingai atveria - išbaigtą ir motyvuotą asmenybę, literatūrinę ir kultūrinę tendencijom - tarpukario poetinę stilišką“ (p. 14). Detalus nagrinėjimas, lyginimas,

sutartinė.

** Žr. Žirguly A. *Tekstologijos bruožai*. - V.: Mokslas, 1989. - P. 20.

kontekstų įvardijimas ir kitokios filologinės gudrybės įvado autorei netrukdo rašyti paprastai, aiškiai ir stilingai, neįklimpstant nei į akademinis išvedžiojimus (leidinys skirtas plačiai auditorijai), nei į eseistinę saviraišką (plg. Bernardo Brazdžionio „Poezijos pilnatis“ pratarbę). Jauna literatūrologė demonstruoja nedažną lakoniškumą, detalumą ir įžvalgumą lydinį - 25 puslapių straipsnis turiniu pretenduoja į sodrią rimtos monografijos santrauką. Net pirmą kartą susidūrusiam su Ritos Tūtlytės vardu turėtų būti akivaizdu, kad šių „Raštų“ sudarymas jai nebuvo atsitiktinis Miškinio pavartymas. (Vienintelis menkutis priekaištas: Baranausko citatoje, matyt, iš sovietinio leidimo, žodis *Dievas* rašomas mažąja raide.)

Išsivadavimo iš negatyvių literatūros kritikos stereotipų pavyzdys - įvadinio straipsnio struktūra. Eilėraščių tematikos (iš įpročio dažnai komentuojamos detaliausiai) aptarimas nukeltas po skyrelio apie poetiką ir vien papildoma pastarąjį, paryškina Miškinio vietą tarp kitų neoromantikų, padeda sukonkretinti poetinės biografijos metmenis. Pabaigos mintys apie rašytojo literatūrinius bei visuomeninius svarstymus ir prozinius dalykus paremia tyrinėtojos požiūrį į Miškinį, kaip į vientisą asmenybę, sujungusią kaimiškos tradicijos pojūtį su avangardistiniu mąstymu, intelektualia sąmone ir maištinga dvasia.

Itin įspūdingai atrodo aštuoniasdešimt puslapių paaiškinimų, kokių galėtum tikėtis nebent *visų raštų* leidime. Svarbiausias komentarų skirtumas nuo įprastinių - šiuose raštuose nededamų eilėraščių sąrašas (p. 635-643), apimantis net archyvinę medžiagą. Išdėstyti autoriaus valia bei este-

tiniais kriterijai paremti lakoniški, tačiau abejonių nekeltantys, akivaizdūs ir natūralūs kūrybos atrankos argumentai (p. 564, 596). Greta nepaprastai kruopščių publikacijų bei variantų nuorodų, pastabų apie tekstams parašys melodijas, kur ne kur sudarytoja pažymėjo svarbesnes su eilėraščio pasirodymu susijusias realijas, apibūdino jo sukeltos kultūrinės refleksijos pobūdį (pvz.: „Šio eilėraščio [„Ruduo“] eilutėmis pasiremđami, recenzentai kritikavo kultūros padėtį, sakydami, jog 'poetai pamiršo kankles, jog širdyje neužsiliko jų vaizdas'“, p. 571). Taiklūs prieškarinių rinkinių apibūdinimai paremti reikšmingiausių ano meto recenzijų citatomis. Matyt, ne pro šalį būtų buvę ir sovietmečiu išėjusių Miškinio knygų anotacijos - tai vienintelis dalykas, kurio paaiškinimuose pasigendame.

Pasidžiaugimą pirmąja Antano Miškinio „Rinktinių raštų“ knyga bei jokių *redakcinių kolegijų* paslaugomis nesinaudojusia jos sudarytoja būtų galima baigti linkėjimais kuo greičiau išvysti kitus du pažadėtus tomus, apimsiančius poetas, prozą, kritinius straipsnius, atsiminimus ir nedidelę dalį laiškų. Norisi tik pasidalyti rimta, bet, gink Dieve, su Ritos Tūtytės pastangomis nesusijusia abejone: galbūt *tokie raštai* yra ne itin prasmingi, gal jie - nesusiformavusios leidybinės politikos ar įžvalgumo stokos rezultatas? Juk vargu, ar kas per artimiausius dešimtmečius ryšis leisti kitus Miškinio raštus - jų paprasčiausiai neišpirks. Kažin, ar po keleto, po keliolikos metų atsiras žmonių, geriau pasiruošusių rengti tokius raštus. Tuoj minėsimė Miškinio mirties dešimtmetį, ideologiniai suvaržymai liko praeityje, tad ar beatsivers laikui bėgant iki šiol nežinomos kūrybos klotas? Žodžiu, ar prasminga, šiandien išleidus tritomį, metų metus alkti raštų pilnaties? O gal Miškinis nenusipelnė tokio leidimo?

Net pakeitę nenusakomo „žanro“ sovietinius raštus normaliais rinktiniais tomiais, mes liksime kultūros pusininkai, tautinės literatūros nuomininkai ir nuolat išradinėsime dviračius ne tokiuose jau turtinguose mūsų archyvuose. O pavyzdžių - kiek tik nori. Varganais „perestrojkos“ metų

Maironio „Raštais“, kad ir kaip keista, rodos, visi liko patenkinti. Trylikos tomų Vinco Mykaločia-Putino leidimui labai vertėtų pasistiebtį iki *akademinių*, tačiau jame (sprendžiant iš pirmųjų tomų ir anotacijos) ~~tačiau~~ dešimtomis ideologinės „nuodėmės“, per daug nesistengiant keisti patį raštų sudarymo principą, padaryti visuomenei prieinamus gausius epistolinius šaltinius ir kt. Šioje srityje jau daug toliau nužengė net mūsų kaimynai latviai, o mes ligi šiol negalime atsidžiaugti vieninteliu (be to - smarkiai kritikuotu) *akademiniu* Kristijono Donelaičio „Raštų“ tomu. Gaila, jei padrašinimas ir paraginimas imtis pagaliau nuoseklaus tekstologinio darbo, rimtai gydyti mūsų kultūrinio paveldo skaudulius, praspūs nepastebėtas jau sukrutusį, kiek teko girdėti, Vaižganto raštų leidėjų.

Paulius Subačius

DVASINGOJI JOSEF PIEPER FILOSOFIJA

Neseniai pasirodžiusios Josef Pieper knygutės „Kas yra filosofija“* apimtis skaitytojui gali pasirodyti labai maža apsvarstyti šiam amžinam klausimui, kurį kėlė vos ne kiekvienas senosios Europos filosofas, bandydamas vis kitaip apibrėžti tikrąją filosofijos esmę. Bet šių kelių paskaitų, perskaitytų 1947 m. Bonos aukštųjų mokyklų kursuose, gelmė ir išmintis, išsakyta puikiu, lengvai suprantamu, nepriekaištingu stiliumi, verčia pamiršti knygos apimtį. Pieperis nesivaiko tuščio originalumo, o stengiasi pažvelgti į tradiciją, į filosofijos pradžią dvasios akimis ir šia įžvalga remdamasis harmonizuoti, suvienyti totalumo akivaizdoje iš pirmo žvilgsnio nedamų filosofų chorą. Daro jis tai ganėtinai nepopuliariu būdu - atsiribodamas nuo šiuolaikinės „benamės“ filosofijos, kaip nuo sūnaus paklydėlio, palikusio Namus - krikščioniškąją teologiją, nusprendusio rasti

*Pieper J. *Kas yra filosofija* / Iš vokiečių k. vertė Giedrė Sodeikienė. - V.: Katalikų pasaulis, 1992. - 71 p. - 8 000 egz. - Kaina sutartinė

prieglobstį tik pačiame savyje ir galutinai praradusio Žemę po kojomis, ir drauge išskeldamas senąją autentišką. Būties esmės gelmės siekiančią žmogaus klajoklio uždaramą transcenduojančią Dvasios filosofiją didelio populiarumo ši knyga, matyt, negalės susilaukti: suprasti ją galės tik tas, kas jaučiasi gimęs ne savo laiku, todėl stengiasi ieškoti amžinų bei nekinančių būties pamatų, kuriais stebėjosi ir džiaugėsi diebei: Antikos ir Viduramžių žmonės.

Pieperio filosofinių kategorijų nešiuo laikiskumas pastebimas kiekviename žingsnyje, bet tai nėra trūkumas, kadangi jų nelaikiškumas kaip tik ir teikia galimybes artimai priimti jo filosofiją ir pajusti visą jos univalumą. Tai tiesioginio sąlyčio su Būtimi kategorijos, santykio su Pasauliu iki koperniškojo perversmo aprašymas. Čia Pasaulis vis dar yra substanciali, organiška Visuma ir Vienovė, o ne bejausmė, nepriklausoma, mechaninė, materiali struktūra. Čia Tiesa vis dar yra dvasinės būties esmė, o ne šaltas, abstraktus, nuo Totalumo atitrauktas Descartes elementarumas ar paprasčiausia teiginio savybė. Čia žmogus - tai harmoninga dvasia, o ne suprimityvintas protingas gyvūnas, uždarytas savo paties demitologizuotoje racionalioje vidinėje tuštybėje. Čia filosofija - ne *ars servus* (kaip namų ūkio, politinė ar mokslinė „objektyvi“ nelaisvės pseudofilosofija), o *ars liber*, kaip giliai žmogiška, bet kartu ir Tikrovės esmės, Totalumo siekianti aristokratinė laisvos dvasios filosofija.

Plastiška kalba, vaizdiniai ir sąvokos čia turi ontologinį, dvasinį turinį, todėl skeptiškam, „kritiškam“ protui dažna mintis gali pasirodyti nepagrįsta bei nepriimtina. Tokius kaltinimus būtų galima atremti dviem argumentais - Pieperio vaizduojamo santykio su Pasauliu egzistenciniu dvasiniu pobūdžiu ir laikysenos pozityvumu. Jis siekia ne savo dvasines kategorijas pagrįsti ar įrodyti racionali būdu, o suformuluoti krikščioniško filosofavimo egzistencinę struktūrą. Jo filosofijos įtaigumas paremtas giliu jos žmogiškumu - gilu todėl, kaip remiamas kiekvieno dvasiniesnio žmogaus intuityviai užčiuopiamomis ontologinėmis Pasaulio šaknimis ir

struktūra, kuri racionalaus sąmoningumo lygyje užgožiama Pieperio aprašyto „darbo pasaulio“ vaizdinių, rodančių ne Pasaulio esmę, o aplinkos funkcionalumą ir iš jo išplaukiantį tariamą pasaulio skaidrumą ir paprastumą. Neįmanoma šios knygos skeptiškai, „kritiškai“ vertinti ir dėl pirminių prielaidų; kuriomis remiasi knygos autorius: tai, kaip minėta, jo laikyenos pozityvumas, pirminis jo *Credo*, atstantis prarastą žmogaus ryšį su totalumu, esmę, visuotinumą, reanimuojantis dvasingą Būtį ir drauge atsiskaitantis bet kokių mėginimų statišką tikinčiojo būtį pakeisti bedvasėmis, beprasėmis šiuolaikinės „mokslinės“ filosofijos klajonėmis, bandant išvelgti savo kaljonių tikslą pačiame kelyje arba savo pačios pagrindu sukurtame abstrakčiame pasaulio modelyje. Taigi prarastą teigiančią laikyseną *vis-a-vis de l'univers*, atsijėmus į pačios būties kamieną, Pieperis priešpriešina beviltiškam siekiui tiesos dėl pačios tiesos, stengiantis rasti prieglobstį ten, kur jo niekada ir nebuvo - savo paties žmogiškoje egzistencijoje.

Pieperio filosofijos sampratos aktualumą galima būtų įvardyti keliais žodžiais. Jis sugebėjo atkurti ontologinės, dvasingos filosofijos metmenis, kurią šiandien įmanoma rasti tik gilios senovės žmonių raštuose ar jų tradiciją tęsiančių šiuolaikinių „keistuolių“ mintyse. Jis suteikia filosofijai dvasinį orientyrą - dievišką *sophos* ir paverčia ją dvasiniu pažinimu, širdies filosofija, siekiančią Būties esmę bei Universalumą. Čia Dvasia vis dar išlikusi pati savimi, o ne demitologizuota, kaip šiandien, į aplinkoje (perfrazuojant Pieperį) užsklęstas formas - pradendant psichologija ir baigiant kasdiene sąmone, kur žodis „siela“ ar „dvasia“ po tam tikrų gamtotyrių laimėjimų yra virtęs geriausiu atveju poetine metafora arba, dar paprasčiau, tam tikros smegenų dalies sugebėjimais. Todėl visiškai suprantama, kad knyga gali būti nepriimtina iš beždžionės kilusiam nūdienos žmogui, nes ir skirta ne jam, o Žmogui. Yra šioje mažoje knygutėje ir kitokių alternatyvų mūsų varganam egzistavimui, kurios jei ir neprivers atsiverti, tai bent gali išjudinti daugelį savimi patenkintų sielų.

Pieperis atgaivina tai, kas jau seniai atmes-ta, paniekinta bei išjuokta - galimybę Dvasia pažinti Pasaulį, atsiverti, o kartu ir būti su nuo šiandieninio žmogaus, atrodytų, visiškai nepriklausoma Realybe. Pieperis čia gina Tomo Akviniečio tobulą būtį, kur esmė bei egzistavimas sutampa. Mūsų netobulame pasaulyje toks derinys nėra neįmanomas: paskendusi subjektyvume žmogiškoji siela sugeba atrasti tik „esmę“, bet ne egzistavimą, o mokslinės intersubjektyvumas, po Kanto pažinęs savo ribas, prarado bet kokį norą ieškoti pasaulyje dvasios, kadangi pats jos jau nebeturėjo.

Taigi Pieperis sugrąžina mums Pasaulį, o Dievą - pasauliui, paneigdamas tokį mėgiamą šiandien įvaizdį Dievo, kaip antgamtinės uždarnos transcendencijos, kaip visiškai nepasiekiamos, bereikšmės sferos, šalia kurios egzistuoja grynai žmogiškas pasaulis. Jis pabrėžia žmogiškosios aplinkos ir Pasaulio ryšį Dvasioje. Dvasia - tai pasaulis, sako jis. Jis atveria aplinką filosofijai, kaip teologijai. Jis įgalina filosofiją susieti Dievą ir žmogų: Viešpats yra šalia, *ten* Jis atsirado tik sunaikinus Viduramžių pasaulėvaizdį, à la Bacon užvaldžius pasaulį. Reziumuodami Pieperio nuveiktą darbą, galime pasakyti taip: jis sugrąžina protą religijai, Dvasią ir Pasaulį filosofijai ir Dievą žmogui. Perskaitęs šią mažą knygutę, pasijunti išsiveržęs į milžiniškas Visatos erdves, atgaivinęs harmoniją su savo dvasia ir Pasaulio Totalybe, galų gale atgavęs pasitikėjimą savo protu. Jeigu atsiribojęs nuo teologijos ir tikėjimo žmogus tapo benamiu klajokliu individualios išminties gelmėse, bet kokį bandymą prisiliesti prie būties kamieno išdidžiai atmesdamas kaip „filosofinę savižudybę“, tai čia filosofas įgauna ne tik tikslą ir pagrindą, realų orientyrą, bet ir nuolatinį palydovą savo kelyje - Apreiškimą kaip išankstinį nukreiptumą. Žmogus ne tik atgauna Pasaulį - Žemę po kojomis, Dvasios Namus, - bet ir apsigyvena visiems laikams po žvaigždėtu Dangumi. Jis ir jo filosofija tampa reikalinga šiam pasauliui, kiekvienas jo žingsnis tampa reikšminga kova prieš gyvūninę ir augalinę savo prigimtį. Filosofija, kaip sūnus paklydėlis ir benamis klajūnas, vėl

atsiduria Visatos Šeimoje.

Nemanau, kad kelios autoriaus paskaitos gali suteikti skaitytojui konkrečią pasaulėžiūrą ar atsakyti į fundamentalių klausimų visumą. Pirmiausia knyga apeliuoja į prarastą žmogaus vidines gelmes, į pasaulėjautą, kurios savaiminė ontologinė orientacija ir daro šią knygą ne išorinių dogmatinių atsakymų rinkiniu, o egzistencinių klausimų visetu. Kita vertus, čia panaikinama žmogaus mąstymo savi-valė, bet suteikiama metafizinė laisvė, ribojanti save tik tose sferose, kur atsiskaitoma dvasingumo. Bet ar gali būti laisva valia be laisvos dvasios? Ar gali būti nereiginė filosofija? Kokią prasmę turi filosofinė nuostaba? Ar pateisinamas filosofinis nihilizmas ir kokią prasmę gali įgyti jaunatviškas beatodairiškumas filosofijoje? Galėtume pasakyti, kad Pieperis duoda atsakymus į šiuos klausimus, bet tai tik kelio pradžia. Jau vien tai, kad autorius rodo šį dvasios kelią (jokiu būdu neapribodamas mūsų dvasios laisvės) yra didelis jo nuopelnas.

Knygutės pasirodymas mūsų krašte, matyt, nėra atsitiktinis. Būtent dabar, mums pajutus begalinę mąstymo laisvę po ilgų tylos metų ir beatodairiškai puolant prie bet kokios naujovės, susižavėjus modernistine, masine Vakarų kultūra, Pieperio mintys galėtų būti išmintingas vadovas giliau susipažįstant su Vakarų kultūra ir įvairiasluoksne Būties struktūra. Mąstymo disciplina būtina, norint ne tik suvokti, kas yra filosofija, bet ir apskritai autentiškai filosofuoti. Žinoma, būtų puiku, jei pažintis su Jozefu Pieperiu neapsiribotų tik šiuo kukliu vertimu, jei būtų išversti ne tik jo, bet ir kitų išmintingų žmonių veikalai, gebantys žadinti dvasią ir suteikiantys pirminį *Credo* išvargusioms ir apatiškoms šiuolaikinėms sieloms. Tikiu, kad tai bus atlikta.

Žygmantas Pavilionis

KNYGA APIE KONECZNY: ŽVILGSNIS IŠ VILNIAUS

Knygą apie Feliksą Koneczny verta recenzuoti dėl keleto kultūrinio pobūdžio priežasčių, šį mąstytoją darančių artimą

Lietuvai ir suprantamą lietuviams skaitytojams. Seniausios kartos vilniečiai galbūt dar pamena, kad 1919-1929 metais jis buvo Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesorius ir už Vilniaus krašto tautinių mažumų teisių gynimą turėjo užmokėti akademinę karjerą. Tarptautinio pripažinimo susilaukusiame veikalė „Apie civilizacijų įvairovę“ Koneczny dėkoja siaurams Vilniaus senamiesčio gatvėms, kurios jį įkvėpusios sukurti civilizacijų teoriją.

Lietuvių istorikams, be abejo, Koneczny žinomas kaip daugelio Lietuvos istorijai skirtų veikalų autorius. Koneczny buvo iš tų retai sutinkamų mokslininkų, kurie sugeba produktyviai dirbti dviejose, atrodytų, artimose ir kartu tolimose disciplinose - istorijoje ir istorijos filosofijoje. Jo negalima apkaltinti nė vieno iš tų mokslų profanacija. Tai irgi retai pasitaikantis dalykas.

Koneczny - bene vienintelis tarpukario Lenkijos filosofas, išsamiai pristatytas tuometinėje Lietuvos spaudoje. 1938 m. „Židinyje“ vokiečių mokslininkas Antonius Hilckmann referavo pagrindines Koneczny veikalo „Apie civilizacijų įvairovę“ idėjas*, ir netrukus Antanas Maceina, pasiryžęs reviduoti Stasio Šalkauskio koncepciją, kad ir ne iš pirmųjų šaltinių, pasirėmė šiomis idėjomis. Taip Koneczny „prasiskverbė“ pro demarkacijos liniją ir suvaidino tikrai pozityvų vaidmenį.

Paradoksalu, bet šis Arnoldo Toynbee gerbiamas mąstytojas savo tėvynėje lieka lenkų filosofinės tradicijos užkampyje. Lenkų intelektualams pakankamai gerai žinomas Felikso Koneczny vardas, bet ne jo kūryba. Šiuo požiūriu Jano Skoczynskio knyga yra pirmas tokios apimties *bandymas* šį mąstytoją sugrąžinti į lenkų filosofų protus.

Taip jau išėjo, kad tiek pirmoje Jano Skoczynskio knygoje apie Marianą Zdzichowski, tiek šioje apie Koneczny nagrinėjama Vilniaus universiteto profesorių kūryba. Vien tai skatina domėtis tomis

knygomis. Šįkart apsiribokime naujausia Skoczynskio knyga „Istoriografijos Felikso Koneczny idėjos“**.

Skoczynskis tyrinėja lenkų filosofinės minties istoriją, tačiau save priskiria ne prie filosofijos, o prie vadinamųjų idėjų istorikų. Pastarasis terminas gal ir neįprastas lietuvių ausiai, nes idėjų istorija kaip atskira disciplina pas mus beveik nežinoma, bent jau neturime veikalų (Vytautas Kavolis turbūt nesutiktų būti vadinamas idėjų istoriku), parašytų remiantis A. Lovejoy ir jo bendraminčių suformuluotais teorinių darinių tyrinėjimo principais. Tuo tarpu lenkai (įskaitant Leszeką Kołakowski ir Andrzejų Walicki) seniai taiko idėjų istorikų metodus.

Sūpriosios ir silpnosios Skoczynskio knygos vietos susijusios su jo priimta idėjų istorijos mokslo samprata. Sūprios tos, kuriose Koneczny pažiūros parodomos platesniame kontekste, silpnos - kuriose tas kontekstas menkai išskleistas, nenuoseklus ir perdėm atsitiktinis. Knygos autorių kartais užklumpa didžiausias idėjų istorikų tykantis pavojus: neteisingai identifikuojant nors vieną idėją, tolesnė samprotavimų grandinė nuveda klaidinga kryptimi.

Nekyla abejonių dėl pagrindinės Koneczny istoriografijos kūrybą sąlygojusios lokalinių civilizacijų idėjos. Šiuo atžvilgiu jis buvo Danilevskio, Spenglerio, Toynbee ir Sorokino tradicijos žmogus. Netikėtumas glūdi tik jo civilizacijų teorijos metodologinės genezės aiškinime: civilizacijų teorija esanti induktyvaus istoriografijos metodo taikymo rezultatas. Tai reiškia, kad teorija nėra spekuliatyvi, bet savo išvadas grindžia vien faktinės istorinės medžiagos apibendrinimais. Aišku, Koneczny turėjo iliuzijų dėl tokios induktyvinės programos realizavimo galimybių, tačiau klaidinga būtų manyti, kad jo sukurta civilizacijų teorija ir yra induktyvinės metodologijos pritaikymo rezultatas. Būtina konstatuoti: Koneczny civilizacijų teorija nebuvo induktyvinė (vargu, ar išvis tokia įmanoma).

Tuo tarpu Skoczynskis pasiduoda garsiojo pirmtako peršamam požiūriui. Jis teigia, kad Koneczny ieškojo trečio kelio (sintetinančio spekuliatyvų ir induktyvų metodą) istoriografijai kaip mokslui sukurti. Tuo galima smarkiai suabejoti (beje, gyvenimo pabaigoje Koneczny pripažino induktyvinės programos iliuziškumą), tačiau esmė glūdi ne čia. Koneczny tiesiog mechaniškai sujungė du autonomiškus dalykus: civilizacijų teoriją ir induktyvaus istoriografijos metodo ieškojimus. Abu šie elementai puikiausiai gali apsieiti vienas be kito. To neįvertinęs Skoczynskis į savo interpretaciją įsileidžia prieštaravimų. Vienur jis teigia, kad Koneczny buvęs pozityvistas, kitur - kad mąstęs antipozityvistškai. Iš tikrųjų Koneczny buvo ir toks, ir kitoks: kaip civilizacijų teorijos autorius - antipozityvistas (nors ir nuosaikus), kaip metodologas - pozityvistas. Šitaip Koneczny nenuoseklus pagimdė prieštaravimų Skoczynskio interpretacijoje. Tokią kainą pastarajam teko sumokėti už pasidavimą tiriamojo objekto peršamoms sugestijoms.

Kaip ir dera laikantis lokalinių civilizacijų idėjos, Koneczny lokalizavo atskiras (šiuo atveju - septynias) civilizacijas. Išskirtinis jo tipologijos elementas - Vakarų Europos civilizacija, sutampanti su krikščionybės paplitimo Vakarų Europoje ribomis ir laikoma aukščiausia (pranašumo prieš kitas prasme). Šitaip Koneczny lokalinių civilizacijų idėjai suteikia naują aspektą. Skoczynskis pastebi jį, bet palieka be sąsajų su platesniu lokalinių civilizacijų idėjos vystymo kontekstu.

Kuo gi Vakarų civilizacija esanti pranašesnė už kitas? Atsakymas toks: tik šios civilizacijos gyvenimas (tarytum deduciskai iš aksiomų išvestas) pagrįstas moralinio gėrio idėja. Tačiau Koneczny rūpi ne pati gėrio idėja, o jos įkūnijimas Vakarų krikščionybėje ir apskritai religijoje. Pagal jo logiką, tik būdama įkūnyta religijoje, moralinio gėrio idėja gali veikti visą civilizacijos gyvenimą - teisę, ekonomiką ir t.t. Teoriniu požiūriu, pavojinga religiją vadinti civilizacijos šerdimi: šitaip sugrūbtų civilizacijų funkcionavimo aiškinimas jų tipologija. Atsidūręs dviprasmiškoje situacijoje, Koneczny bando į religiją žiūrėti iš

* Hilckmannas A. *Kultūrų įvairumo problema* // *Židiny*. - 1938. - Nr. 10. - P. 409-420.

** Skoczynski J. *Idee historiozoficzne Feliksa Konecznego*. - Kraków, 1991. - 141 s.

šalies ir drauge būti jos viduje. Tuo tarpu aiškiai matyti, kad jo civilizacijų teorijoje perkirtimo santykis jungia kultūros ir religijos filosofiją, nesiremiant jokiais grynai teologinėmis prielaidomis.

Tikrai netikėta ir įdomia laikytina ta Skoczynskio interpretacijos dalis, kurioje teigiama, kad Koneczny reabilitavęs po Antrojo pasaulinio karo pasmerktą istorizmo idėją. Būtina tik viena išlyga: pats Koneczny tokios reabilitacijos nesiekė. Šiaip tokia interpretacija įdomi ir be sąsajų su Koneczny kūryba. Skoczynskis pažymi, kad veikalo „Apie civilizacijų įvairovę“ autorius į istorizmą nežiūrėjo taip kritiškai, kaip, pvz., K. Popperis. Priešingai, istorizmą Koneczny laikė neatskiriama kultūrinės sąmonės (arba, tiksliau, savimonės) dalimi. Tai reikėtų, kad be savo bendruomenės likimo istorinio tęstinumo suvokimo neįmanomas aukštai civilizotas kultūrinis gyvenimas, arba, Koneczny žodžiais tariant, civilizacija praranda bet kokius orientyrus, įskaitant ir moralinius. Šitaip Skoczynskis išreiškia paprastą, savo šaknimis politinę filosofiją siekiančią mintį: pakeitus požiūrio tašką (šiuo atveju, liberalizmą - konservatyvizmą), istorizmas iš kaltinamojo virsta kertiniu civilizacijos ir kultūros akmeniu.

Ir dar. Skoczynskio tyrinėjimus objektyviai apunkina ta aplinkybė, kad lenkai niekada nepajuto tokio kultūros filosofijos dominavimo, kokį lietuvių filosofija patyrė tarpukario metais. Koneczny buvo ir, atrodo, lieka lenkų filosofinio gyvenimo periferijoje. Tai nulemta skirtingų filosofinių orientacijų negalėjimo susikalbėti. Lenkų analitikai ar fenomenologai (ne taip seniai ir marksistai) sakosi nenorį kalbėti apie Koneczny, nes šis *a priori* galijs dominti tik kaip kritikos objektas. Tad ir už Koneczny vietą lenkų filosofinio pasaulio periferijoje atsakinga pati viena akimi apakusi (ar silpniau reginti) tradicija. Šiuo požiūriu Skoczynskio pastangos tikrai si- zifiškos, todėl dar labiau gerbtinos.

Savaime peršasi mintis, kad iš lietuviškos varpinės į Koneczny žvelgti lengviau, negu iš lenkiškos (tai dar nereiškia, kad mes jį savintumės). Kai idėją, jog skirtingų civilizacijų sintezė negalima, Skoczynskis

pavadina anachroniška, prisiminus prieš- kario lietuvių aistras dėl kultūrų sintezės problemos Koneczny apginti pasidaro visai nesunku. Reikalo esmė tokia: jei Koneczny tipologinė schema ir neteisinga, tai dar nereiškia, kad žlunga jo civilizacijų teori- jos metafiziniai pagrindai. Trivialūs, tegul ir itin dažnai kartojami šiuolaikinės Ja- ponijos ar Izraelio pavyzdžiai savaime ne- paneigia lokalinių civilizacijų idėjos. Tuo tarpu Skoczynskis, kritikuodamas civili- zacijų sintezės negalimumą, atsiduria ten, kur buvo Stasys Šalkauskis, pripažinęs tik kultūrų (o ne civilizacijų) sintezę. Taigi ir po pusės amžiaus kultūros filosofija tebe- siūlo tas pačias pasirinkimo galimybes, o Skoczynskio knyga mums dar kartą prime- na, kur sustojo lietuvių kultūros filosofijos laikas.

Alyvydas Jokubaitis

AR NENUSLYSTAME PAVIRŠIUMI?

„Krantai“ yra keistas žurnalas. Kai jo, vėluojančio, sulauki, jautiesi tarsi netikėtą dovaną gavęs: žavi numerio conceptualumas, elitiškumo ir intelektualumo ambicijos, mūsų sąlygoms aukšta spalvotos spaudos kokybė. Vartai jį rankose, ir staiga pasirodo, kad nepasiekiami krantai - Vakarų dvasinis gyvenimas, kultūrinis palikimas,

meno procesai - yra ranka pasiekiami; aki- mirką net pasivaidena, kad po kojomis junti tvirtą jų žemę. Bet imi skaityti, ir iliuzija pradeda nykti, išsvajoti krantai tolsta, kol galiausiai atsitokėji stovįs vis dar šioje pusėje.

Pamėginsiu pagrįsti šias mintis, pa- siremdama 1992 metų sausio - vasario - kovo numeriu, skirtu Viduramžių kultūrai*. Kadangi jis visų pirma dovanoja mums retą pažintį su žymiaisiais Vakarų dailės istorikais, paliesiu vertimus, jų pasirinkimą ir pateikimą.

Dailės akademijos profesorius Antanas Andrijauskas apibūdina Viduramžių es- tetiką bei pristato šiuolaikinius teoretikus - Georgesą DUBY, Jurgį Baltrušaitį, Umber- to Eco, Ernstą Hansą Gombrich, Pierre Francastel, Erviną Panofsky, pirmą sykį suteikdamas mūsų publikai galimybę skai- tyti jų tekstus. Bet čia ir prasideda klausi- mai: kokio tikslo siekta šiomis publikaci- jomis? Pristatyti medievistikos problema- tiką, Viduramžių estetiką ar įvairias meno- tyros kryptis? Be abejo, šios sritys tarpusa- vy susijusios, betgi ribų nutrynimas veda į ambivalentišką ir gana atsitiktinį rezultatą.

Jei siekta pristatyti medievistiką, tai abejonių kelia Gombricho „Meno istorijos“ trys skyriai. Gombrichas - iš tiesų stambi menotyros figūra, o jo veikalas - esmiškai ir puikiu literatūriniu stiliumi parašyta populiarus dailės istorija, geriausias šio žanro kūrinys XX a. antroje pusėje; knyga tikrai turėtų būti išversta Lietuvos jaunimui kaip mokyklinis vadovėlis. Bet kuo čia dėta medievistika, juolab, kad Viduramžių dailės Gombrichas specialiai netyrinėjo? Ar nereikėjo vietoj jo rinktis Emile Male, ku- rio ikonografinės pakraipos XII-XIV a. dailės tyrinėjimai iki šiol tebėra pagrindas visiems studijuojantiems Viduramžių meną?

Jei siekta pristatyti menotyros kryptis, tai kodėl pažinčiai su Panofsky parinktas „sunkus“ ir jam nebūdingas Viduramžių estetikai skirtas fragmentas, užuot vertus skyrių iš jo šedevro „Ankstyvoji Niderlandų tapyba“, kur pateikta nauja scholastikos ir

* Krantai. - 1992. - Sausis - vasaris - kovas. - 128 p. - 3 000 egz. - 10,35 rb.

meno ryšių interpretacija? Kuo paaiškinti disproporcijas tarp striukų Baltrušaičio, Panofsky, net dviejų Eco fragmentų ir aiškiai per ilgą Francastelio ištraukos, kurioje išsamus Prancūzijos tapybos mokyklą aprašinėjimas, nesant galimybės re-produkuoti kūrinius, tampa beprasmiškas?

Nuolatinės „Krantų“ bėdos yra korektūros klaidos ir prasta vertimų kokybė. Nežinau, vertėjai ar korektoriui priskirti tokias klaidas kaip *romaninio* meno vadinimas „romėniniu“ (p. 9), ar net „romantiniu“ (p. 75: „romantiška arkada“), bet jos rodo aiškią profesionalumo stoką. Vertimų netikslumas prasideda jau nuo pavadinimų. Gombricho knygos skyriai turi nepaprastai taiklias ir kondensuotas antraštes, tačiau kai metaforinis „Vakarų menas tiglyje“ išverčiamas kaip „Didžiosios permainingos Vakarų Europos mene“, jis skamba banaliai ir netenka ryškaus įvaizdžio, apibūdinančio epochą, dimensijas. Kodėl skyriaus pavadinimas „Triumfuojanti bažnyčia“ išverstas kaip „Džiaugsmingoji bažnyčia“, irgi lieka neaišku.

Žinia, stokojame vertėjų, kuriuos pavaduoja geranoriškai nusiteikę Dailės akademijos ar Konservatorijos studentai, pristigame ir daugelio tekstų, pasigendame medievistikos specialistų ir pan. Todėl pagirtinos yra ilgametės Antano Andrijausko pastangos estetiškai prusinti visuomenę, ypač meninę studentiją, supažindinant su Rytų ir Vakarų estetika, filosofijos ir menotyros istorija, o šįsyk ir su medievistika. Bet ar dėl tokio alkanos noro - aprėpti kiek galint daugiau, susipažinti kiek galint plačiau - nenuslystame paviršiumi?

Laima Laučkaitė

ŽYDAI APIE „ŽYDUS LIETUVOJE“

Tiesa apie Lietuvos žydus

„Platonas - draugas, bet tiesa - dar didesnis draugas“, - teigia populiarus posakis.

Per daugelį kartų, o ypač pastaraisiais šimtmečiais Lietuvos žydų bendruomenė garsėjo kaip vienas svarbiausių žydų dvasinių centrų. Čia klestėjo žydų religinė ir nacionalinė kultūra. Lietuvoje gimė idėjų

Dail. Arvydas Každailis

bei socialinių-politinių judėjimų, tebeegzistuojančių ir šiandien.

Per trumpą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį tarp dviejų pasaulinių karų, kai Lietuvos žydų skaičius sumažėjo iki 153 743 (pagal 1923 m. gyventojų surašymą), buvo pasiekta keletas pasaulio rekordų įvairiose srityse: efektyvi savivalda kultūrinės autonomijos ribose, plačiai išsišakojusi švietimo sistema (nuo vaikų darželių iki mokytojų seminarijų), apėmusi apie 15 000 mokinių (apie 70 proc. buvo mokomi hebrajų - ivritio kalba); aukščiausio pakilimo metu (1934) jaunųjų sionistų chaluco judėjimas apėmė 5 016 dalyvių, ir proporcingai gyventojų skaičiui Lietuvos žydų bendruomenė pirmavo pasaulyje.

Apie 50 proc. iš 20 000 Lietuvos žydų, palikusį gimtąjį kraštą, atvyko į tuometinę Palestiną. Ir visai neatsitiktinai Lietuvos žydų bendruomenė buvo vadinama „diasporos Izraeliu“, o Lietuvos sostinė Vilnius - „Lietuvos Jeruzalė“.

Šis visame pasaulyje išgarsėjęs terminas įgijo naują prasmę dėl „perestroikos“ politinių pasiekimų.

Sąjūdžio laimėjimų pagrindu atkurta Lietuvos valstybė šiandien labai suinteresuota palaikyti aukštą Lietuvos žydų bendruomenės prestižą. Nepaisant labai mažo žydų skaičiaus Lietuvoje (8 000, dauguma jų nusiteikę emigruoti), šis tikslas buvo pasiektas tik iš dalies - Vilniuje pradėtas

leisti trikalbis (jidiš, lietuvių ir rusų kalbomis) laikraštis „Lietuvos Jeruzalė“. Šio leidinio vyriausiasis redaktorius yra Grigorijus (Hiršas) Smoliakovas, o leidėjas - akcinė bendrovė „Lituanus“. Ši bendrovė neseniai (1990 m.) trimis išvardytomis kalbomis išleido knygą pretenzingu pavadinimu „Žydai Lietuvoje“*. Knygos autorius - Saliamonas Atamukas.

Tai pirmoji knyga Lietuvoje, išleista jidiš kalba po 50 metų „tylos“.

Mūsų didelei nelaimėi ir skausmui, jau beveik 50 metų Lietuva yra didžiulis žydų kapinynas, atsiradęs čia po Antrojo pasaulinio karo. Kaip žinia, nacių invazijos metu dauguma žydų buvo išžudyta okupantų ir jų vietinių talkininkų, masinių žudynių metu grobstytais žydų turtais, sunaikinta didžioji dalis jų kultūrinių lobų (bibliotekų, archyvų ir pan.).

Tad netenka stebėtis, kad išvijus vokiečių okupantus (1944 m. vasarą) ir grąžinus sovietinę santvarką, Lietuvos žydų likučiai (apie 6 proc. prieškarinio skaičiaus) atsidūrė sunkiose aplinkybėse ir buvo nusiteikę „palikti žmogžudžių ir kapinynų kraštą“. Todėl 1945-1950 metais kilo pirmoji nelegali emigracijos banga, ir dauguma palikusiujų Lietuvą vyko į Izraelį arba Ameriką. Panašiai karo metais, kai Vilniuje pasigirdo pirmas raginimas priešintis vokiečių okupantams, Lietuvos sostinės partizanai žydai tapo naujo judėjimo „Bricha“

*Atamukas S. *Žydai Lietuvoje*. - V.: Lituanus, 1990. - 144 p., iliustr. - 3 000 egz. - 3 rb.

Tas pats. - *Žydų k.* (jidiš). - V.: Lituanus,

1990. - 240 p., iliustr. - 5 000 egz. - 3 rb.
Атамукас С. *Евреи в Литве*. - В.: Литуанус, 1990. - 149 с., иллюстр. - 3 000 экз. - 2 руб.

(ivrit „pabėgimas“) iniciatoriais. Pabėgėlių kelias per Europą vedė į istorinę tėvynę. Tarp Lietuvoje pasilikusių žydų didoką įtaką įgijo komunistiškai nusiteikę elementai ir žmonės, artimi sovietų valdžiai. Dalis žydų integravosi į valstybines ir partines institucijas. Nepaisant pasitaikiusių išimčių, šie asmenys pritarė oficialiai valdžios linijai neminėti žydų tautos katastrofos ir žydų dalyvavimo antinacinėje kovoje. Nebuvo protestuojama ir prieš negausių žydų kultūrinių institucijų (pvz., Žydų muziejaus Vilniuje, žydų mokyklos Kaune) likvidavimą. Sistemingas žydų nacionalinio mentaliteto persekiojimas vyko vis sparčiau ir pasireiškė ne vien žydiškų knygų slėpimu nuo skaitytojų bei pavertimu makulatūra, bet ir siekimu sunaikinti Katastrofos aukų atminimo paminklus (Paneriuose ir kitose vietose). Negausiai išlikusių paminklų užrašuose paprastai žodis „žydai“ buvo keičiamas terminu „tarybiniai piliečiai“...

Šis procesas pasiekė tokį mastą, kad Lietuvoje, praeityje garsėjusioje žydų spaustuovėmis ir leidybine veikla, buvo sunaikintas net žydiškas šriftas. Retkarčiais knygose arba lietuvių bei rusų spaudoje buvo skelbiama informacija apie žydus, bet tai buvo daroma tendencingai, iškreiptai. Net jeigu dokumentų rinkinį „Masinės žudynės Lietuvoje“ traktuosime kaip išimtį iš bendros taisyklės, vis vien negalėsime nepastebėti beribės antisisionistinės ir antiizraeliškos propagandos.

Komunistiniai aktyvistai ir žydiškieji valdžios tarnai pasirašinėjo deklaracijas, smerkiančias Izraelio vyriausybę ir Izraelio armiją dėl agresijos prieš arabus ir taikos sulaužymo Artimuosiuose Rytuose.

Iki minimumo buvo apribotas ir literatūros žydų tematika įvežimas iš užsienio. „Nepageidaujamų“ leidinių sąrašė atsidadė ir maldaknygės bei Šventojo Rašto knygos, o ypač knygos žydų istorijos ir nacionalinių kultūrinių vertybių klausimais.

Tačiau nepaisant viso to, gilių nacionalinių šaknų, kuriomis Lietuvos žydų bendruomenė garsėjo per daugelį kartų, netgi „juodoju laikotarpiu“ ir „postalininiu periodu“, dėka nacionalinis susipratimas

čia buvo gilesnis negu kitose Sovietų Sąjungos vietose.

Iš 24 672 tarybų Lietuvoje gyvenusių žydų 1959 m. 69 proc. gimtąja kalba pripažino jidiš kalbą (plg. 20,8 proc. Baltarusijoje ir 1,5 proc. Ukrainoje).

Nėra jokios abejonės, kad jidiš kalbą vartojančiųjų ir šia kalba skaitančiųjų skaičius šiuo metu yra smarkiai sumažėjęs ir artėja prie nulio.

Dar blogesnė yra ivrito kalbos būklė, ir Lietuvai, garsėjusiai kaip „diasporos Izraelis“, tai viena sunkiausių tragiškojo periodo pasekmių. Tuo laikotarpiu išaugo nauja karta, „nepažinojusi Juozapo“, beveik visai nesusipažinusi su savo tautos nacionalinėmis vertybėmis ir netgi nežinanti visos tiesos apie savo tėvų ir senelių išžudymą. Ir kaip esant ankstesnei valdžiai, taip ir dabar neskubama skelbti visos tiesos.

Lietuvos žydų bendruomenės 600 metų istorija Saliomono Atamuko knygoje pateikta ne laikantis žydų tradicijų, bet atsižvelgiant į atskirų periodų politinę būklę. Tokį pateikimą atspindi knygos skyrių pavadinimai.

Pirmi du skyriai („Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“ ir „Rusijos imperijoje“), užimantys ketvirtadalį knygos, kondensuotai pateikia maždaug 500 metų laikotarpio Lietuvos žydų istoriją, pradedant Vytauto Didžiojo privilegija 1388 m. ir baigiant Lietuvos nepriklausomybės paskelbimu 1918 m.

Kaip galima suprasti iš pirmų dviejų skyrių turinio ir panaudotų šaltinių, autorius nesinaudojo paskutiniųjų tyrimų, paskelbtų ivrito ir anglų kalbomis už Sovietų Sąjungos ribų, medžiaga. Rašydamas tuos skyrius autorius, matyt, stengėsi neperžengti rėmų, nužymėtų knygos „Lietuva“ (išleistos Niujorke 1951 metais jidiš kalba), ypač plačių dr. Marko Višnicerio straipsnių, skirtų Lietuvos žydų istorijai.

Šiuose dviejuose skyriuose pateikiama informacija apie antižydiškus ekscesus Lietuvoje, tačiau pabrėžiamas tolerantiškas daugumos vietinių gyventojų požiūris, kadangi pastarieji teigiamai vertino žydų indėlį krašto ekonomikai.

Kituose dviejuose skyriuose, skirtuose

žydų gyvenimui nepriklausomoje Lietuvoje ir Vilniaus krašte iki 1939 m., yra užsiminta apie antisemitinius išpuolius, tačiau teigiama, pvz., taip: „Pabrėžtina, kad nei platieji lietuvių tautos kaimo ir miesto gyventojų sluoksniai, iš jų ir dauguma inteligentijos, nei katalikų bažnyčia antisemitiniuose veiksmuose nedalyvavo“ (p. 63).

Formaliosios koncepcijos autorius griebsi ir mėgindamas apibūdinti Lietuvos žydus ideologiniu, kultūriniu ir politiniu požiūriu. Atamuko nuomone, Lietuvos žydus galima skirstyti į dvi kategorijas: sionistus, raginusius vartoti ivrito kalbą ir siekti išvykti Palestinon, žiūrėjusius į gyvenimą Lietuvoje kaip į laikiną reiškinį, ir folkistus (jidiš „folk“ - tauta), akcentavusius žydų pozicijų stiprinimą visose srityse, vartojusius bei tebevartojančius jidiš kalbą.

Ši paviršutiniška interpretacija eliminuoja svarbiausią Lietuvos žydų visuomenės dalį, nepriklausiusią nė vienai iš nurodytųjų kategorijų - religinguosius žydus, susibūrusius pagarsėjusiuose centruose (ješivose) Telšiuose, prie Viliampolės, Kelmėje, Panevėžyje ir rėmusius „Agudar Israel“ („Vieningasis Izraelis“) partiją.

Galimas daiktas, autorius nė nežino, kad šios religinės grupuotės sugebėdavo išsirinkti (įvesti, įstumti) mažiausiai vieną deputatą į Lietuvos Seimą (Parlamentą). Net skaičiuojant matematiškai, griūva knygos simetrinis dalijimas į 2 grupes. Pakanka patikrinti Nacionalinės Tarybos - aukščiausios tautinės institucijos žydėjimo laikotarpiu (1922 m.) - sudėtį.

Nacionalinėje Taryboje buvo 40 narių. Iš jų 16 priklausė „Agudar Israel“, 4 - „Mizrachi“ („Rytiečiai“, „Rytų darbininkai“), 7 - bendrieji sionistai, 11 - jaunieji sionistai ir tik 2 iš Liaudies partijos.

Panaši proporcija ir kultūrinėse institucijose. Tad netenka stebėtis, kad pateikiamas žydų literatūros sąrašas nėra išsamus: trūksta žymių ivrito kalba rašiusių asmenų; pvz., Ch. N. Šapiros, „Hebrajų literatūros istorijos“ autoriaus, A. D. Šapiros, dalyvavusio daugelyje hebrajų kalba leidžiamų spaudos rinkinių Lietuvoje, A. Glazmano, vieno iš literatūrinio priedo „Einmol“ („Vienąkart“) redaktorių, I. D.

Kamzono, poeto ir etnografinės medžiagos rinkėjo Lietuvos miesteliuose, D. M. Lipmano, „Kauno ir Vilijampolės žydų istorijos“ autoriaus, ir kitų.

Mes nenorime įtarti, kad šie vardai praleisti dėl nepateisinamų priežasčių, tik manome, kad autorius paprasčiausiai nežinojo arba negirdėjo apie juos, nepaisant to, kad tarp jų esama ir Lietuvos žydų istorijos tyrinėtojų... Matyt, tuo tenka aiškinti ir atsiribojimą nuo jaunimo organizacijų bei sionistinių institucijų, įskaitant jų vidinę kovą, jėgų skirstymąsi sionistiniame kongrese, šaukiamame kartą per 2 metus.

Tolesnis knygos skyrius, skirtas 1939-1941 m., pavadintas „Prieškariniai 1939-1941 m. Lietuvoje“ ir skirtas laikotarpiui iki Sovietų Sąjungos - Vokietijos karo. Nors toks formulavimas ir priimtinas formalistinei sovietinei istoriografijai, jis visiškai netinka čia nagrinėjamiems temai, nes ignoruoja faktą, kad tuo metu jau visa jėga vyko Antrasis pasaulinis karas. Šiame skyriuje kalbama apie Vilniaus grąžinimą Lietuvai, o tai yra viena iš karo ir aktyvaus Sovietų Sąjungos dalyvavimo jame išdava.

Karo metu į Lietuvą atvyko apie 15 000 žydų - pabėgėlių iš Lenkijos. Trečdalią atvykusiųjų sudarė religinių mokyklų auklėtiniai su rabinais, įvairių sionistinių organizacijų aktyvus, Lenkijos žydų bendruomenės meno žmonių ir Bundo veikėjų elitai. Nors atvykėliai turėjo įtakos vietos žydams, tai visai neatsispindi knygoje. Autorius net keletą puslapių skiria Vilniaus universiteto rektoriaus kalbos citatoms ir žydų karo dalyvių spaudos organo straipsniui apie lietuvių tautos daugumos ir žydų nacionalinės mažumos santykius.

Kaip ir kituose knygos skyriuose, jaučiama tendencija pabrėžti atskirus progresyviųjų lietuvių sluoksnių atsiribojimo nuo augančio antisemitizmo atvejus. Autorius teisėtai pažymi žydus apėmusį netikrumo jausmą dėl užsipuolimų spaudoje bei gatvėse ir gresiantį pavojų iš kaimyninės nacistinės Vokietijos.

Prie šių ir kitų faktų (pvz., žydų masių simpatijų Sovietų Sąjungai) autorius grįžta vėliau, jausdamas poreikį paaiškinti (p. 78): „Tai viena lemiamų priežasčių, dėl ko daug žydų 1940 m. vasarą palankiai sutiko

Raudonąją armiją“. Kaip žinia, šią „kalte“ dažniausiai remiasi Lietuvos emigracija Vakaruose, siekdama pateisinti žydų naikinimą. Tai dažnai su kartėliu pažymima ir šių laikų Lietuvoje. Tikriausiai todėl šiai temai skiriamas didesnis dėmesys. Problema dėstoma visiškai apologetišku tonu.

Autorius - vienas senųjų sovietų valdžios aktyvistų, kuriam pavyko išlikti ir net progresuoti tarybinio režimo vingiuose - yra sukaupęs nemažą patirties savikritikos bei anksčiau plačiai propaguo-tų, o šiandien ir buvusioje Sovietų Sąjungoje, ir Lietuvoje atmetų doktrinų pasmerkimo technologijos srityse.

Tokios elgsenos pavyzdys (galbūt čia esama ir asmeniškumo) gali būti žydų būklės tarybų Lietuvoje 1940 - 1941 metais vaizdavimas.

Aprašęs sunkumus, užguliusius žydus sovietizacijos metu, autorius paleidžia „sunkiąją artileriją“ ir žargoninį marksistinių - partinių leksikoną, aiškindamas faktorius, nulėmusius šiuos sunkumus: „Šiurkštūs stalinistiniai nacionalinės bei kultūrinės ir kadru politikos iškraipymai, taip pat teisinio pobūdžio nusikaltimai“ (p. 80).

Kitoje vietoje autorius *kritikuoja* (tai drauge ir savikritika!) žydus komunistus ir kitus kairiuosius elementus, kurie „aktyviai dalyvaudami įvairiuose kasdieniniuose pertvarkymuose, į visus, vykusius respublikoje, taip pat žydų gyvenime procesus, dažniausiai, kaip tai dabar suprantama, žiūrėjo iš anksčiau išsiugdęties siaurų, vienpusiškų, suvulgarintai suvokiamų, prioritetinių socialinių-klasinių bei internacionalinių pozicijų“ (p. 82).

Tęsdamas šią mintį, autorius pabrėžia, kad „žydų komunistų, kaip ir lietuvių pagrindinė klaida buvo ta, kad jie praktiškai rėmėsi pažiūra, jog, išsprendus ekonominės ir socialinės raidos problemas, tautinės išsispres savaimė“. Tai iš tiesų „aštrūs žodžiai“. Tačiau šiandien, kai Lietuvoje egzistuoja dvi komunistų partijos ir Sąjūdis, sunku įsivaizduoti, kam šie žodžiai yra skirti...

Konkretesnė išvada (Vakaruose žinoma jau daugelį metų) - kad žydai labiau už kitus nukentėjo dėl sovietizacijos. Šiame skyriuje autorius pateikė statistinių duo-

menų, iš jų žydų komunistų skaičių 1941 m. sausio 1 d. - 412 (16,5 proc.), nors mūsų turimi duomenys kiek skiriasi (479 arba 15,2 proc.). Apskritai ši versija paneigia duomenis, skelbiamus daugelį metų lietuvių emigracijoje, kad tuo metu žydų procentas komunistų partijoje siekė 75.

Nepaisant palyginti neblogos nusi-manymo apie komunistų partiją ir kitas sovietų valdžios institucijas, autorius mažai kompetentingas žydų visuomenės reikaluose, išskyrus visuotinai žinomus faktus apie hebrajiškų gimnazijų ir religinių mokyklų uždarymą anuo metu. Susidaro įspūdis, kad autorius apskritai nežinojo (ir gerai, kad nežinojo!) apie 1940-1941 m. plačiai išsikerojusio sionistinio pagrindžio veiklą. Ši veikla padėjo grupei aktyvistų pasitraukti į Palestiną, gelbėjo nuo sunaikinimo konfiskuotas hebrajiškas knygas. Buvo net leidžiamas laikraštis „Nicoc“ („Ziežirba“), ėjęs ir Kauno gete (1941-1944 m.), o po to ir Dachau koncentracijos stovykloje iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos.

Šie faktai irgi yra Lietuvos žydų istorijos sudedamoji dalis.

Tragiškiausias Lietuvos žydų istorijos skyrius pavadintas „Karo ir Lietuvos okupacijos laikotarpiu. 1941-1944 m.“ Kaip ir visiems prieškarinės kartos atstovams, autoriui žinoma apie nemažą lietuvių, dalyvavusių žydų žudyme. Nors ir sporadiškai, apie tai knygoje rasime duomenų.

Šie faktai komentuojami tiesiog akrobatiškai ir neretai deklaratyviu tonu, o tai neįprasta ir apologetiška.

Pavyzdžiui, tokiais sakiniais apibūdinamas žydų žudymas: „Kai dėl lietuvių tautybės žudikų, tai dėl jų siaubingų nusikalstamų veiksmų niekas negali kaltinti lietuvių tautos“. Galima būtų pagalvoti, kad ši mintis tėra „veržimasis pro atviras duris“. Tačiau stebintys ilgą ir sunkų žydų ir lietuvių ginčą gerai žino, kad pastarieji linkę girdėti pareiškimus, atleidžiančius juos nuo kolektyvinės atsakomybės, o ne smerkiančius dėl tautiečių įvykdytų nusikaltimų.

Kalbant šia tema, dažnai remiamasi bjauriu žydų elgesiu Lietuvos valstybės

atžvilgiu sovietiniu 1940-1941 m. periodu. Šiandieninės Lietuvos spauda taip pat linkusi paremti dirbtinę kaltinimų simetriją.

Galimas daiktas, tokių klasifikacijų įtaka galima paaiškinti, kodėl skyriuje apie Lietuvos žydų išnaikinimą autorius, galbūt ir prieš savo norą, grįžta (mažiausiai dviem puslapiais) į sovietinį periodą, nors apie tai kalbėjo jau anksčiau.

Apologetiškos autoriaus mintys pradedamos paaiškinimu (p. 89): „Istoriškai žiūrint, buvo galima ir reikėjo pasmerkti tuos konkrečius žydus, kaip ir lietuvius bei kitų tautybių darbuotojus, kurie tikrai dalyvavo vykdant stalinistinius nusikaltimus“.

Šiuose sunkiuose sakiniuose kai kas gali įžiūrėti kaltinimą idėjos ir kovos draugams, tačiau sovietiniai skaitytojai nieko stebėtina čia nerai. Sovietinėje ir partinėje literatūroje Sovietų Sąjungoje daugybė tokių kaltinimų. Nors ši tema ir mažiau reikšminga Sovietų Sąjungos bei komunistų partijos zigzagų tyrinėjimui, mes - Rytų Europos žydų katastrofos ir didvyriškumo tyrinėtojai - nemažiname jai savo dėmesio, sekdami publikacijas sovietinės istoriografijos, semiančios informaciją iš Vakaruose nežinomų šaltinių. Tačiau mes žinajome, kad autorius yra istorijos mokslų daktaras, ir svarbiausi Lietuvos archyvai jam buvo prieinami. Natūralu, kad daug tikėjomės iš tokios knygos apskritai, o ypač iš skyriaus apie Lietuvos žydų sunaikinimą. Ir kokie dideli buvo mūsų lūkesčiai, toks didelis tapo nusivylimas. Tapo aišku, kad išskyrus atskirus faktus ir mintis, kurias galima suskaičiuoti vienos rankos pirštais, nerandame knygoje nieko nauja (ko būtume nežinoję anksčiau). Daugelis faktų jau buvo skelbti anksčiau dešimtyse leidinių ivirto ir anglų kalbomis.

Tikėtina, kad negalėdamas pasinaudoti užsienio šaltiniais, autorius nesužinojo svarbių faktų apie pasipriešinimo judėjimą getuose. Labai galimas daiktas, kad autorius apskritai apie vienos didžiausių pagrindinių organizacijų „Irgun brit cion“ („Jungtinė sionistų organizacija“) egzistavimą Kauno gete nežino.

Bet kokių atveju tenka pripažinti, kad

autoriumi daug geriau sekėsi vartoti sovietinę leksiką: „antifašistinės organizacijos, kurios glaudžiai bendradarbiavo su tapatingomis antinacinėmis kovos organizacijomis už geto ribų“ (p. 95).

Poetas Šmerelis Kačerginskis yra pavadintas „Antifašistinės Vilniaus geto organizacijos“ nariu. To iš viso negalėjo būti, nes tokios organizacijos Vilniaus gete nebuvo. Toks apibūdinimas ne tik temdo tikrąją būklę ir ignoruoja JPO (Jungtinė partizanų organizacija), kurios vardas gerai žinomas žydų katastrofos istoriografijai visame pasaulyje. Tad neaišku, kodėl knygos skaitytojams neleistu sužinoti tikrąjį tokios svarbios Lietuvos žydų pagrindinės organizacijos pavadinimą.

Autorius, buvęs „politrukas“ sovietinės armijos lietuviškoje divizijoje, pažymi, kad daugiau negu 2 000 žydų karių krito kovoje, ir priduria: „Jie krauju sutvirtino žydų ir lietuvių bei kitų tautų draugystę“ (p. 97). Norėčiau papildyti, kad Izraelyje vykdytų tyrimų duomenimis, aktyvioje kovoje prieš nacius ir jų talkininkus krito mažiausia 256 partizanai ir geto pagrindinių judėjimų nariai.

Nepriekaištausime, kad autorius nepateikė nė vieno įvertinimo šia tema, bet kritikos susilaukia knygos stilius: „I. Vitenbergas, Ch. Jelinai, H. Glezerytė žuvo šventoje kovoje“ (p. 95). Norisi paklausti, kodėl paminėti šių, o ne kitų žmonių vardai? Ar tik todėl, kad pastarieji priklausė komunistų partijai? Taip pat neaišku, kodėl autoriui atrodė reikalinga paminėti tris dešimtis žydus gelbėjusių lietuvių (pagal kokį kriterijų jie buvo atrinkti?) ir kodėl autorius nepamino pagrindinių budelių (o ką: kurie iš jų vaikšto ir šiandien laisvi!). Nėra abejonės, kad pastarosios kategorijos asmenų minėjimas nepopuliarus Lietuvoje. Gal todėl autorius plačiai vartoja eufemiškus žodžius, kaip „fašistai“, „šovinistai“, „reakcinės jėgos“ ir t.t.

Septintame skyriuje (apie žydus sovietų Lietuvoje nuo 1944 iki 1990 m.) vėl toks pat stilius ir leksika. Kartu su Stalinu antisemitizmu apkaltinamas ir Brežnevas. Nežiūrint to, Lietuva apibūdinama kaip ramus užtėkis žydams, pabrėžiant žydų,

užėjusių vadovaujamą padėtį, vardus. Visiškai nepamėtas pagrindinis sionistinis judėjimas „Bricha“ („Pabėgimas“).

Labai lėkštas paskutinis skyrelis, skirtas 1990 m. kovui - liepai. Lietuva paskelbta nepriklausoma valstybe, giedami (grojami) ditirambai naujesiems vadovams, darančiams gera žydams.

Ši knyga, be abejo, parašyta Sovietų Sąjungos žydams, kartai, „nepažįstančiai Juozapo“. Knyga skirta ir nežydams, turintiems kritišką požiūrį į Lietuvos žydų istoriją. Tai reikia suprasti iš pabaigos skyrelio, kuriame autorius priverstas pripažinti, kad „absoliuti dauguma žydų nemoka hebrajų ir jidiš kalbų“.

Peržiūrėjus panaudotas medžiagos sąrašą, paaiškėjo, kad nepasinaudota nė vienu hebrajišku šaltiniu! Ir pasirodo, pats autorius nėra pasiekęs tokio hebrajų kalbos mokėjimo lygio, kad galėtų naudotis moksliniais tekstais. Iš aukščiau pateiktų pavyzdžių galima įsitikinti, kokia bevėrtė knyga apie Lietuvos žydus. Kaltas autoriaus nekompetentingumas hebrajų kalbai, kuria šaltinių kalbama tema yra daugiausia. Vertimas į jidiš kalbą irgi nėra nepriekaištingas...

Nedera nutylėti, kad lietuvių profesionalioje literatūroje trūksta knygų apie žydus ir jų tradicijas. Paminėsime dar vieną įdomų faktorių, susijusį su knyga. Tai dabartinė Lietuvos valdžia. Šiaip ar taip, knyga išleista turint valdžios leidimą ar net palaiminimą. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad patyręs autorius puikiai žinojo, kaip elgtis *naujoje situacijoje*.

Reikia įvertinti autoriaus pastangas, įveikiant sunkumų kompleksą, trukdantį parengti visus tenkinantį leidinį. Reikia įvertinti autoriaus ryžtą imtis tokios užduoties ir jo kompiliacinius sugebėjimus, išsisukinėjimus ir užsispyrimą, būdingą „tikriems litvakams“. Bėlieka tik apgailestauti, kad to padaryti autoriui nepavyko, arba konkrečiomis sąlygomis tai buvo iš viso neįvykdoma užduotis.

Nepaisant to, kad knygoje pateikta statistinių duomenų ir faktografinės informacijos, būtina įspėti skaitytojus, kad jie gali susikurti iškreiptą, jei ne visiškai *falsifikuotą* Lietuvos žydų istorijos vaizdą.

Taip yra dėl vertinimų ir legvabūdiškų fariziejiskumų, kurių lygis ir stilius pradeda netikti jau ir Sovietų Sąjungai. Tos nuodėmės tokios sunkios, kad būtų geriau, jeigu knyga apskritai nebūtų išvydusi dienos šviesos.

Mudu su autoriumi esame vienos kartos žmonės, „zemliokai“. Knygą gavau kaip asmenišką dovaną su autoriaus dedikacija. Tenka apgailestauti, kad mano įvertinimas sukels jam nusivylimą ir širdgėlą.

Tačiau būdamas mokslininkas, jau daugiau kaip 30 metų tyrinėjantis Lietuvos žydų bendruomenę ir išgyvenantis dėl istorinio kultūrinio palikimo, perteikiamo ateities kartoms, kokybės, laikau pareiga skelbti savo nuomonę.

Dovas Levinas

Iš žydų k. (jidiš) vertė Chaimas Bargmanas

Iš arti kitaip atrodo

Mano jaunystės draugas ir bičiulis prof. Dovas Levinas įvairiuose žydų leidiniuose, pvz., žurnale „Folk un Cion“ (1991, Nr. 92-93) paskelbė išsamią recenziją apie mažą knygėlę „Žydai Lietuvoje“, kuri išėjo Vilniuje 1990 m. trimis kalbomis - lietuvių, žydų ir rusų. Recenzijos autorius aštriai kritikuoja leidinį ir daro išvadą, kad būtų buvę geriau, jeigu knygėlė išvis nebūtų pasirodžiusi.

Čia norėčiau duoti mažą pastabėlę. Kiekvienas įvykis, kiekvienas reiškinys, kiekvienas faktas kitaip atrodo iš arti ir iš tolo. Mano bičiulis Dovas Levinas rado knygėlėje daug dalykų, kurie nepatinka ir negali patikti mokslininkui, dešimtmečiais nagrinėjančiam tragišką Lietuvos žydų likimą. Be to, ši tema jam ne vien mokslinio tyrimo objektas, bet ir asmeninis klausimas: jis tuo suinteresuotas ir kaip Lietuvos žydas - litvakas, ir kaip buvęs Kauno geto kalinys, ir kaip buvęs pasipriešinimo prieš hitlerizmą kovotojas, o bene svarbiausia - kaip aktyvus sionistinio judėjimo Lietuvoje dalyvis.

Nenoriu vardyti visko, dėl ko sutinku su recenzentu - sąrašas būtų labai ilgas. Yra teiginių, su kuriais nesutinku, bet bent galiu suprasti autoriaus poziciją. Vis dėlto su vienu teiginiu negaliu nei sutikti, nei jo

suprasti: kad knygėlę reikėjo sunaikinti dar prieš jai pasirodant...

Norėjau suvokti, kodėl recenzentas daro tokią išvadą, ir pasimečiau. Mat pats jo požiūris į tai, kas dabar vyksta Lietuvoje, neteisingas. Recenzentas mano, jog jeigu Vilniuje išeina žydų laikraštis, jeigu Lietuvos knygų rėmuose yra žydų literatūros sektorius, jeigu veikia žydų meno kolektyvai, jeigu Vilniaus universitete dėstomi judaistinės dalykai, jeigu Vilniuje veikia žydų nacionalinė mokykla ir t.t., ir pan., tai negerai, nes tuo suinteresuota Lietuvos Vyriausybė. Tai neva jai tarnaujant kaip priemonė nusiplauti rankas, t.y. pigiai atsilyginti už žydų genocidą Lietuvoje karo metais.

Tad ir klausiu aš, Vilniaus žydas: ar taip jau bloga, kad galiu klausytis paskaitos apie žydų kultūrą, skaityti žydų laikraštį, klausytis žydų koncerto, leisti savo vaiką į žydų mokyklą, melstis savo Dievui sinagogoje? O jeigu Vyriausybė tai remia, juo geriau. Kam įtarinėti, kad tai daroma nešvariais tikslais?

Įdomu, kad klausimą, kokių tikslų turi Lietuvos Vyriausybė, remdama žydų visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo atkūrimą, kelia žmonės, kurie gyvena toli už Lietuvos ribų arba atvyko čia į svečius dviem trim dienoms. Negi tai jau glūdi mūsų kraujyje: jeigu daroma mums gera, iškart įtariame, kad čia ne viskas tvarkoj?

Toki požiūrį matome tame pačiame žurnale „Folk un Cion“ (Nr. 92) išspausdintoje australiečio dr. Abraomo Veinribo straipsnyje „Keletas žodžių apie Lietuvos Jeruzalę“.

Manyčiau, reikia džiaugtis, jog pralinkus beveik 50 metų po Katastrofos atidarytas Vilniaus universitete judaistikos skyrius. Aš pats asmeniškai pažįstu skyriaus vadovą prof. Mejerį Šubą, taip pat kitų profesorių, nemažai prisidėjusių prie to reikalo. Tai labai kilnūs žmonės, dideli humanistai ir mokslininkai. Jie rūpinasi ir mokslinė to skyriaus veikla, ir visuomenine humanistine. Ir ciniškai klausiti, ar tai daroma iš „meilės Lietuvos Jeruzalės sielai po to, kai buvo sunaikintas jos kūnas“, gali tik žmogus, kuris labai nutolęs nuo žydų gyvenimo Lietuvoje (šiuo atveju - australietis).

Ne, nenoriu ir negalėčiau idealizuoti šiandienos žydų gyvenimo Lietuvoje. Padėtis gana komplikuoja, pasitaiko čia ir tamsių reiškinų. Bet abejoti tuo, kas teigiama, ką turime patys sukūrę, - tai, švelniai tariant, visai nekilnu.

Grįžtant prie Dovo Levino recenzijos, norėčiau dar pastebėti, jog Solomono Atamuko knygėlė „Žydai Lietuvoje“ - ne mokslinis traktatas. Tai tik kuklus bandymas papasakoti įvairių tautų atstovams apie Lietuvos žydus - vadinamuosius litvakus, apie jų beveik 700 metų istoriją, tragišką žūtį ir nedrąsų mėginimą vėl akurti sunaikintą, kone užmirštą kultūrą. Turiu pridurti, jog knygėlė lietuvių ir rusų kalbomis Lietuvoje parduota per fantastiškai trumpą laiką - tapo „bestselleriu“. Juk ir lietuviai, ir rusai, ir mūsiškiai žydai mažai težino apie litvakus. Maža knygėlė numalšino smalsumą, norą ką nors sužinoti apie žydus.

Ir jeigu knygėlės autorius ne viską pasakė, ką vertėjo pasakyti, dar nereiškia, kad viskas knygėlėje bloga.

Suprantama, prof. Dovui Levinui skaudu, kad knygėlėje „Žydai Lietuvoje“ beveik nutylėta sionistinio judėjimo reikšmė Lietuvos žydų gyvenimui. Prof. Dovui Levinui tai skaudu ir kaip tvirtam sionistui, ir kaip istorikui. Šis klausimas išties turi principinę reikšmę. Platus sionistinis judėjimas Lietuvoje (ir iki 1918 metų, ir ypač tarpukario laikotarpiu) buvo viena litvakų nacionalinės savimonės išraiškos forma. Dauguma litvakų buvo sionistiškai nusiteikę. Įrodymų toli ieškoti nereikia: apie 90 proc. visų Lietuvos žydų mokyklų buvo dėstoma hebrajų kalba, iš 6 žydų dienraščių, ėjusių Kaune, keturi stambiausi buvo sionistinės orientacijos, žydų sporto klubai („Makabi“, „Hapoel“), žydų jaunimo ir studentų organizacijos buvo sionistinių pakraipų. Šimtai ir tūkstančiai žydų jaunuolių iš Lietuvos legaliai ir (daugiausia) nelegaliai vyko į mandatinę Palestiną, ketindami dirbti žemę; jie ir sudarė būsimosios nepriklausomos Izraelio valstybės pagrindą.

Šis faktas paneigia gana plačiai skleidžiamus piktus prasimanymus, kad kone visi Lietuvos žydai buvo komunistinių pažiūrų ir kartu priešiskai nusiteikę Lie-

tuvos nepriklausomybės atžvilgiu.

Taip, sionistinio judėjimo Lietuvoje iškėlimas yra principinis klausimas. Bet anaipol negalima sakyti, kad knygelę „Žydai Lietuvoje“ būtina mesti į ugnį. Juo labiau, jog autorius lietė tą klausimą ne iš piktos valios; paprasčiausiai jam nebuvo prieinama atitinkama literatūra. Tada, kai jis rašė knygelę (beje, parašė per rekordiškai trumpą laiką), dar daug medžiagos pas mus buvo už septynių užraktų.

Beje, „Žydai Lietuvoje“ puolama ir iš priešingų pozicijų**. Tam tikra Lietuvos spauda negali dovanoti autoriui, kad šis drįso tvirtinti, jog Lietuva žydams niekada nebuvo rojus. Tai neva Lietuvos šmeižimas. Reikia pasakyti, kad anot paplitusios nuomonės, Lietuva žydams ir buvo kone išsvajotas rojus. Atamukas ne tik išsako

priešingą nuomonę, bet ir pagrindžia ją.

Toks mano atsakymas bičiuliui prof. Dovui Levinui, kuris laiko, kad „Žydai Lietuvoje“ yra kone Lietuvos Vyriausybės užsakyta knygelė, kad žydų laikraštis „Lietuvos Jeruzalė“ - kone Sąjūdžio organas ir t.t.

Ne, mielas bičiuli, iš arti kitaip atrodo.

Grigorijus Smoliakovas

Laiškas Grigorijui (Hiršui) Smoliakovui
Mielas Hiršai!

Labai ačiū už atvirą nuomonę apie Atamuko knygos kritiką. Beveik visi Tavo argumentai teisingi, ir aš juos daugmaž žinojau. Bet nereikia palikti skaitytojų, kad ir lietuvių, su puse tiesos - mes iki šiol to turėjome pakankamai.

O pats ir toliau tvirtai laikykis, vykdydamas svarbią misiją - kurstydamas žydų laikraščio ugnelę.

Tavo skaitytojai man rašo ir taip pat siūncia medžiagos, mums belieka būti sveikiems ir įstengti tai panaudoti.

Sveikinu Tavo žmoną Taibą, gerų Tau metų ir sėkmės!

Tavo *Dovas (Berelis) Levinas*
Jeruzalė, 1991 m. gruodžio 25 d.

Savo ir Dovo Levino laiško tekstą spaudai parengė Grigorijus Smoliakovas

** Plg. Petrauskas V. *Iš kur pučia antisemitizmo vėjai* [Recenzija] // Kauno aidas. - 1991. - spalio 17-24. - Nr. 35 (100). - Red. past.

OSTAPO BENDERIO MOKINIAI „NAUJAJAME ŽIDINYJE“

Gal ir reikalingi asenizatoriai, kurie išneša ar išveža „šiukšles iš namų“, bet jie dirba savo darbą tyliai, nesireklamuodami. Dievas laimina žmogaus pastangas tobulėti, bet Jis nešventina ir negali šventinti purvo, kuriame šis sėdi. Ostapas Benderis nedaug mąsto apie atgailą. Svarbiausia jam pasirodyti kitoniskam, o lengviausia tai padaryti šaipantis, jei ne iš visų, tai bent iš daugelio pripažintų vertybių. Deja, taip ir neįstrigo mano mokinukams į galvas, kad tiesos negalima įrodyti nei balsavimu, nei anketomis. Tai mano, gnoseologiją jiems dėščiusio, darbo brokas. Tik dideliame savo, o gal ir kitų Fakulteto dėstytojų džiaugsmui galiu paliudyti, kad studentų leidinyje „Aukštyn širdis“ ir žurnale „Naujasis židinys“ (1992, Nr. 5, p. 60-61) spausdinama antireklama neatspindi tikrovės: elitas, t. y. rimtesnieji studentai, tikroji mūsų ateities viltis, nedalyvavo žaidime: paprasčiausiai, jie „neturėjo laiko“. Keisčiausia, kad „N. Ž.“ straipsnelį „Šiukšlės iš namų“ spausdina skiltyje „Įvadytoje „Religija““. „A. Š.“ redaktoriai buvo šiek tiek nuosaikesni, pavadinę tai „Gyvenimo proza“.

Keistu sutapimu, berašant šias eilutes, Maskvos TV pranešėjas labai rimtu tonu kalbėjo, jog kažkoks inžinierius Maskvoje sukonstravęs „Jaiko mažinę“. Buvo priminta sena, iki gerklės įgriususi „tiesa“, kad visų svarbiausių išradimų autoriai - rusai. Betrukstą kelių milijonų rublių, ir ta mašina

būsimanti realizuota tikrovėje. Būsią galima persikelti į praeitį ir grįžti atgal. Nelauktai šovė į galvą paradoksali mintis: gal tuomet kokia nors „Asta“ ar „Rasa“ su diktofonu rankose užrašinėš minios patyčias po Teisiojo Kryžiumi: „Še tau, kuris sugriauni šventyklą ir per tris dienas atstatai; gelbėkis pats!“ O paskui su žurnalistine „objektyvumu“ pateikinės tokią informaciją: kai kurie iš minios siūlė nukryžiuotajam nužengti nuo kryžiaus, bet jis to nepadarė. Žurnalistės atsisakys spręsti - kodėl? Nenorėjo, nesugebėjo ar nepajėgė? Jos rekomenduos skaitytojui išvadas pasidaryti pačiam.

„Nusiimkite skrybėles, nulenkite galvas. Tuoju bus išnešamas lavonas“, - cituoja autorės Benderio žodžius iš romano, kuris jomė, atrodo, bus palikęs labai gilų įspūdį. Pradžioje tas „lavonas“ - lyg ir studentų atsiliepiamai apie dėstomus dalykus, bet, skaitant toliau, paaiškėja, kad ne! Lavonu vadinamas pirmasis Lietuvoje filosofas ex professo, amžiną jam atilsį, prelatas ir daktaras Pranas Kuraitis. Taip! Ne kartą per paskaitas esu citavęs gerbiamą ŠVIESAUS ATMINIMO (tik ne atminties! Be tos grubios gramatinės klaidos, kurią savo rašinyje didžiosiomis raidėmis spausdina gerb. Asta ir Rasa!) PROFESORIŲ. Po ilgų nesimatyto metų nežinau, kokios atminties prieš mirtį buvo Profesorius. Prisimenu tik, kad iki ašarų buvo graudu, jog negalėjau dalyvauti laidotuvėse. Ir štai po 25 metų likimas lėmė, kad „Velionių palaikai buvo išnešti artimųjų ir draugų rankomis... Ką čia bepridursi?“

Tikrai, ką čia bepridursi! Ir Profesorius nenužengs nuo savo „kryžiaus“, savo garbei apginti nepasakys nė žodžio... O aš, atrodo, tik lieptelį permest norėjau į jo

minčių ir idėjų pasaulį. Deja, kai kurie mano studentai pasirodė tikrai besą „plaaaataus akiračio žmonės“, pirmiausia, straipsnelio autorės. Jos - neseniai iš vidurinės mokyklos suolo: galėjo ir nežinoti, kas Lietuvos kultūriniame gyvenime buvo profesorius Kuraitis. Bet „N. Ž.“ redaktoriai, perėmusieji senojo „Židinio“ tradicijas, privalėjo žinoti. Persispausdinti straipsnį, kuriame šių dienų ostapininkai vadina jį lavonu, yra bet kokias tolerancijos ribas peržengianti nepagarba mirusiajam. *De mortuis nil nisi bene!* Tai elementari kultūringo žmogaus elgesio taisyklė. Kita vertus, Profesorius mums nėra miręs. Su kiekvienais metais jo mintys bus mums vis aktualesnės ir vis labiau imponuojančios. Bet tai - jau kito rašinio tema.

Gerb. Asta ir Rasa, išklausišios du neotomistinės filosofijos kursus po 42 akademines valandas, galėjo ir nepagauti tos filosofijos esminio turinio, nesuvokti jos reikšmės tolesniam pasaulėžiūros formavimuisi. Bet, kad ir prabėgom pavarčiusios gerb. J. Girmiaus raštus, jos būtų radusios su gilia pagarba tariamus žodžius: „mano Mokytojas“ (Raštai, I t., XXII, 160, 176 pusl.). O jis - ne taip kaip aš, - jis ne tik Kuraičio, bet ir M. Heideggerio mokinys, giliai išstudijavęs ir perpratęs K. Jasperso idėjas, parašęs daug išsamių straipsnių apie kitus įžymesnius filosofus į „Liet. enciklopediją“, o garbus „Mokytojo“ vardas liko išskirtinė ir neginčijama Kuraičio prerogatyva. Visas gyvenimas pašvęstas filosofijai - tai ne du semestrai!..

Žinoma, skaityti apie Benderį yra lengviau, o gal ir maloniau, negu Kuraičio knygas. Šaipymuisi nereikalingos dvasinės pastangos. Tik šurpina sovietinio auklė-

Siame skyriuje spausdinamų tekstų neredaguojame ir honorarų už juos nemokame. - Red.

jimo paliktas vakuumas jaunimo sielose. „Mes tik pajuokavome“, - geraširdiškai šypsodamosi sako Asta ir Rasa; „niekas tų žodžių taip neima į širdį“, - sako gerb. žurnalo redaktorius; „na, ir kas čia tokio?“ - replikuoja kiti. O Profesorius per visą savo šviesų gyvenimą kovojo prieš tokį paviršutinišką gyvenimo ir mąstymo stilių. Nieko jis nelaikė blogesniu dalyku už pasaulėžiūrinį jaunuolio nesuorientavimą (ir nesuorientavimą, garbingieji akademikai!). Svarbiausias dalykas jam buvo tos pradinės, bet moksliai tikslios ir gnoseologiskai tikros, pagrindinės nuostatos, kurios būtų lyg žaiginio kartelės gero ūkininko laukuose, ant kurių po glėbelį būtų galima nešti ir krauti visa, ką vėliau jaunuolis sužinos, perskaitys ar pats patirs. Svarbiausia, kad jis nebūtų pasmerktas amžinam blaškymuisi ir ieškojimui, kad jis turėtų kūrėnį po kojomis, kad jam negrėstų pavojus nuslysti į „modernaus“ subjektyvizmo ir reliatyvizmo balą.

„...šandien nei viltis, nei atpirkimas neturi gydančios galios. Žinoma, ne todėl, kad šiandieninis pasaulis būtų atsisakęs Dievo ir atmetęs religijas. Dabartis pagal etinio reliatyvizmo dėsnius paprasčiausiai modernizavo tikėjimą, sukūrė individualią, asmeninę Dievo sampratą. Kanoniškąjį Dievą pasaulis „nužudė“ ir leido jo vaizdinį kurti iš naujo - visoms visuomenėms ir bendruomenėms pagal jų supratimą. Ir šitas kiekvieno mūsų kiekvienam atskirai bylojantis Dievas jau neatveria viena-reikšmiškų gėrio ir blogio apibūdinimų“, - ši ilgoka citata iš V. Kukulio straipsnio „Apie blogį“ (Dialogas, 1992.07.10, Nr. 27) labai tiksliai atspindi naujosios mūsų šviesuomenės, pridursiu - ir mūsų studentijos, su kuria polemizuoju, absoliutų idėjinį pasimetimą. Iš kur jis? Ar tas dvasinis vakuumas nėra atsiradęs dėl to, kad savo tarpe nebeturime Kuraičio? Kodėl taip lėtai ir sunkiai grįžtame prie jo ir jo mokinių rašytinio palikimo? Paspirtintai mokomės užsienio kalbų, lyg kokie amžini turistai ruošiamės kažkur lėkti, išsproginę akis, nesuvokdami, kad pirmiausia mums reikia abiem kojom atsistoti ant savo lietuviško kultūrinio pagrindo. Nei Rytuose, nei Vakaruose neraskime mūsų ieškojimus

galinčių įprasmiti idėjų. Amerikos universitetus yra užvaldęs scientistinis neopozityvizmas ir liberalistinis pragmatizmas, juose baigusieji mokslus kultūrregeriai atvirai niekina metafiziką, geriausiu atveju skelbdami fideistines pasaulėžiūrinės nuostatas. Rytams patiems dar ilgai reikės gydytis. O mes, turėdami šitokį idėjinį ir kultūrinį paveldą, bet perdėtai bijodami pasirodyti provincialūs, bėgte prabėgame pro gardėsiais nukrautą stalą, kad ir toliau, savo tariamų „pranašų“ pavyzdžiu, liktume alkani... O reikėtų tiek nedaug - nugalėti dvasios tingulį, ir būtume išgelbėti. Tai va, savo gyvenimo įprasminimo vardan, gal imkime ir pradėkime skaityti *savo autorius*, po dešimt, po dvidešimt kartų, iki suprasime, iki išmoksime atmintinai! Pradžiai tegu bus J. Girmiaus „Filosofijos pagrindai“ (N. B. - tai „gimnazinis kursas“: Raštai, I t., 257 - 325 pusl.), išstudijuokime jo straipsnį „Filosofija ir politika“ - gal nebūsime tokie primityvūs artėjančių rinkimų akivaizdoje? Vėliau pereisime prie „Gamtos praradimo“, „Amžinybės perspektyvos“, o kur dar kitos šio autoriaus gyvos minties pulsu tvinkčiojančios knygos? Kur viso A. Maceinos gyvenimo kūryba? Kur kiti įvairiais klausimais rašiusieji šviesieji mūsų tautos žmonės, kur A. Jakštas, St. Šalkauskis, Pr. Dovydaitis, Iz. Tamošaitis, kun. A. Maliauskis, kun. St. Yla, įžymieji mūsų vyskupai - Matulaitis, Būčys, Reins, kur dar Grinius, Ambrazevičius, Skrupskėlis, Dielininkaitis, Vaičiulaitis, Keliuotis ir daugybė kitų, kur senųjų VDU profesorių rankraštinis palikimas - J. Grigaičio, St. Gruodžio, B. Čėsno paskaitų konspektai? Užteks visam gyvenimui, ir būsime patys turtingiausi pasaulyje! Tegų skamba visu grožiu mūsų širdies dominantės! Ji neklysta, kai mylėdama rodo kelią. Gal kaip ta mokytoja, kuri pablūdusi, užmiršusi viską pasaulyje, ištiesiomis savaitėmis skaito su mokinukais Vaižganto „Vaizdus kovos dėl kultūros“ - situacija tokia panaši į dabartinę, - o jeigu dar Maironis, J. Aisčio elegijos, A. Miškinio psalmės, be konferencijų, simpoziumų ir nesibaigiančių posėdžių švietimo komisijose turėtume „tautinę mokyklą“... Daugiau tokių mokytojų! Tas pats ir

filosofijos mokymo ir mokymosi srityje: reikia nesiblaškyti, o koncentruotis. Mūsų žinios turi būti tikros ir dar kartą kritiškai patikrintos. Toks, mano giliu įsitikinimu, turėtų būti universitetinių studijų idealas, o ne žaltvykščių vaikymasis, ne nuolatinis lyg panacėjos nuo visų ligų ieškojimas vis kažko naujo, kažko ktoniško. Kai kurie - norėję tikėti, kad tokių dauguma - yra suvokę tą išganingą Viešpaties pamokymo tiesą: *Su dangaus karalyste yra kaip su dirvoje paslėptu lobiu. Atradęs jį, žmogus niekam nesako; iš to džiaugsmo eina, perduoda visa, ką turi, ir perkasi tą dirvą (Mt 13, 44).*

Kita vertus, skaudu, kad, jeigu tikėti straipsnio autorėmis, kai kurie studentai nemėgsta Lietuvos istorijos, civilizacijos istorijos ar lietuvių kalbos kultūros. Užtat kaip blogio gėlės kontroliniuose darbuose pražysta tokios grubios klaidos: žmogus „pažysta būti“ (su ilgąja „y“!), arba kad ir straipsnyje: „būsiu redaktoriumi“, „pasitikėjimo Dievu procentas“ ir t. t. Keistas paradoksas, bet taip yra: užuot mokėsi gimtosios kalbos gramatikos, rašybos, kirčiavimo taisyklių - o kai kuriems būtų pravartus paprasčiausias dailiausias, - mūsų studentai „kremta“ ketvirtą ar šeštą anglų kalbos lygį. Graudu, kai straipsnelio autorės ironiškai šaiposi iš tikėjimo pagrindų: „Nusilpus pasitikėjimui fakulteto prestižu, klausykite Tikėjimo pagrindų, ir jūs tikrai pasiliksite mūsų fakultete! Kas turi ausis, teklauso!“ Galgi tikrai kai kas įstojo į Universitetą be ausų? Tai tragiškos, iš esmės ydingos, pasakyčiau, tiesiog idiotiškos propagandos, kad tikėjimas ir mokslinis žinojimas yra nesuderinami dalykai, aidas. Deja, šis prietaras yra nuspalvinęs „modernaus“ inteligento mentalitetą, ir toliau jis yra kalamas mūsų studentams į galvą, kai tik jie dirbtinai, administracinėmis priemonėmis yra išstempiami už fakulteto dvasinės orbitos, neva į bendrojo išsilavinimo „platumas“. Iš esmės protas atveda prie tikėjimo šventovės durų. O tikėjimas nauja šviesa persmelkia visas žmogaus žinijos sritis, apvainikuodamas jas ir įkvėpdamas naujiems kūrybiniais darbams. Prof. St. Šalkauskis, netgi būdamas jau Universiteto Rektorius, susikaupęs išklau-

sydavo paprasčiausio kaimo klebonėlio pamokslą ir džiaugdavosi, kiek daug ir kokių prasmingų esą buvę jame pasakytą minčių! Didelei asmenybei svetima buvo smulkmeniška ir priekabi kritika: ji savo religiniu išgyvenimu sušildydavo kiekvieną, kad ir banalų, išgirstą sakinį, paprastą mintį įturtindama savo asmeniniu mąstymu. Jis turėjo susiformavęs savo tikėjimo pagrindus. Be to, straipsnio autorėms derėtų suprasti, kad ir jų pašiepamos gnoseologija bei ontologija fakultete yra dėstomos irgi kaip „tikėjimo pagrindai“.

Labai nemokšiška skamba, matyt, anketos sudarytojų pateiktas klausimas apie tris dabartinius vokiečių teologus. Atsimenu, kaip nustebo gerb. Asta, kai pasakiau, ar ne geriau būtų buvę klausti apie tris iš trijų šimtų vokiečių teologų? Užtat atsakymas dar naivesnis: „vokiečiai ne autoritetai“...

Eikime toliau, mindami „šiukšles iš namų“: „... ten buvo be vyrų ir moterų... ir mergaičių“... Anokie ten vyrai ir moterys! Ar ne geriau būtų vadinti save vaikiniais ir merginomis? Kaip ir visa studentija, beje, taip pratusi vadinti savo narius.

„... viskas negyva kaip viduramžių mumijos (!), tik meilė Kristui laiko čia!“ Pamanykit - kokia malonė! Tarytum „čia“ būtų vienintelė vieta mylėti Kristų... Juk ir motiną prie skalbinių geldos laiko meilė Kristui - jos širdis sklidina meilės ir rūpesčio saviesiems, - ir slaugę prie ligonio lovos, ir cukrinius runkelius ravintį bei kaupiantį žemdirbį... Yra šimtai darbų ir profesijų, kuriose gal prasmingiau yra mylimas Jėzus, negu taip studentaujant.

Toliau: „neatsirado nė vieno studentėlio, pasakiusio „Ne“ bendrojo lavinimo programai“... Ir kas gi galėtų pasakyti šitą „ne!“? Gaila tik, kad bendrasis lavinimas yra vidurinės mokyklos, o ne Universiteto funkcija. Be to, nesuprantu, kokie dar kiti mokslai galėtų daugiau prisidėti prie bendrojo studentijos ugdymo, kaip filosofinė antropologija (racionalinė psichologija), gamtos (kosmologija), kultūros, istorijos ar valstybės filosofija, sociologija, prigimtinė etika ir estetika bei kitos neotomistinės filosofijos disciplinos, kurioms, deja, filosofijos fakulteto programose nebeliko vietos...

Galop galbūt pati įdomiausia „erezi-

ja“: „O apskritai, TIKĖJIMAS - DORYBĖ (tikėjimas geresne ateitimi - dviguba)“. Mielosios Asta ir Rasa, argi šie du tikėjimai yra vieno lygmens, argi sugretinami dalykai? Jeigu jums teko klausyti logikos paskaitų, logiškai pratęsusios savo mintį, turėtumėte pačios padaryti tokią išvadą: „užuotėjus į bažnyčią, geriau dukart nueiti pas čigonę“. Deja, deja...

Pabaigoje - Dekano žodžiai: „PASIDARYK PATS! (sąlygas tobulėti)“. Dekanas neprisimena, kad kam nors taip būtų kalbėjęs. Ir iš tiesų - galima pasidaryti vežimaitį ar roges, suolelį sode ar dėžę šiukšlėms... Bet sąlygas tobulėti - ? Perdaug čia nežinomųjų, nepriklausančių nuo paties studento! Tiesus medelis, kuris stiebiasi aukštyne, panaudos savo augimui visas dirvoje esančias maistingas medžiagas. Gyvybinis instinktas padiktuos, kas žmogų ugdo ir brandina. Tikiu, kad taip ir bus! Tikiu jaunaisiais: reikia, kad jie augtų, o mes eitume mažyn... Tikiu ir savo Tauta: vieną kartą ji atras ukrą ir tvirtą egzistencinį savo pagrindą.

Romualdas Grucė